КИЇВСЬКИЙ СТОЛИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ БОРИСА ГРІНЧЕНКА

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

ДАЦЕНКО ДАР'Я РОМАНІВНА

УДК: 808.5:336.5]:[378:070-051]

МЕТОДИКА ФОРМУВАННЯ РИТОРИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ЖУРНАЛІСТІВ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ МОВОЗНАВЧИХ ДИСЦИПЛІН

011 Освітні, педагогічні науки
01 Освіта / Педагогіка

Подається на здобуття ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають покликання на відповідне джерело

Науковий керівник – **Караман Станіслав Олександрович,** доктор педагогічних наук, професор кафедри української мови Факультету української філології, культури і мистецтва Київського університету імені Бориса Грінченка

Київ – 2025

АНОТАЦІЯ

Даценко Д. Р. Методика формування риторичної компетентності майбутніх журналістів у процесі вивчення мовознавчих дисциплін. – Кваліфікаційна наукова робота на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії у галузі знань 01 Освіта за спеціальністю 011 Освітні, педагогічні науки.

Факультет української філології, культури і мистецтва Київського столичного університету імені Бориса Грінченка. Київ, 2025.

Дисертаційну роботу присвячено дослідженню проблеми формування риторичної компетентності майбутніх журналістів у процесі вивчення мовознавчих дисциплін.

Опрацювання й аналіз наукової літератури, спеціальних досліджень у контексті обраної проблеми дало змогу з'ясувати етапи становлення та розвитку риторики як науки, а також визначити докорінні зміни, що відбувалися на межі тисячоліть й детально описані в працях дослідників означеної проблеми у ретроспективі від давнини до сьогодення; визначити й обґрунтувати психолого-педагогічні та лінгводидактичні засади формування риторичної компетентності майбутніх журналістів у процесі вивчення мовознавчих дисциплін.

Окреслено понятєве поле дослідницького пошуку, проаналізовано зміст базових понять дослідження: *«риторика*», *«риторична компетентність», «підхід», «підхід до навчання», «підхід до навчання мовознавчих дисциплін», «технології навчання», «інноваційні технології»;* уточнено зміст понять: *«риторична компетентність майбутніх журналістів», «інноваційні технології на заняттях мовознавчих дисциплін».*

Аналіз теоретичних напрацювань з філософії. психології, лінгвістики, педагогіки, лінгводидактики, спеціальної літератури, монографічних праць. статей з обраної проблеми дав змогу з'ясувати, що, незважаючи на значну кількість праць, які містять належний обсяг теоретико-практичного матеріалу, проблема формування риторичної компетентності майбутніх журналістів у

процесі вивчення мовознавчих дисциплін й донині є актуальною в нових соціокультурних умовах.

У сучасних реаліях означена проблема дослідження об'єктивно набуває виняткової гостроти, а відтак підтверджує потребу розроблення методики формування риторичної компетентності майбутніх журналістів у процесі вивчення мовознавчих дисциплін на психолого-педагогічних та лінгводидактичних засадах з виокремленням складників, зокрема: таких психологічних чинників, як: відчуття, сприймання, аперцепція, пам'ять, увага, емоції; підходів до навчання *(комунікативно-діяльнісний, словоцентричний, текстоцентричний, компетентнісний),* які концептуально підпорядковані змістовим, процесуальним і технологічним аспектам мовленнєво-риторичної діяльності майбутніх журналістів; загальнодидактичних (науковості, систематичності та послідовності, наступності й перспективності) та специфічних принципів навчання (принцип інтеграції реальної комунікації в навчальний процес, діалогічного спілкування, індивідуального підходу, текстоцентризму, апроксимації); інтерактивних технологій формування риторичної компетентності майбутніх журналістів (*особистісно орієнтовані, когнітивно орієнтовані й діяльнісно орієнтовані).*

Результатами експериментально-дослідного навчання доведено, що інноваційні технології формування риторичної компетентності майбутніх журналістів на заняттях мовознавчих дисциплін доцільно впроваджувати в органічній єдності з моделюванням професійних ситуацій, контекстного навчання, проведенням ділових ігор, захистом інформаційних, творчих і дослідницьких проєктів, активного застосування інтерактивних та діалогових методів навчання, покликаних розвивати творче й критичне мислення, формувати навички самостійного розв'язання поставлених завдань, прогнозувати, раціонально оцінювати результати риторичної діяльності під час міжособистісної взаємодії.

Для перевірки ефективності запропонованої методики проведено педагогічний експеримент (констатувальний, формувальний, контрольний

етапи). Програмою педагогічного експерименту передбачено визначення на кожному з етапів мети, завдань, підходів, реалізацію загальнодидактичних і специфічних принципів навчання, застосування інноваційних технологій.

У процесі аналізу результатів формувального етапу педагогічного експерименту виявлено позитивну динаміку змін у рівнях сформованості риторичної компетентності майбутніх журналістів у процесі вивчення мовознавчих дисциплін експериментальних груп порівняно з контрольними. Майбутні журналісти продемонстрували вміння орієнтуватися в комунікативних ситуаціях, складати тексти як в усній, так і в писемній формах, доцільно обирати вербальні й невербальні засоби, аргументувати, переконувати, дотримуватися культури мовлення та культури спілкування, виголошувати промови, аналізувати, враховувати особливості конкретної аудиторії, дискутувати, переконувати, розробляти проблемні запитання для імпровізованого обговорення, проєктувати зміст діалогічного мовлення, що передбачає уникнення комунікативних невдач, налагодження міжособистісної взаємодії; обґрунтовувати позиції, пов’язані з життєвою практикою й зорієнтовані на переконування співрозмовників.

Здобуті результати на формувальному й контрольному етапах експерименту за мотиваційним, знаннєвим, діяльнісний, рефлексійним критеріями підтвердили ефективність розробленої методики формування риторичної компетентності майбутніх журналістів у процесі вивчення мовознавчих дисциплін, а також доцільність широкого впровадження її в освітній процес закладів вищої освіти.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що: *вперше* в українській лінгводидактиці науково *обґрунтовано* психолого-педагогічні та лінгводидактичні засади формування риторичної компетентності майбутніх журналістів у процесі вивчення мовознавчих дисциплін; *досліджено* генезу проблеми формування риторичної компетентності здобувачів освіти в науковому дискурсі; *проаналізовано* зміст базових понять дослідження: *«риторика»*, *«педагогічна риторика», «риторична компетентність», «підхід»,*

«підхід до навчання», «підхід до навчання мовознавчих дисциплін», «технології навчання», «інноваційні технології;, уточнено зміст понять: *«риторична компетентність майбутніх журналістів», «інноваційні технології формування риторичної компетентності на заняттях мовознавчих дисциплін»; описано* сучасні підходи, принципи й інноваційні технології формування риторичної компетентності майбутніх журналістів у процесі вивчення мовознавчих дисциплін; *визначено* критерії, показники та рівні сформованості риторичної компетентності майбутніх журналістів; *розроблено* методику формування риторичної компетентності майбутніх журналістів у процесі вивчення мовознавчих дисциплін й *експериментально підтверджено* її ефективність; *подальшого розвитку* набули змістові й технологічні аспекти навчально-методичного супроводу з мовознавчих дисциплін для майбутніх журналістів.

Практичне значення результатів дослідження полягає в доцільності впровадження розробленої методики формування риторичної компетентності майбутніх журналістів на заняттях мовознавчих дисциплін, у систему післядипломної педагогічної освіти, а також у можливості використання прикладних аспектів дисертаційної роботи для оптимізації організаційно-методичних засад освітнього процесу за першим (бакалаврським) рівнем вищої освіти. Обґрунтовані в дисертації положення, висновки й рекомендації можуть бути використані для вдосконалення змісту робочих програм навчальних дисциплін, а також оновлення змісту методичного супроводу таких дисциплін, як «Українська мова в професійному спілкуванні: Українська мова в медіа», «Українські студії: Культура усного й писемного мовлення» для майбутніх журналістів спеціальності 061 Журналістика освітнього рівня: перший (бакалаврський) освітньої програми: 061.00.02 Реклама і зв’язки з громадськістю.

Ключові слова: *психолого-педагогічні та лінгводидактичні засади формування риторичної компетентності*, *майбутні журналісти, риторика, риторична компетентність майбутніх журналістів, генеза розвитку й становлення риторики, мовознавчі дисципліни, сучасні підходи до навчання,*

принципи формування риторичної компетентності, інноваційні технології формування риторичної компетентності на заняттях мовознавчих дисциплін.

ABSTRACT

Datsenko D R. Methodology for forming rhetorical competence in future journalists in the process of learning linguistic disciplines. – Qualifying research work as a manuscript.

Thesis for the degree of Doctor of Philosophy in the the branch of knowledge 01 Education, specialty 011 Educational, pedagogical sciences.

Faculty of Ukrainian Philology, Culture and Art, Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University, Kyiv, 2025.

The thesis is on the issue of the formation of rhetorical competence in future journalists in the process of learning linguistic disciplines.

Elaboration and analysis of scientific literature, special studies in the context of the chosen problem made it possible to define the stages of the formation and development of rhetoric as a science and determine the fundamental changes that were the case at the turn of the millennium and are described in detail in scholarly works on this problem in the retrospective from antiquity to the present; identify and substantiate the psychological, pedagogical and linguodidactic foundations of the formation of rhetorical competence in future journalists in the process of learning linguistic disciplines.

The conceptual field of scholarly research is outlined, the content of basic concepts of research, notably *"rhetoric", "pedagogical rhetoric", "rhetorical competence", "approach", "approach to learning", "approach to learning of linguistic disciplines", "teaching technologies", "innovative technologies" is analyzed; the meaning of the concepts "rhetorical competence of future journalists", "innovative technologies in classes of linguistic disciplines"* is clarified.

Analysis of theoretical developments in philosophy, psychology, linguistics, pedagogy, linguodidactics, special literature, monographic works, articles on the chosen problem made it possible to find out that, despite the significant number of works with sufficient amount of theoretical and practical material, the issue of the formation of rhetorical competence in future journalists in the process of learning linguistic disciplines is still relevant in the new socio-cultural environment.

In modern realities, the indicated research objectively acquires exceptional acuity, and thus confirms the need to develop the methodology for forming rhetorical competence in future journalists in the process of learning linguistic disciplines basing on psychological, pedagogical and linguodidactic principles highlighting specific components, namely, such psychological factors as sensation, perception, aperception, memory, attention, emotions; approaches to learning (*communicative-activity, word-centred, text-centred, competence-based*), which are conceptually subordinated to the substantive, procedural and technological aspects of the speech-rhetorical activity of future journalists; general didactic (scientific, systematic and consistency, continuity and perspective) and specific principles of learning (the principle of integrating real communication into the educational process, dialogical communication, individual approach, text-centeredness, approximation); interactive technologies for forming the rhetorical competence of future journalists (*personality-oriented, cognitive-oriented and activity-oriented*).

The results of experimental and research training proved that innovative technologies for the formation of rhetorical competence in future journalists in the process of learning linguistic disciplines should be implemented in integral unity with the modelling of professional situations, contextual learning, business games, protecting information, creative and research projects, active application of interactive and interactive teaching methods designed to develop creative and critical thinking, to form skills of independent solving of set tasks, to predict, to rationally estimate results of rhetorical activity during interpersonal interaction.

To verify the effectiveness of the proposed methodology, a pedagogical experiment was conducted (ascertaining, forming, control stages). The program of the pedagogical experiment provides for the definition of the goal, tasks, approaches, implementation of general didactic and specific principles of learning, the use of innovative technologies at each stage of the experiment.

In the process of analyzing the results of the formative stage of the pedagogical experiment, a positive dynamics of changes in the levels of formation of rhetorical competence in future journalists in the process of learning linguistic disciplines in

experimental groups compared to control ones was revealed. Future journalists demonstrated the ability to face the communicative situations, compose texts both orally and in written forms, choose verbal and non-verbal means relevantly, argue, persuade, adhere to the culture of speech and the culture of communication, make speeches, analyze, consider the characteristics of a particular audience, discuss, persuade, draft problematic issues for improvised discussion, project the content of dialogical speech, which involves avoiding communicative failures, establishing interpersonal interaction; justify attitudes related to life practice and focused on convincing interlocutors.

In view of motivational, knowledgeable, active, reflective criteria the results obtained at the formative and control stages of the experiment confirmed the effectiveness of the developed methodology for the formation of rhetorical competence in future journalists in the process of learning linguistic disciplines, as well as the expediency of its broad introduction into the educational process of higher education institutions.

The scientific novelty of the obtained results lies in the fact that for the *first* time in Ukrainian linguodidactics the psychological-and-pedagogical, and linguodidactic principles of formation of rhetorical competence in future journalists in the process of learning linguistic disciplines are scientifically *substantiated*; the genesis of the problem of formation of rhetorical competence of students in scientific discourse *is investigated*; the content of the basic concepts of the study, notably "*rhetoric*", "*rhetorical competence*", "*rhetorical competence of future journalists*", "*approach*", "*approach to learning*", "*approach to teaching linguistic disciplines*", "*teaching technologies*", "*innovative technologies*" *are analysed*; the content of the concepts "*rhetorical competence of future journalists*", "*innovative technologies in classes of linguistic disciplines*" *is clarified*; modern approaches, principles and innovative technologies for the formation of rhetorical competence in future journalists in the process of learning linguistic disciplines *are described*; criteria, indicators and levels of maturity of rhetorical competence of future journalists *are determined*; methodology for the the formation of rhetorical competence in future journalists in the process of

learning linguistic disciplines *is elaborated* and its effectiveness *is* experimentally *confirmed*; the content and technological aspects of educational and methodological support in linguistic disciplines for future journalists *are further developed*.

The practical significance of the results of the study lies in expediency of implementing the developed methodology for forming the rhetorical competence in future journalists at the linguistic lessons, introducing it in the system of continuing pedagogical education, and in using the applied aspects of the thesis to optimize the organizational and methodological foundations of the educational process at the first (bachelor's) level of higher education.

The provisions, results, and recommendations substantiated in the dissertation can be used to improve the content of the curricula, and to update the content of methodological support of such disciplines as “Ukrainian language in professional communication: Ukrainian Language in the Media”, “Ukrainian Studies: Culture of Oral and Written Speech” for future journalists, specialty 061 Journalism, educational level: first (bachelor), educational program: 061.00.02 Advertising and public relations.

Keywords*: psychological, pedagogical and linguodidactic foundations for forming the rhetorical competence, future journalists, rhetoric, rhetorical competence of future journalists, genesis of development and formation of rhetoric, linguistic disciplines, modern approaches to teaching, principles of teaching, innovative technologies at linguistic classes.*

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

***Наукові статті, опубліковані у наукових виданнях, включених на дату опублікування до переліку наукових фахових видань України*:**

1. Даценко, Д. (2024) Теоретико-прикладні аспекти формування риторичної компетентності майбутніх журналістів під час навчання мовознавчих освітніх компонентів. *Інноваційна педагогіка*, 74, 120-124. ISSN видання: 2663-6085. DOI статті: 10.32782/2663-6085/2024/74.21. Вебпокликання на видання: http://www.innovpedagogy.od.ua/archives/2024/74/74_2024.pdf

2. Даценко, Д. (2024) Інноваційні технології формування риторичної компетентності майбутніх журналістів на заняттях мовознавчих дисциплін. *Актуальні питання гуманітарних наук*, 78 (том 1), 200-205. ISSN видання: 2308-4855 (Print) 2308-4863 (Online). DOI статті: 10.32782/2663-6085/2023/66.62. Вебпокликання на видання: http://www.aphn-journal.in.ua/archive/78_2024/part_1/78-1_2024.pdf

3. Даценко, Д. (2023) Сучасні підходи до формування риторичної компетентності майбутніх журналістів у процесі навчання мовознавчих освітніх компонентів. *Інноваційна педагогіка*, 66**,** 298-303. ISSN видання: 2663-6085. DOI статті: 10.32782/2663-6085/2023/66.62. Вебпокликання на видання: http://www.innovpedagogy.od.ua/archives/2023/66/66_2023.pdf

***Наукові публікації, у яких додатково висвітлено результати дисертації*:**

4. Даценко, Д. (2023) Генеза проблеми формування риторичної компетентності майбутніх журналістів як об’єкт теоретичного аналізу в педагогічній науці. *Akta Paedagogica Volynienses,* 3, 40-48. ISSN видання: 2786-4693 (Print) 2786-4707 (Online). DOI статті: 10.32782/apv/2023.3.7. Вебпокликання на видання: https://journals.vnu.volyn.ua/index.php/pedagogy/issue/view/77/79

5. Даценко, Д., & Караман С. (2024) Формування риторичної компетентності майбутніх журналістів на засадах комунікативно-діяльнісного підходу під час засвоєння мовознавчих дисциплін. *Acta Paedagogica Volynienses*, 2, 79-84. ISSN видання: 2786-4693 (Print) 2786-4707 (Online). DOI статті: 10.32782/apv/2024.2.13. Вебпокликання на видання: http://journals.vnu.volyn.ua/index.php/pedagogy/issue/view/103/105

6. Даценко, Д. (2023) Реалізація ідей гуманістичної педагогіки Василя Сухомлинського у формуванні українськомовної особистості журналіста в умовах війни. У *Творча спадщина В.О.Сухомлинського у контексті викликів воєнного часу:* Збірник тез Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції з міжнародною участю, присвяченої 105-ій річниці від дня народження В.О.Сухомлинського. РВВ ЦДУ ім. В. Винниченка, 77-80. Вебпокликання на видання: https://cusu.edu.ua/images/stories/news_2023/golovna/09/28-09-13-30/Tezy_Suhomlinskii_27.09.23.pdf

7. Даценко, Д. (2024) Дидактичний ресурс засобів педагогічної риторики у формуванні фахової компетентності майбутніх журналістів на заняттях мовознавчих дисциплін. У *Актуальні питання та перспективи інноваційного розвитку науки та освіти в умовах євроінтеграції:* Збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції, 266-269. Вебпокликання на видання: https://dspace.megu.edu.ua:8443/jspui/bitstream/123456789/5296/1/%D0%97%D0%91%D0%86%D0%A0%D0%9D%D0%98%D0%9A_%D0%9A%D0%9E%D0%9D%D0%A4%D0%95%D0%A0%D0%95%D0%9D%D0%A6%D0%86%D0%87_%D0%9C%D0%95%D0%93%D0%A3_2024_2%20%D1%87%D0%B0%D1%81-266-269.pdf

8. Даценко, Д. (2024) Реалізація комунікативної стратегії співдіяльності у формуванні риторичної компетентності майбутніх журналістів на заняттях мовознавчих дисциплін учених. У *Актуальні проблеми літературознавства і мовознавства:* Збірник матеріалів науково-практичної конференції, 138-142. Вид-во Київський столичний університет імені Бориса Грінченка.

ЗМІСТ

ЗМІСТ 13

ВСТУП 15

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ РИТОРИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ЖУРНАЛІСТІВ 24

1.1. Генеза проблеми формування риторичної компетентності здобувачів освіти в науковому дискурсі 24

1.2. Психолого-педагогічні та лінгводидактичні засади формування риторичної компетентності майбутніх журналістів у процесі навчання мовознавчих дисциплін 39

1.3. Сутнісні характеристики базових понять дослідження 56

Висновки до першого розділу 74

РОЗДІЛ 2. ТЕОРІЯ Й ПРАКТИКА ФОРМУВАННЯ РИТОРИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ЖУРНАЛІСТІВ 84

2.1. Сучасні підходи та принципи формування риторичної компетентності майбутніх журналістів у процесі вивчення мовознавчих дисциплін 84

2.2. Комунікативно-діяльнісний підхід як методичний орієнтир у формуванні риторичної компетентності майбутніх журналістів 100

2.3. Інноваційні технології формування риторичної компетентності майбутніх журналістів у процесі вивчення мовознавчих дисциплін 116

Висновки до другого розділу 122

РОЗДІЛ 3. МЕТОДИКА ФОРМУВАННЯ РИТОРИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ЖУРНАЛІСТІВ ТА ЇЇ ЕКПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА 130

3.1. Критерії, показники рівнів сформованості риторичної компетентності майбутніх журналістів 130

3.2. Мета, завдання, зміст та перебіг експериментально-дослідного навчання 145

3.3. Результати експериментально-дослідного навчання 189

Висновки до третього розділу 209

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ 215

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ 221

ДОДАТКИ 254

Додаток А 254

Додаток Б 255

Додаток В 257

Додаток Г 259

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ЗВО – заклад вищої освіти

ЕГ – експериментальна група

КГ – контрольна група

НП – навчальний плани

ОП – освітня програма

РПНД – робоча програма навчальної дисципліни

ВСТУП

Система сучасної вищої освіти України перебуває на шляху оновлення й динамічних перетворень, зумовлених входженням у міжнародний освітній простір, процесами світової інтеграції та глобалізації в усіх сферах життєдіяльності суспільства. Реалії сьогодення, геополітичні виклики, з якими зіткнулася держава, спонукають освітянську й наукову спільноти до пошуку продуктивних підходів у розвитку освіти і науки України. Перехід вищої школи на стандарти європейської освіти вочевидь актуалізує проблему формування нової генерації фахівців, зокрема сфери соціальних комунікацій, готових до успішного виконання професійних завдань, забезпечення міжособистісного спілкування, спроможних адекватно реагувати на соціальні, економічні, політичні виклики, прогнозувати ризики, критично осмислювати будь-яку інформацію, інтерпретувати й оприлюднювати її.

Стратегічні положення законодавчої й нормативної бази МОН України (Закони України «Про освіту», «Про вищу освіту», Державна національна програма «Освіта (Україна XXI століття)», Стандарт вищої освіти України: спеціальність 061 Журналістика освітнього рівня: перший (бакалаврський) освітньої програми: 061.00.02 Реклама і зв'язки з громадськістю, Національна доктрина розвитку освіти України в XXI столітті, Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти) зорієнтовують наукову спільноту й освітян-практиків на розроблення продуктивних підходів, принципів, інноваційних технологій, програм, навчально-методичного супроводу для підготовки майбутніх журналістів, здатних виконувати професійну місію в нестандартних умовах, готових до постійного саморозвитку, самореалізації й самовдосконалення.

Функціонування журналістики як медійної галузі в мінливому й сповненому викликів сучасному соціумі об'єктивно зумовлює внесення змін у змістово-технологічні складники підготовки фахівців сфери соціальних комунікацій з урахуванням освітніх стратегій компетентнісної парадигми.

Практичний контекст діяльності майбутнього журналіста, крім формування позитивного особистісного іміджу, спонукає до оперативності в опрацюванні, осмисленні й узагальненні здобутої з різних джерел інформації, вправного використання потужних ресурсів української мови, а також зорієнтовує на перспективи в реалізації його інтелектуального й особистісного потенціалу. В останнє десятиріччя професія журналіста набула виняткової популярності в українському соціумі, діапазон функціонування якої охоплює не лише традиційні (радіо, преса, телебачення), а й інноваційні: мережа Інтернет, телеграмканал, інстаграм; соціальні мережі та інші. Відтак очевидною є нагальна потреба в оновленні освітніх стратегій з урахуванням
соціального запиту на конкурентоздатного фахівця, спроможного багатовекторно співпрацювати, ефективно взаємодіяти, мобільно висвітлювати актуальні проблеми життєдіяльності суспільства.

У процесі вивчення й аналізу наукової літератури та спеціальних досліджень з'ясовано, що теоретичні й прикладні аспекти професійної діяльності журналістів різновекторно розробляли С. Абрамович, А. Баранецька, І. Битюк, А. Ворона, І. Гаркуша, О. Гоян, Н. Дзьомба, Н. Іллюк, О. Євтушенко, К. Климова, Ю. Козир, А. Киричок, Н. Кондратенко, О. Мелещенко, Т. Сащук, Н.Сіранчук, О. Ситник, Н. Поплавська, В. Різун, Т. Юрченко та ін. Методику формування комунікативної та окремі сегменти риторичної компетентності майбутніх журналістів обґрунтовано в працях Н. Голуб, К. Климової, Н. Кондратенко, Г. Онкович та ін.

Шляхи формування риторичної компетентності учнів з належною повнотою досліджено в працях З. Бакум, О. Горошкіної, О. Кучерук, О. Кулик, І. Кучеренко, В. Нищети, М. Пентилюк, Л. Попової, Я. Тарасевіч та ін.; питання формування риторичної компетентності студентів розроблено в студіях Н. Голуб, С. Горобець, С. Карамана, О. Караман, О. Кучерук, О. Копусь, О. Любашенко, Н. Отводенко, А. Попович; теоретико-прикладні аспекти формування риторичної культури розкрито в працях Н. Голуб, О. Горошкіної,

Т. Зенченко, Н. Кондратенко, Г. Кузнецової, В. Нищети, А. Нікітіної, Л. Овсієнко та ін.

У науковому дискурсі педагогів, лінгвістів, лінгводидактів упродовж останнього десятиріччя проблема формування риторичної компетентності різногалузевих фахівців набула виняткової популярності в умовах динамічного розвитку цифрових технологій, витіснення на периферію природної міжособистісної комунікації індивідів віртуальними середовищами. Організацію освітнього процесу у вищій школі на компетентнісній основі різноаспектно репрецентовано в працях З. Бакум, А. Богуш, М. Вашуленка, В. Вітюк, Н. Голуб, Ж. Горіної, О. Горошкіної, Т.Грубої, І. Дроздової, О. Караман, С. Карамана, О. Ковтун, О. Копусь, О.Кулик, О. Кучерук, І. Кучеренко, О. Любашенко, Л. Мамчур, Л. Овсієнко, С. Омельчука, Н. Остапенко, М. Оліяр, М. Пентилюк, Т. Рудюк, Т. Симоненко, Г. Швець, М. Цуркан, І. Хом'яка та ін.

Вивчення й опрацювання змісту літератури з досліджуваної проблеми, узагальнення власних спостережень за освітньою практикою у закладах вищої освіти дають підстави констатувати, що у фаховій підготовці майбутніх журналістів склалися певні стереотипи, зокрема домінування в навчанні мовознавчої теорії й недостатній обсяг практико-орієнтованих завдань, пов'язаних із майбутньою професійною діяльністю фахівців. Тому на першому освітньому (бакалаврському) рівні студенти відчувають утруднення в продукуванні монологів, діалогів, полілогів, а також під час інтерв'ювання, проведення дискусій на запропоновану тему. Відтак усне спонтанне мовлення їх потребує систематичних імпровізованих тренувань з використанням альтернативних професійно зумовлених завдань, що передбачають урахування особливостей аудиторії чи конкретного контингенту співрозмовників, моделювання варіантів установлення й підтримання міжособистісних контактів, доцільне використання фахової термінології, прогнозування комунікативної стратегії у змодельованих професійних ситуаціях.

У цьому контексті очевидною є необхідність розроблення й обґрунтування психолого-педагогічних та лінгводидактичних засад формування риторичної

компетентності майбутнього журналіста, складниками якої є теоретичні знання з основ риторики; володіння мовними засобами з урахуванням різних функційних стилів, жанрів і типів мовлення; риторична культура монологу, діалогу, полілогу; риторична діяльність майбутнього журналіста у різноманітних навчальних, життєвих та професійно зумовлених ситуаціях; комунікативно-риторичний досвід майбутніх журналістів; усвідомлення майбутніми журналістами ціннісних орієнтацій; прагнення до фахового українськомовного саморозвитку й самовдосконалення. Актуальність проблеми, її практичне значення й водночас недостатня розробленість теоретичних засад зумовили вибір теми дисертаційної роботи «**Методика формування риторичної компетентності майбутніх журналістів у процесі вивчення мовознавчих дисциплін».**

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертаційну роботу виконано відповідно до проблематики науково-дослідної роботи Київського університету імені Бориса Грінченка. Тему дисертації затверджено Вченою радою Київського університету імені Бориса Грінченка (протокол № 2 від 25 лютого 2021 року). Дослідження здійснено в межах науково-дослідної теми кафедри української мови Факультету української філології, культури і мистецтва Київського столичного університету імені Бориса Грінченка «Динаміка мовної ситуації в місті Києві: соціолінгвістичний, лінгвокультурологічний, прагматичний, лінгводидактичний аспекти» (державний реєстр номер:0120123U102433, 2023 – 2028 рр.), а також кафедри освітології та психолого-педагогічнх наук Факультету педагогічної освіти Київського столичного університету імені Бориса Грінченка «Інноваційність розвитку вищої педагогічної освіти у міждисциплінарному вимірі» (державний реєстраційний номер: 0121U000123, 2021 – 2026 рр.).

Мета дослідження полягає в теоретичному обґрунтуванні й розробленні методики формування риторичної компетентності майбутніх журналістів у процесі вивчення мовознавчих дисциплін.

Відповідно до мети визначено такі **завдання:**

1. Дослідити генезу проблеми формування риторичної компетентності майбутніх фахівців у науковому дискурсі.
2. Обґрунтувати психолого-педагогічні та лінгводидактичні засади формування риторичної компетентності майбутніх журналістів у процесі вивчення мовознавчих дисциплін.
3. З'ясувати й уточнити сутнісні характеристики базових понять дослідження.
4. Проаналізувати сучасні підходи, принципи, інноваційні технології формування риторичної компетентності суб'єктів освітнього процесу й визначити критерії, показники та рівні сформованості риторичної компетентності майбутніх журналістів.
5. Розробити методику формування риторичної компетентності майбутніх журналістів у процесі вивчення мовознавчих дисциплін й експериментально перевірити її ефективність.

Об'єкт дослідження – формування риторичної компетентності майбутніх журналістів у процесі вивчення мовознавчих дисциплін у закладах вищої освіти.

Предмет дослідження – підходи, принципи, методи та інноваційні технології формування риторичної компетентності майбутніх журналістів на заняттях мовознавчих дисциплін.

Теоретико-методологічною основою дослідження є вузлові положення з історії та теорії риторики (С. Абрамович, А. Баранецька, І. Битюк, Я. Білоусова, А. Ворона, І. Гаркуша, О. Гоян, Н. Дзьомба, Н. Іллюк, О. Євтушенко, К. Климова, Ю. Козир, А. Киричок, Н. Кондратенко, О. Мелещенко, Т. Сащук, О. Ситник, Н. Поплавська, В. Різун, Т. Юрченко); психологічні, психолінгвістичні, педагогічні розвідки з проблем мовленнєвої діяльності (І. Бех, О. Буйницька, М.Дяченко, О.Корчова. М. Гохлернер, П. Гуревич, Г. Ейгер, О. Залевська, Л. Засєкіна, Т.Конівіцька, О. Лозова, С. Максименко, Н. Морзе, А. Рожнова, Н.Хромченкова та ін.), дослідження сучасних учених-методистів із проблем розвитку й формування риторичних умінь та риторичної компетентності, риторичної культури, мовної, комунікативної компетентностей,

культури спілкування тощо (З. Бакум, А. Богуш, В.Вітюк, Н. Голуб, С. Горобець, О. Горошкіна, С. Караман, О. Караман, О. Копусь, О. Кучерук, Л. Мамчур, В. Нищета, Е. Палихата, М. Пентилюк, А. Первушина, Н. Подлевська, А. Попович, Г. Сагач, Н. Сіранчук, Т. Симоненко, Є. Тягнирядно, Л. Хоружа).

Для реалізації мети і завдань дослідження, забезпечення вірогідності його результатів під час роботи над дисертацією використано такі **методи:**

теоретичні – вивчення й аналіз філософської, психологічної, психолінгвістичної, лінгвістичної, педагогічної, лінводидактичної літератури – для обґрунтування психолого-педагогічних та лінгводидактичних засад формування риторичної компетентності майбутніх журналістів у процесі вивчення мовознавчих дисциплін; аналіз, синтез та узагальнення літератури – для розкриття генези проблеми формування риторичної компетентності майбутніх журналістів, а також для уточнення змісту понять «риторика», «риторична компетентність майбутніх журналістів», *уточнення* змісту понять: «підхід», «підхід до навчання», «підхід до навчання мовознавчих дисциплін», «технології навчання», «інноваційні технології», «інноваційні технології формування риторичної компетентності на заняттях мовознавчих дисциплін»; узагальнення наукових положень з проблеми дослідження – для розроблення методики формування риторичної компетентності майбутніх журналістів у процесі вивчення мовознавчих дисциплін;

емпіричні – спостереження, аналіз, анкетування, бесіди, інтерв'ювання, проведення констатувального та контрольного етапів педагогічного експерименту – для визначення рівнів сформованості риторичної компетентності майбутніх журналістів; розроблення й реалізація програми формувального етапу педагогічного експерименту в закладах вищої освіти;

методи статистичного оброблення даних – для опрацювання результатів педагогічного експерименту, їх характеристики. порівняльного аналізу та якісно-кількісного інтерпретування.

Експериментальна база дослідження. Київський столичний університет імені Бориса Грінченка (акт про впровадження результатів дисертації № 193/1

від 16.12.2024 р.); Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка (довідка № 89/24 від 26.12.2024 р.), Волинський національний університет імені Лесі Українки (довідка № 03-24/04/246 від 27.01.2025 р.); Український державний університет імені Михайла Драгоманова (довідка № 661 від 19.12. 2024 р.).

Під час формувального етапу педагогічного експерименту було залучено 462 студенти: 230 студентів навчалися в експериментальних групах і 232 студенти – у контрольних групах.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що: *вперше* в українській лінгводидактиці науково *обґрунтовано* психолого-педагогічні та лінгводидактичні засади формування риторичної компетентності майбутніх журналістів у процесі вивчення мовознавчих дисциплін; досліджено генезу проблеми формування риторичної компетентності здобувачів освіти в науковому дискурсі; *проаналізовано* зміст базових понять дослідження: *«риторика»*, *«педагогічна риторика», «риторична компетентність», «підхід», «підхід до навчання», «підхід до навчання мовознавчих дисциплін», «технології навчання», «інноваційні технології;, уточнено* зміст понять: *«риторична компетентність майбутніх журналістів», «інноваційні технології формування риторичної компетентності на заняттях мовознавчих дисциплін»; описано* сучасні підходи, принципи й інноваційні технології формування риторичної компетентності майбутніх журналістів у процесі навчання мовознавчих дисциплін; *визначено* критерії, показники та рівні сформованості риторичної компетентності майбутніх журналістів; *розроблено* методику формування риторичної компетентності майбутніх журналістів у процесі вивчення мовознавчих дисциплін й *експериментально підтверджено* її ефективність; *подальшого розвитку* набули змістові й технологічні аспекти навчально-методичного супроводу з мовознавчих дисциплін для майбутніх журналістів.

Практичне значення результатів дослідження полягає в доцільності впровадження розробленої методики формування риторичної компетентності майбутніх журналістів на заняттях мовознавчих дисциплін, у систему

післядипломної педагогічної освіти, а також у можливості використання прикладних аспектів дисертаційної роботи для оптимізації організаційно-методичних засад освітнього процесу за першим (бакалаврським) рівнем вищої освіти. Обґрунтовані в дисертації положення, висновки й рекомендації можуть бути використані для вдосконалення змісту робочих програм навчальних дисциплін, а також оновлення змісту методичного супроводу таких дисциплін, як «Українська мова в професійному спілкуванні: Українська мова в медіа», «Українські студії: Культура усного й писемного мовлення» для майбутніх журналістів спеціальності 061 Журналістика освітнього рівня: перший (бакалаврський) освітньої програми: 061.00.02 Реклама і зв'язки з громадськістю.

Вірогідність наукових результатів забезпечено теоретико-методологічним обґрунтуванням засадничих положень дослідження; застосуванням сукупності наукових методів, адекватних предмету, меті й завданням дослідження; репрезентативністю вибірки; багатоаспектним вивченням проблеми; практичним підтвердженням теоретичних положень в педагогічному експерименті; кількісно-якісним аналізом результатів експериментально-дослідного навчання.

Апробація та впровадження результатів дослідження. Основні теоретичні і практичні положення дисертації висвітлювалися на науково-практичних та науково-методичних конференціях, зокрема на чотирьох – *міжнародних:* «Теоретична і дидактична філологія: надбання, проблеми, перспективи розвитку» (м. Переяслав, жовтень 2022); «Творча спадщина Василя Сухомлинського у контексті викликів воєнного часу» (м. Кропивницький, вересень 2023); VII Міжнародна науково-практична конференція «Теоретична і дидактична філологія: надбання, проблеми, перспективи розвитку» (м. Переяслав, листопад 2024); «Актуальні питання та перспективи інноваційного розвитку науки та освіти в умовах євроінтеграції» (м. Рівне, листопад 2024); трьох – *всеукраїнських наукових і науково-практичних конференціях*: «Актуальні проблеми літературознавства і мовознавства» (м. Київ, листопад 2022); «Моделі мовного простору Україні і Європи» (м. Київ, листопад 2024); «Актуальні

проблеми літературознавства і мовознавства»; (Київ, листопад 2024); *на міжнародному науково-практичному форумі:* «Педагог XXI століття: дослідження та освітні інновації в умовах воєнного стану в Україні» (м. Київ, квітень 2023); *на Огнев'юківських читаннях* «Освіта – сутність часу (М. Київ, квітень 2023); *на Грінченківських читаннях* «Топоси долі родини Грінченків» (м. Київ, грудень 2024).

Публікації та особистий внесок здобувача. За результатами дослідження опубліковано 8 наукових праць, із них 7 одноосібно, у тому числі 3 статті у наукових виданнях, включених на дату опублікування до переліку наукових фахових видань України; 5 публікацій (з них 1 у співавторстві) у яких додатково відображено результати дисертації. Наукові результати дисертації повною мірою висвітлено у наукових публікаціях.

Репрезентовані в дисертації наукові результати отримано автором самостійно. У статті «Формування риторичної компетентності майбутніх журналістів на засадах комунікативно-діяльнісного підходу під час засвоєння мовознавчих дисциплін» у співавторстві з С. Караманом обґрунтовано методику формування риторичної компетентності майбутніх журналістів з урахуванням специфіки майбутньої професійної діяльності фахівців медійної галузі.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг роботи – 295 сторінки, із них основного тексту – 206 сторінок. У списку використаних джерел подано 305 найменувань (із них 18 – англійською мовою).

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ РИТОРИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ЖУРНАЛІСТІВ

1.1. Генеза проблеми формування риторичної компетентності здобувачів освіти в науковому дискурсі

Вивчення різногалузевої наукової літератури та спеціальних досліджень, студіювання джерельної бази, дисертаційних праць з обраної проблеми у контексті сучасних освітніх реалій і тенденцій дало змогу з'ясувати етапи становлення та розвитку риторики як науки, відстежити докорінні зміни, які відбувалися на межі тисячоліть й докладно розкриті й прокоментовані у працях науковців у ретроспективі від давнини до сьогодення. Цифровізація усіх сфер життєдіяльності сучасного суспільства як глобальна світова тенденція докорінно змінила механізми комунікування, надаючи доступ до інформації. Основне завдання фахівців медійної галузі – не лише критично сприймати, опрацьовувати інформацію, а й уміти викладати свої позиції та ідеї, проєктувати зміст діалогічного мовлення, що передбачає уникнення комунікативних невдач, налагодження міжособистісної взаємодії; обґрунтовувати позиції, пов'язані з життєвою практикою й зорієнтовані на переконування слухачів/співрозмовників.

Опрацювання різножанрової літератури дає змогу констатувати, що науковцями найповніше вивчено історію становлення та досвід навчання риторики в Давній Греції, причини поділу науковцями риторики Давньої Греції на три галузі: судову риторику; риторику політичну (риторику публічних виступів); урочисту риторику й виокремлення найважливіших вимог кожної з галузей, зокрема:

- для *судової риторики* важливим було дотримання правдивих доказів, чіткості фраз задля підтвердження та посилення їх впливу на висунуті аргументи, дотримання у життєвій практиці утрадиційненого

виголошення промови особою, яка розпочинала перед судом свій позов, написаний самостійно позивачем або за допомогою ритора, який готував позивача до оприлюднення промови на судовому засіданні, проводячи з ним необхідну кількість репетицій для успішної участі в суді;

- для *політичної риторики*, вагомий внесок у розвиток якої зробив Демосфен (384–322 рр. до н. д.) як представник рабовласницької знаті, що активно захищала демократичний лад, важливим було отримання перемоги під час дебатів зі своїм суперником, через майстерне драматизування своєї промови, часте вживання риторичних запитань, аргументів, доводів, які оприлюднювалися ясно, зрозуміло, переконливо за допомогою порівнянь, епітетів, метафор, риторичних фігур, що надавало виступу образності, логічності, беззаперечності, доказовості задля досягнення успіхів, позитивних судових рішень;
- для *урочистої риторики,* засновником якої вважають сіцілійського грека Горгія, надважливим було дотримання незвичайного урочистого стилю, характерними особливостями якого вважають дотримання витонченості промов, вміння бути завжди зразковим в урочистих промовах, які змістом, проникливістю й силою впливу дивували кожного містянина, спонукали до самоаналізу, саморозвитку, самооцінки й бажання сформувати в собі зразкові ораторські вміння, що й сприяють досягненню позитивних результатів.

У процесі історичного розвитку всі три галузі риторики стали підґрунтям для педагогічної риторики, зародження якої, як слушно зазначають Н. Голуб, О. Горошкіна, О. Караман, С. Караман, О. Кучерук, пов’язане з появою давньогрецьких риторичних шкіл, де первісно педагогічна риторика виражалася у формі живого усного мовлення оратора, його майстерності красномовства. Реалізацію завдань педагогічної риторики виконували педагоги-софісти, які свої заняття організовували на двох основних техніках, зокрема: мистецтві міркування і мистецтві спілкування. Під час обговорення тієї чи тієї проблеми

обов'язковою умовою проведення занять для учнів була дискусія, яка в подальшому започаткувала методику розвивального навчання.

Водночас, як зауважує О. Кучерук, стрижневим прийомом розвивального навчання в освітній системі педагогів-софістів слугувала «*контроверсія* – риторична вправа, зорієнтована на висунення протилежнної позиції до конкретної думки, твердження або припущення, оскільки завжди софісти брали до уваги, як і їхні наставники Сократ і Протагор, що про будь-який обговорюваний предмет або явище об'єктивно існує дві думки, протилежні одна одній. Стратегія використання прийому контроверсії (висунення протилежнної думки до певного твердження чи припущення) передбачала обов'язковий розподіл навчальних ролей між учнями (парами), тобто педагог-софіст розподіляв учнів парами, в кожній з яких одному учневі відводив право висловлювати аргументи «за», тобто підтримуючи позицію педагога, інший учень виконував роль того, хто буде висловлювати аргументи «проти». Таку стратегію в навчанні сучасні дослідники проблеми схарактеризували як самобутній методичний прийом, який вчив учнів швидко думати, знаходити аргументи, використовувати їх у публічному мовленні, аналізувати судження опонента, переконливо висловлюватися [206 с. 14]. Організація занять, що ґрунтувалася на двох основних техніках - мистецтві міркування і мистецтві спілкування, пройшла випробування століттями, здобувши визнання і збагатившись новими принципами, підходами, прийомами та формами роботи з урахуванням запитів і освітніх потреб конкретного етапу розвитку суспільства.

Грецький філософ Ісократ, який заснував першу школу красномовства, де учні вчилися висловлювати протилежні думки, дискутувати, виразно читати, переконувати, оволодівати писемним мовленням, продовжив і збагатив раціональну освітньо-розвивальну діяльність педагогів-софістів. Новаторством школи красномовства Ісократа стало обов'язкове дотримання канону побудови ораторського виступу, яким передбачено такі обов'язкові складники, зокрема: *вступ, виклад основної теми, спростування аргументів опонента, висновки.* Прикметно, що Ісократ, на відміну від софістів, сповідував традиційну грецьку

мораль. До того ж його настанови стали підвалинами теорій стилістики, які розвивалися на різних часових відтинках.

Вагомим здобутком у красномовстві є напрацювання майстра академічних бесід-діалогів, що здобув у педагогічній науці статус методу евристичної бесіди, афінського філософа Сократа (469-399 до н.е.), який поширював своє філософське вчення з-поміж афінської молоді у формі діалогу, стверджуючи, що справжнього мистецтва промови не можна досягти без пізнання істини. Означений методичний здобуток Сократа успішно пройшов випробування через численні століття, здобув цілковите визнання в освітній практиці прогресивного людства й сьогодні активно функціонує в різних модифікаціях у сучасних освітніх закладах.

Ідеї Сократа знайшли свій розвиток у філософських студіях його учня – Платона, який свого часу виокремив й обґрунтував два види здібностей, надважливих для ритора, що для досягнення істини, на думку філософа, необхідно будь-яку проблему розглядати в органічній єдності двох видів здібностей особистості, зокрема: 1) аналізу (здатність звести все до єдиної ідеї; 2) синтезу (здатність аналізувати, розкласти явище на його складники). Платон став засновником усних форм проведення занять, оскільки писемне мовлення розглядав як вторинне, тобто графічне відображення живого усного мовлення. Діалогічні форми організації занять здобули визнання й еволюціонували в різних трансформаціях у наступні епохи.

Опрацювання наукових джерел з історії риторики та вузлових питань її змісту в ретроспективі дає змогу констатувати, що значна частина дослідників окресленої проблематики (Н. Голуб, А. Капська, О. Кучерук, Л. Мацько, Г. Сагач, О. Щербакова та ін.) зосереджує свої студії на риториці Аристотеля, який заклав основи красномовства у спеціальній праці в трьох книгах «Риторика», де обґрунтовано: 1) загальні принципи риторики; 2) схарактеризовано особистість оратора й специфіку його аудиторії; 3) описано техніку та спосіб висловлення думки ритора; 4) інтерпретовано правдоподібність як основну умову викладу промови. У дослідженнях названих науковців домінує

твердження, що вчення Аристотеля донині залишається пріоритетним джерелом сучасної теорії аргументації, у контексті якої акцентовано, що переконання має ґрунтуватися на моральному складнику, зокрема: не варто переконувати людей робити те, що вступає в суперечність з їхнім принципам.

Джерела з історії філософії віддзеркалюють сторінки підкорення Греції римлянами, які перейняли грецьку культуру й освіту. Грецька риторика набула величезного значення та авторитету в усій Римській імперії, хоча в II столітті до нашої доби консервативні римляни забороняли грецьким ораторам і філософам з'являтися в Римі, проте грецький вплив поширювався з неймовірною швидкістю, оскільки перші відомі римські оратори пройшли саме грецьку школу. Дослідниками проблеми з'ясовано, що когорта талановитих римських ораторів, зокрема: Цицерон, Квінтіліан, Сенека Старший, Авсоній, Патера, Мінервій, Сіммах була вихована під впливом грецької риторики.

За свідченням історико-філософських джерел, у Давньому Римі самобутньою була система навчання в ораторській школі Цицерона, зорієнтована на формування в учнів пізнавальної активності через самостійне створення сюжетів за пропонованою вчителем темою й настановами про шляхи та підходи до їх створення. Пріоритетом у новій системі навчання обрано формування риторичних умінь і навичок учнів для вироблення індивідуального майстерного оприлюднення промови з дотриманням таких обов'язкових вимог: встановлення контакту зі співрозмовником; підтримання бесіди; способи зацікавлення співрозмовника бесідою; переконування, доведення, захоплення співрозмовника ідеями, задумами; ведення переконливої розповіді.

Дослідники риторичної спадщини Цицерона зазначають, що оратор доби Античності докладно описав етапи підготовки промови, обґрунтовуючи доцільність кожного з них, як-от: добір змісту промови; проєктування порядку викладу з урахуванням ціннісних параметрів висловлених агрументів; естетична вербалізація висловлення; закріплення тексту промови в пам'яті; гідне й комфортне її оприлюднення. Науковці (В. Вітюк, Н. Голуб, С. Горобець, О. Горошкіна, А. Капська, О. Караман, С. Караман. О. Кучерук, Л. Мацько,

А. Нікітіна, Г. Сагач, О. Щербакова та ін.) підкреслюють, що Цицерон ретельно описує свій емоційний стан і психологічну налаштованість на взаємодію з відповідною аудиторією на кожному з виокремлених і прокоментованих етапів: на початку промови необхідно налаштувати слухачів, щоб вони були готові сприймати матеріал, задля переконання готовності аудиторії слухати промовця доцільно провести бесіду, запропонувати слухачам відповісти на поставленні запитання. Якщо відповіді будуть правильні, значить аудиторія сприймає матеріал, розуміє його, готова слухати пояснення чи інформацію далі. Згодом під час обговорення проблеми створити проблемну ситуацію, перейти до дискусії, дійти чітких висновків через аналіз та узагальнення. Упродовж обговорення необхідно постійно з'ясовувати предмет дискусії, і врешті-решт дійти згоди чи незгоди, знайти шлях до розв'язання істини. Обґрунтувати правдивість думки, позиції, через приклади довести доцільність опертя на ту чи ту теорію, правило, на певний досвід. На завершення промови висловити й наголосити на тому, що сприяє успіху, спонукає до порозуміння учасників дискусії навіть у протилежних позиціях [186].

На думку дослідників проблеми історії становлення та розвитку ораторського мистецтва, продуктивними є риторичні настанови давньоримського ритора Марка Фабія Квінтіліана, який упродовж тривалого часу очолював риторичну школу. На стійке переконання Квінтіліана, дитина має формуватися в оточенні освічених людей, що вільно володіють мовою, оскільки вважав красномовство визначальним показником вихованості людини. Погляди Квінтіліана викладено в праці «Риторичні настанови», що містить 12 книжок, значних за обсягом і багатоаспектних за змістовим спрямуванням. Показово, що він започаткував розроблення проблемно-пізнавальних завдань задля досягнення успіху в навчанні ораторського мистецтва. Ідеї Цицерона та Квінтіліана, висвітлені в їхній риторичній спадщині продовжили вчителі риторики Риму Сенека Старший, Авсоній, Патера, Мінервій, Сіммах, які свою діяльність зосередили на розробленні змісту промов та оприлюднення їх у тогочасній школі для дітей вищої знаті.

Прихід до влади Цезаря прикметний значним звуженням сфери риторики в Стародавньому Римі й домінуванням уваги на шкільних аспектах, пов'язаних із навчальними промовами та методичним відпрацюванням їх в учнівській аудиторії. Пізніше, з утвердженням у суспільстві християнства, риторику було витіснено зі шкіл як основного чинника в навчанні, щоправда, за свідченням дослідників, ідеї відових римських риторів ще довго виконували розвивальну й виховну функції в навчанні.

Студіювання джерел з історії риторичної думки переконує, що епоху середньовіччя в школах Західної Європи розвивалася під значним впливом освітньої системи семи вільних мистецтв (тривіума – граматика, риторика, діалектика; квадривіума – арифметика, геометрія, астрономія, музика), прикметною ознакою якої було зниження інтересу до античних мудреців і тяжіння до оригінального словесного вираження оратором певних догм з використанням фігур слова і фігур думки. До того ж функціонування шкіл при монастирях, соборах, церквах спричинило домінування змісту релігійних учительських промов над науковим знанням. Непересічним представником риторства цього періоду джерела фіксують англосаксонського вченого і монаха Алкуїна Йоркського та його видатний доробок «Риторика», розроблений на засадах античної риторики Цицерона з чітко вираженою дидактичною настановою на розвиток природних здібностей учня. Праця А. Йоркського «Риторика» використовувалася як підручник для шкільного навчання, в якому простежено дидактичний складник розвивального навчання.

У період Відродження риторика античних риторів в європейських країнах продовжує розвиватися на зразках античних шкіл ораторського мистецтва в нерозривному зв'язку з літературним мистецтвом і посиленою увагою до людини, її життєвих та духовних потреб. Добу Відродження репрезентують: ректор Празького університету Ян Гус, відомий як автор проповідей національною мовою, противник монополії латини; італійський педагог Вітторіно да Фельтре, який створив школу «Будинок радості», в якій розвивав природні здібності учнів. Його система виховання й навчання ґрунтувалася на

використанні діалектики як методу розмірковування в освіті й науці. У цей період визнання здобув німецький педагог-гуманіст Філіп Меланхтона, цінним спадком якого є наукові праці, коментарі до Святого Письма, вірші, листи, підручники, зокрема з риторики. Маркерами його усного й писемного мовлення були ясність, системність і витонченість викладу теми, промови.

Опрацювання спеціальної літератури про становлення риторики як наукової галузі в Україні, витоки якої сягають періоду розквіту Київської Русі, засвідчило, що український риторичний досвід формується з появою двох шкіл: 1) «школи грамоти», які функціонували для дітей представників знаті, бояр, князевих урядників, купців, де навчали основ письма, читання, рахування, хорового співу, ознайомлювали з народними віруваннями, традиціями, християнським ученням (працювали в «школах грамоти» кандидати в священники та прості люди, які знали грамоту) 2) «школи книжного вчення», в яких викладали діалектику, риторику, граматику, арифметику переважно для дітей князів, бояр, духовенства. Учителі цих шкіл послуговувалися у своєму мовленні вислови античних мудреців, письменників (Аристотеля, Платона, Сократа, Епікура та ін.), часто озвучували в педагогічному мовленні й тлумачили тексти зі Священного Писання й у такий спосіб розвивали християнську свідомість, мислення. Загалом у школах Київської Русі в одній особі був учитель і проповідник, учителями ставали переважно священники, дяки, інші церковнослужителі, які надавали перевагу моральному вихованню, а не освітнім цілям, висловлювали християнські догми, викладали формальні знання, відірвані від життя й практики.

У педагогічній літературі значну увагу приділено висвітленню здобутків риторики в українській культурі та освіті XI-XVI століть, які віддзеркалені в жанрах проповіді, повчання, казання, бесіди з питань християнської моралі, використовувані вчителями для формування християнського світогляду учнів, їхніх ціннісних орієнтацій. Красномовство доби Київської Русі розвивалося на основі знання біблійних текстів. У дослідженні Г. Сагач багатоаспектно висвітлено на матеріалі писемних пам’яток прагнення до гарного слова

проповідників Київської Русі. Акцентовано, що просвітницька діяльність Ярослава Мудрого, князя Володимира, єпископа Кирила Туровського та інших заклала підвалини академічного красномовства [238, с.117-118].

Визначним здобутком давньоукраїнського красномовства є «Повчання» Володимира Мономаха, в якому викладено багатий духовний досвід та виняткову мудрість державного діяча і настанови для своїх синів на засадах християнської моралі. Донині «Повчання» Володимира Мономаха є взірцем ораторської майстерності у поєднанні з простотою викладу і глибоким ліризмом. Прикметно, що змістові складники «Повчання» (вступ – уславлення Господа; основна частина – зображення ідеального образу князя-правителя; дидактична частина, в якій на автобіографічному матеріалі виписано державницьку позицію, виразно змальовано ставлення князя-правителя до Київської Русі, її народу, які правитель ставив вище особистих) вирізняються мовним багатством, зокрема: епітетами, порівняннями, метафорами, простотою викладу й виразною адресацією.

Після монголо-татарської навали, Київська Русь пережила значне випробування упродовж трьох століть, що призвело до розпаду держави на окремі князівства, в яких панували до XVI століття різні культури й релігії. Щоправда, церковне красномовство київського зразка довго перебувало в тяжких умовах на високому рівні здебільшого підпільно, проте окремі священники продовжували розвивати українськомовне церковне красномовство. Одним з найвиразніших риторів означеного періоду, як зазначають дослідники обраної проблеми, був єпископ Серапіон Володимирський, який вимушено переїхав з Києва до міста Володимира й продовжував розвивати церковне красномовство, незважаючи на небезпеку та неминучі переслідування.

У добу українського Відродження (XVI – XVII ст.) почалися позитивні зміни в культурно-освітньому житті українців, оскільки з’являються середні навчальні заклади, козацькі школи, в яких формували у вихованців козацький дух, навички гарного переконливого мовлення. Навчання в тогочасних школах здійснювалося за поширеною ще в добу Античності системою «семи вільних

мистецтв». Сприятливими для розвитку української риторики виявилися XVII - XVIII століття, коли в різних містах України з'являлися братські школи середнього типу, де учні різних соціальних станів вчилися передусім читати і писати. Проте найбільшою перевагою варто назвати навчання словесної майстерності умінню полемізувати. Особливого розквіту набула риторика в період функціонування Києво-Могилянської академії. Видатними постатями риторів-педагогів в академії були Інокентій Гізель, Лазар Баранович, Іоаникій Галятовський, Антоній Радивиловський, Феофан Прокопович та інші, в освітній практиці яких переважало переконування вихованців за допомогою образного мовлення істинності релігійних текстів. Щоправда, окрім використання Святого Письма, самобутніх лекцій-проповідей, педагоги-ритори вдавалися до наукового аналізу явищ природи, просвітницьких ідей європейських філософів. Особливу увагу приділяли ознайомленню студентів з досвідом відомих риторів доби Античності, зокрема з працями Аристотеля, Сократа, Платона, Горгія, Цицерона та інших.

Феофан Прокопович як один з найвидатніших українських риторів XVIII століття читав курси поетики та риторики в Києво-Могилянській академії. Дослідники здобутків риторики періоду українського Відродження (XVI – XVII століття) акцентують, що Феофан Прокопович як автор панегеричних слів («Епінікіон», «Слово про владу й честь царську», «Духовний регламент») розробив правила красномовства, поведінкову модель оратора та поради промовцеві щодо тренування пам'яті під час заучування текстів, як-от: 1) великий за обсягом текст доцільно вчити частинами; 2) яскраві слова й вирази слід повторити окремо; 3) краще вчити вголос, ніж мовчки; 4) для вивчення більш сприятлива рання пора доби; 5) важливе значення для тренування пам'яті має вибір місця, простір якого не містить перешкод; 6) для запам'ятовування важливе значення має доступність викладу тексту, усвідомлене сприймання його складників, розуміння риторичної мелодики, інтонації та доцільне використання вербальних і невербальних засобів [206].

Несприятливими для розвитку української риторики виявилися затяжні суспільно-політичні процеси XIX-XX століть, позначені забороною в XIX столітті вивчення української мови та спілкування нею в громадських місцях тогочасної імперії. Майже 200 років український народ був позбавлений права спілкуватися рідною мовою, вивчати історію, культуру, науку, освіту. Вчитель, що наважувався в школі говорити українською мовою, потрапляв під підозру, таємний нагляд поліції, частіше втрачав місце роботи, потрапляв у в'язницю. За таких несприятливих суспільно-політичних умов українське красномовство продовжувало своє функціювання фактично в підпіллі.

У колишню радянську добу в XX столітті, хоч в українських закладах освіти було поновлено вивчення української мови і літератури, проте «Риторику» як навчальну дисципліну було вилучено із усіх навчальних планів закладів вищої освіти як таку, що формувала буржуазний світогляд, шкідливий для тогочасної авторитарної системи, оскільки основним методом навчання в усіх закладах освіти визнано монолог, водночас навчальний діалог, як і дискусія, на уроках в школі та заняттях у вищих закладах освіти було заборонено як дидактичний метод, що формує незручне для системи критичне мислення, самостійність суджень, активну життєву позицію.

Зі здобуттям Україною статусу суверенної держави риторику введено до змісту навчальних планів закладів вищої освіти як обов'язкову чи вибіркову дисципліну як одну із пріоритетних у формуванні риторичної компетентності майбутнього фахівця. Упродовж трьох десятиріч видано монографії, підручники, посібники, статті, виконано спеціальні дослідження з проблеми. Науковці (А. Бойко, Д. Будянський, І. Гаркуша, Б. Головешко, Н. Голуб, О. Горошкіна, О. Гузар, О. Караман, С.Караман, Л. Каніболоцька, А. Капська, А. Книш, Т. Космеда, О. Кучерук, Л. Мацько, О. Мацько, В. Нищета, О. Романовський, О. Ранюк, Г. Сагач, Л. Ткаченко, О. Штепа, В. Шуляр та ін.) у різножанрових виданнях розробили теоретичні прикладні аспекти риторики, використовуючи цінні здобутки риторів різних епох й адаптуючи дидактичний інстументарій дисципліни до мінливих умов динамічного сьогодення.

Так, упродовж першого десятиріччя з 1991 до 2000 років науковці різних галузей (філософи, психологи, лінгвістики, педагоги, лігнгводидакти) активно досліджують проблему історії становлення й розвитку риторики як науки й навчальної дисципліни, узагальнюють й детально описують досвід видатних ораторів Давньої Греції та Давнього Риму, зокрема: діяння сицилійських риторів-логографів Коракса, Лісія, Горгія, яким, як зазначають у працях І. Зязюн, А. Капська, З. Куньч, Л. Мацько, Г. Сагач, належить учення про риторичний твір з обов'язковим виокремленням таких основних частин, як: вступ, пропозиція, виклад (основна частина), докази, висновки. Ними вивчено й узагальнено досвід Демосфена як одного з найбільш відомих риторів доби Античності, а також доробок видатного філософа Давньої Греції, майстра ораторського мистецтва Аристотеля, який підготував твір у трьох книгах, що здобув статус класичного, «Риторика», в якій обґрунтував складники риторики: загальні принципи та функції; вимоги до оратора, етапи підготовки до виступу; поведінку, способи висловлення думок, положень, правил пояснюваних оратором; особливості аудиторії, специфіку ведення бесіди, шляхи досягнення успіху.

У статтях та монографічних працях дослідників означеної проблеми (Н. Голуб, С. Горобець, О. Горошкіна, О. Гузар, О.Караман, С. Караман, Л. Каніболоцька, А. Капська, А. Книш, Т. Космеда, О. Кучерук, Л. Мацько, О. Мацько, В. Нищета, О. Романовський, О. Ранюк та ін.) проаналізовано учення філософа Платона та його учня Сократа, які обґрунтували два види здібностей: здатність звести все до єдиної ідеї (синтез); розкласти явище, поняття на його складники (аналіз). Крім того, описано Античне красномовство в Римі; ораторське мистецтво в Україні; «Повчання» Володимира Мономаха; схарактеризовано українську риторику доби Київської Русі, Київську школу риторики XVII-XVIII століть. Пізніше українські науковці активно досліджують жанри та види ораторського мистецтва, характерні ознаки та різновиди красномовства. Виняткової актуальності набувають проблеми реалізації видів ораторського мистецтва (виступ, промова, її різновиди: інформаційні, переконувальні, розважальні, надихальні, стимулювальні, потаємні та ін.).

Предметом їх наукових зацікавлень стає зміст і структура діалогу, монологу, полілогу, дискусії.

Упродовж другого десятиліття, починаючи з 2000 року, активізуються дослідження з проблеми формування риторичної культури учнів, студентів, майбутніх фахівців різних галузей. А. Певрушина (2002 р.) виконала кандидатську дисертацію з теми «Формування риторичних умінь у майбутніх соціальних педагогів» [205]. Л. Ткаченко [266] підготувала дисертацію з теми «Зміст і технологія навчання риторики майбутніх учителів початкових класів» (2002 р.). Пізніше, 2004 року, Я. Білоусова захистила дисертацію «Формування риторичної культури студентів гуманітарних факультетів у навчально-виховному процесі»[25]. А. Курінна (2005 р.) захищає дисертацію з проблеми формування комунікативних умінь і навичок учнів гуманітарних ліцеїв на уроках риторики.

Вперше в лінгводидактиці вищої школи Н. Голуб захистила докторську дисертацію з теми «Теоретико-методичні засади навчання риторики у вищих педагогічних навчальних закладах»[57]. Через десять років захищено друге докторське дослідження В. Нищети з проблеми формування риторичної компетентності учнів основної школи у процесі вивчення української мови [180].

Прикметно, що друге й третє десятиріччя позначене активністю дослідницьких пошуків, присвячених розробленню змістових і технологічних аспектів навчання риторики, формуванню ораторської майстерності та риторичної компетентності здобувачів освіти. Проблемі формування риторичних умінь у майбутніх правників у процесі професійної підготовки, присвячено спеціальне дослідження Є. Тягнирядно (2008 р.). Дисертацію з теми «Формування ораторської майстерності у майбутніх магістрів із соціальної педагогіки» [158] підготовлено Л. Литовченко (2010. р.); Н. Калюжка у 2011 році захистила кандидатську дисертацію з теми «Формування риторичних умінь у фаховій підготовці учителів початкової школи» [102]. І. Гаркушою (2015 р.) захищено кандидатську дисертацію з проблеми формування риторичної культури майбутніх фахівців реклами в процесі професійної підготовки [49].

2018 року Н. Кондратенко захищено кандидатську дисертацію з теми «Методика формування комунікативної компетентності майбутніх журналістів на засадах лінгвокультурології» [124]. Цього ж року захищено ще одну кандидатську дисертацію з теми «Формування риторичної компетентності майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей» О. Корчовою [132]. Наступного, 2019 року, Н. Загребельною захищено кандидатську дисертацію з теми «Теоретико-методологічні засади прокурорської риторики як складової теорії держави і права»[92]. О. Ранюк у 2020 році підготовлено кандидатську дисертацію з проблеми формування риторичної компетентності студентів-філологів під час вивчення польської мови [224]. 2020 року Т.Конівіцька захистила спеціальне дослідження з проблеми формування риторичної компетентності майбутніх психологів у закладах вищої освіти. У 2021 році С. Горобець захищено кандидатську дисертацію з теми «Методика формування риторичної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури у процесі вивчення мовознавчих дисциплін» [64].

Отже, опрацювання й аналіз наукової літератури, спеціальних досліджень з обраної проблеми дало змогу з’ясувати етапи становлення та розвитку риторики як науки, а також визначити докорінні зміни, що відбувалися на межі тисячоліть і детально описані в працях дослідників у ретроспективі від давнини до сьогодення. Узагальнення теоретичних напрацювань з філософії. психології, лінгвістики, педагогіки, лінгводидактики, спеціальної літератури, монографічних праць, статей з обраної проблеми дало змогу з’ясувати, що, незважаючи на значну кількість праць, які містять належний обсяг теоретико-практичного матеріалу, проблема формування риторичної компетентності майбутніх журналістів у процесі вивчення мовознавчих дисциплін й донині є актуальною в нових соціокультурних умовах. З’ясовано, що зі здобуттям Україною статусу суверенної держави риторику введено до змісту навчальних планів закладів вищої освіти як обов’язкову чи вибіркову дисципліну як одну із пріоритетних у формуванні риторичної компетентності майбутніх фахівців. Акцентовано, що упродовж першого десятиріччя з 1991 до 2000 років науковці

різних галузей (філософи, психологи, лінгвістики, педагоги, лігнгводидакти) активно досліджують проблему історії становлення й розвитку риторики як науки й навчальної дисципліни, узагальнюють й детально описують досвід видатних ораторів Давньої Греції та Давнього Риму, зокрема: узагальнено досвід Демосфена як одного з найбільш відомих риторів доби Античності, а також доробок видатного філософа Давньої Греції, майстра ораторського мистецтва Аристотеля; проаналізовано учення філософа Платона та його учня Сократа, які обґрунтували два види здібностей; описано Античне красномовство в Римі; ораторське мистецтво в Україні; «Повчання» Володимира Мономаха; схарактеризовано українську риторику доби Київської Русі, Київську школу риторики XVII-XVIII століть; обґрунтовано жанри та види ораторського мистецва, характерні ознаки та різновиди красномовства, проблеми реалізації видів ораторського мистецтва. Встановлено, що предметом наукових зацікавлень сучасних українських дослідників стає зміст і структура діалогу, монологу, полілогу, дискусії; активізуються дослідження з проблеми формування риторичної культури учнів, студентів, майбутніх фахівців різних галузей. Зазначено, що друге й третє десятиріччя позначене активністю дослідницьких пошуків, присвячених розробленню змістових і технологічних аспектів навчання риторики, формуванню ораторської майстерності та риторичної компетентності здобувачів освіти. Встановлено, що тематичний діапазон специфічних досліджень віддзеркалює прагнення науковців на різних часових відтинках пристосувати загальні правила, закони і принципи риторики до специфічних умов фахової підготовки у закладах освіти з урахуванням потреб і завдань професійної діяльності майбутнього фахівця відповідного профілю.

1.2. Психолого-педагогічні та лінгводидактичні засади формування риторичної компетентності майбутніх журналістів у процесі навчання мовознавчих дисциплін

Потужна інформаційна база із сучасними високотехнологічними медійними ресурсами, запит суспільства на отримання достовірної інформації, що відповідає національним інтересам України та її громадян, висувають високі вимоги до фахової конкурентоздатності журналістів, їхніх особистісних якостей, мовного іміджу, професійної ерудиції, уміння керувати власними емоціями в різних життєвих та професійних ситуаціях.

Динамічні процеси й зміни в сучасній освіті, супроводжувані соціальними викликами, зумовили посилення уваги до змісту мовної освіти на компетентісних засадах, спричинили докорінний перегляд основ методики навчання мовознавчих дисциплін у закладах вищої освіти, упровадження практико-орієнтованої моделі організації освітнього процесу з опертям на психолого-педагогічні та лінгводидактичні засади формування риторичної компетентності майбутніх журналістів.

Узагальнення теоретичних напрацювань сучасних науковців з досліджуваної проблеми в галузі психології, педагогіки та лінгводидактики дали змогу оптимізувати їх ідеї задля обґрунтування психолого-педагогічних засад формування риторичної компетентності майбутніх журналістів у процесі навчання мовознавчих дисциплін. В останнє двадцятиліття професія журналіста набула виняткової популярності в інформаційному суспільстві, оскільки узвичаєними й доступними для громадян стали глобальні, медійні, мережеві та інші засоби масової інформації. Функціональний діапазон професійної діяльності журналістів передбачає виконання різноаспектних нестандартних завдань щодо оброблення, аналізу й інтерпретування опрацьованої з медійних ресурсів інформації, створення й усвідомлене транслювання власної інформації, доцільне використання самобутніх ресурсів української мови під час багатоканальної комунікації з різними верствами населення. Означене

об’єктивно зумовлює посилення риторичного складника у теоретико-прикладних аспектах змісту мовознавчих дисциплін для студентів спеціальності «Журналістика», що корелює із соціальним запитом сучасного суспільства, а також підтверджено відповідною законодавчою базою (Закони України «Про освіту», «Про вищу освіту», Державна національна програма «Освіта» (Україна XXI століття), Національна доктрина розвитку освіти України в XXI столітті, Концепція мовної освіти України, Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти, Національна стратегія розвитку освіти в Україні, Стандарт вищої освіти за спеціальністю 061 «Журналістика» для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти, Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2022 – 2032 роки). Окреслена актуальність обраної проблеми дослідження спонукає до розроблення й обґрунтування психолого-педагогічних засад формування риторичної компетентності майбутніх фахівців різних галузей, журналістської зокрема.

Проблемі теорії й практиці навчання здобувачів вищої освіти присвячено праці: філософів (В. Андрущенко, В. Кремень, В. Огнев’юк, Сагач, П. Саух та ін.); психологів (І. Бех, Л. Карамушка, С. Максименко, Л. Найдьонова, В. Панок, Р. Сірко, В. Семиченко, О. Сергєєнкова та ін.); педагогів (А. Алексюк, Н. Бібік, В. Бондар, Л. Вовк, О.Дубасенюк, М. Євтух, О. Малихін, О. Савченко, С. Сисоєва, Л. Хоружа та ін.); лінгводидактів (З. Бакум, А. Богуш, В. Вітюк. Н. Голуб, О. Горошкіна, Т. Горохова, М. Греб, Т. Груба, Н. Дика, Р. Друженко, О. Караман, С. Караман, Н. Кондратенко, О. Копусь, Г. Кузнецова, О. Кулик, О. Кучерук, О.Любашенко, Н.Луцан, Л.Мамчур, Л.Овсієнко, С. Омельчук, М. Пентилюк, А. Попович, Т. Рудюк, Т. Симоненко, М. Цуркан, І. Хом’як, С. Яворська та ін.). Опрацювання й аналіз монографічних праць, науково-методичних статей з обраної проблеми засвідчує, що теорію й практику формування комунікативної та риторичної компетентностей майбутніх фахівців різних галузей, застосування засобів масової комунікації в освітньому процесі закладів загальної середньої та вищої освіти досліджували В. Галич, С. Гуревич, В. Здоровега, О. Кокун, Т. Конівіцька, І. Михайлин, В. Різун, Г.Рожнова, Г. Онкович, Н. Саєнко, С. Сірополко, Л. Світич, І. Чемерис, Н. Хромченкова та

інші науковці. Окремі аспекти формування риторичної компетентності майбутніх фахівців освітянської галузі в процесі навчання дисциплін мовознавчого циклу розроблено в працях сучасних психологів, дидактів і лінгводидактів (З. Бакум, Н. Бібік, А.Богуш, Л.Вовк, Н.Голуб, О.Горошкіна, О.Караман, С.Караман, О.Ковтун, О.Копусь, О. Кучерук, В. Нищета, І. Нагрибельна, М. Оліяр, Н. Остапенко, Т. Симоненко, С. Сисоєва та ін.). Недостатньо дослідженою й донині залишається проблема розроблення теоретико-прикладних аспектів формування риторичної компетентності в майбутніх журналістів на заняттях мовознавчих дисциплін, обґрунтування психолого-педагогічних засад формування риторичної компетентності майбутніх фахівців різних галузей, журналістської зокрема з урахуванням особливостей організації освітнього процесу в умовах змішаного навчання.

Хоч у спеціальній літературі багатоаспектно проаналізовано й обґрунтовано проблеми теорії й практики навчання здобувачів загальної середньої та вищої освіти на компетентнісних засадах, проте обґрунтування психолого-педагогічних засад формування риторичної компетентності майбутніх журналістів під час вивчення мовознавчих дисциплін не знайшли належного висвітлення в науковому психолого-педагогічному дискурсі вищої школи.

Новітні тенденції глобального соціального та наукового характеру – динамічний поступ інформаційного суспільства, розвиток публічної сфери, активізація теорії інформації та комунікації вочевидь зумовлюють потребу риторизації освітнього процесу в усіх закладах освіти, вищої зокрема. У процесі експериментального дослідження з’ясовано, що риторичний ренесанс посилюють й такі чинники прикладного характеру, як: проблема впливу адресанта на адресата у масовій комунікації; суттєве зниження рівня культури під час мовленнєвої взаємодії спричинене множиною непередбачуваних викликів у сфері публічної комунікації зокрема, що, передусім, спонукає науковців і освітян-практиків звертатися до надбань класичної риторики на

засадах інтеграції змісту з професійно зорієнтованими навчальними дисциплінами.

Прикметними ознаками системи української освіти XXI століття є її інтенсивне реформування з урахуванням вимог компетентнісної парадигми, запитів ринку освітніх послуг, потреб стейкхолдерів, а також стандартів освіти країн Європейського Союзу. Інформаційне суспільство потребує конкурентоздатних фахівців різних галузей, творчих та успішних особистостей готових працювати в команді з розвиненим критичним мисленням, небайдужих до професійних проблем обраної галузі, особистостей з гуманістичним світоглядом, здатним до співпраці на засадах рівноправного партнерства, продуктивної міжособистісної комунікації. Сучасна вища освіта, на думку В. Кременя, передбачає належну сформованість у майбутнього фахівця сукупності особистісних якостей, «… що визначає професійний рівень його компетентності й дає йому можливість мати певну соціальну цінність та відповідати потребам ринку праці» [137, с. 4-5].

Опрацювання й аналіз спеціальної літератури з проблеми дослідження дають змогу констатувати, що науковці одностайні в конструктивному твердженні: формування риторичної компетентності на сучасному етапі набуло виняткової актуальності в фаховій підготовці, формах і методах навчання студентів закладів освіти, майбутніх журналістів зокрема, оскільки однією з пріоритетних умов професійної самореалізації особистості фахівця є вміння спілкуватися й толерантно взаємодіяти з різними людьми ненав’язливо налагоджувати міжособистісні контакти, впливати й переконувати співрозмовника за допомогою різних видів сучасної комунікації [3; 125].

Студіювання, аналіз і синтез напрацювань дослідників у галузі психології, педагогіки та лінгводидактики в контексті проблеми формування риторичної компетентності майбутніх журналістів у закладах вищої освіти дали змогу зробити певні узагальнення про теоретичні і прикладні аспекти означеної проблеми. Сучасні психологи-дослідники (В. Андрієвська, Е. Даніщева, І. Мартинюк, К. Мілютіна, Н. Місяць, С. Мустафаєв, С. Тищенко та ін.) у своїх

працях обґрунтували методологічні проблеми трансформації комунікативної компетентності психологів в інформаційному суспільстві; теорію і практику психологічного тренінгу як ефективної форми організації освітнього процесу; проблеми розвитку професійно важливих якостей майбутнього психолога; психологічну природу мовленнєвого маніпулювання; психологічні аспекти невербального спілкування підлітків схильних до інтернет-залежності тощо [3].

Сучасне глобалізоване інформаційне суспільство, що інтенсивно розвивається, суттєво змінило вимоги до професійних та особистісних характеристик фахівців різних галузей, медійної зокрема, покликаних виконувати широкий спектр завдань, пов’язаних із різними видами комунікації з урахуванням запитів і потреб мінливого соціуму.

Риторична компетентність майбутніх журналістів як надважливий складник фахової підготовки в процесі вивчення мовознавчих дисциплін відповідно до Стандарту вищої освіти за спеціальністю 061 «Журналістика» для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти, Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2022 – 2032 роки зумовлює формування у здобувачів вищої освіти уміння опрацьовувати, осмислювати й доносити під час міжособистісної комунікації різнотипну інформацію, власне бачення, мовний досвід з висвітлення актуальних проблем суспільного життя.

Опрацювання й узагальнення теоретико-експериментальних здобутків у царині зарубіжної та української психології на різних часових відтинках дають змогу виокремити як пріоритетні такі вимоги до особистості фахівця будь-якої галузі, як: професіоналізм, професійна відповідальність, розвинені навички міжособистісної комунікації, а також спроможність переконливо аргументувати власну позицію, впливати на погляди й рішення представників громадянського суспільства [127, с. 199-200].

У психології усталилася думка, що процес професійного розвитку доцільно поділяти на такі етапи: професійне самовизначення і вибір професії (зародження професійної компетентності); професійне становлення

(формування професійної компетентності) і професійне вдосконалення (розвиток професійної компетентності) [125].

Проблему формування спеціальних фахових компетентностей, риторичної зокрема, учені-психологи розглядають у нерозривному зв'язку з формуванням відповідних професійних якостей, здібностей та індивідуальних особливостей, необхідних для фахівців конкретного профілю, медійної галузі зокрема. З огляду на це сучасний освітній процес має сприяти формуванню у здобувачів вищої освіти таких груп інтересів, потреб, переконань, які зорієнтовували б їх на особистісну та професійну самореалізацію й самовдосконалення [3;127]. Відтак проблема забезпечення якості навчання майбутніх фахівців у закладах вищої освіти набула виняткової гостроти й стала предметом зацікавлень дослідників.

Сьогодні учені-психологи активно розробляють і впроваджують в освітній процес концепції організації навчально-пізнавальної діяльності, зорієнтовані на гуманітаризацію й індивідуалізацію навчання, а також міждисциплінарну інтеграцію, гармонійний особистісний розвиток майбутнього фахівця [19; 27; 29; 103;125; 171; 173]. Позиції дослідників означеної проблеми суголосні в поглядах на стратегію розвитку вищої освіти, яка об'єктивно потребує якісних змін передовсім у змісті фахової підготовки, а також формах та методах навчання [127].

Продуктивним у контексті обраної проблеми дослідження вважаємо погляд Р. Сірка на професійну підготовку майбутнього фахівця в закладі вищої освіти, який розглядає його як соціально й психологічно детермінований процес професійного становлення особистості, зумовлений суб'єктивними та об'єктивними чинниками, пов'язаними з навчанням у закладі вищої освіти, де вона здобуває належний обсяг фундаментальних знань, формує практичні вміння й навички з обраного фаху та сукупно набуває індивідуально психічних якостей, які визначають її психологічну придатність до професії типу «людина – людина» [371, с. 20-21].

Під час організації занять з мовознавчих дисциплін необхідно враховувати вікові та психологічні особливості студентської аудиторії, що зумовлює добір

оптимальних методів, прийомів, форм та інноваційних технологій навчання майбутніх журналістів. У працях сучасних українських психологів (І. Бех, Л. Карамушка, С. Максименко, Л. Найдьонова, В. Панок, Р. Сірко, В. Семиченко, О. Сергєєнкова та ін.) йдеться про психологічні передумови формування мовної, мовленнєвої та комунікативної як складової риторичної компетентності майбутніх фахівців.

Дослідниками означеної проблеми доведено, що однією з таких передумов є врахування вікових особливостей студентської молоді, які визначено психологами як особливий віковий період пізньої юності (ранньої дорослості) від 17 до 25 років. Саме на цей віковий період припадає оптимальний розвиток інтелектуальних функцій особистості, яка здобуває майбутній фах. За свідченням психологів, оптимальний розвиток інтелектуальних функцій майбутніх фахівців залежить від двох чинників: обдарованості (внутрішній чинник) й освіти (зовнішній чинник). Загалом здобувати майбутній фах у закладах вищої освіти молодь розпочинає переважно у віці від 17 до 20 років, коли активно виявляють себе такі особливості, як: активний розвиток морально-вольових якостей, стабілізація характеру, оволодіння повним комплектом ролей дорослої людини в суспільстві, що є важливими передумовами для успішного опанування теоретичних знань з обраного фаху, уміння аналізувати, узагальнювати теоретичний матеріал, брати участь у дискусіях, відстоювати власну позиції, робити висновки, створювати інтелектуальну продукцію, працювати в команді на засадах рівноправного партнерства, оскільки кожен з учасників освітнього процесу має професійну зорієнтованість і відповідну мотивацію до опанування обраного фаху через рефлексування під час виконання індивідуальних та групових завдань, захисту парних та індивідуальних проєктів [127].

Прикметною характеристикою індивідуума є його прагнення до виразної самобутності, позитивного самоствердження, особистісного самовдосконалення, саморозвитку та самореалізації в нових соціокультурних умовах, а також активного самовираження не лише на заняттях, а й у соціальних

мережах, адже в цей період особливо інтенсивно з'являється бажання заявити про себе як про неповторну особистість, яка володіє вмінням спілкуватися, вести діалоги й полілоги з будь-якою аудиторією, брати активну участь у проведенні позааудиторних заходів, а також у діяльності студентського самоврядування. Відтак студенти часто виявляють готовність до виконання на лекційних та практичних заняттях ролі викладача під час обґрунтування того чи того положення, теорії, правила, які опрацьовують майбутні фахівці на заняттях з мовознавчих дисциплін [174].

Здобувачі означеної вікової категорії, як зазначають дослідники (Т. Конівіцька, Р. Сірко, Л.Смалиус та ін.) досягають рівня готовності до виконання практично всіх видів розумової діяльності, оскільки саме в студентські роки здобувачам притаманна найвища активність довільної, логічної, абстрактної пам'яті, мислення, спрямовані на розв'язання розумових завдань, можливість швидкого перемикання уваги під час опрацювання вербально-логічних, проблемно-пошукових, творчих завдань, високий рівень володіння логічними операціями, системне розуміння суті та сенсу власних дій. У студентів активується системне й осмислене використання раціональних мнемічних прийомів. Навчальна та практична діяльність у закладах вищої освіти стимулює розвиток здатності зосереджуватися на тривалий час, не зважати на подразники, які відволікають їх у процесі виконання тих чи тих завдань, обґрунтування власної позиції під час дискусії, аналізу виступу, формулювання висновків, узагальнення теоретичного матеріалу, коментування вузлових положень, тверджень тощо [127; 254; 258].

На заняттях мовознавчих дисциплін викладачеві необхідно максимально враховувати вікові індивідуально-психологічні особливості студентів (відчуття, сприймання, аперцепція, пам'ять, увага) для реалізації мовного, мовленнєвого, риторичного потенціалу майбутнього журналіста.

У роботі враховано, що науковці індивідуально-психологічні особливості студентів, зокрема зміст поняття «відчуття» розглядають як побудову образів, окремих властивостей предметів зовнішнього світу в процесі безпосередньої

взаємодії з ними; це перетворення енергії зовнішніх подразників у факти свідомості, в інформацію [258]. Зміст поняття «сприймання» характеризують як процес, що виявляє себе в цілісному відображенні предметів, ситуацій, явищ, які виникають під час безпосереднього впливу подразників на рецепторні поверхні органи відчуттів [254]. Залежність сприймання від попереднього досвіду позначають терміном «аперцепція», яка безпосередньо пов'язана з пам'яттю, адже ефективне запам'ятовування, відбувається лише тоді, коли індивід миттєво вилучає зі своєї пам'яті знання, накопичені раніше, у процесі попереднього досвіду, аналізує й оцінює важливість їх у процесі засвоєння нового матеріалу [127]. Зміст поняття «увага» психологи тлумачать як уміння утримувати її на об'єкті зацікавлення, прагнення виділити в ньому нові аспекти, ознаки, властивості та зв'язки [254]; увага – динамічний бік свідомості, який характеризує ступінь її спрямованості на об'єкт і зосередження на ньому задля забезпечення його адекватного відображення упродовж короткого чи тривалого часу, потрібного для виконання певного акту діяльності або спілкування [204]. Обсяг уваги характеризується кількістю об'єктів чи різноманітних рис одного об'єкта, які сприймаються одномоментно і виразно. Саме тому вибірковість уваги в різних здобувачів є неоднаковою [203].

Сучасними психологами (О. Андрієвською, Т. Конівіцькою) доведено, що особливий вплив на формування риторичної компетентності майбутнього фахівця має її емоційно-вольова сфера, оскільки емоції – це стани, пов'язані з оцінкою значення для індивіда факторів, які діють на нього, що виражаються у формі безпосередніх переживань задоволення або незадоволення його актуальних потреб [3]. До емоцій дослідники відносять інтерес, радість, здивування, сум, сором, страх, відразу, презирство, ніжність, безпомічність, покору, гордість, силу, упертість, апатію, які індивід виражає через почуття, як одну з основних форм вираження власного ставлення до предметів і явищ дійсності, емоційні переживання, у яких відбивається стійке ставлення індивіда до предметів або процесів зовнішнього світу [125].

Психологи переконливо стверджують, що емоції та почуття у процесі спілкування передаються від людини до людини, є вагомим доповненням до змістового компонента, який сприймає людина у спілкуванні. Тому, опановуючи мову, майбутні фахівці опановують не лише вербальний компонент мовлення, а й невербальний, який є транслятором емоцій та почуттів разом з інтонацією, ритмом, мімікою, жестами, рухами тіла людини. Запорукою гармонійного спілкування, досягнення комунікативної мети є вміння враховувати емоційний стан співрозмовника, а також уміння керувати власними емоціями та передавати їх. Саме такі вміння психологи кваліфікують як риторичні вміння [204].

Складником емоційно-вольової сфери особистості є воля – здатність індивіда досягати поставленої мети в умовах подолання перешкод, що проявляється в самодетермінації й саморегуляції діяльності та різних психічних процесів [212]. Результатом цілеспрямованого розвитку волі є вищі вольові якості: рішучість, наполегливість, цілеспрямованість, самостійність, здатність до самоконтролю й саморегуляції, здатність здійснювати вибір, принциповість, ініціативність, витримка, організованість, дисциплінованість, сміливість, здатність розрізняти суспільне й особисте тощо [Там само].

Урахування викладачем вікових індивідуально-психологічних особливостей студентів таких, як: відчуття, сприймання, аперцепція, пам’ять, увага, емоції, – необхідні для майбутніх журналістів, щоб утримувати в пам’яті образні конструкції та доповнювати їх новими, щоб збагачувати й удосконалювати свої висловлення; дотримуватися логіки викладу; використовувати правильні синтаксичні конструкції; добирати слова відповідно до стилю та мети висловлення; правильно сприймати і запам’ятовувати необхідний текстовий матеріал тощо [222].

Формування риторичної компетентності в майбутніх журналістів на заняттях мовознавчих дисциплін доцільно здійснювати на лекційних та практичних заняттях, під час виконання системи вправ і завдань, через тренування в процесі мовленнєвої діяльності.

Викладачеві необхідно знати механізм роботи означених індивідуально-психологічних особливостей студентів таких, як: відчуття, сприймання, аперцепція, пам'ять, увага, а також складники емоційно-вольової сфери, щоб уміти забезпечувати їх реалізацію на заняттях мовознавчих дисциплін. Саме тому теоретичний мовний матеріал необхідно пояснювати так, щоб у студентів між зоровим образом і словесним значенням встановлювалися взаємозв'язки, щоб можна було досягати безпосереднього розуміння складних граматичних понять, правил, виучуваної мовної теорії загалом, вміти встановлювати контакти із співрозмовником під час ведення бесіди, діалогу, інтерв'ювання.

Аналіз спеціальної літератури з психології дав змогу з'ясувати, що для свідомого опанування теоретичного матеріалу, утримання його в пам'яті, варто використовувати спеціальні вправи і завдання, готувати усні та письмові лінгвістичні повідомлення, проводити конкурси захисту рефератів, есеїв, проєктів. Особливу увагу доцільно приділяти таким методам запам'ятовування, як використання асоціацій, виділення важливих компонентів, групування, класифікування, поділ матеріалу на частини за смислом, узагальнення, схематизація правил тощо, адже це дозволить не тільки запам'ятовувати лексику, граматичні правила, а й набувати умінь, безпосередньо пов'язаних із риторичною діяльністю [127; 204; 212; 222; 228; 254; 258].

Урахування вікових індивідуально-психологічних особливостей студентів із цілеспрямованою діяльністю викладача сприяє створенню риторичного освітнього простору, ефективному формуванню риторичної компетентності майбутніх журналістів у процесі вивчення мовознавчих дисциплін.

Активні дослідницькі пошуки репрезентовано і в наукових працях педагогів (Н. Загребельна, О. Залюбівська, Л.Каніболоцька, Т. Конівіцька, Л. Кононенко, О. Корчова, С. Ренке та ін.) за такою тематикою: педагогічні умови інформаційно-комунікаційних технологій; модель формування риторичної компетентності майбутніх викладачів закладів вищої освіти; модель формування ораторської майстерності у майбутніх магістрів соціальної педагогіки; розвиток мотиваційно-ціннісної сфери особистості щодо риторичної

компетентності як складника професійної підготовки психолога; інтеграція змісту гуманітарних дисциплін і позанавчальних заходів задля створення навчально-риторичного середовища в технічному університеті; теоретико-методологічні засади прокурорської риторики; формування риторичних умінь у майбутніх правників у процесі професійної підготовки [92; 96; 105; 127; 128; 132; 228].

Вагомими науковими здобутками прикметні спеціальні дослідження Н. Бобаль, М. Дяченко, Г. Рожнової, Н. Хромченкової, присвячені професійній підготовці майбутніх журналістів та фахівців з реклами зі спектром такої проблематики: формування риторичної культури майбутніх фахівців з реклами; професійної підготовки майбутніх журналістів у вищих навчальних закладах України другої половини XX – початку XXI століття; формування професійної відповідальності майбутніх журналістів на бакалаврському рівні вищої освіти; формування соціокультурної компетентності майбутніх журналістів у процесі професійної підготовки [26; 88; 232; 278].

Продуктивним для нашого дослідження вважаємо дисертаційну роботу Т. Конівіцької, в якій багатоаспектно розкрито методологічні підходи, педагогічні умови й методику формування риторичної компетентності майбутніх психологів у закладі вищої освіти з урахуванням соціокультурних реалій сьогодення, запитів і потреб сучасного суспільства. Насичений дидактичний ресурс і методичний інструментарій, занурені в професійний контекст майбутніх психологів, мають виразне практичне спрямування й наукову доцільність [127].

У сучасному лінгводидактичному дискурсі напрацьовано значний теоретико-експериментальний досвід з проблеми формування риторичної майстерності майбутніх фахівців освітянської галузі, а також формування риторичних умінь і навичок в учнів закладів загальної середньої освіти в процесі вивчення української мови (З. Бакум, Н. Голуб, С. Горобець, О. Горошкіна, С. Караман, О. Караман, О. Кучерук. Л. Мамчур, В. Нищета, С. Омельчук, М. Пентилюк та ін.). Дослідження містять обґрунтовані теоретичні засади

риторизації освітнього процесу, виокремлений та описаний методичний інструментарій з урахуванням вікових категорій здобувачів освіти, методичну систему вправ, завдань, ефективність якої підтверджена експериментально, а також чіткі методичні рекомендації з докладним обґрунтуванням підходів до продуктивної реалізації прикладних аспектів формування риторичної компетентності здобувачів вищої та загальної середньої освіти [7; 58; 64; 66; 67; 148; 149; 161; 180; 194; 207].

Узагальнення напрацювань сучасних українських лінгводидактів з проблеми риторизації освітнього процесу в закладах загальної середньої освіти та закладах вищої освіти дало змогу відстежити еволюціонування методологічних підходів, концептуальних положень, методичних ідей, що мають теоретико-прикладний характер і наукову доцільність.

У дисертаційній праці В. Нищети розроблено авторську методику формування риторичних умінь і навичок учнів старших класів на уроках української мови, в якій дослідник виокремив й обґрунтував як один із пріоритетних чинників *«відповідальність»* у процесі формування риторичних умінь і навичок учнів. З позиції В. Нищети, «… вчитель-словесник має орієнтуватися на комплексну роботу, пов’язану із розробленням системних засобів і способів щодо розвитку емоційно-вольової сфери й одночасно розвитку мовлення учнів; а також із застосуванням структури відповідальності до процесу формування риторичних умінь школярів, що означає – формувати вміння активної рефлексії власного мовлення, власних здібностей, уміння визначати свою роль у мовленнєвій діяльності; виховувати усвідомлення суспільної ролі мовлення й себе як суспільної істоти; формувати вміння планувати мовлення і власну мовленнєву поведінку, прогнозувати результати мовленнєвих дій, свою моральну позицію як комуніканта тощо [183, с. 77]».

У контексті нашого дослідження виокремлений В. Нищетою чинник *«відповідальність»* має вираження *«професійна відповідальність»* й набуває надважливого значення, а відтак і впровадження в освітню практику на заняттях мовознавчих дисциплін для майбутніх журналістів.

У працях українських лінгводидактів (З. Бакум, В. Вітюк, Н. Голуб, С. Горобець, Т. Горохової, О. Горошкіної, Р. Друженко, О. Караман, С. Карамана, Н. Кондратенко, О. Кучерук, В. Нищети, М. Пентилюк, Н. Сіранчук та ін.) акцентовано на необхідності взаємозв'язку між лінгвістичною теорією і мовленнєвою практикою, експериментально підтверджено безпосередню залежність якості засвоєння теоретичного матеріалу з шкільного курсу української мови та лінгвістичних дисциплін від дидактичного потенціалу використовуваних вправ і завдань, пов'язаних із життєвою практикою здобувачів закладів вищої освіти. Науковці виокремили такі закономірності взаємозв'язку між лінгвістичною теорією і мовленнєвою практикою, які варто враховувати в процесі формування риторичної компетентності різновікових суб'єктів освітнього процесу:

– усвідомлене засвоєння усіх рівнів мовної теорії у взаємозв'язку мовних одиниць;
– урахування потенціалу виражальних засобів української мови;
– розвиток мовної спостережливості, лінгвістичної креативності;
– доцільне використання стилістичного ресурсу української для формування мовної ерудиції, риторичної вправності [43].

Дисертаційна робота Я. Тарасевич [262] репрецентує описану одну з важливих закономірностей засвоєння української мови, зорієнтовану на розвиток мовного чуття учнів старших класів, мовної майстерності, володіння даром слова задля вираження думок і почуттів у контексті формування риторичних умінь і навичок.

Визначені й описані дослідниками закономірності, на нашу думку, мають важливе теоретичне й прикладне значення для формування риторичної компетентності майбутніх журналістів, урахування яких сприятиме підвищенню рівня риторичної культури здобувачів вищої освіти, розвитку й удосконаленню мовної інтуїції, професійно зорієнтованої комунікації для майбутньої діяльності в медійній галузі.

У теоретико-експериментальному дослідженні Н. Кондратенко запропоновано й підтверджено ефективність методики формування комунікативної компетентності майбутніх журналістів на засадах лінгвокультурології. Проаналізовано зміст навчально-методичного забезпечення для майбутніх журналістів, обґрунтовано лінгводидактичні умови формування комунікативної компетентності майбутніх журналістів на засадах лінгвокультурології, зокрема: розвиток монологічного й діалогічного мовлення студентів; упровадження лінгвокультурологічних вправ і завдань; удосконалення комунікативних ознак мовлення майбутніх журналістів; формування мовленнєвої креативності студентів; риторизація освітнього процесу. Раціональним здобутком дослідження вважаємо розроблену систему вправ і завдань, зорієнтовану на моделювання різноманітних комунікативних ситуацій й розвиток індивідуального мовлення майбутніх журналістів, формування в них мовного досвіду, мовного смаку, українськомовного іміджу. Розвивальний потенціал системи вправ і завдань, зануреної у професійний контекст майбутніх журналістів, їхню мовну практику може слугувати методичним орієнтиром у розробленні теоретико-методичних засад формування риторичної компетентності майбутніх журналістів на заняттях мовознавчих дисциплін у нових соціокультурних умовах.

Автономізація закладів вищої освіти сприяє створенню умов для оновлення змістових теоретичних і прикладних аспектів дисциплін мовознавчого циклу, що передбачає інтеграцію мовної теорії із завданнями і вправами інтерактивного характеру в процесі засвоєння мовознавчих дисциплін. Вивчення досвіду професорсько-викладацьких колективів закладів вищої освіти України, ознайомлення зі змістом освітніх програм спеціальності 061 «Журналістика» за першим (бакалаврським) рівнем вищої освіти дають підстави констатувати, що сучасні реалії й виклики сьогодення спонукають викладацьку спільноту до постійного оновлення теоретичних і прикладних аспектів змісту навчальних програм із дисциплін професійного спрямування.

Новим етапом в українській лінгводидактиці є оновлення лінгводидактичної стратегії формування риторичної компетентності майбутніх фахівців різних галузей на міждисциплінарних засадах, що ґрунтується на проєктуванні змістового контексту мовознавчих дисциплін, а також широкого задіяння цифрових ресурсів та освітніх платформ, визнаних на державному рівні.

Перспективними для формування риторичної компектентності майбутніх журналістів на заняттях мовознавчих дисциплін вважаємо методичні орієнтири, викладені в студії О. Горошкіної та С. Карамана, в яких зазначено, що «…прикметною ознакою сучасного наукового пізнання є об'єктивне посилення процесів інтеграції, що уможливлюють реалізацію міждисциплінарних зв'язків, спрямовану на подолання протиріч між обсягом інформації, який швидко збільшується, та обмеженими можливостями освітнього процесу, локалізованому в просторово-часових координатах [67]. Науковці наголошують, що «…формування риторичної компетентності майбутніх фахівців на міждисциплінарних засадах, що увиразнює взаємозв'язки між навчальними дисциплінами, сприяє системному, багатоаспектному розгляду фактів, явищ, процесів, що забезпечують ефективну комунікацію, професійну орієнтацію й уможливлюють визначення елементів спеціалізації відповідно до майбутнього фаху; оптимізує витрати навчального часу на розгляд окремих питань. З огляду на те, що риторика перебуває в тісних взаємозв'язках із філософією, етикою, логікою, психологією, педагогікою, акторською майстерністю, мовознавством, сформувати риторичну компетентність майбутніх учителів можна тільки з опорою на ці навчальні дисципліни [67, с. 358]».

Продуктивними в контексті дослідницького пошуку вважаємо теоретичні положення й прикладні аспекти дисертаційної роботи С. Горобець, в якій обґрунтовано й експериментально підтверджено ефективність розробленої методики формування риторичної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури в процесі навчання мовознавчих дисциплін. Доведено доцільність урахування здобутків сучасних психологів і психолінгвістів, дидактів, лінгводидактів з проблеми вивчення особливостей

механізмів мовленнєвої та мисленнєвої діяльності майбутніх фахівців освітянської галузі; формування у майбутніх філологів стійкої мотивації до вдосконалення мовленнєвої компетентності та риторичної культури; створення розвивального комунікативного середовища в освітньому процесі у процесі засвоєння мовознавчих дисциплін. Раціональними вважаємо методичні настанови про доцільність упровадження в процесі вивчення мовознавчих дисциплін таких форм організації навчальної діяльності студентів, які виокремлено С. Горобець, як-от: «фронтальна, колективна, робота в групах, індивідуальна робота, інтерактивна лекція, семінар, тренінг, курси, майстер-клас, вебінар тощо; традиційних методів навчання (бесіда, спостереження над мовними явищами, робота з підручником, метод вправ); інтерактивних («мозковий штурм», метод безперервної шкали думок, дискусія-форум, дискусія-симпозіум, регламентована дискусія, ситуативне моделювання) та інноваційних методів навчання (проєктний, дослідницький, ситуаційний); засобів навчання (підручники, електронні посібники, спеціально дібраний дидактичний матеріал, узагальнювальні таблиці, схеми, тексти, словники, телепередачі, відеозаписи, диктофонні записи, комп'ютерні програми, мультимедійні презентації тощо[64]». Методичні настанови, викладені в дисертації С. Горобець, слугують теоретичним підґрунтям для розроблення лінгводидактичних засад методики формування риторичної компетентності майбутніх журналістів у процесі вивчення мовознавчих дисциплін.

Розроблені в докторській дисертації Н. Голуб теоретико-методичні засади навчання риторики у вищих педагогічних навчальних закладах взято до уваги під час обґрунтування психолого-педагогічних та лінгводидактичних засад формування риторичної компетентності майбутніх журналістів у процесі вивчення мовознавчих дисциплін, зокрема форми, методи, прийоми та засоби формування мовно-риторичної особистості майбутнього фахівця; адаптування законів риторики до професійного контексту майбутніх журналістів під час підготовки до виступу, промови, діалогу, полілогу, монологу, бесіди, захисту проєктів із запропонованих викладачем тем, опрацювання зразків промов,

риторичного аналізу текстів промов, під час виконання системи вправ і завдань для формування риторичної компетентності майбутніх журналістів [58].

Отже, узагальнення теоретичних напрацювань сучасних науковців з досліджуваної проблеми в галузі психології, педагогіки та лінгводидактики дали змогу оптимізувати їх ідеї задля обґрунтування психолого-педагогічних засад формування риторичної компетентності майбутніх журналістів у процесі навчання мовознавчих дисциплін. Встановлено, що в останнє двадцятиліття професія журналіста набула виняткової популярності в інформаційному суспільстві, оскільки узвичаєними й доступними для громадян стали глобальні, медійні, мережеві та інші засоби масової інформації, що об'єктивно зумовлює посилення риторичного складника у теоретико-прикладних аспектах змісту мовознавчих дисциплін для студентів спеціальності «Журналістика» й корелює із соціальним запитом сучасного суспільства. Встановлено, що попри значну кількість праць, присвячених проблемі дослідження, а також дисертаційних робіт, в яких багатоаспектно проаналізовано й обґрунтовано проблеми теорії й практики навчання здобувачів загальної середньої та вищої освіти на компетентнісних засадах, проте обґрунтування психолого-педагогічних засад формування риторичної компетентності майбутніх журналістів під час вивчення мовознавчих дисциплін не знайшли належного висвітлення в науковому психолого-педагогічному дискурсі вищої школи. Акцентовано, що новітні тенденції глобального соціального та наукового характеру – динамічний поступ інформаційного суспільства, розвиток публічної сфери, активізація теорії інформації та комунікації вочевидь зумовлюють потребу риторизації освітнього процесу в усіх закладах освіти, вищої зокрема.

1.3. Сутнісні характеристики базових понять дослідження

Функціонування у науковому обігу термінних понять, які дослідники різних поколінь на різних часових відтинках розглядають у відповідних контекстах, спонукає кожного науковця до аналізу й синтезу напрацьованого, а

також тлумачення поняття в аспекті обраної проблеми. У процесі вивчення та узагальнення теоретичних напрацювань науковців різних галузей, в яких потлумачено конкретні поняття в контексті обраної теми дослідження дали змогу з'ясувати причини неоднозначності, багатоаспектності в конкретних підходах до характеристики того чи того поняття.

У дослідженні ми проаналізували зміст базових понять *«риторика», «педагогічна ритороика, «риторична компетентність», «підхід», «підхід до навчання», «підхід до навчання мовознавчих дисциплін», «технології навчання», «інноваційні технології»,* а також уточнили поняття: *«риторична компетентність майбутніх журналістів», «інноваційні технології на заняттях мовознавчих дисциплін».*

На основі вивчення теоретичних напрацювань, аналізу джерельної бази, спеціальної літератури, монографічних праць з'ясовано, що термін «риторика» як наукове поняття еволюціонував з доби Античності до сьогодення у різних тлумаченнях й продовжує свій шлях розвитку. Наявність множини визначень змісту поняття «риторика» (*ораторське мистецтво; теорія ораторського мистецтва; наука красномовства; наука про закони управління мисленнєво-мовленнєвою діяльністю; неориторика, цариця душі; княгиня мистецтва; мистецтво переконання; інструмент виховання та освіченості людини; наука успіху; мистецтво слова; ораторська мова; мистецтво керування суспільними процесами; технологія мовлення; технологія спілкування; мистецтво керування словесною зброєю; ораторська майстерність, мистецтво аргументації, алгоритм мовленнєвої поведінки, елоквенція, філософсько-дидактичне вчення про ціннісну природу мисленнєво-мовленнєвої діяльності, наука про закони управління мисленнєво-мовленнєвою діяльністю, лінгвістична наука, наука про мистецтво слова, наука про мовно-мовленнєву майстерність* тощо) спричинила неоднозначне уявлення про її складники та шляхи реалізації в мовній практиці, а відтак і в науковій теорії.

Дискусія щодо змістових характеристик терміна триває у контексті його інтегративного характеру, а також через невизначеність належності терміна до

конкретної наукової галузі чи сфери діяльності. Полеміка між представниками наукової спільноти різних галузей досі триває й охоплює питання, пов'язані з співвіднесенням риторики до філософії, мистецтва, літератури чи психолінгвістики. Об'єктивно, що між сучасними дослідниками проблеми ведуться суперечки щодо з'ясування таких аспектів проблеми: 1) риторика – наука чи мистецтво; б) риторика як наука тяжіє до філософії чи літератури; в) риторика як наука тяжіє до літературознавства чи мовознавства; г) риторика – це окрема наука чи сегмент однієї з наук; ґ) риторика – це наука про теорію мовленнєвої діяльності чи наука про стратегії і тактики комунікації та комунікативних впливів. Попри нерозв'язаність проблеми в науковому дискурсі все ж риторика функціонує на позначення назви науки, назви дисципліни (в різних формулюваннях: риторика, ораторське мистецтво, красномовство, педагогіка живого слова, педагогічна риторика), назви мистецтва (мистецтво спілкування, мистецтво красномовства).

В «Енциклопедії освіти» зміст поняття «риторика» потлумачено як теорію красномовства, науку про красномовство, дослідження теоретичних основ ораторського мистецтва, курс навчання красномовства; у традиційному розумінні – наука, що вивчає засоби побудови мовлення для переконування слухачів в істинності певного положення, тези чи позиції, а також для створення ефекту емоційно-естетичної піднесеності, що сприяє їх прийнятності [89, с. 778].

В енциклопедії «Українська мова» термін «риторика» походить від грецького (rhetorike) – ораторське мистецтво, риторика – наука красномовства в стародавній і середньовічній культурі; у сучасній філології – наука про закони поетичної семантики, поетики тексту. Виникла в Давній Греції. Формувалася на ґрунті теоретичних положень поетики і практики ораторського етикету [271, с. 572]». Зауважимо, що в енциклопедії «Українська мова» потлумачено також зміст поняття «ораторська мова», яке схарактеризовано як різновид усної публічної мови, що використовується як форма живого спілкування промовця з колективним слухачем задля впливу на нього і переконування. У мовознавстві ораторська мова співвідноситься з такими поняттями, як *риторика,*

красномовство, елоквенція, ораторський стиль; у літературознавстві – з поняттям *ораторська проза* [271, с. 458].

У «Великому тлумачному словнику сучасної української мови» зміст поняття «риторика» потлумачено як науку красномовства, ораторського мистецтва; навчальний предмет, в якому викладено теорію красномовства; переносне зн.: зовнішньо красиве, але позбавлене змісту [38, с. 1032].

«Словник іншомовних слів» характеризує зміст поняття «риторика», що походить від грецького (rhetorike) – ораторське мистецтво, красномовство; мистецтво говорити; з лат. мови (eloquentia) – елоквенція, що означає «виголошую промову»; переносне зн.: пишномовна, гарна, але малозмістовна промова [257, с. 807].

В «Українському педагогічному словнику» поняття «риторика» схарактеризовано як науку красномовства. Виникла у Стародавній Греції. З кінця XVI століття в братських школах в Україні. Риторику викладали разом з поетикою (пііїтикою) [61, с. 287].

У «Словнику-довіднику з української лінгводидактики» зміст поняття «риторика» визначено «як теорію й практичну майстерність доцільного і впливового, гармонійного мовлення; науку красномовства. Виникла в Давній Греції, синкретично вміщуючи основні гуманітарні дисципліни. В Україні риторика була провідною навчальною дисципліною в братських школах, Києво-Могилянській академії. У XIX столітті завершується виділення й спеціалізація окремих гуманітарних дисциплін і риторика втрачає статус теоретичної галузі знань. У другій половині XX століття риторика відроджується, виникає нова (неориторика). Риторика розвиває в людині систему особистісних якостей: культуру мислення, мовлення, поведінки, спілкування, виконавської майстерності тощо. Останнім часом риторика впроваджується в загальноосвітніх школах, ліцеях, гімназіях, вищих навчальних закладах [256, с. 215]».

Студіювання й аналіз монографічних праць, публікацій мовознавців, дидактів, лінгводидактів у ретроспективі дають можливість простежити позиції науковців у тлумаченні змістових характеристик базового поняття «риторика».

За Л. Мацько, «риторика – це лінгвістична наука, особливості якої зумовлені універсальністю й феноменальністю самої мови, адже мова підносить людину над світом природи, виділяє її інтелектуальний феномен, який здатний пізнавати, освоювати і творити світ. Риторика – це наука успіху, який може залишитися тільки вербальним, словесним, перетворитися на віртуальний, якщо … в ньому не буде фахових, професійних складників» [166, с. 7].

Окреслюючи важливість ефективного «живого слова» та необхідність оволодіння ним кожним, хто бере активну участь у суспільному житті, слушним вважаємо твердження Г. Сагач, яка зміст поняття «риторика» розглядає «як науку й мистецтво переконливої комунікації, фундамент професіоналізму вчителя, політика, юриста, менеджера, журналіста й багатьох інших фахівців [238, с. 13]».

У дослідженні Н. Янц риторику кваліфіковано в контексті освітньої галузі, зосібна: «…сучасна риторична освіта розвиває в молодій людині цілу систему особистісних якостей, зокрема: культуру мислення (самостійність, самокритичність, глибину, оперативність, відкритість мислення, ерудицію), культуру мовлення (правильність, виразність, якість, точність, стислість, доцільність), культуру поведінки (ввічливість, тактовність, коректність, розкутість), культуру спілкування (повагу до співрозмовника через вивчення його інтересів, управління поведінкою аудиторії, залучення однодумців), культуру виконавської майстерності (виразність і доцільність жестів, поз, міміки, поглядів, правильність дикції та інтонації), тобто усе те, що потрібно сучасній молодій людині, для досягнення успіху як у професійному плані, так і в особистому житті [286, с. 179-180]».

Раціонально й багатоаспектно розкриває сутнісні характеристики, що віддзеркалюють мету, завдання, функції та суспільне значення риторики як людського феномену, сучасна дослідниця І. Щербакова, акцентуючи, що «…риторика як теорія ораторського мистецтва та наука про закони управління мисленнєво-мовленнєвою діяльністю людини здавна визнана наукою комплексною, оскільки інтегрує в собі низку суміжних дисциплін соціально-

гуманітарного циклу – етику і логіку, філософію й естетику, історію та культурологію, психологію і педагогіку, літературо- й мовознавство, теорії масових та соціальних комунікацій, журналістську й сценічну майстерність тощо. Сучасна риторика, значення ж її неможливо переоцінити, постає надзвичайно важливою інтегративною дисципліною у системі вищої гуманітарної освіти України початку XXI ст., оскільки вона спіткає та супроводжує студентську молодь усіх рівнів і курсів, усіх спеціальностей і форм навчання упродовж усього життя – від вступних абітурієнтських іспитів до докторських захистів [284, с. 269]».

Поділяємо позицію А. Капської, що термін риторика ніколи не мав однозначного трактування. Дослідниця підкреслює, що інтерпретування терміна «риторика» має давнє коріння, в якому віддзеркалено два підходи до сприймання риторики як виду красномовства, по-перше, Платон, Сократ, Ісократ, Аристотель, Цицерон розвивали концепцію змістовної риторики, в якій з-поміж стрижневих складників була ідея; по-друге, школа Квінтіліана розглядала риторику як мистецтво прикрашання мовлення. Відтак А.Капська стверджує, що «риторика – це наука, а не мистецтво [107, с. 269]».

У науковому полі лінгводидактики риторику розглядають як науку та інтегровану дисципліну. Так, Н. Голуб риторику характеризує «як прикладну науку що, ґрунтуючись на засадах філософії, етики, лінгвістики, логіки, психології і культури, навчає мистецтва переконування, аргументації, мислення, мовлення, прикрашання і керування суспільними процесами; через стиль мовлення формує життя; сприяючи удосконаленню мовлення окремої людини, формує високу загальну й мовленнєву культуру і впливає на мовленнєву організацію всього суспільства [58, с. 133]».

З позиції М. Пентилюк, «…риторика в єдності зі стилістикою, культурою мовлення, а головне, лінгвістикою тексту покликана сформувати в учнів уміння й навички точно, доречно, виразно висловлювати свої думки, дотримуючись правил побудови висловлення, переконувати слухача в правильності своїх міркувань. Якщо формування фундаментальних риторичних умінь та навичок

розпочинається ще в закладах загальної середньої освіти, то їх шліфування й перетворення у життєво необхідну компетентність відбувається вже у закладах вищої освіти, а для майбутніх вчителів української мови та літератури має неабияке значення на шляху до професійного становлення особистості [207 с. 8-9]».

Спостережено, що на заняттях з мовознавчих дисциплін під час опанування риторичних відомостей, виконання системи вправ і завдань, проведення риторичних ігор, захистів проєктів, аналізу відповідей, виступів застосовуються найрізноманітніші види мовленнєвої діяльності – слухання, читання, говоріння, письмо, різні мовленнєві розминки, орфоепічні тренінги, імпровізаційні ігри, ситуаційні завдання, студенти виконують різні риторичні вправи: декламування, виразне читання, артикуляційні ігри, вимовляння скоромовок, аналізи текстів різних стилів, їх оприлюднення та рекламування тощо. Теоретичні узагальнення, спостереження за навчально-пізнавальною діяльністю майбутніх журналістів на заняттях мовознавчих дисциплін уможливили уточнення змістового наповнення поняття *«риторика»,* яке характеризуємо в дослідженні як науку красномовства та соціально значущу навчальну дисципліну, спрямовану на розвиток у майбутніх журналістів мовної майстерності, мовного смаку, вміння ефективно взаємодіяти в процесі міжособистісного спілкування, продукувати стратегії ефективної комунікації під час інтерв'ювання, виступів перед аудиторією, обговорення актуальних професійних проблем у форматі дискусій, знаходити й оприлюднювати аргументи для переконування.

Новітній етап розвитку риторики (початок XXI століття) прикметний уведенням у науковий обіг термінного поняття «*педагогічна риторика*», широко використовуваний у лінгвістичному та лінгводидактичному дискурсах. Так, у риторичній теорії Г. Сагач поняття *«педагогічна риторика»* схарактеризовано в контексті філософсько-дидактичного підходу «як інтегратора, синтезатора у процесі фахової підготовки вчителя-інтелектуала, вчителя-інтелігента, педагога-

оратора й мудреця, який майстерно володіє секретами переконувальної комунікації засобами живого слова [239, с. 165-166]».

За Л. Мацько, О. Мацько, «*педагогічна риторика»* як різновид публічного красномовства схарактеризовано, зокрема: «за тематикою, цілями багатоаспектна; за змістом багатогранна, має важливе значення для суспільства й освіти; за формою вираження – усна й писемна; за функціональним типом реалізується в розповіді, описі, міркуванні або змішаного типу (на основі поєднання складників означених типів мовлення); за різновидом усного мовлення – діалогом або монологом; за характером мовленнєвої діяльності вчителя є складною, тобто підготовленою або імпровізаційною; за характером педагогічної взаємодії може бути формальною чи неформальною [165]».

Услід за О. Кучерук, *«педагогічну риторику»* розглядаємо як міжгалузеве поняття, що охоплює декілька аспектів: по-перше, наукову теорію про механізми створення, виголошення й самоаналізу педагогом публічного виступу, про ведення ефективного міжособистісного діалогу та відповідно цій теорії навчальну дисципліну; по-друге, мистецтво педагогічного впливу словом, переконанням; по-третє, процес доцільного, переконливого мовлення, побудованого на засадах логосу, етосу, пафосу [148]. Щоправда, зміст поняття *«педагогічна риторика»* не знайшло висвітлення в українських лексикографічних працях з риторики та педагогіки, тому сучасні лінгводидакти (З. Бакум, С. Караман, О. Караман, О. Горошкіна, О. Копусь) у посібнику «Практикум з методики навчання мовознавчих дисциплін у вищій школі» тлумачать зміст означеного поняття у формулюванні: *«педагогічна риторика»* – одна з часткових сучасних риторичних дисциплін, теорія ефективної мовленнєвої комунікації у сфері педагогічного спілкування [206, с. 133]».Оскільки риторичну компетентність майбутніх журналістів формуємо на заняттях мовознавчих дисциплін, об’єктивно, що складники та функціональний діапазон педагогічної риторики сприяють ефективній риторизації освітнього процесу за першим (бакалаврським) рівнем вищої освіти.

Формування риторичної компетентності майбутніх журналістів на заняттях мовознавчих дисциплін у закладах вищої освіти має прикладний характер, оскільки зорієнтовує викладача на ефективне спілкування на засадах рівноправного партнерства, яким передбачено шляхи досягнення визначеної мети і завдань (спонукати співрозмовника до бесіди, розробити низку запитань для ведення діалогу, для щирої відвертої розмови, для з'ясування сильних і слабких сторін щодо порушеної проблеми, окреслення перспектив розв'язання проблем, переконування, зняття напруги, адаптування, перезавантаження тощо).

Обговорення й аналіз відповідей, виступів, доповідей, перегляду відеозаписів та їх обговорення, участь у різних риторичних іграх дає змогу з'ясувати й уточнити та визначити рівень продуктивності того чи того виду діяльності, проаналізувати не лише, рівень мовлення конкретної особи, а й умови та засоби впливу на результативність успіху чи неуспіху під час виконання того чи того завдання, виступу, розв'язання тієї чи тієї порушеної проблеми, проведення успішної чи некоректної комунікації, використання ефективних чи примітивних методів, прийомів, форм роботи, засобів та технологій задля досягнення мети.

Під час експерименту з'ясовано, що на заняттях мовознавчих дисциплін виконання риторичних завдань відбувається по-різному, оскільки успіх залежить від багатьох чинників (педагогічної майстерності викладача, рівня підготовленості до занять студентів, складності змісту виучуваної теми, добору підходів, методів, прийомів, засобів і технологій формування риторичної компетентності майбутніх журналістів). Відтак на формувальному етапі педагогічного експерименту встановлено, що рівень сформованості риторичної компетентності значною мірою залежить від означених чинників, ситуації, реакції, сприйняття /несприйняття співрозмовника, вмінь вести діалог, ставити запитання, своєчасно відповідати, значною мірою результативність заняття залежить від рівня ерудиції кожного індивідуума, від налагоджених міжособистісних стосунків в академічній групі, їх обізнаності, умінь аналізувати, вести дискусію, бути коректними, дотримуючись почуття гумору, бути готовим

сприймати іншу позицію, протилежну власній, уникати незручних ситуацій, комунікативних невдач, конфліктів, в які може потрапити співрозмовник, не напружувати обстановку, налагоджувати й зберігати комфортне середовище, застосовувати прийоми заохочення, водночас кожному необхідно залишатися небайдужим один до одного, до кожного учасника гри, дискусії, бесіди.

Г. Сагач визначила такі ораторські уміння, необхідні майбутнім педагогам: «вести розгорнутий монолог (лекцію тощо) із фахової проблематики; вести ефективну конструктивну бесіду на будь-яку тему з кола культурної, високоосвіченої людини; володіти полемічним мистецтвом, культурою конструктивного діалогу та полілогу (диспут, полеміка, дискусія); володіти етикою ритора; виробляти індивідуальний образ оратора, власний ораторський стиль; розуміти і виявляти риси національної специфіки виступів та риторичних текстів зі скарбниці українського красномовства [239, с. 209]».

Аналіз і синтез теоретичних напрацювань науковців різних галузей (З. Бакум, Н. Голуб, О. Караман, С. Караман, О. Кучерук, Л. Мамчур, В. Нищета, Г. Онкович, Н. Саєнко, Г. Сагач, Н.Сіранчук, О. Толочко та ін.) дали змогу встановити багатоаспектність позицій у тлумаченні змісту поняття *«риторична компетентність»*.

Перспективним вважаємо тлумачення поняття «*риторична компетентність*», запропоноване В. Нищетою у формулюванні: *«риторична компетентність»* – це «інтегративна особистісна якість, що охоплює володіння риторичними знаннями, уміннями й навичками, риторичним потенціалом, які сукупно визначають здатність і готовність до ефективного та оптимального спілкування, зреалізовані й закріплені в досвіді комунікативної й риторичної діяльності [180, с. 327]».

О. Кучерук зміст поняття *«риторична компетентність»* визначає як «інтегративну суб'єктну ознаку, яка характеризується здатністю особи реалізувати свій риторичний потенціал (знання, уміння, досвід, здібності, потреби, наміри, ціннісні орієнтації) на практиці для успішної діяльності в професійно-педагогічній сфері й соціально-культурному житті [206, с. 50-51]».

Крім того, О. Кучерук виділяє такі складники в структурі риторичної компетентності: мотиваційний, когнітивний, емоційно-вольовий, мовленнєво-поведінковий, мовно-естетичний, морально-ціннісний, рефлексійний [Там само]. Зазначимо, що «риторична компетентність» розглядається деякими науковцями «як складне синкретичне поняття, що поєднує в собі, крім культури мовлення в традиційному розумінні, певні аспекти культури мислення, психологічної культури, сценічної майстерності, риторичну етику, поняття про імідж мовця [64]».

Л. Ткаченко *«риторичну компетентність фахівців»* розглядає «як теоретичну та практичну здатність продукувати різноманітні тексти переконливого мовлення в різних видах суспільного й міжособистісного спілкування та публічного мовлення для умотивованого й аргументованого донесення інформації; уміле послуговування засобами риторики з метою впливу на адресата мовлення, риторичного й особистісного самовдосконалення й вироблення індивідуального ораторського стилю» [267, с. 95]. Обґрунтовуючи зміст поняття *«риторична компетентність»,* Л. Мамчур виокремлює такі складники риторичної компетентності, як: «лексико-граматична обізнаність і багатство словникового складу; виразність стилістики та правильність вибору стилю й тону мовлення; уміння спілкуватися, управляти своїм мисленням і мовленням; опанування техніки висловлення (постановка голосу, дихання, тембр, наявність відповідних динамічних відтінків)» [161, с. 184].

У процесі дослідження з’ясовано, що своєрідність проведення занять, на яких у процесі вивчення мовознавчої теорії формується в майбутніх журналістів риторична компетентність, передбачає, крім засвоєння суми теоретичних знань з мовознавчих дисциплін, формування важливих риторичних умінь, навичок, досвіду, як-от: уміння спілкуватися; працювати з текстом; спостерігати, аналізувати, синтезувати, узагальнювати, виділяти суттєві ознаки предметів, явищ, положень, абстрактних понять, добирати матеріал для виступу; вести бесіду, дискусію, висловлювати аргументи «за» і «проти», виборювати власну позицію, доводити, спростовувати, обґрунтовувати, уникати суперечок,

конфліктів, що призводять до небажаних результатів та ін. Перелічені ознаки, що характеризують майбутнього журналісті й найважливішу види його діяльності враховано під час обґрунтування базового поняття «риторична компетентність майбутнього журналіста.

У роботі зміст поняття *«риторична компетентність майбутніх журналістів»* схарактеризовано як складний багатокомпонентний феномен, що охоплює мисленнєво-мовленнєву та комунікативну діяльність, яка дає змогу комунікативно доцільно продукувати власне висловлення з дотриманням норм української мови в розгалуженій медійній сфері та в освітньому процесі через накопичення комунікативного досвіду, розвиток мовного чуття й мовної стійкості, засвоєння риторичних знань, формування вмінь, навичок, цінностей для мобільної побудови власних комунікативних стратегій, адекватних цілям, сферам, жанрам і ситуаціям спілкування в галузі журналістики.

У процесі вивчення мовознавчих дисциплін актуалізованим залишається комунікативний і риторичний потенціал мовних одиниць, адже прагнення до формування нормативного, змістовного та емоційного мовлення – основне завдання майбутнього журналіста, професія якого зорієнтована на особливий вид діяльності, який, крім знань з фаху, передбачає наявність самобутнього сприйняття, розвиненого емоційного інтелекту й володіння мистецтвом слова, тобто сформованою риторичною компетентністю.

Поділяємо продуктивні позиції науковців (О. Залюбовська, Л. Каніболоцька, Т. Конівіцька, О. Корчова, В. Нищета, А. Певрушина та ін.) щодо багатоваріантності структури базового поняття «риторична компетентність», кожен із яких репрезентував опис складників риторичної компетентності здобувачів освіти з урахуванням специфіки фаху чи статусу здобувача освіти.

Услід за Т. Конівіцькою, основними структурними складниками риторичної компетентності майбутніх фахівців виокремлюємо такі: *мотиваційно-ціннісний, інформаційно-когнітивний, функціонально-діяльнісний, професійно-адаптивний ,* оскільки саме ці складники, на наш погляд,

віддзеркалюють багатовекторність риторичної діяльності майбутніх журналістів, а отже, дають змогу оновити зміст і технологічні аспекти мовленнєво-риторичної підготовки майбутніх журналістів у процесі навчання мовознавчих дисциплін.

Мотиваційно-ціннісний складник риторичної компетентності для майбутніх журналістів зумовлює організацію такої системи навчання мовознавчих дисциплін студентів, що ґрунтується на задіянні й розвитку мотиваційного їх ресурсу, усвідомленні значення обраного риторичного інструментарію для виконання професійних завдань. Ціннісний сегмент складника відображає осмислене ставлення кожного здобувача фаху журналіста до риторичної діяльності як одного з вагомих чинників професійного саморозвитку, самоствердження, самореалізації.

Інформаційно-когнітивний складник риторичної компетентності для майбутніх журналістів передбачає поєднання мисленнєвого, знаннєвого (мовні, стилістичні, риторичні знання), а також інформаційного компонентів, зорієнтованх на розвиток емоційного інтелекту особистості, гнучкості, самостійності, критичного мислення, комунікативно доцільне використання теорії з усіх розділів мовознавчої науки. Інформаційний сегмент складника, підпорядкований принципам доступності, об’єктивності, вірогідності, повноти й точності інформації, сприяє відпрацюванню вмінь та навичок майбутніх журналістів відшукувати з різних ресурсів інформацію, обробляти її й транслювати в різновікові аудиторії з використанням інформаційних стратегій впливу та переконування.

Діапазон функційно-діяльнісного складника риторичної компетентності для майбутніх журналістів містить мовленнєвий, коннективно-операційний, творчий, експресивно-емоційний (невербальний) компоненти, що передбачають доцільний добір засобів міжособистісного спілкування з дотриманням норм літературної мови та норм мовленнєвого етикету. Правильність, виразність, чистота, точність, логічність, багатство мовлення є визначальними показниками якісних характеристик під час комунікації.

Професійно-адаптивний складник риторичної компетентності для майбутніх журналістів містить комунікативний, перцептивно-реактивний, рефлексивний, психолінгвістичний складники. Кожен із виокремлених компонентів є невід'ємною мікроструктурою цілісного складника й спрямований на формування в майбутнього журналіста продуктивних способів та технік безпосередньої комунікативної взаємодії з аудиторією. Надважливим компонентом професійно-адаптивного складника вважаємо рефлексивний, оскільки він виконує об'єднувальну функцію у процесі риторичної діяльності майбутнього фахівця медійної галузі й ґрунтується на процесах самопізнання самоаналізу й самооцінювання.

У процесі дослідження з'ясовано, що своєрідність проведення занять, на яких у процесі вивчення мовознавчої теорії формується в майбутніх журналістів риторична компетентність, передбачає, крім засвоєння суми теоретичних знань з мовознавчих дисциплін, формування важливих освітніх умінь, навичок, досвіду, як-от: уміння спілкуватися; працювати з текстом; спостерігати, аналізувати, синтезувати, узагальнювати, виділяти суттєві ознаки предметів, явищ, положень, абстрактних понять, добирати матеріал для виступу; вести бесіду, дискусію, висловлювати аргументи «за» і «проти», виборювати власну позицію, доводити, спростовувати, обґрунтовувати, уникати суперечок, конфліктів, що призводять до небажаних результатів та ін. Перелічені ознаки, що характеризують майбутнього журналісті й найважливішу види його діяльності враховано під час обґрунтування базового поняття «риторична компетентність майбутнього журналіста.

У роботі зміст поняття *«риторична компетентність майбутніх журналістів»* схарактеризовано як складний багатокомпонентний феномен, що охоплює мисленнєво-мовленнєву та комунікативну діяльність, яка дає змогу комунікативно доцільно продукувати власне висловлення з дотриманням норм української мови в розгалуженій медійній сфері та в освітньому процесі через накопичення комунікативного досвіду, розвиток мовного чуття й мовної стійкості, засвоєння риторичних знань, формування вмінь, навичок, цінностей

для мобільної побудови власних комунікативних стратегій, адекватних цілям, сферам, жанрам і ситуаціям спілкування в галузі журналістики.

У процесі вивчення мовознавчих дисциплін актуалізованим залишається комунікативний і риторичний потенціал мовних одиниць, адже прагнення до формування нормативного, змістовного та емоційного мовлення – основне завдання майбутнього журналіста, професія якого зорієнтована на особливий вид діяльності, який, крім знань з фаху, передбачає наявність самобутнього сприйняття, розвиненого емоційного інтелекту й володіння мистецтвом слова, тобто сформованою риторичною компетентністю.

Формування риторичної компетентності майбутніх журналістів на заняттях мовознавчих дисциплін у закладах вищої освіти має прикладний характер, оскільки зорієнтовує викладача на ефективне спілкування на засадах рівноправного партнерства, яким передбачено шляхи досягнення визначеної мети і завдань (спонукати співрозмовника до бесіди, розробити низку запитань для ведення діалогу, для щирої відвертої розмови, для з'ясування сильних і слабких сторін щодо порушеної проблеми, окреслення перспектив розв'язання проблем, переконування, зняття напруги, адаптування, перезавантаження тощо).

Логікою дослідження передбачено аналіз й уточнення змісту поняття *«підхід».* Хоч у сучасних українських лексикографічних виданнях відсутнє тлумачення змісту поняття "підхід", проте в науковому обігу функціонують визначення поняття "підхід", що віддзеркалюють різне семантичне наповнення, зокрема як сукупність способів, прийомів розгляду чого-небудь, впливу на кого-, що-небудь, ставлення до кого-, чого-небудь [58]; системна організація та самоорганізація освітнього процесу [130; 140]; педагогічна взаємодія суб'єктів освітнього процесу [67]; сукупність концептуальних принципів, способів, прийомів розгляду процесів у галузі освіти; закономірності, принципи, форми, методи і прийоми роботи з мовно-мовленнєвим матеріалом [166;180]; засіб концептуалізації знань, що визначається якоюсь ідеєю, концепцією, теорією [206]; підґрунтя, що дозволяє цілісно формувати ту чи іншу компетентність студента [189]; методологічна категорія лінгводидактики [194].

О. Кулик здійснено зіставний аналіз змісту означеного поняття, що дав змогу їй зробити такі узагальнення: «у наведених визначеннях потлумачено трансформовані й деталізовані різною мірою одні й ті ж категорії. Щоправда, спільною в аналізованих тлумаченнях є домінанта *принципи* як основоположні ідеї, що виконують регулятивну функцію в моделюванні освітнього процесу; відмінною – варіативне найменування базового поняття (стратегічна система, засіб концептуалізації знань, методична категорія)» [140].

У дослідженні за вихідне взято обґрунтоване та уніфіковане поняття «підхід до навчання», запропоноване С. Омельчуком у формулюванні: «підхід до навчання – це базова дидактична категорія, що визначає стратегію і тактику навчального процесу; це методологічна категорія лінгводидактики, що позначає складне багатовимірне явище, системну сукупність якого становлять принципи, технології, методи, прийоми, засоби й форми навчання і яке характеризується концептуальністю, процесуальністю, системністю, керованістю і дієвістю» [194]. Логіка нашого наукового пошуку зумовила розкриття авторського бачення через тлумачення змісту термінного поняття «підхід до навчання», яке розглядаємо як базову категорію лінгводидактики, багатовимірний феномен, невід'ємними складниками якого є принципи, технології, методи, прийоми, засоби й форми навчання, спрямовані на системну реалізацію спроєктованої стратегії навчання мовознавчих дисциплін, що й корелюється із завданнями нашого дослідження.

У процесі аналізу й уточнення змістових характеристик понять, *«технології навчання», «інноваційні технології»,* розроблених дослідниками, виявлено значну різноманітність у їх тлумаченні, зокрема зміст поняття «*технології навчання»* схарактеризовано як педагогічну систему; як систему знань; як модель; науку; мистецтво педагога; опис проєктування освітнього процесу; компонування форм, методів, прийомів, засобів навчання; алгоритм організації ефективного формування тих чи тих компетентностей тощо. Педагогічна категорія *«інноваційні технології»* й донині в науковій літературі не має уніфікованого визначення, очевидно, через відносно суб'єктивне ставлення

як здобувачів освітнього процесу, так і дослідників означеної проблеми до розуміння одного із складників поняття «інновації», що асоціюється з певним часовим проміжком, а також із досвідом його використання в освітній практиці.

У дослідженні зміст поняття *«інноваційні технології навчання мовознавчих дисциплін»* тлумачимо як моделювання освітнього процесу шляхом реалізації оптимальних методів, прийомів, сучасних електронних засобів навчання; цілеспрямовану послідовну взаємообумовлену діяльність викладача і студентів з урахуванням особистісної професійно-освітньої орієнтації кожного із суб'єктів освітнього процесу, спрямовану на розвиток індивідуальної творчості, особистісної ініціативи, вироблення доброзичливих стосунків у міжособистісній взаємодії задля ефективного формування риторичної компетентності майбутніх журналістів на заняттях мовознавчих дисциплін. Зміст поняття *«інноваційні технології на заняттях мовознавчих дисциплін»* розкрито як моделювання освітнього процесу шляхом реалізації оптимальних методів, прийомів, сучасних електронних засобів навчання; цілеспрямовану послідовну взаємообумовлену діяльність викладача і студентів з урахуванням особистісної професійно-освітньої орієнтації кожного із суб'єктів освітнього процесу, спрямовану на розвиток індивідуальної творчості, особистісної ініціативи, вироблення доброзичливих стосунків у міжособистісній взаємодії задля ефективного формування риторичної компетентності майбутніх журналістів на заняттях мовознавчих дисциплін.

Схарактеризовано педагогічні та лінгводидактичні аспекти впровадження інноваційних технологій формування риторичної компетентності майбутніх журналістів на заняттях мовознавчих дисциплін із виокремленням етапів застосування пропонованих технологій, механізмів пізнавальної діяльності суб'єктів освітнього процесу, вибору продуктивних лінгводидактичних стратегій із задіянням електронних ресурсів навчання.

У дослідженні зміст поняття *«інноваційні технології навчання мовознавчих дисциплін»* тлумачимо як моделювання освітнього процесу шляхом реалізації оптимальних методів, прийомів, сучасних електронних засобів навчання;

цілеспрямовану послідовну взаємообумовлену діяльність викладача і студентів з урахуванням особистісної професійно-освітньої орієнтації кожного із суб'єктів освітнього процесу, спрямовану на розвиток індивідуальної творчості, особистісної ініціативи, вироблення доброзичливих стосунків у міжособистісній взаємодії задля ефективного формування риторичної компетентності майбутніх журналістів на заняттях мовознавчих дисциплін.

Схарактеризовано педагогічні та лінгводидактичні аспекти впровадження інноваційних технологій формування риторичної компетентності майбутніх журналістів на заняттях мовознавчих дисциплін із виокремленням етапів застосування пропонованих технологій, механізмів пізнавальної діяльності суб'єктів освітнього процесу, вибору продуктивних лінгводидактичних стратегій із задіянням електронних ресурсів навчання.

Практика переконує, що на заняттях мовознавчих дисциплін у формуванні риторичної компетентності особливо продуктивними видами діяльності є виконання системи вправ і завдань риторичного спрямування, риторичного аналізу усних і письмових відповідей студентів, аналізу виступів відомих діячів науки і культури, сучасних політиків, телеведучих, виконання риторичних задач, захисту проєктів, проведення риторичних ігор.

Отже, функціонування у науковому обігу термінних понять, які дослідники різних поколінь на різних часових відтинках розглядають у відповідних контекстах, спонукає кожного науковця до аналізу й синтезу напрацьованого, а також тлумачення поняття в аспекті обраної проблеми. У дослідженні проаналізовано зміст базових понять *«риторика», «педагогічна ритороика, «риторична компетентність», «підхід», «підхід до навчання», «підхід до навчання мовознавчих дисциплін», «технології навчання», «інноваційні технології»,* а також уточнено поняття: *«риторична компетентність майбутніх журналістів», «інноваційні технології на заняттях мовознавчих дисциплін»* задля обґрунтування психолого-педагогічних і лінгводидактичних засад та розроблення методики формування риторичної компетентності майбутніх журналістів у процесі вивчення мовознавчих дисциплін.

Висновки до першого розділу

Аналіз теоретичних здобутків в аспекті обраної проблеми дослідження, спеціальної літератури, різножанрової джерельної бази дав змогу дослідити стан розвитку означеної проблеми в науковому дискурсі, а відтак констатувати, що науковцями найповніше вивчено історію становлення та досвід навчання риторики в Давній Греції, причини поділу науковцями риторики Давньої Греції на три галузі: судову риторику; риторику політичну (риторику публічних виступів); урочисту риторику й виокремлення найважливіших вимог кожної з галузей. З'ясовано, що в процесі історичного розвитку всі три галузі риторики стали підґрунтям для педагогічної риторики, зародження якої пов'язане з появою давньогрецьких риторичних шкіл, де первісно педагогічна риторика виражалася у формі живого усного мовлення оратора, його майстерності красномовства. Констатовано, що представниками педагогічної риторики були педагоги-софісти, навчальний вплив яких ґрунтувався на двох основних техніках, а саме: мистецтві міркування і мистецтві спілкування. Софісти, услід за своїм наставником Протагором, вважали, що про всяку річ є дві думки, протилежні одна одній, зокрема прийом контраверсії, яким передбачено висунення протилежної версії до певного аргументованого твердження чи припущення. Продуктивну діяльність софістів у справі поширення педагогічної риторики довершив Ісократ, заснувавши першу школу красномовства, в якій учні оволодівали риторикою й письмом під час здобуття загальної освіти. Майстром академічних бесід-діалогів, що здобув у педагогічній науці статус методу евристичної бесіди, був афінський філософ Сократ, який поширював своє філософське вчення з-поміж афінської молоді у формі діалогу, стверджуючи, що справжнього мистецтва промови не можна досягти без пізнання істини. Означений методичний здобуток Сократа успішно пройшов випробування через численні століття, здобув цілковите визнання в освітній практиці прогресивного людства й сьогодні активно функціонує в різних модифікаціях у сучасних

освітніх закладах. У подальшому окремі ідеї й теоретичні постулати попередніх поколінь філософів розвивав учень Платона Аристотель, який заклав основи красномовства у спеціальній праці в трьох книгах «Риторика».

На основі теоретичних напрацювань встановлено, що джерела з історії філософії віддзеркалюють сторінки підкорення Греції римлянами, які перейняли грецьку культуру й освіту. Грецька риторика набула величезного значення та авторитету в усій Римській імперії, хоча в II столітті до нашої доби консервативні римляни забороняли грецьким ораторам і філософам з'являтися в Римі. Дослідниками проблеми з'ясовано, що когорта талановитих римських ораторів, зокрема: Цицерон, Квінтиліан, Сенека Старший, Авсоній, Патера, Мінервій, Сіммах була вихована під впливом грецької риторики. За свідченням історико-філософських джерел, у Давньому Римі самобутньою була система навчання в ораторській школі Цицерона, зорієнтована на формування в учнів пізнавальної активності через самостійне створення сюжетів за пропонованою вчителем темою й настановами про шляхи та підходи до їх створення. Пріоритетом у новій системі навчання обрано формування риторичних умінь і навичок учнів для вироблення індивідуального майстерного оприлюднення промови через підтримання бесіди; способи зацікавлення співрозмовника бесідою; переконування, доведення, захоплення співрозмовника ідеями, задумами; ведення переконливої розповіді.

Студіювання джерел з історії риторичної думки переконує, що епоху середньовіччя в школах Західної Європи розвивалася під значним впливом освітньої системи семи вільних мистецтв (тривіума – граматика, риторика, діалектика; квадривіума – арифметика, геометрія, астрономія, музика), прикметною ознакою якої було зниження інтересу до античних мудреців і тяжіння до оригінального словесного вираження оратором певних догм з використанням фігур слова і фігур думки.

У період Відродження риторика античних риторів в європейських країнах продовжує розвиватися на зразках античних шкіл ораторського мистецтва в нерозривному зв'язку з літературним мистецтвом і посиленою увагою до

людини, її життєвих та духовних потреб. Добу Відродження репрезентують: ректор Празького університету Ян Гус, італійський педагог Вітторіно да Фельтре, німецький педагог-гуманіст Філіп Меланхтона, цінним спадком яких є наукові праці, коментарі до Святого Письма, вірші, листи, підручники.

Опрацювання спеціальної літератури про становлення риторики як наукової галузі в Україні, витоки якої сягають періоду розквіту Київської Русі, засвідчило, що український риторичний досвід формується з появою двох шкіл: 1) «школи грамоти»; 2) «школи книжного вчення». Учителі цих шкіл послуговувалися у своєму мовленні вислови античних мудреців, письменників (Аристотеля, Платона, Сократа, Епікура та ін.), часто озвучували в педагогічному мовленні й тлумачили тексти зі Священного Писання й у такий спосіб розвивали християнську свідомість, мислення. Загалом у школах Київської Русі в одній особі був учитель і проповідник, учителями ставали переважно священники, дяки, інші церковнослужителі, які надавали перевагу моральному вихованню, а не освітнім цілям, висловлювали християнські догми, викладали формальні знання, відірвані від життя й практики.

У добу українського Відродження (ХУІ – ХУІІ ст.) почалися позитивні зміни в культурно-освітньому житті українців, оскільки з’являються середні навчальні заклади, козацькі школи, в яких формували у вихованців козацький дух, навички гарного переконливого мовлення. Навчання в тогочасних школах здійснювалося за поширеною ще в добу Античності системою «семи вільних мистецтв». Сприятливими для розвитку української риторики виявилися ХУІІ - ХУІІІ століття, коли в різних містах України з’являлися братські школи середнього типу, де учні різних соціальних станів вчилися передусім читати і писати. Особливого розквіту набула риторика в період функціонування Києво-Могилянської академії. Видатними постатями риторів-педагогів в академії були Інокентій Гізель, Лазар Баранович, Іоаникій Галятовський, Антоній Радивиловський, Феофан Прокопович та інші. Щоправда, окрім використання Святого Письма, самобутніх лекцій-проповідей, педагоги-ритори вдавалися до наукового аналізу явищ природи, просвітницьких ідей європейських філософів.

Особливу увагу приділяли ознайомленню студентів з досвідом відомих риторів доби Античності, зокрема з працями Аристотеля, Сократа, Платона, Горгія, Цицерона та інших.

Несприятливими для розвитку української риторики виявилися затяжні суспільно-політичні процеси XIX-XX століть, позначені забороною в XIX столітті вивчення української мови та спілкування нею в громадських місцях тогочасної імперії. У колишню радянську добу в XX столітті, хоч в українських закладах освіти було поновлено вивчення української мови і літератури, проте «Риторику» як навчальну дисципліну було вилучено із усіх навчальних планів закладів вищої освіти як таку, що формувала буржуазний світогляд, шкідливий для тогочасної авторитарної системи, оскільки основним методом навчання в усіх закладах освіти визнано монолог, водночас навчальний діалог, як і дискусія, на уроках в школі та заняттях у вищих закладах освіти було заборонено як дидактичний метод, що формує незручне для системи критичне мислення, самостійність суджень, активну життєву позицію.

У розділі акцентовано, що зі здобуттям Україною статусу суверенної держави риторику введено до змісту навчальних планів закладів вищої освіти як обов'язкову чи вибіркову дисципліну як одну із пріоритетних у формуванні риторичної компетентності майбутнього фахівця. Упродовж трьох десятиріч видано монографії, підручники, посібники, статті, виконано спеціальні дослідження з проблеми. Сучасні українські науковці у різножанрових виданнях розробили теоретичні прикладні аспекти риторики, використовуючи цінні здобутки риторів різних епох й адаптуючи дидактичний інстументарій дисципліни до мінливих умов динамічного сьогодення.

У процесі дослідження спостережено, що трансформаційні процеси в сучасній освіті, супроводжувані соціальними викликами, посилення уваги до змісту мовної освіти на компетентісних засадах спричинили докорінний перегляд основ методики навчання мовознавчих дисциплін у закладах вищої освіти, упровадження практико-орієнтованої моделі організації освітнього

процесу з опертям на психолого-педагогічні та лінгводидактичні засади формування риторичної компетентності майбутніх журналістів.

З'ясовано, що проблему формування спеціальних фахових компетентностей, риторичної зокрема, учені-психологи розглядають у нерозривному зв'язку з формуванням відповідних професійних якостей, здібностей та індивідуальних особливостей, необхідних для фахівців конкретного профілю, медійної галузі зокрема. З огляду на це сучасний освітній процес має сприяти формуванню у майбутніх журналістів таких груп інтересів, потреб, переконань, які зорієнтовували б їх на особистісну та професійну самореалізацію й самовдосконалення. Відтак викладачеві на заняттях мовознавчих дисциплін необхідно максимально враховувати вікові індивідуально-психологічні особливості студентів (відчуття, сприймання, аперцепція, пам'ять, увага) для реалізації мовного, мовленнєвого, риторичного потенціалу майбутнього журналіста.

Активні дослідницькі пошуки репрезентовано і в наукових працях педагогів за такою тематикою: педагогічні умови інформаційно-комунікаційних технологій; модель формування риторичної компетентності майбутніх викладачів закладів вищої освіти; модель формування ораторської майстерності у майбутніх магістрів соціальної педагогіки; розвиток мотиваційно-ціннісної сфери особистості щодо риторичної компетентності як складника професійної підготовки психолога; інтеграція змісту гуманітарних дисциплін і позанавчальних заходів задля створення навчально-риторичного середовища в технічному університеті; теоретико-методологічні засади прокурорської риторики; формування риторичних умінь у майбутніх правників у процесі професійної підготовки.

У сучасному лінгводидактичному дискурсі напрацьовано значний теоретико-експериментальний досвід з проблеми формування риторичної майстерності майбутніх фахівців освітянської галузі. Дослідження містять обґрунтовані теоретичні засади риторизації освітнього процесу, виокремлений та описаний методичний інструментарій з урахуванням вікових категорій

здобувачів освіти, методичну систему вправ, завдань, ефективність якої підтверджена експериментально, а також чіткі методичні рекомендації з докладним обґрунтуванням підходів до продуктивної реалізації прикладних аспектів формування риторичної компетентності здобувачів вищої та загальної середньої освіти. Визначені й описані дослідниками закономірності мають важливе теоретичне й прикладне значення для формування риторичної компетентності майбутніх журналістів, урахування яких сприятиме підвищенню рівня риторичної культури здобувачів вищої освіти, розвитку й удосконаленню мовної інтуїції, професійно зорієнтованої комунікації для майбутньої діяльності в медійній галузі. Акцентовано, що автономізація закладів вищої освіти сприяє створенню умов для оновлення змістових теоретичних і прикладних аспектів дисциплін мовознавчого циклу, що передбачає інтеграцію мовної теорії із завданнями і вправами інтерактивного характеру в процесі засвоєння мовознавчих дисциплін. Вивчення досвіду професорсько-викладацьких колективів закладів вищої освіти України, ознайомлення зі змістом освітніх програм спеціальності 061 «Журналістика» за першим (бакалаврським) рівнем вищої освіти дають підстави констатувати, що сучасні реалії й виклики сьогодення спонукають викладацьку спільноту до постійного оновлення теоретичних і прикладних аспектів змісту навчальних програм із дисциплін професійного спрямування.

З’ясовано, що новим етапом в українській лінгводидактиці є оновлення лінгводидактичної стратегії формування риторичної компетентності майбутніх фахівців різних галузей на міждисциплінарних засадах, яка ґрунтується на проєктуванні змістового контексту мовознавчих дисциплін, а також широкого задіяння цифрових ресурсів та освітніх платформ, визнаних на державному рівні, розгляду фактів, явищ, процесів, що забезпечують ефективну комунікацію, професійну орієнтацію й уможливлюють визначення елементів спеціалізації відповідно до майбутнього фаху; оптимізує витрати навчального часу на розгляд окремих питань. Узагальнення теоретичних напрацювань сучасних науковців з досліджуваної проблеми в галузі психології, педагогіки та лінгводидактики з

проблеми риторизації освітнього процесу в закладах загальної середньої освіти та закладах вищої освіти дало змогу відстежити еволюціонування методологічних підходів, концептуальних положень, методичних ідей задля обґрунтування психолого-педагогічних засад формування риторичної компетентності майбутніх журналістів у процесі навчання мовознавчих дисциплін. Встановлено, що в останнє двадцятиліття професія журналіста набула виняткової популярності в інформаційному суспільстві, оскільки узвичаєними й доступними для громадян стали глобальні, медійні, мережеві та інші засоби масової інформації, що об'єктивно зумовлює посилення риторичного складника у теоретико-прикладних аспектах змісту мовознавчих дисциплін для студентів спеціальності «Журналістика» й корелює із соціальним запитом сучасного суспільства, а відтак потребує розроблення ефективної методики формування риторичної компетентності майбутніх журналістів у процесі вивчення мовознавчих дисциплін.

У процесі вивчення спеціальної літератури в дослідженні проаналізовано зміст базових понять *«риторика», «педагогічна риторика, «риторична компетентність», «підхід», «підхід до навчання», «підхід до навчання мовознавчих дисциплін», «технології навчання», «інноваційні технології»,* а також уточнено поняття: *«риторична компетентність майбутніх журналістів», «інноваційні технології на заняттях мовознавчих дисциплін»* задля обґрунтування психолого-педагогічних і лінгводидактичних засад та розроблення методики формування риторичної компетентності майбутніх журналістів у процесі вивчення мовознавчих дисциплін.

Теоретичні узагальнення, спостереження за навчально-пізнавальною діяльністю майбутніх журналістів на заняттях мовознавчих дисциплін уможливили уточнення змістового наповнення поняття *«риторика»,* яке характеризуємо в дослідженні як науку красномовства та соціально значущу навчальну дисципліну, спрямовану на розвиток у майбутніх журналістів мовної майстерності, мовного смаку, вміння ефективно взаємодіяти в процесі міжособистісного спілкування, продукувати стратегії ефективної комунікації під

час інтерв'ювання, виступів перед аудиторією, обговорення актуальних професійних проблем у форматі дискусій, знаходити й оприлюднювати аргументи для переконування. Услід за О. Кучерук, *«педагогічну риторику»* розглядаємо як міжгалузеве поняття, що охоплює декілька аспектів: по-перше, наукову теорію про механізми створення, виголошення й самоаналізу педагогом публічного виступу, про ведення ефективного міжособистісного діалогу та відповідно цій теорії навчальну дисципліну; по-друге, мистецтво педагогічного впливу словом, переконанням; по-третє, процес доцільного, переконливого мовлення, побудованого на засадах логосу, етосу, пафосу.

Констатовано, що формування риторичної компетентності майбутніх журналістів на заняттях мовознавчих дисциплін у закладах вищої освіти має прикладний характер, оскільки зорієнтовує викладача на ефективне спілкування на засадах рівноправного партнерства, яким передбачено шляхи досягнення визначеної мети і завдань (спонукати співрозмовника до бесіди, розробити низку запитань для ведення діалогу, для щирої відвертої розмови, для з'ясування сильних і слабких сторін щодо порушеної проблеми, окреслення перспектив розв'язання проблем, переконування, зняття напруги, адаптування, перезавантаження тощо).

У роботі зміст поняття *«риторична компетентність майбутніх журналістів»* схарактеризовано як складний багатокомпонентний феномен, що охоплює мисленнєво-мовленнєву та комунікативну діяльність, яка дає змогу комунікативно доцільно продукувати власне висловлення з дотриманням норм української мови в розгалуженій медійній сфері та в освітньому процесі через накопичення комунікативного досвіду, розвиток мовного чуття й мовної стійкості, засвоєння риторичних знань, формування вмінь, навичок, цінностей для мобільної побудови власних комунікативних стратегій, адекватних цілям, сферам, жанрам і ситуаціям спілкування в галузі журналістики.

У процесі аналізу й уточнення змістових характеристик понять, *«технології навчання», «інноваційні технології»,* розроблених дослідниками, виявлено значну різноманітність у їх тлумаченні, зокрема зміст поняття

«*технології навчання»* схарактеризовано як педагогічну систему; як систему знань; як модель; науку; мистецтво педагога; опис проєктування освітнього процесу; компонування форм, методів, прийомів, засобів навчання; алгоритм організації ефективного формування тих чи тих компетентностей тощо. Педагогічна категорія *«інноваційні технології»* й донині в науковій літературі не має уніфікованого визначення, очевидно, через відносно суб'єктивне ставлення як здобувачів освітнього процесу, так і дослідників означеної проблеми до розуміння одного із складників поняття «інновації», що асоціюється з певним часовим проміжком, а також із досвідом його використання в освітній практиці.

У дослідженні зміст поняття *«інноваційні технології навчання мовознавчих дисциплін»* тлумачимо як моделювання освітнього процесу шляхом реалізації оптимальних методів, прийомів, сучасних електронних засобів навчання; цілеспрямовану послідовну взаємообумовлену діяльність викладача і студентів з урахуванням особистісної професійно-освітньої орієнтації кожного із суб'єктів освітнього процесу, спрямовану на розвиток індивідуальної творчості, особистісної ініціативи, вироблення доброзичливих стосунків у міжособистісній взаємодії задля ефективного формування риторичної компетентності майбутніх журналістів на заняттях мовознавчих дисциплін. Зміст поняття *«інноваційні технології на заняттях мовознавчих дисциплін»* розкрито як моделювання освітнього процесу шляхом реалізації оптимальних методів, прийомів, сучасних електронних засобів навчання; цілеспрямовану послідовну взаємообумовлену діяльність викладача і студентів з урахуванням особистісної професійно-освітньої орієнтації кожного із суб'єктів освітнього процесу, спрямовану на розвиток індивідуальної творчості, особистісної ініціативи, вироблення доброзичливих стосунків у міжособистісній взаємодії задля ефективного формування риторичної компетентності майбутніх журналістів на заняттях мовознавчих дисциплін.

На основі опрацювання теоретичного матеріалу в дослідженні проаналізовано зміст базових понять *«риторика», «педагогічна риторика, «риторична компетентність», «підхід», «підхід до навчання», «підхід до*

навчання мовознавчих дисциплін», «технології навчання», «інноваційні технології», а також уточнено поняття: *«риторична компетентність майбутніх журналістів», «інноваційні технології на заняттях мовознавчих дисциплін»* задля обґрунтування психолого-педагогічних і лінгводидактичних засад та розроблення методики формування риторичної компетентності майбутніх журналістів у процесі вивчення мовознавчих дисциплін.

РОЗДІЛ 2. ТЕОРІЯ Й ПРАКТИКА ФОРМУВАННЯ РИТОРИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ЖУРНАЛІСТІВ

2.1. Сучасні підходи та принципи формування риторичної компетентності майбутніх журналістів у процесі вивчення мовознавчих дисциплін

Мінливі умови сучасного соціуму, виклики сьогодення, зорієнтованість на організацію освітнього процесу на компетентнісних засадах у закладах вищої освіти, запити й потреби суспільства на правдиву інформацію надають особливої актуальності проблемі формування генерації фахівців медійної галузі, готових до якісного виконання професійних завдань з урахуванням конкретної життєвої ситуацій, діапазону функційних обов'язків та журналістської етики.

Нестандартний контекст журналістської діяльності з потужними інформаційними ресурсами й сучасними електронними системами, а також нагальна потреба в повсякденній комунікації із громадянським суспільством задля донесення опрацьованої й інтерпретованої на аудиторію інформації викликають об'єктивну потребу в оптимізації змістових і технологічних аспектів освітнього процесу для майбутніх фахівців медійної сфери. Сучасний журналіст покликаний оперативно й критично опрацьовувати, з'ясовувати ступінь достовірності здобутої з різних джерел інформації, створювати індивідуальний інтелектуальний продукт, обирати оптимальний стиль спілкування з аудиторією, найбільш доречні мовні засоби, комунікативні стратегії, щоб бути почутим, сприйнятим і зрозумілим.

Сьогодні професія фахівця медійної галузі набула виняткової популярності в цифровому суспільстві, перенасиченому різними видами інформації, що інтенсивно накопичуються й оновлюються, проте швидко втрачає новизну. В умовах суцільних викликів і трансформацій журналіст зобов'язаний мати високу національну свідомість, розвинене критичне мислення, належну мовну ерудицію

й ураховувати всі чинники раціональної комунікації з аудиторією, світові тенденції, прогнозувати реакції на оприлюднену інформацію. З огляду на викладене вище констатуємо, що проблема формування риторичної компетентності майбутнього журналіста має безпосередній зв'язок із життєвою практикою сучасного соціуму, формуванням його ціннісних орієнтирів, громадянської позиції, толерантної соціальної взаємодії в надскладних умовах відстоювання державного суверенітету України, а також корелює із законодавчою базою (Закони України «Про освіту», «Про вищу освіту», Державна національна програма «Освіта» (Україна XXI століття), Національна доктрина розвитку освіти України в XXI столітті, Концепція мовної освіти України, Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти, Національна стратегія розвитку освіти в Україні). Водночас спонукає наукову й освітянську спільноти до розроблення продуктивних лінгводидактичних стратегій, закладених у потенціалі сучасних підходів, принципів до формування професійної та риторичної компетентностей майбутніх журналістів на заняттях мовознавчих дисциплін.

Дослідженню проблеми сучасних підходів до навчання здобувачів освіти й прикладним аспектам їх реалізації присвячено праці: психологів (І. Бех, Л. Карамушка, Т. Конівіцька, О. Коханова, О. Лозова, С. Максименко, Л. Найдьонова, В. Семиченко, О. Сергєєнкова та ін.); педагогів (А. Алексюк, Н. Бібік, В. Бондар, Л. Вовк, М. Євтух, В. Желанова, О. Савченко, С. Сисоєва, О.Малихін, Л.Хоружа та ін.); лінгводидактів (З. Бакум, А. Богуш, В. Вітюк. Н. Голуб, Ж. Горіна, С. Горобець, Т. Горохова, О. Горошкіна, М. Греб, Т. Груба, Н. Дика, Р. Друженеико, О. Караман, С. Караман, Н. Кондратенко, О. Копусь, Г. Кузнецова, О. Кулик, О. Кучерук, О. Любашенко, Н. Луцан, Л. Мамчур, Н. Мордовцева, Л. Овсієнко, С. Омельчук, М. Пентилюк, А. Попович, Т. Рудюк, Т. Симоненко, Н. Сіранчук, М. Цуркан, І. Хом'як та ін.).

У спеціальній літературі різноаспектно проаналізовано й обґрунтовано поняття «риторична компетентність» майбутніх фахівців багатьох галузей, проте сучасні підходи до формування риторичної компетентності майбутніх

журналістів під час вивчення мовознавчих дисциплін не знайшли належного висвітлення в українській лінгводидактиці вищої школи. Професія журналіста зорієнтована на особливий вид діяльності, який, крім знань з фаху, передбачає наявність самобутнього сприйняття, розвиненого емоційного інтелекту й володіння мистецтвом слова, тобто сформованою риторичною компетентністю.

Логіка нашого наукового пошуку зумовила розкриття авторського бачення через тлумачення змісту термінного поняття «підхід до навчання», яке розглядаємо як базову категорію лінгводидактики, багатовимірний феномен, невід'ємними складниками якого є принципи, технології, методи, прийоми, засоби й форми навчання, спрямовані на системну реалізацію спроєктованої стратегії навчання мовознавчих дисциплін.

Зміст означеного поняття корелює із завданнями нашого дослідження, відтак виокремимо визначені українськими педагогами (Н. Бібік, І. Зязюн, М. Лук'янова, О. Овчарук, О. Пометун та ін.) та лінгводидактами (З. Бакум, О. Горошкіна, Н. Голуб, М. Греб, Т. Донченко, С. Караман, А. Нікітіна, С. Омельчук, М. Пентилюк, Г. Шелехова та ін.) як пріоритетні такі сучасні підходи до навчання: *особистісно зорієнтований, дослідицький, системний, словоцентричний, комунікативно-діяльнісний, функційно-стилістичний, компетентнісний, контекстний, проблемний, соціокультурний*, які спрямовані на формування риторичної компетентності майбутніх фахівців освітньої галузі в процесі навчання мовознавчих дисциплін, а також можуть бути трансформовані для формування риторичної компетентності майбутніх журналістів.

Сучасними українськими лінгводидактами (Н. Голуб, О.Копусь, В. Нищета, С. Омельчук) визначено такі пріоритетні підходи до навчання мови:

– *українознавчий* (передбачає засвоєння студентами мовної картини світу засобами рідної мови, формування національної свідомості особистості);
– *діяльнісно-орієнтований* (передбачає формування системи компетенцій – мовної, мовленнєвої, соціокультурної та діяльнісної. Діяльнісна компетенція посідає чільне місце у вдосконаленні методики навчання мови);

– *текстоцентричний* (сприяє формуванню у студентів-філологів, на підґрунті здобутих знань зі стилістики, культури мовлення, лінгвістики тексту, практичних умінь і навичок, необхідних для майбутньої професійної діяльності);
– *компетентнісний* (на сьогодні є втіленням інноваційного процесу в освіту; забезпечує формування низки компетенцій (загальних, лінгвістичних, комунікативних, соціолінгвістичних, дискурсивних та інших), якими має оволодіти кожен мовець) [58;130;180; 194].

З-поміж множини обґрунтованих у педагогічній науці підходів до навчання здобувачів вищої освіти (*особистісно зорієнтований, діяльнісно-орієнтований, системний, словоцентричний, українознавчий, комунікативно-діяльнісний, компетентнісний, контекстний, проблемний, соціокультурний та ін.).* як пріоритетні у формуванні риторичної компетентності майбутніх журналістів у процесі навчання мовознавчих дисциплін вважаємо такі: *особистісно зорієнтований; словоцентричний; компетентнісний; комунікативно-діяльнісний,* оскільки вони концептуально підпорядковані змістовим, процесуальним і технологічним аспектам мовленнєво-риторичної діяльності здобувачів освіти. Слушними вважаємо наукові коментарі О. Кулик, що в українській лінгводидактиці виокремлено також допоміжні (супровідні) підходи, кількість яких нині нараховано кілька десятків, а саме: *функційно-стилістичний, структурно-семантичний, соціокультурний (або українознавчий), проблемний (або проблемно-пошуковий), системний (або системно-мовний), дослідницький, лінгвістичний, текстоцентричний* та інші. [140]. Множинність обґрунтованих у науці підходів засвідчує прагнення дослідників конкретних студій відшукати найбільш оптимальні й адаптувати їх до відповідного освітнього проуцесу з урахуванням вікової категорії здобувачів освіти та їх типологічних характеристик. З-поміж названих підходів, що забезпечують формування риторичної компетентності майбутніх журналістів у процесі вивчення мовознавчих дисциплін, супровідними, допоміжними до визначених

базових вважаємо *дослідницький, функційно-стилістичний, текстоцентричний та лінгвістичний.*

Особистісно зорієнтований підхід у Державному стандарті визначено як «спрямованість освітнього процесу на взаємодію і плідний розвиток особистості педагога та учнів на основі рівності у спілкуванні та партнерства у навчанні» [260]. Раціональність особистісно зорієнтованого підходу в освітньому процесі закладів загальної середньої та закладів вищої освіти підтверджена практикою, оскільки сприяє створенню комфортного середовища та проєктуванню індивідуальної освітньої траєкторії майбутніх журналістів.

«Особистісно зорієнтований підхід, як зазначає О. Кулик, передбачає насамперед те, що вся методична система – об'єктивність складності дібраного навчального матеріалу, організація, методи й прийоми різні за ступенем складності тощо – впливає на особистість, ґрунтується на врахуванні її потреб, мотивів, інтересів, інтелекту, інших вікових та індивідуально-психологічних особливостей [140 с. 115–116]».

Реалізація особистісно зорієнтованого підходу на заняттях мовознавчих дисциплін спрямовує викладача на ефективне спілкування на засадах рівноправного партнерства, яким передбачено шляхи досягнення визначеної мети і завдань (спонукати співрозмовника до бесіди, розробити низку запитань для ведення діалогу, для щирої відвертої розмови, для з'ясування сильних і слабких сторін щодо порушеної проблеми, окреслення перспектив розв'язання проблем, переконування, зняття напруги, адаптування, перезавантаження тощо) з урахуванням особистісних характеристик суб'єктів освітнього процесу, їх ерудиції, сподівань, емоційно-вольових якостей та здатності до самоорганізації в сучасних реаліях.

У нашому дослідженні *словоцентричний підхід* визначено як лінгводидактичну категорію, що реалізується в процесі формування риторичної компетентності майбутніх журналістів здебільшого шляхом дефініційного аналізу, який передбачає усвідомлення та використання словникових тлумачень семасіологічного, ономасіологічного, реляційного рівнів. В умовах сучасної

інтенсивної міжмовної взаємодії в медійних ресурсах, функціювання масиву іншомовних запозичень систематична робота над словом, його лексичним значенням за всіма словниковими дефініціями набуває особливого значення для майбутніх журналістів, оскільки сприяє напрацюванню глибокої обізнаності їх у невичерпному лексичному масиві, а також формує практичні вміння й навички точного слововживання в найрізноманітніших комунікативних контекстах. Словоцентричний підхід на заняттях мовознавчих дисциплін дає змогу сформувати в майбутніх журналістів точність і виразність у слововживанні залежно від стилю мови, мовну вправність, мовне чуття, вміння креативно розробляти мнемонічні прийоми для зацікавлення аудиторії, спонтанно інтерпретувати лексеми професійного вжитку як індивідуальну мовотворчість.

Дослідницький підхід у лінгводидактиці вищої школи не є новим, оскільки елементи дослідницького підходу закладено в українській лінгводидактиці ще з другої половини XX ст. О. Біляєвим, А. Богуш, М. Вашуленком, В. Мельничайком, І. Олійником, М. Пентилюк, Г. Передрій, К. Плиско, Л. Рожило. Спираючись на три основні психологічні етапи навчання мови: 1) сприймання матеріалу, запам’ятовування його і відтворення; 2) багаторазове повторення матеріалу за певним зразком на основі усвідомлених знань; 3) засвоєння знань через розв’язання проблемних завдань, – українські лінгводидакти акцентують увагу на важливості реалізації кожного з психологічних етапів навчання мови з обов’язковою реалізацією третього етапу психологічних основ навчання мови (засвоєння знань через розв’язання проблемних завдань) задля доведення основних мовних знань і вмінь до третього рівня, що є умовою розвивального навчання, у якому «дидактичні дії забезпечують розвиток пізнавальних здібностей. У лінгводидактиці визначено такі три рівні розвитку пізнавальних здібностей: «Перший рівень. *Рівень репродукції*, який визначає уміння суб’єктів освітнього процесу відтворювати засвоєні знання. Означений рівень є інформаційним мінімумом вивчених тем. Другий рівень. *Рівень уміння,* що передбачає глибоке розуміння суб’єктами освітнього процесу сутності проблеми, здатність застосовувати засвоєний

матеріал у практичній діяльності під час виконання тих і чи тих завдань й отримання суб'єктивно нової інформації. Третій рівень. *Рівень трансформації* є своєрідною базою для здобуття нових знань, а також для успішного виконання завдань проблемно-пошукового характеру суб'єкти освітнього процесу мають опанувати знання з усіх розділів мовознавчої науки, уміти їх аналізувати. Завдання третього рівня – комплексні завдання, які є своєрідним маркером для визначення професійно зорієнтованої здатності [115, с. 11]».

З урахуванням трьох рівнів пізнавальних здібностей у лінгводидактиці *дослідницький підхід* потлумачено «як складне лінгводидактичне інтеграційне явище, в основу якого покладено реалізацію продуктивних методів навчання української мови, спрямованих на формування в суб'єктів освітнього процесу мовної дослідницької компетентності, підвищення рівня його пізнавальної активності й самостійності, творчих мисленнєвих здібностей тощо [194, с. 93-94]».

Дослідницький підхід до формування риторичної компетентності майбутніх журналістів реалізується через науково-дослідницьку діяльність, яка відповідно до Закону України «Про вищу освіту» сприяє забезпеченню органічного поєднання в освітньому процесі освітньої, наукової та інноваційної діяльності.

У наукових розвідках доведено дуальний характер науково-дослідницької діяльності студентів закладів вищої освіти, що виявляється в засвоєнні елементів дослідницької роботи, алгоритмів і методології наукової творчості, а також у здійсненні відносно самостійних наукових досліджень під керівництвом викладачів. І. Щербакова виокремлює «навчально-дослідницьку, науково-дослідну роботу й організаційно-масові заходи як напрями втілення системи студентської науково-дослідної роботи [284, с.178]». Поділяємо позицію А. Гулеватого, що «дослідницький підхід – не тільки спосіб одержання очікуваного освітнього результату, а й опанування методології дослідницької діяльності, формування необхідних компетентностей, мотиваційний чинник, вищий рівень міжособистісного спілкування в освітньому середовищі [71]».

У процесі реалізації дослідницького підходу не лише під час аудиторних (лекційних, семінарських, практичних) занять, а й у змісті завдань для самостійної роботи, якими передбачено підготовку двох залікових презентацій інформаційного проєкту, які захищають студенти під час проведення контрольно-модульних робіт, за їх вибором на одну із запропонованих тем викладачем, наприклад: «Синтаксис професійного мовлення майбутнього журналіста», «Орфоепічні й акцентуаційні норми у мовленні журналіста», «Лексика іншомовного походження у стилістичному плані», «Використання паронімів, синонімів, омонімів у різних стилях мови» тощо. Крім того, в індивідуальній роботі для обдарованих студентів з написання наукової статті, її апробації на студентській конференції та публікації у збірнику студентських наукових праць. У подальшому вибір теми проєкту, статті, дослідження частіше може бути проєкцією курсової чи бакалаврської роботи. Спостереження за результатами під час виконання завдань для самостійної роботи засвідчили, що незважаючи на теоретичне підґрунтя, яке доводить студентам самостійно опановувати за пропонованою літературою до написання статті як самостійного наукового твору, практичне застосування елементів дослідницької діяльності під час написання статті, студентської наукової роботи для участі в студентському Всеукраїнському конкурсі наукових робіт, хоч є посильним для незначної кількості студентів, проте залучення студентів до самостійної роботи не знижує загальної ефективності дослідницького підходу, оскільки дає можливість диференціації та індивідуалізації навчання, дозволяє підвищити активність студентів, змістити акцент з передання знань на безпосереднє діяльнісне їх засвоєння. Окремої уваги потребує методика застосування інформаційних, прикладних і дослідницьких проєктів у межах навчання мовознавчих дисциплін, оскільки розроблення змісту відповідного проєкту передбачає дослідження певної теми, добір та структурування інформаційного матеріалу, його трансформування і презентування під час захисту проєкту в аудиторії.

У Державному стандарті *компетентнісний підхід* визначено як спрямованість освітнього процесу на досягнення результатів, якими є ієрархічно

підпорядковані ключові, загальнопредметні й предметна (галузева) компетентності. Теоретичні аспекти впровадження компетентнісного підходу під час навчання української мови розробляли (З. Бакум, В. Вітюк, Н. Голуб, С. Горобець. О. Горошкіна, М. Греб, Т. Груба, І. Дроздова, С. Караман, О. Кулик, І. Кучеренко. О. Кучерук, О. Любашенко, Л. Мамчур, А. Нікітіна, В. Нищета, Л. Овсієнко, С. Омельчук, М. Пентилюк, Н.Сіранчук, І. Хом'як, Г. Швець та ін.). Як продуктивну розглядаємо позицію Л. Мамчур, що «компетентнісний підхід вимагає системного формування комплексу мовних, мовленнєвих, комунікативних умінь і навичок учнів, пов'язаних із аудіюванням, усвідомленням, запам'ятовуванням і продукуванням текстів» [161, с. 125].

Упровадження компетентнісного підходу в освітній процес дає змогу: формувати уміння спілкуватися; працювати з текстом; спостерігати, аналізувати, синтезувати, узагальнювати, виділяти суттєві ознаки предметів, явищ, положень, абстрактних понять, добирати матеріал для виступу; вести бесіду, дискусію, висловлювати аргументи «за» і «проти», аргументувати власну позицію, доводити, спростовувати, обґрунтовувати, уникати комунікативних невдач, конфліктів, що призводять до небажаних результатів, спонукати до саморозвитку та самовдосконалення. Домінування в сучасній освіті компетентнісної парадигми об'єктивно підтверджує пріоритетну роль *компетентнісного підходу* в формуванні риторичної компетентності майбутніх журналістів на заняттях мовознавчих дисциплін, оскільки вирізняється компетентнісною моделлю освіти, вищої зокрема, що сприяє реалізації практико-орієнтованого навчання майбутніх фахівців медійної галузі. Універсальність компетентнісного підходу уможливлює виокремлення в структурі професії майбутніх журналістів стрижневого складника як підґрунтя для ефективного опанування змісту мовознавчих дисциплін, а також урахування структурних складників риторичної компетентності майбутніх фахівців означеної галузі. Домінування в сучасній освіті компетентнісної парадигми об'єктивно підтверджує пріоритетну роль *компетентнісного підходу* в формуванні риторичної компетентності майбутніх журналістів на заняттях

мовознавчих дисциплін, оскільки вирізняється компетентнісною моделлю освіти, вищої зокрема, що сприяє реалізації практико-орієнтованого навчання майбутніх фахівців медійної галузі. Універсальність компетентнісного підходу уможливлює виокремлення в структурі професії майбутніх журналістів стрижневого складника як підґрунтя для ефективного опанування змісту мовознавчих дисциплін, а також урахування структурних складників риторичної компетентності майбутніх фахівців означеної галузі.

За Державним стандартом, *діяльнісний підхід* спрямований на формування риторичної компетентності майбутніх фахівців, застосування здобутих знань у практичних ситуаціях, пошук шляхів інтеграції до соціокультурного та природного середовища» [Державний стандарт, 2011]. Формувати риторичну компетентність майбутніх журналістів на заняттях мовознавчих дисциплін неможливо без засвоєння належного обсягу мовного теоретичного матеріалу та доцільного використання його у власній мовленнєвій та професійно зорієнтованій риторичній діяльності.

Теоретико-експериментальні результати, висвітлені в працях З. Бакум, А. Богуш, В. Вітюк, Н. Голуб, С.Горобець. О. Горошкіної, М. Греб, Т. Грубої, І. Гуменюк, С. Карамана, О. Караман, О. Копусь. О. Кулик, О. Кучерук, О. Любашенко, Л. Мамчур, В. Нищета, Л. Овсієнко, С. Омельчук, М. Пентилюк, А. Попович, І. Хом'як, Г. Швець та ін., спонукали до виокремлення кількох чинників доцільності упровадження діяльнісного підходу в практику закладів освіти. *Діяльнісний підхід* спрямований на формування риторичної компетентності майбутніх фахівців, пошук шляхів інтеграції до соціокультурного та природного середовища. Водночас упровадження діяльнісного підходу в практику закладів вищої освіти сприяє формуванню стійкої мотивації до навчально-пізнавальної діяльності суб'єктів освітнього процесу; розвиває здатність до самоконтролю; засвоєнню мовознавчої теорії, формуванню мовленнєвих умінь і навичок на текстовій основі; накопиченню мовних фактів та усвідомленню обґрунтованого функціювання мовних засобів у текстах різної жанрової належності фахового спрямування.

Для спеціальності «Журналістика» за першим (бакалаврським) рівнем вищої освіти реалізація *функційно-стилістичного підходу* на заняттях мовознавчих дисциплін має надважливе значення, оскільки дає змогу студентам не лише засвоювати відомості про мову, культуру фахового мовлення, виражальні її можливості, а й формувати мовне чуття, мовні смаки, мовну стійкість, риторичну компетентність загалом. Змістовий діапазон функційно-стилістичного підходу до формування риторичної компетентності майбутніх журналістів у процесі вивчення мовознавчих дисциплін створює можливості для максимального задіяння мовних ресурсів багатоаспектного стилістичного спрямування для урізноманітнення методичного інструментарію, системи завдань і вправ, які даю змогу організовувати спостереження за стилістичними функціями конкретних мовних одиниць та способами їх вираження в різних стилях.

Базове поняття *«текстоцентричний підхід»* ґрунтується на уявленні про текст як результат і продукт інтелектуальної діяльності, репрезентоване в закладах вищої освіти монологічними й полілогічними текстами викладача й студентів на лекціях, семінарських, практичних, лабораторних заняттях творчих роботах студентів. Продуктивність текстоцентричного підходу на заняттях мовознавчих дисциплін визначаємо широким діапазоном дидактичних можливостей – від роботи над дефініціями конкретної лексеми, введення в речення, текст, до побудови проблемних запитань, проведення дискусій на суспільно значущі теми, використання різноманітної інфографіки, інших вербальних і невербальних засобів для аналізу мовних засобів, а також риторичних фігур та прийомів в оформленні індивідуального тексту відповідної жанрової належності та стилю мовлення.

Текст слугує відправним мотиваційним моментом для аналітичної роботи над знаходженням виучуваних мовних одиниць і явищ, з’ясуванням взаємозв’язків їх з іншими елементами мовної системи, спостереження за функціюванням у мовленні та подальшої конструктивної і творчої роботи з відпрацювання відповідних мовних і мовленнєвих умінь і навичок. Як зазначає

О. Кулик, «цілеспрямований добір текстів, продумана система роботи з ними на кожному занятті – це ті умови, що створюють активне мовленнєве середовище (під активним мовленнєвим середовищем розуміємо максимально ініціативну взаємодію суб'єктів освітнього процесу з іншими учасниками спілкування), в основі якого – мовленнєвий розвиток, удосконалення чуття мови (мовної інтуїції) індивідуумів [140, с. 45]». Дослідниця вважає, що будь-яка словотвірна конструкція виникає в певному тексті залежно від комунікативної ситуації. Текст безпосередньо впливає на творення нових словотвірних конструкцій, їхню лексичну актуалізацію, в межах тексту посилюється активність словотвірних моделей. Текст є необхідною передумовою творення пов'язаних з контекстом похідних слів, а в окремих стилях їхня наявність є навіть обов'язковою. Хоча творення нових словотвірних конструкцій здійснюється за дотримання правил словотворення, в межах тексту воно підпорядковане також правилам побудови тексту. Мірилом правильності словотвірних конструкцій є традиція їхнього вживання в літературній мові, репрезентована взірцевими, естетично досконалими текстами. Культивування літературної зразкової мови сприяє розвиткові і мислення, і мовлення особистості. Аналіз взірцевих текстів уможливлює осмислення особливостей і характерних рис певного словотвірного явища як складника висловлення, зумовленого комунікативною програмою мовця, сприяє не лише засвоєнню суб'єктами навчання формальних словотвірних засобів у різних їхніх семантико-словотвірних виявах, а й розумінню закономірностей їхнього поєднання, що слугує базою для вироблення стійких комунікативно-прагматичних навичок розпізнавати і творити мовні одиниці та правильно використовувати їх у власному мовленні [140].

Вагомим напрацюванням науковців вважаємо обґрунтування доцільності впровадження *лінгвістичного підходу* до навчання таких дисциплін мовознавчого циклу, як: «Українська мова у професійному спілкуванні: українська мова в медіа та прикладна стилістика», «Українська мова у професійному спілкуванні: культура мовлення», які зорієнтований на подолання освітніх втрат, аналіз типових помилок студентів в усному і писемному

мовленні, спричинених впливом територіальних діалектів, недостатнім рівнем навчання української мови в закладах загальної середньої освіти, несформованою мотивацією до читання, недостатнім усвідомленням суспільної значущості українськомовної комунікації.

Студіювання усних і письмових текстів різної жанрової належності щодо наявності в них порушень норм сучасної української літературної мови спонукає викладачів до оптимального поєднання теорії й практики лінгвістичної підготовки в різнопрофільних закладах вищої освіти, аби здобуті знання екстраполювати в практику спілкування фахової спрямованості. Особливо активізують навчально-пізнавальну діяльність майбутніх журналістів на заняттях завдання дослідницькі завдання на спостереження за мовленням студентів, блогерів, дикторів телебачення, громадських діячів, політиків, мистецтвознавців, а також текстів оголошень, реклами, статей, дописів у блогах, соціальних мережах, різних публікацій юних дослідників (студентів, магістрантів, аспірантів). Спостережено, що в наукових студіях віддзеркалено лінгвістичні тенденції щодо використання потенціалу екстралінгвістичних засобів під час фахового спілкування на заняттях дисциплін мовознавчого циклу, зокрема: «Українська мова у професійному спілкуванні: українська мова в медіа та прикладна стилістика», «Українська мова у професійному спілкуванні: культура мовлення».

Комунікативно-діяльнісний підхід зорієнтований на вироблення в суб’єктів навчання практичних навичок оптимальної комунікативної поведінки з урахуванням конкретної ситуації спілкування. Реалізація означеного підходу в закладі вищої освіти докорінно змінює функції викладача і студентів в освітньому процесі, сприяє залученню майбутніх журналістів в активну самоосвітню діяльність із застосуванням інтерактивних методів організації риторичної діяльності на заняттях мовознавчих дисциплін. Крім того, моделювання комунікативних ситуацій, що спонукають до індивідуальної мовотворчості, формування мовного іміджу, пов’язаного із професійною комунікацією, аналізом, обробленням й адаптуванням різнотипної інформації, а

також проєктування комунікативних стратегій і тактик відповідно до пропонованих після опрацьованої лінгвістичної теорії як дієвого інструмента для пратичного опанування мови. Комунікативно-діяльнісний підхід до навчання мовознавчих дисциплін у роботі визначено як методичний орієнтир у формуванні риторичної компетентності майбутніх журналістів й докладно описано в наступному підрозділі (Див. 2.2). Загалом формування риторичної компетентності майбутніх журналістів об'єктивно залежить від оптимального поєднання сучасних підходів до навчання, які уможливлюють інтегрування здобутків сучасного мовознавства, української лінгводидактики, запитів і потреб медійної галузі з практикою фахової комунікації.

Педагогічну категорію *«принципи навчання»* розглядаємо як вихідні теоретичні положення, керуючись якими, викладач на заняттях мовознавчих дисциплін обирає засоби, форми, методи, прийоми й технології навчання; дидактичний матеріал; способи проєктування практико орієнтованого заняття; етапи організації освітнього процесу на засадах рівноправного партнерства й міжособистісної взаємодії задля формування риторичної компетентності майбутніх журналістів.

Підґрунтям для формування риторичної компетентності майбутніх журналістів обрано загальнодидактичні принципи навчання (науковості, систематичності й послідовності, наступності й перспективності, наочності, доступності, свідомості, емоційності навчання, креативності, зв'язку теорії з практикою, розвивального навчання), які передбачають оптимальний добір методів, прийомів, засобів та технологій навчання, водночас сприяють якісному засвоєнню навчального матеріалу з мовознавчих дисциплін, формуванню риторичної компетентності.

Педагогічну категорію *«принципи навчання»* розглядаємо як вихідні теоретичні положення, керуючись якими, викладач на заняттях мовознавчих дисциплін обирає засоби, форми, методи, прийоми й технології навчання; дидактичний матеріал; способи проєктування практико орієнтованого заняття; етапи організації освітнього процесу на засадах рівноправного партнерства й

міжособистісної взаємодії задля формування риторичної компетентності майбутніх журналістів.

Оскільки загальнодидактичні принципи навчання належно обґрунтовано в психолого-педагогічній та лінгводидактичній літературі, в дослідженні схарактеризуємо лише специфічні принципи формування риторичної компетентності майбутніх журналістів у процесі вивчення мовознавчих дисциплін.

Услід за Н. Голуб, С. Горобець, Т. Конівіцькою, у дослідженні проаналізовано й уточнено такі *специфічні принципи* навчання змістових модулів дисциплін мовознавчого циклу «Українська мова у професійному спілкуванні: українська мова в медіа та прикладна стилістика»; «Українська мова у професійному спілкуванні: культура мовлення» мовознавчого циклу, як: 1) опора на положення класичної риторики; 2) опора на теоретичні підвалини сучасних мовознавчих наук; 3) пріоритетна робота з текстом; 4) відповідність кінцевої мети формування риторичної компетентності майбутніх фахівців, медійної галузі, зокрема.

Вважаємо, що особливо продуктивним є принцип опори на теоретичні підвалини сучасних мовознавчих наук, оскільки лінгвістика, психолінгвістика, соціолінгвістика озброюють майбутніх фахівців знаннями, ідеями, новими підходами, створюють належну теоретичну базу для методики формування риторичної компетентності майбутніх фахівців [130].

Сукупна взаємодія специфічних принципів в умовах змішаного навчання на заняттях мовознавчих дисциплін сприяє формуванню в майбутніх журналістів риторичної компетентності, яку розглядаємо як складний багатокомпонентний феномен, що охоплює мисленнєво-мовленнєву та комунікативну діяльність, яка дає змогу комунікативно доцільно продукувати власне висловлення з дотриманням норм української мови в розгалуженій медійній сфері та в освітньому процесі через накопичення комунікативного досвіду, розвиток мовного чуття й мовної стійкості, засвоєння риторичних знань, формування вмінь, навичок, цінностей для мобільної побудови власних комунікативних

стратегій, адекватних цілям, сферам, жанрам і ситуаціям спілкування в галузі журналістики.

Реалізація специфічного принципу *«пріоритетна робота з текстом»* передбачає комплексну роботу з текстом, адже будь-яка словотвірна конструкція виникає в певному тексті залежно від комунікативної ситуації. Текст безпосередньо впливає на творення нових словотвірних конструкцій, їхню лексичну актуалізацію, в межах тексту посилюється активність словотвірних моделей. Текст є необхідною передумовою творення пов'язаних з контекстом похідних слів, а в окремих стилях їхня наявність є навіть обов'язковою. Хоча творення нових словотвірних конструкцій здійснюється за дотримання правил словотворення, в межах тексту воно підпорядковане також правилам побудови тексту. Мірилом правильності словотвірних конструкцій є традиція їхнього вживання в літературній мові, репрезентована взірцевими, естетично досконалими текстами. Культивування літературної зразкової мови сприяє розвиткові і мислення, і мовлення особистості. Аналіз взірцевих текстів уможливлює осмислення особливостей і характерних рис певного словотвірного явища як складника висловлення, зумовленого комунікативною програмою мовця, сприяє не лише засвоєнню суб'єктами навчання формальних словотвірних засобів у різних їхніх семантико-словотвірних виявах, а й розумінню закономірностей їхнього поєднання, що слугує базою для вироблення стійких комунікативно-прагматичних навичок розпізнавати і творити мовні одиниці та правильно використовувати їх у власному мовленні [140].

Принцип *«відповідність кінцевої мети формування риторичної компетентності майбутніх фахівців, медійної галузі, зокрема»* розглядаємо як один з продуктивних, оскільки практичний контекст діяльності майбутнього журналіста, крім формування позитивного особистісного іміджу, спонукає до оперативності в опрацюванні, осмисленні й узагальненні здобутої з різних джерел інформації, вправного використання потужних ресурсів української мови, а також зорієнтовує на перспективи в реалізації його інтелектуального й особистісного потенціалу задля інтерпретування опрацьованої інформації, а

також аргументованого переконування співрозмовника/слухача в істинності викладеної, проаналізованої чи обґрунтованої позиції з обговорюваної проблеми.

Реалізація означених специфічних принципів на заняттях мовознавчих дисциплін значною мірою змінює функції викладача і майбутнього журналіста в освітньому процесі, спроєктованому на професійний контекст комунікації, активну самоосвітню діяльність із застосуванням інтерактивних технологій формування риторичної компетентності, риторичної діяльності, риторичної культури загалом.

Отже, формування риторичної компетентності майбутніх журналістів об'єктивно залежить від оптимального поєднання описаних підходів до навчання, зокрема таких, як: *особистісно зорієнтований; словоцентричний; компетентнісний; комунікативно-діяльнісний,дослідницький;функційно-стилістичний; діяльнісний; текстоцентричний; лінгвістичний,* що концептуально підпорядковані змістовим, процесуальним і технологічним аспектам мовленнєво-риторичної діяльності майбутніх журналістів, а також означених загальнодидактичних та специфічних принципів: *опора на положення класичної риторики; опора на теоретичні підвалини сучасних мовознавчих наук; пріоритетна робота з текстом; відповідність кінцевої мети формування риторичної компетентності майбутніх фахівців, медійної галузі, зокрема,* які уможливлюють інтегрування здобутків сучасного мовознавства, психології, педагогіки, лінгводидактики з практикою фахової комунікації й сприяють залученню майбутніх журналістів в активну самоосвітню діяльність, формуванню мовного іміджу, пов'язаного із професійною комунікацією.

2.2. Комунікативно-діяльнісний підхід як методичний орієнтир у формуванні риторичної компетентності майбутніх журналістів

Соціально-економічні й геополітичні умови функціонування України як суверенної держави, ускладнені воєнною агресією Росії, засилля фейкових

інформаційних ресурсів винятково актуалізують роль фахівців медіасфери, журналістів передусім, спроможних компетентно опрацювати, проаналізувати, оцінити якість і достовірність інформації, що нестримною лавиною доноситься різновіковим споживачам цифрового середовища. Сповнене викликів українське сьогодення спонукає переорієнтування науково-викладацької спільноти на практико-орієнтоване навчання в закладах вищої освіти, покликаних формувати українськомовну особистість майбутнього фахівця конкретної галузі, журналістської зокрема, створювати сприятливі умови для саморозвитку, самовдосконалення й самореалізації, адаптуючи його до мінливого соціуму та проявів різних видів агресії підступного ворога.

Прикметною ознакою сучасного етапу розвитку науки в Україні є зміщення акцентів у дослідженнях з лінгводидактики вищої школи, тобто відхід від вивчення лінгвістичної теорії відокремлено від мовної практики до опанування її в різноманітних формах мовленнєвої діяльності під час навчального спілкування в закладах вищої освіти. Інтегрування педагогічної освіти в європейський освітній простір активізувало переорієнтування науково-викладацької спільноти на європейські стандарти, що передбачають передусім формування конкурентоздатного, соціально та професійно мобільного фахівця, спроможного діяти в нестандартних умовах за напрацьованими індивідуальними техніками та комунікативним досвідом.

Проблема формування професійної компетентності майбутніх різногалузевих фахівців є однією із пріоритетних у лінгводидактиці вищої школи, медійної сфери зокрема, щодо формування у студентів риторичної компетентності як складника комунікативної професійної, діапазон якої охоплює необхідний обсяг теоретичних знань, умінь, навичок, комунікативний досвід у використанні мови й мовлення, усвідомлення й дотримання ціннісних орієнтацій у різних життєвих та професійно зумовлених ситуаціях.

Організація освітнього процесу майбутніх журналістів на засадах комунікативно-діяльнісного підходу є об’єктивною суспільною потребою, оскільки дає змогу розвивати риторичний потенціал особистості, її риторичні

вміння, формувати риторичну культуру. Аналіз і синтез спеціальної наукової літератури в аспекті досліджуваної проблеми дали змогу виокремити основну міждисциплінарну тенденцію, зокрема вплив теорії лінгвістики на риторику, лінгводидактику як окремі наукові галузі, що передусім вплинуло на сучасні підходи до вивчення мовознавчих дисциплін у закладах вищої освіти. Відтак науково доцільним у формуванні риторичної компетентності майбутніх журналістів вважаємо комунікативно-діяльнісний підхід до навчання мовознавчих дисциплін, який передбачає оптимальне співвідношення у змісті освіти знаннєвого компонента й набуття комунікативного досвіду у розв'язанні життєвих і професійних проблем.

Значні напрацювання в аспекті розроблення комунікативно-діяльнісного підходу до навчання української мови в закладах загальної середньої освіти та мовознавчих дисциплін у закладах вищої освіти здійснено лінгводидактами: З. Бакум. В. Вітюк, Н. Голуб, С. Горобець, О. Горошкіною, Т. Грубою, М. Греб, І. Дроздовою, С. Караманом, О. Караман, О. Копусь, О. Кулик, О. Кучерук, Н. Остапенко, А. Нікітіною, Л. Овсієнко, С. Омельчуком, Л. Паламар, М. Пентилюк, Т. Симоненко, Л. Суботою, Г. Швець. М. Цуркан та ін. Проблема формування мовної, мовленнєвої комунікативної, риторичної компетентностей майбутніх фахівців на засадах сучасних підходів активно обговорюють науковці різних галузей (Л. Барановська, Н. Бабич, Н. Бібік, М. Вашуленко, Н. Гузій, Л. Златів, І. Кучеренко, О. Малихін, Л. Мамчур, Л. Мацько, М. Пентилюк, Г. Сагач, Н. Тоцька та ін.).

Прикметно, що комунікативно-діяльнісний підхід дає змогу віднайти в структурі будь-якої професії той стрижневий компонент, який є підґрунтям і для результативного засвоєння змісту навчання, і для досягнення цілей вищої освіти з обов'язковим урахуванням професійно-ціннісних і пізнавально-освітніх орієнтацій у процесі підготовки фахівців.

У «Словнику-довіднику з української лінгводидактики зміст поняття «комунікативно-діяльнісний підхід» потлумачено як «підхід до навчання, що полягає в такій організації навчання, коли засвоєння мови відбувається

безпосередньо в процесі комунікативної (реальної або модельованої) діяльності задля оволодіння комунікативними уміннями й навичками. Комунікативно-діяльнісний підхід спрямований на формування в учнів комунікативної компетентності – здатності користуватися мовою залежно від конкретної ситуації. Такий підхід потребує розгляду лінгвістичної теорії як інструмента для практичного оволодіння мовою. Практична спрямованість вивчення мови передбачає не лише кількісні переваги практики над лінгвістичною теорією, а насамперед навчання діяльності спілкування, створення на уроці таких умов, які спонукали б учнів спілкуватися, висловлювати свої думки, доводити власні переконання, впливати на співрозмовників. Цьому сприяє моделювання комунікативних ситуацій на уроці, уведення елементів риторики. Для методики української мови актуальним є мовленнєве спілкування, яке здійснюється в процесі виконання різноманітних вправ і завдань, що випливають з потреб, цільових настанов спілкування (висловити своє враження, довести певне наукове положення, поінформувати, переконати співрозмовника, з'ясувати ставлення іншої людини) [256, с. 139]».

Сучасні українські лінгводидакти (З. Бакум, А. Богуш, В. Вітюк, Н. Голуб, О. Горошкіна, М. Греб, І. Дроздова, С. Караман, О. Караман, О. Копусь, О. Кучерук, Л. Овсієнко, С. Омельчук, М. Пентилюк та ін.) поняття «комунікативно-діяльнісний підхід» розглядають як один із провідних у мовній освіті, що забезпечує усвідомлену реалізацію комунікативної функції мови й передбачає вміння взаємодіяти й співпрацювати на засадах рівноправного партнерства в системі «викладач – студент; студент – студент; студент – мікрогрупа; студент – академічна група; академічна група, мікрогрупа – викладач; презентувати себе засобами мовленнєвої комунікації; що виражається в умінні самостійно вступати в контакт з будь-яким типом співрозмовника, ураховуючи його особливості; підтримувати контакт у спілкуванні, дотримуючись норм і правил спілкування; слухати співрозмовника, виявляючи повагу до чужої думки; висловлювати, аргументувати і коректно обстоювати власні погляди, стимулювати співрозмовника до продовження спілкування;

успішно розв'язувати конфлікти у спілкуванні; оцінювати успішність ситуації спілкування, спрямованої на формування комунікативної компетентності – здатності користуватися мовою залежно від конкретної мовленнєвої чи професійно зумовленої ситуації. М. Пентилюк стверджує, що «комунікативно-діяльнісний підхід передбачає врахування: 1) потреби у спілкуванні; 2) мотивів акту спілкування; 3) обставин, за яких здійснюється комунікація» [207, с. 47]. С. Караман характеризує зміст поняття «комунікативно-діяльнісний підхід» до вивчення мови «як цілеспрямовану суб'єкт-суб'єктну організацію освітнього процесу, основою якого є комунікативна діяльність студентів, спрямована на вивчення мовознавчих дисциплін в аспекті мовотворення [114, с. 24-25]».

Водночас під час вивчення мовознавчих дисциплін опертя на комунікативно-діяльнісний підхід спрямовує викладача до організації освітнього процесу, яким передбачено аналіз текстів професійного спрямування, під час якого студенти мають змогу обирати ті мовні одиниці в умовах мовленнєвого акту, які сприяють встановленню відмінностей функціонування засобів мови в різних ситуаціях спілкування, зумовлюють дотримання відповідного стилю й типу мовлення. Комунікативно-діяльнісний підхід, з позиції В. Вітюк, зорієнтовує викладача на створення таких умов під час опрацювання теоретичного матеріалу, які спонукали б студентів спілкуватися, доводити свої переконання, впливати на позиції учасників комунікації. Дослідниця слушно наголошує на доцільності врахування мотивів, умов, обставин комунікації, а також кількості комунікантів, їхніх вікових, соціальних та психологічних особливостей. Принагідно зауважимо, що форма подання теоретичних відомостей з виучуваної теми та їх опрацювання за комунікативно-діяльнісним підходом зорієнтовує студентів не стільки на запам'ятовування, скільки на усвідомлене засвоєння способів застосування теорії в мовленнєвій діяльності.

У дослідженні *комунікативно-діяльнісний підхід* визначено як методичний орієнтир для формування риторичної компетентності майбутніх журналістів у процесі вивчення мовознавчих дисциплін, що передбачає проєктування й

організацію освітнього процесу з урахуванням таких аспектів: *1) мисленнєво-мовленнєвий; 2) функційно-стилістичний; 3)лінгвокреативний.*

Мисленнєво-мовленнєвий аспект передбачає розвиток мотивації, рефлексії, врахування психологічних чинників: уваги, уяви, пам'яті, сприймання, запам'ятовування, відтворення, багаторазове повторення, які сукупно мають важливе значення для формування риторичної компетентності, зокрема розвитку абстрактного мислення, вміння здійснювати логічні операції, будувати міркування, аналізувати, синтезувати, зіставляти, порівнювати, усвідомлювати, формулювати запитання в процесі діалогічного мовлення, робити теоретичні узагальнення та висновки й репрезентувати опрацьований в аудиторії, спонукаючи слухачів до роздумів, словесної взаємодії.

Функційно-стилістичний аспект сприяє опануванню стилістичної системи української мови, її жанрових особливостей, стилю викладу, характеристики інформації як стилістичного поняття, тлумачення понять «стилістичне значення», «стилістична парадигма», «стилістичні прийоми», а також ресурсних можливостей мовленнєвого потенціалу, зокрема: врахування готовності свідомо і самостійно розпізнавати та визначати стилістичне забарвлення мовних одиниць, стилістичних засобів (тропи і фігури мови, контекст, образність, експресивність, конотація). Розуміння тексту як категорії лінгвостилістики, його продукування, аналіз, редагування, реконструювання й трансформування текстів різних функційних стилів, жанрів і типів, виразне їх прочитання та оприлюднення.

Лінгвокреативний аспект віддзеркалює стратегію розвитку сукупності індивідуальних здібностей майбутніх журналістів до створення нових самобутніх продуктів засобами української мови під час підготовленого й спонтанного спілкування в різних комунікативних ситуаціях з урахуванням стилю й дотриманням етикету професійного спілкування, стимулювання в них прагнення до творчої мовленнєвої діяльності, формування готовності й здатності до проведення ефективного інтерв'ювання, діалогізування, самопрезентування.

Реалізація комунікативно-діяльнісного підходу на заняттях мовознавчих дисциплін дає змогу організовувати освітній процес майбутніх журналістів з максимально насиченим професійним контекстом із задіянням системи практико зорієнтованих завдань, якими передбачено багатоаспектну навчально-пізнавальну діяльність (створення різножанрових текстів з актуальної журналістської проблематики, аналіз, презентування, інтерпретування фактів на аудиторію, прогнозування можливих реакцій комунікантів на відповідні факти, явища, події). Як перспективну у контексті нашого дослідження вважаємо думку Н. Кондратенко, яка констатує, що «заклади вищої освіти, які готують інформаційну еліту, покликані нести високу відповідальність за формування в майбутнього журналіста стійкої громадянської позиції у висвітленні фактів, подій, уміння переконливо доносити інформацію, уникаючи політичних маніпуляцій, розвиваючи критичне мислення громадян різновікових груп, водночас дбаючи про свободу слова [124, с. 47]».

Важливим складником «комунікативно-діяльнісного підходу до формування риторичної компетентності майбутнього журналіста є комунікативна компетентність, яку в науковому дискурсі потлумачено як сукупність знань, умінь, навичок, здібностей, досвіду, необхідні для професійної діяльності (робота з інформацією, створення усного та писемного журналістського тексту, організація професійного діалогу)» [Там само, с. 48].

Водночас комунікативну компетентність науковці розглядають як «інтегроване поняття, що, по-перше, містить *мовний*, *соціокультурний, стратегічний*, *професійний* компоненти; по-друге, віддзеркалює вміння майбутнього фахівця знаходити та оперувати професійно значущою інформацією, виокремлювати вузлові положення в текстах фахового спрямування; по-третє, володіння практичними навичками продукування діалогу, дискусійного характеру зокрема, підготовки й оприлюднення презентацій, ведення репортажів тощо.

З-поміж складників комунікативної компетентності журналіста вчені називають володіння сучасними цифровими, інформаційними технологіями, й

виокремлюють, крім мовної, риторичну компетентність – здатність правильно організувати спілкування, уміння переконувати людей, впливати на них словом. «Безпосередньо з риторичною діяльністю, як стверджує О. Кучерук, пов'язане спілкування, яке відіграє важливу роль у професійній діяльності журналіста [148, с. 52]». Як переконує практика, без спілкування неможливі процеси навчання, виховання і розвитку особистості. Будь-яка діяльність: управлінська, організаційна, творча, наукова не можлива без комунікації, в процесі якої відбувається передавання, обмін, запам'ятовування та засвоєння інформації. Спілкування – це особливий феномен, та необхідна й надпотужна умова успішного розвитку особистості, людини загалом як частини суспільства. Науковцями різних галузей доведено, що лише в процесі спілкування і відбувається формування особистості, створюються сприятливі умови для її духовного й фізичного розвитку, пізнання передусім самого себе, довкілля, розуміння та усвідомлення причин успішного чи неуспішного навчання, наявності творчих здібностей, лідерських якостей. Адже продуктивне спілкування допомагає кожному індивіду значною мірою усвідомити себе як особистість, спроможної удосконалити себе, мотивувати до продуктивної самореалізації та професійного самовизначення. Дослідниками проблеми доведено, що в наш час неможливо підготувати висококваліфікованого спеціаліста, не навчивши його спілкуватися з урахуванням словникового запасу, розуміння професійних термінів, наявності теоретичної бази знань, особливостей та специфіки майбутньої професійної діяльності. Адже професія журналіста на сучасному етапі потребує від фахівця тих знань, умінь і навичок, які необхідні для продуктивного професійного спілкування.

Ми поділяємо твердження Н. Голуб, О. Горошкіної, О. Кучерук, які в своїх працях зазначають, що спілкування безпосередньо пов'язане з риторикою і риторичними вміннями майбутнього фахівця. Справді, риторичні вміння, що супроводжують навчальну діяльність майбутніх журналістів, зокрема під час виконання системи вправ і завдань, проведення тренінгів, захистів проєктів, обговорень, виступів перетворюються на професійно значущий складник

майбутньої професійної діяльності [53; 66; 148]. На думку дослідниць, дотримання риторичної культури в спілкуванні – це не лише результат оптимального вибору ефективних стратегій і тактик, в основі яких лежать гуманістично-комунікативні настанови, знання і вміння, а й наслідок вдалого конструювання повідомлень, говоріння і слухання, залучення до дискусії, обговорення проблеми, це передусім реалізація пропонованих тактик в єдності з правилами спілкування, дотримання мовленнєвого етикету, законів риторики. «Риторична культура, як слушно зазначає Н.Кондратенко, одна із складників загальної професійної культури майбутнього фахівця, яка дає можливість йому максимально повно реалізувати себе, виявити свої здібності в майбутній професійній діяльності, збагатити професійний потенціал у медійній сфері [124, с. 110]». Дослідниця констатує, що «професія журналіста відрізняється від інших професій підвищенням ефективності власного мовлення й характеризується такими ознаками, як виразність, переконливість, доступність, емоційність [Там само, с. 117]». Беручи інтерв'ю, журналістові необхідно продумувати кожен крок, кожне запитання, навчитися говорити чітко, лаконічно; уміти коригувати своєю мовленнєвою поведінкою залежно від ситуації та реакції співрозмовника, а також виважено й логічно структурувати свою думку й оптимально її висловлювати.

Аналіз спеціальної літератури дав змогу виокремити такі визначальні особливості у формуванні риторичної культури майбутнього журналіста, як-от:

– еталонно-нормативна самостійність, тобто спрямування фахівця до еталону-взірця, що зорієнтовує на вміле практичне використання правил та алгоритмів і сприяє ефективній комунікації;

– ситуаційна ініціатива, що передбачає самостійне розв'язання комунікативних завдань, які постійно варіюються в різних комунікативних ситуаціях;

– комунікативна креативність – якість особистості фахівця, що дає змогу нестандартно розв'язувати різноманітні комунікативні ситуації через творче

використання знань, уміння спілкуватися в складних комунікативних ситуаціях [63].

У процесі аналізу й синтезу спеціальної літератури з обраної проблеми в роботі з-поміж специфічних риторичних умінь майбутнього журналіста виокремлюємо такі вміння:

– вести бесіду;
– слухати доповідача (співрозмовника);
– виразно читати;
– володіти образним мовленням;
– проєктувати, створювати, виголошувати промову;
– професійно вести орієнтований діалог;
– аналізувати риторичні тексти;
– продукувати власні тексти для транслювання в медіазасобах.

Опрацювання й теоретичне осмислення лінгводидактичної літератури з проблеми дослідження дали змогу з'ясувати, що науковці (З. Бакум, В. Вітюк, О. Горошкіна, Н. Голуб, М. Греб, Т. Донченко, Р. Друженко, С. Караман, О. Караман, А. Нікітіна, Л. Овсієнко, С. Омельчук, М. Пентилюк, Н. Сіранчук, І. Хом'як, Г. Швець, М. Цуркан та ін.) з-поміж пріоритетних підходів до навчання виокремили комунікативно-діяльнісний, ефективне впровадження якого в освітній процес можливий, на їхнє переконання, за умови використання текстової основи дидактичного матеріалу, оскільки текст є носієм інформації, засобом пізнання довкілля, формування у студентів національно-мовної картини світу.

Слушною вважаємо думку Г. Швець, яка стверджує, що «формування риторичної компетентності на засадах комунікативно–діяльнісного підходу у навчанні майбутніх фахівців на заняттях з мови зумовлює особливу роль навичок наукового мовлення [285, с. 179–180]».

Якщо від заняття до заняття майбутні фахівці будуть лише слухати лекції, готуватися до практичних та семінарських занять і братимуть участь у них без самостійного опрацювання науково-навчальної літератури, написання виступів, сценаріїв інтерв'ю, розроблення й захисту презентацій, проєктів, вони не

оволодіють практичними вміннями й навичками, які надважливі для них у майбутній професійній діяльності, а засвоєний теоретичний матеріал з мовознавчих дисциплін не стане запорукою їхнього професійного зростання й конкурентоздатності в умовах стрімкого розвитку цифрового суспільства [285]. Як зазначає дослідниця, наведене положення не є новим: саме на ньому ґрунтуються методики навчання фахового мовлення студентів різнопрофільних закладів вищої освіти.

Нині дослідники активно розробляють методики формування комунікативної та риторичної компетентностей майбутніх фахівців різних галузей на засадах комунікативно-діяльнісного підходу. Більшість науковців у розробленні методик з конкретного фаху віддають перевагу формуванню риторичної компетентності на текстовій основі професійного спрямування.

Моделювання лінгводидактичних стратегій, тактик, системи роботи з опанування теорії комунікації та законів риторики передбачають передусім добір та аналіз текстів фахового спрямування різної жанрової належності слугують методологічними орієнтирами у розробленні методики формування фахових і загальних компетентностей здобувачів вищої освіти.

Опрацювання змісту концепцій, пропонованих методик дало змогу узагальнити найважливіші та пріоритетні напрями роботи з текстами професійного спрямування, зокрема:

1) визначення теми, мети, завдань та структури пропонованого тексту;
2) риторичний аналіз усних та писемних текстів;
3) моделювання логіко-граматичної схеми пропонованого тексту за певною науково-навчальною темою;
4) інвентаризація лексико-граматичних засобів тексту;
5) розроблення системи дотекстових та післятекстових завдань, спрямованих на формування риторичної компетентності;
6) правильне й доречне використання типових лексико-граматичних конструкцій наукового стилю і необхідних термінів у відтворенні й

трансформації пропонованого тексту та продукуванні самостійного висловлення на визначену тему з фаху;

7) аналітико-синтетичне трансформування інформації в пропонованому тексті риторичного характеру;
8) самостійне створення тексту професійного спрямування й сукупності завдань, спрямованих на формування риторичної компетентності майбутніх журналістів.

Щоправда, у методиці формування культури професійного мовлення, культури спілкування, риторичної культури на текстовій основі напрацьовано навчально-методичний супровід з урахуванням фаху, запропоновано ефективну систему роботи з науковими текстами на заняттях з мовознавчих дисциплін, проте методика формування риторичної компетентності майбутніх журналістів на засадах комунікативно-діяльнісного підходу під час вивчення мовознавчих дисциплін донедавна перебувала на периферії наукового пошуку. Недостатньо дослідженим аспектом вважаємо також систему роботи з проблеми риторичного аналізу підготовленого тексту промови на заняттях з мовознавчих дисциплін.

Слушною у контексті нашого дослідження вважаємо позицію Г. Швець, яка зазначає, що «науковим текстам природничих і технічних наук притаманні чітка типова структура, регламентованість лексико-граматичних конструкцій, що до певної міри спрощує ефективну організацію роботи з ними, водночас «масив риторичних, комунікативних, мовознавчих та інших текстів прикметний різноманіттям типів, структур, способів викладу матеріалу [285, с. 47–48]». Об’єктивно й закономірно це зумовлює випрацювання стратегій роботи з текстовим матеріалом професійного спрямування для майбутніх журналістів, покликаних сприймати, інтерпретувати, оприлюднювати чужі тексти й створювати самобутні власні. Услід за Г. Швець, вважаємо за доцільне в розробленні методики формування риторичної компетентності передбачити введення текстової компетентності майбутніх журналістів як супровідної, зумовленої специфікою їх професійної діяльності з виокремленням таких складників:

1) здатність адекватно розуміти текст, визначати в ньому поняттєву та підтекстову інформацію;
2) здатність до трансформування пропонованих текстів різної жанрової належності;
3) належне оперування складними синтаксичними конструкціями;
4) здатність до продукування усних і писемних текстів різної стильової і жанрової належності;
5) здатність створювати есеї, публічні виступи публіцистичного стилю, інтерв'ю, репортажі;
6) здатність аналізувати й оцінювати пропонований текст в аспекті його структури, вузлових положень змісту, стилю, позиції та ідіостилю автора;
7) загальне розуміння ідеї тексту.

Дослідники обраної проблеми акцентують, що в процесі вивчення й аналізу жанрово-стилістичних особливостей текстів, типів мовлення, закономірностей функціювання мовних одиниць різних рівнів у вербальних текстах, студенти опановують основи знань з культури фахового мовлення, ораторського мистецтва, теорії комунікації та оволодівають уміннями й навичками текстотворення [58; 67; 130; 148; 189].

Комунікативна діяльність майбутніх журналістів у мінливих умовах цифрового суспільства зумовлює відпрацювання чіткого алгоритму формування риторичної компетентності з виокремленням теоретичних і прикладних аспектів навчально-пізнавальної діяльності на заняттях мовознавчих дисциплін, зокрема: 1) теоретичні знання з основ риторики; 2) володіння мовними засобами з урахуванням різних функційних стилів, жанрів і типів мовлення; 3) риторична культура монологу, діалогу, полілогу; 4) риторична діяльність майбутнього журналіста у різноманітних навчальних, життєвих та професійно зумовлених ситуаціях; 5) комунікативно-риторичний досвід майбутніх журналістів; 6) усвідомлення майбутніми журналістами ціннісних орієнтацій; 7) прагнення до фахового українськомовного саморозвитку й самовдосконалення.

Реалізацію теоретичних і прикладних аспектів формування риторичної компетентності майбутніх журналістів на заняттях мовознавчих дисциплін передбачено упровадженням сукупності риторичних вправ і завдань, зорієнтованих на: визначення стилю тексту, його основних ознак; заміна мовних одиниць синонімічними; редагування усного й писемного висловлення; спонтанне конструювання тексту, його оприлюднення в аудиторії; риторичний аналіз тексту, промови, дібраної самостійно з медіаресурсів за пропонованою схемою. (Див Додаток Б).

У процесі дослідження ми апробували комплекс риторичних завдань на текстовій основі, спрямованих на засвоєння теорії тексту майбутніми журналістами, формування в них мовної, мовленнєвої, комунікативної та риторичної компетентностей, відпрацювання прикладних аспектів навчального матеріалу:

1) вдосконалення практичних навичок та вмінь майбутніх журналістів у продукуванні монологу, діалогу, дискусії , розробленні запитань для інтерв'ювання;
2) розвиток культури мовлення, логіки, техніки мовлення, виголошення публічних промов з урахуванням специфіки майбутньої діяльності журналіста;
3) формування риторичних вмінь і навичок ведення дискусій, формальних та неформальних ділових бесід, виступів, захисту індивідуальних та групових презентацій, проєктів.

Під час опрацювання теми *«Культура і техніка мовлення ритора, засоби логіко-емоційної виразності»* студентам пропонували такі питання:

1. Культура мовлення промовця, політика, культурного діяча, журналіста (на вибір).
2. Основні ознаки культури мовлення обраного для аналізу промовця (логічність і змістовність, доречність, точність, чистота, багатство і різноманітність, образність та виразність).
3. Звукове оформлення ритмомелодики тексту. Засоби фоностилістики.

4. Голос, дикція, мелодика мовлення.
5. Техніка мовлення: чітка дикція, вимоги до темпу, гучності, висоти, тону голосу, майстерність паузи.
6. Засоби милозвучності мови. Партитура тексту.
7. Лексичний рівень аналізованого тексту. Тропіка.
8. Синтаксичний рівень аналізованого тексту. Синтаксичні фігури.
9. Стилістичний рівень аналізованого тексту. Стилістичні фігури.
10. Різновиди артикуляційної гімнастики. Значення та роль її у формуванні риторичної компетентності майбутнього журналіста.

Засвоєння теми *«Взаємодія оратора з аудиторією»* передбачало самостійне опрацювання студентами таких питань:

1. Особливості взаємодії журналіста з аудиторією.
2. Характеристика аудиторії за віком, статтю, соціальним статусом, урахування визначених ознак під час взаємодії журналіста з аудиторією.
3. Причини перешкод у налагодженні контакту журналіста з аудиторією та їх подальше врахування в роботі з аудиторією.
4. Поведінка журналіста перед аудиторією.

Система завдань до текстів на заняттях з мовознавчих дисциплін для формування риторичної компетентності спрямована на розвиток таких навичок і вмінь наукового мовлення:

- орієнтуватися у структурі наукового тексту,
- вичленовувати з нього головну інформацію та відтворювати її;
- складати план і тези наукового тексту;
- давати визначення наукових понять;
- орієнтуватися в синонімічних та антонімічних відношеннях лексем у межах вивчених тем;
- орієнтуватися в словотвірній системі української мови;
- володіти необхідним переліком синонімічних лексико-граматичних конструкцій наукового стилю мовлення.

Студіювання спеціальних досліджень, спостереження за освітнім процесом у закладах вищої освіти підтверджують методичну доцільність цілеспрямованого впровадження на заняттях мовознавчих дисциплін завдань до текстів наукового стилю, які сприяють виробленню у здобувачів освіти мовної ерудиції, накопиченню мовного досвіду, підвищенню культури українського мовлення, формуванню наукового світогляду, розвитку цілісного відчуття тексту як складника риторичної компетентності майбутнього журналіста.

Отже, аналіз і синтез спеціальної наукової літератури в аспекті досліджуваної проблеми дали змогу виокремити основну міждисциплінарну тенденцію, зокрема вплив теорії лінгвістики на риторику, лінгводидактику як окремі наукові галузі, що передусім вплинуло на сучасні підходи до вивчення мовознавчих дисциплін у закладах вищої освіти. Відтак встановлено, що науково доцільним у формуванні риторичної компетентності майбутніх журналістів є комунікативно-діяльнісний підхід до навчання мовознавчих дисциплін, який передбачає оптимальне співвідношення у змісті освіти знаннєвого компонента й набуття комунікативного досвіду у розв’язанні життєвих і професійних проблем. У дослідженні *комунікативно-діяльнісний підхід* визначено як методичний орієнтир для формування риторичної компетентності майбутніх журналістів у процесі вивчення мовознавчих дисциплін, що передбачає проєктування й організацію освітнього процесу з урахуванням трьох важливих аспектів: *мисленнєво-мовленнєвого; функційно-стилістичного; лінгвокреативного* й дає змогу віднайти в професійній сфері журналіста той стрижневий компонент, який є підґрунтям і для результативного засвоєння змісту навчання, і для досягнення цілей вищої освіти з обов’язковим урахуванням професійно-ціннісних і пізнавально-освітніх орієнтирів у процесі вивчення мовознавчих дисциплін. Теоретичні узагальнення, зроблені в процесі опрацювання наукової літератури та спеціальних досліджень, дали змогу виокремити такі складники риторичної компетентності майбутніх журналістів: теоретичні знання з основ риторики; володіння мовними засобами з урахуванням різних функційних стилів, жанрів і типів мовлення; риторична культура монологу, діалогу, полілогу; риторична

діяльність майбутнього журналіста у різноманітних навчальних, життєвих та професійно зумовлених ситуаціях; комунікативно-риторичний досвід майбутніх журналістів; усвідомлення майбутніми журналістами ціннісних орієнтацій тощо.

2.3. Інноваційні технології формування риторичної компетентності майбутніх журналістів у процесі вивчення мовознавчих дисциплін

Продуктивне формування риторичної компетентності майбутніх журналістів в умовах динамічного інформаційного суспільства складно уявити без оновлення методичних засад риторичної підготовки під час засвоєння мовознавчих дисциплін з огляду на підвищені професійні запити й потреби сучасних фахівців медійної сфери. Слушними у цьому контексті вважаємо міркування науковців та освітян-практиків про доцільність оптимізації освітнього процесу здобувачів вищої освіти через упровадження інноваційних педагогічних технологій, які охоплюють множину сучасних засобів і ресурсів.

Вивчення й аналіз змісту наукових праць, присвячених проблемі педагогічних технологій, ілюструють активне прагнення дослідників певним чином їх описати системно за відповідними критеріями, ознаками, виокремивши дидактичний потенціал кожного з них, а також визначити й описати етапи застосування конкретних технологій в освітньому процесі.

У педагогічному дискурсі інноваційні технології репрезентовано багатовекторно, подекуди з різних дидактичних та лінгводидактичних позицій, й екстрапольовано в різні освітні контексти з урахуванням типологічних характеристик здобувачів освіти. З'ясовано, що інноваційні технології умовно згрупувано в такі різновиди, як: *«особистісно орієнтовані», «когнітивно орієнтовані», «діяльнісно орієнтовані»* з виокремленням таких структурних складників: *«ігрові технології», «діалогові технології», «проєктні технології»,* які окремі дослідники почасти характеризують як *«інноваційні методи навчання», «ігрові методи», «діалогові методи», «проєктні методи»,* що значно ускладнює визначення їхнього статусу як у педагогічній теорії, так і в освітній

практиці. Деякі дослідники надають їм статусу не лише ефективних, а й універсальних для застосування в освітньому процесі здобувачів будь-якої вікової групи.

З огляду на відсутність у педагогічній науці уніфікованої класифікації інноваційних методів і технологій навчання в спеціальній літературі часто натрапляємо на різні позиції дослідників щодо витлумачення змісту понять «інноваційні технології», «інноваційні методи»; «ігрові технології», «ігрові методи»; «інтерактивні технології», «інтерактивні методи», «інтерактивне навчання», що й спричиняє виокремлення різного числа складників кожного терміна, а відтак і розбіжності в інтерпретуванні змістового наповнення кожного з означенних понять, а також належність їх до методів чи технологій навчання.

У процесі аналізу й синтезу праць сучасних дидактів та лінгводидактів щодо підходів до тлумачення інноваційних технологій та інноваційних методів встановлено, що дидакти в своїх працях оперують паралельно означеними поняттями («інноваційні методи», «інноваційні технології»), тоді як лінгводидакти віддають перевагу інноваційним технологіям. Оскільки домінантною перевагою інноваційних технологій визначено мету, зокрема: створення умов і ситуацій міжособистісної взаємодії всіх учасників освітнього процесу, коли студенти самостійно відкривають і здобувають знання, розвивають критичне мислення й формують індивідуальну риторичну компетентність у різних сегментах навчальних дисциплін, мовознавчого циклу зокрема, у дисертації пріоритет віддано термінним поняттям «інноваційні технології», «ігрові технології», «інтерактивні технології». З'ясовано, що дослідники виокремлюють у кожній інноваційній технології, кожному описаному інтерактивному навчанні етапи реалізації тієї чи тієї технології, механізми пізнавальної діяльності студентів, вибір продуктивних лінгводидактичних стратегій із задіянням електронних ресурсів у процесі навчання [43; 58; 67; 97; 104; 127;180; 196].

Встановлено, що інноваційні технології дають змогу враховувати нестандартність та багатоаспектність професійних завдань майбутніх

журналістів, особливості феномену «риторична компетентність», інтегративну його сутність, що віддзеркалюється в змісті навчальних дисциплін мовознавчого циклу. Водночас підтверджено «доцільність поєднання елементів різних видів навчання, а саме: колективного (навчальні дискусії; виступи-імпровізації; публічні виступи; круглі столи; форуми тощо); кооперативного (навчання в команді; проєктні методи навчання; колективні захисти проєктів); тренінгового (розвиток правильної вимови; формування культури мовлення; вироблення чіткої інтонації, виразної дикції й голосу; імпровізація; самопрезентація; широке застосування різноманітних риторичних вправ і завдань); професійно-ситуативного навчання (ситуаційні завдання; ділова гра; кейс-метод; моделювання й розв'язання проблемних професійних ситуаціцій) [96, с. 69]».

Принагідно зауважимо, що нами враховано доцільність поєднання елементів різних видів навчання, а обрана для впровадження інноваційна технологія формування риторичної компетентності майбутніх журналістів на заняттях мовознавчих дисциплін має безпосередньо корелювати з очікуваними результатами навчання, пріоритетними параметрами професійного стандарту, сучасною освітньою стратегією у підготовці фахівців медійної галузі, шляхами реалізації пропонованої лінгводидактичної стратегії, а також задіяних електронних ресурсів і механізмів активізації пізнавальної діяльності кожного із суб'єктів освітнього процесу [76, с. 203-204].

Узагальнення теоретичних напрацювань з обраної проблеми дало змогу з'ясувати, що в психолого-педагогічній та лінгводидактичній науці розроблено значну кількість інноваційних педагогічних технологій. Задля розроблення методики формування риторичної компетентності майбутніх журналістів на заняттях мовознавчих дисциплін, услід за Т. Конівіцькою, у статті виокремлено й описано такі пріоритетні технології формування риторичної компетентності майбутнього фахівця: особистісно орієнтовані, когнітивно орієнтовані й діяльнісно орієнтовані технології [127].

Доцільність *особистісно орієнтованої технології* на заняттях мовознавчих дисциплін очевидна, оскільки ґрунтується на засадах суб'єкт-суб'єктної

взаємодії і сприяє розвитку індивідуальної мовленнєвої самобутності особистості, її творчого потенціалу, лінгвокреативності, самостійності, готовності до комунікативної діяльності й рефлексії. Багатоваріантні особистісно орієнтовані технології, як свідчать результати теоретико-експериментальних досліджень, успішно реалізуються в освітньому процесі вищої школи множиною інтерактивних методів навчання, імітаційних ігор професійного спрямування, тренінгів і т. ін.

Когнітивно орієнтовані технології мають належне психологічне підгрунтя, передбачають розвиток уяви, асоціативного мислення й безпосередньо спрямовані на багатогранний розвиток інтелектуальних здібностей здобувачів освіти. Психолінгвістика як галузь когнітивної психології досліджує взаємозв'язок мови й мислення, способи продукування, оброблення й інтерпретування усної та писемної інформації, комунікативні стратегії під час міжособистісної взаємодії, інші аспекти мовленнєвої діяльності особистості, що є надважливими у формуванні риторичної компетентності майбутніх журналістів [196, с. 70-71]. Змістовий діапазон мовознавчих дисциплін для студентів спеціальності 061 «Журналістика» дає змогу задіювати значний мовний ресурс з фонетики, орфоепії, риторики, української мови за професійним спрямуванням для ефективної організації активної мовленнєво-мисленнєвої діяльності суб'єктів освітнього процесу. Як переконують наші спостереження, формуванню риторичної компетентності майбутніх журналістів на заняттях мовознавчих дисциплін сприяють діалогові методи навчання, професійно-ситуативне навчання, дискусії, захисти проєктів тощо, оскільки містять численний методичний інструментарій і розвивальний дидактичний потенціал для індивідуалізації освітнього процесу й формування позитивної мотивації до саморозвитку, підвищення культури усного й писемного мовлення здобувачів вищої освіти.

Виразний прикладний характер мають *діяльнісно орієнтовані технології,* що передбачають формування практичних умінь і навичок майбутніх журналістів з урахуванням контексту подальшої професійної діяльності.

Продуктивною, на наш погляд, є обґрунтована позиція В. Нищети, що «процес запровадження діяльнісно орієнтованих технологій доцільно розглядати через призму комунікативної і риторичної діяльності, комунікативних і риторичних ситуацій [180, с. 207]».

Спостережено, що в освітній практиці останнього двадцятиріччя значної популярності набуло контекстне навчання з моделюванням професійних ситуацій проблемного характеру, розробленням сценаріїв для проведення ділових ігор, захистом інформаційних, творчих і дослідницьких проєктів, що значно урізноманітнюють освітній процес, активізують механізми міжособистісної взаємодії суб'єктів навчання, мотивують їх до мовленнєвої самореалізації й саморозвитку, а також употужнюють базу для формування риторичної компетентності майбутніх фахівців різних галузей.

Суголосною логіці нашого дослідження вважаємо наукову позицію Т. Баюти щодо методичної доцільності застосування в освітньому процесі інтерактивних методів навчання, що сприяють розвитку творчого й критичного мислення, формуванню практичних навичок самостійного розв'язання поставлених завдань, аргументуванню дослідницької позицію, конструктивному оцінюванню, прогнозуванню очікуваних результатів тощо [19].

Інтенсивний розвиток цифрових технологій, які ввійшли в усі сфери життєдіяльності сучасного суспільства, активне задіяння ресурсів штучного інтелекту зумовили тотальну цифровізацію усіх структур української освіти, ресурсний потенціал яких забезпечує доступ до продуктивних засобів навчання у найрізноманітніших формах комунікації, підготовку виступів, авторських мультимедійних розробок тощо, а також сприяє інтенсифікації процесуальних аспектів освітнього процесу, міждисциплінарній інтеграції, формуванню у студентів інформаційної культури, розвитку комунікативних якостей, індивідуального мовного іміджу, риторичної компетентності.

Принагідно зауважимо, що нами враховано доцільність поєднання елементів різних видів навчання, а обрана для впровадження інноваційна технологія формування риторичної компетентності майбутніх журналістів на

заняттях мовознавчих дисциплін має безпосередньо корелювати з очікуваними результатами навчання, пріоритетними параметрами професійного стандарту, сучасною освітньою стратегією у підготовці фахівців медійної галузі, шляхами реалізації пропонованої лінгводидактичної стратегії, а також задіяних електронних ресурсів і механізмів активізації пізнавальної діяльності кожного із суб'єктів освітнього процесу.

Отже, у дослідженні з'ясовано, що сучасні дослідники інноваційні технології умовно згрупували в такі різновиди: *«особистісно орієнтовані», «когнітивно орієнтовані», «діяльнісно орієнтовані»* з виокремленням таких структурних складників: *«ігрові технології», «діалогові технології», «проєктні технології»,* які досить часто характеризують як *«інноваційні методи навчання», «ігрові методи», «діалогові методи», «проєктні методи»,* що за їх твердженням, вибороли собі статус ефективних для застосування в освітньому процесі здобувачів будь-якої вікової групи. Незважаючи на те, що в педагогічній науці ще не усталилася єдина позиція дослідників щодо чіткого витлумачення змісту понять «інноваційні технології», «інноваційні методи»; «ігрові технології», «ігрові методи»; «інтерактивні технології», «інтерактивні методи», «інтерактивне навчання», що й дало змогу встановити розбіжності у визначенні складників інноваційних технологій та інтерактивної побудови освітнього процесу, належність означених педагогічних понять до методів чи технологій навчання. У дослідженні акцентовано, що, дослідники означеної проблеми визначальною перевагою інтерактивного навчання, інноваційних технологій називають мету, зокрема: створення умов і ситуацій міжособистісної взаємодії всіх учасників освітнього процесу, коли студенти самостійно відкривають і здобувають знання, розвивають критичне мислення й формують індивідуальну риторичну компетентність у різних сегментах навчальних дисциплін, мовознавчого циклу зокрема. Крім того, дослідники виокремлюють у кожній інноваційній технології, кожному описаному інтерактивному навчанні етапи реалізації тієї чи тієї технології, механізми пізнавальної діяльності студентів,

вибір продуктивних лінгводидактичних стратегій із задіянням електронних ресурсів у процесі навчання.

Висновки до другого розділу

Отже, у процесі аналізу й синтезу спеціальної літератури з'ясовано, що хоч у сучасних українських лексикографічних виданнях відсутнє тлумачення змісту поняття "підхід", проте в науковому обігу функціонують визначення поняття "підхід", що віддзеркалюють різне семантичне наповнення, зокрема як сукупність способів, прийомів розгляду чого-небудь, впливу на кого-, що-небудь, ставлення до кого-, чого-небудь; системна організація та самоорганізація освітнього процесу; педагогічна взаємодія суб'єктів освітнього процесу; сукупність концептуальних принципів, способів, прийомів розгляду процесів у галузі освіти; закономірності, принципи, форми, методи і прийоми роботи з мовно-мовленнєвим матеріалом; засіб концептуалізації знань, що визначається якоюсь ідеєю, концепцією, теорією; підґрунтя, що дозволяє цілісно формувати ту чи іншу компетентність студента; методологічна категорія лінгводидактики.

У дослідженні за вихідне взято обґрунтоване та уніфіковане поняття «підхід до навчання», запропоноване С. Омельчуком у формулюванні: «підхід до навчання – це базова дидактична категорія, що визначає стратегію і тактику навчального процесу; це методологічна категорія лінгводидактики, що позначає складне багатовимірне явище, системну сукупність якого становлять принципи, технології, методи, прийоми, засоби й форми навчання і яке характеризується концептуальністю, процесуальністю, системністю, керованістю і дієвістю». Акцентовано, що логіка нашого наукового пошуку зумовила розкриття авторського бачення через тлумачення змісту термінного поняття «підхід до навчання», яке розглядаємо як базову категорію лінгводидактики, багатовимірний феномен, невід'ємними складниками якого є принципи, технології, методи, прийоми, засоби й форми навчання, спрямовані на системну реалізацію спроєктованої стратегії навчання мовознавчих дисциплін.

Аналіз і синтез теоретичних напрацювань з обраної проблеми дали змогу констатувати, що множинність обґрунтованих у науці підходів (*особистісно зорієнтований, діяльнісно-орієнтований, системний, словоцентричний, українознавчий, комунікативно-діяльнісний, компетентнісний, контекстний, проблемний, соціокультурний*, *функційно-стилістичний, текстоцентричний, лінгвістичний, структурно-семантичний, соціокультурний (або українознавчий), проблемно-пошуковий, системно-мовний, дослідницький, лінгвістичний* та інші) засвідчує прагнення дослідників конкретних студій відшукати найбільш оптимальні й адаптувати їх до відповідного освітнього проуцесу з урахуванням вікової категорії здобувачів освіти та їх типологічних характеристик. У роботі з-поміж названих підходів, що забезпечують формування риторичної компетентності майбутніх журналістів у процесі вивчення мовознавчих дисциплін, супровідними, допоміжними до визначених найбільш продуктивними та пріоритетними у формуванні риторичної компетентності майбутніх журналістів у процесі вивчення мовознавчих дисциплін вважаємо такі: *особистісно зорієнтований*, *дослідницький, функційно-стилістичний, текстоцентричний, лінгвістичний, текстоцентричний, комунікативно-діяльнісний,* оскільки вони концептуально підпорядковані змістовим, процесуальним і технологічним аспектам мовленнєво-риторичної діяльності майбутніх журналістів.

Педагогічну категорію *«принципи навчання»* розглядаємо як вихідні теоретичні положення, керуючись якими, викладач на заняттях мовознавчих дисциплін обирає засоби, форми, методи, прийоми й технології навчання; дидактичний матеріал; способи проєктування практико орієнтованого заняття; етапи організації освітнього процесу на засадах рівноправного партнерства й міжособистісної взаємодії задля формування риторичної компетентності майбутніх журналістів.

Підґрунтям для формування риторичної компетентності майбутніх журналістів обрано загальнодидактичні принципи навчання (науковості, систематичності й послідовності, наступності й перспективності, наочності,

доступності, свідомості, емоційності навчання, креативності, зв'язку теорії з практикою, розвивального навчання), які передбачають оптимальний добір методів, прийомів, засобів та технологій навчання, водночас сприяють якісному засвоєнню навчального матеріалу з мовознавчих дисциплін, формуванню риторичної компетентності.

Педагогічну категорію *«принципи навчання»* у дисертації розглядаємо як вихідні теоретичні положення, керуючись якими, викладач на заняттях мовознавчих дисциплін обирає засоби, форми, методи, прийоми й технології навчання; дидактичний матеріал; способи проєктування практико орієнтованого заняття; етапи організації освітнього процесу на засадах рівноправного партнерства й міжособистісної взаємодії задля формування риторичної компетентності майбутніх журналістів.

Акцентовано, що загальнодидактичні принципи навчання належно обґрунтовано в психолого-педагогічній та лінгводидактичній літературі, тому в дослідженні схарактеризовано лише такі специфічні принципи формування риторичної компетентності майбутніх журналістів у процесі вивчення мовознавчих дисциплін, як: 1) опора на положення класичної риторики; 2) опора на теоретичні підвалини сучасних мовознавчих наук; 3) пріоритетна робота з текстом; 4) відповідність кінцевої мети формування риторичної компетентності майбутніх фахівців, медійної галузі, зокрема. Сукупна взаємодія означених специфічних принципів в умовах змішаного навчання на заняттях мовознавчих дисциплін сприяє формуванню в майбутніх журналістів риторичної компетентності, яку розглядаємо як складний багатокомпонентний феномен, що охоплює мисленнєво-мовленнєву та комунікативну діяльність, яка дає змогу комунікативно доцільно продукувати власне висловлення з дотриманням норм української мови в розгалуженій медійній сфері та в освітньому процесі через накопичення комунікативного досвіду, розвиток мовного чуття й мовної стійкості, засвоєння риторичних знань, формування вмінь, навичок, цінностей для мобільної побудови власних комунікативних стратегій, адекватних цілям, сферам, жанрам і ситуаціям спілкування в галузі журналістики. Реалізація

означених специфічних принципів на заняттях мовознавчих дисциплін значною мірою змінює функції викладача і майбутнього журналіста в освітньому процесі, спроєктованому на професійний контекст комунікації, активну самоосвітню діяльність із застосуванням інтерактивних технологій формування риторичної компетентності, риторичної діяльності, риторичної культури загалом.

У дослідженні *комунікативно-діяльнісний підхід* визначено як методичний орієнтир для формування риторичної компетентності майбутніх журналістів у процесі вивчення мовознавчих дисциплін, що передбачає проєктування й організацію освітнього процесу з урахуванням таких аспектів: 1) *мисленнєво-мовленнєвий; 2) функційно-стилістичний; 3)комунікативно-діяльнісний.*

Зазначено, що в науковому обігу комунікативну компетентність майбутнього журналіста визначено як сукупність знань, умінь, навичок, здібностей і досвіду, які необхідні йому для здійснення професійної діяльності (робота з інформацією, створення усного та письмового журналістського тексту, організація професійного діалогу, пізнавальна діяльність та ін.) і потлумачено як «інтегроване поняття, що складається з *мовного*, яке містить знання, навички, вміння і здібності, що забезпечують можливість комунікантові сприймати й продукувати граматично правильне та лексично коректне мовлення; *соціокультурного*, що охоплює фонові знання (сукупність відомостей про соціокультурні особливості народу, мова якого вивчається, і стандарти комунікативної поведінки – норми вербальної та невербальної поведінки, прийняті в певній культурній спільноті); *стратегічного* – знання, вміння і навички використання комунікативних стратегій і тактик для здійснення ефективної комунікації; та *професійного* компонентів, до якого належать якості, а також здібності, знання, вміння і навички журналіста, які забезпечать йому, з одного боку, знаходження та оперування професійно значущою інформацією, вміння читати і визначати основне у спеціалізованих текстах, а з іншого – знання структури й особливостей організації спеціалізованого діалогу, проведення презентацій, інтерв'ю, опитувань, конференцій, оформлення ділової кореспонденції.

Опрацювання й теоретичне осмислення лінгводидактичної літератури з проблеми дослідження дали змогу з'ясувати, що українські лінгводидакти з-поміж пріоритетних підходів до навчання виокремили комунікативно-діяльнісний, ефективне впровадження якого в освітній процес можливий, на їхнє переконання, за умови використання текстової основи дидактичного матеріалу, оскільки текст є носієм інформації, засобом пізнання довкілля, формування у студентів національно-мовної картини світу.

З'ясовано, що з-поміж складників комунікативної компетентності журналіста вчені називають володіння сучасними цифровими, інформаційними технологіями, й виокремлюють, крім мовної, риторичну компетентність – здатність правильно організувати спілкування, уміння переконувати людей, впливати на них словом. Акцентовано, що дотримання риторичної культури в спілкуванні – це не лише результат удалого вибору його ефективних стратегій і тактик, в основі яких лежать гуманістично-комунікативні настанови, знання і вміння, а й наслідок вдалого конструювання повідомлень, говоріння і слухання. Це реалізація в єдності правил спілкування, мови й мовленнєвого етикету.
Формування риторичної компетентності на засадах комунікативно–діяльнісного підходу у навчанні майбутніх фахівців на заняттях з мовознавчих дисциплін зумовлює особливу роль навичок наукового мовлення: лише за умови їхньої сформованості можливе оволодіння знаннями з навчальних дисциплін за спеціальністю, адже слухання лекцій, підготовка до практичних та семінарських занять й участь у них, опрацювання науково-навчальної літератури, написання рефератів, курсових та дипломних сприяють формуванню риторичної культури.

Зазначено, що професійна діяльність журналіста безпосередньо пов'язана з комунікативною діяльністю, стрижневим компонентом навчання на заняттях мовознавчих дисциплін є формування риторичної компетентності. Теоретичні узагальнення, зроблені в процесі опрацювання наукової літератури та спеціальних досліджень, дали змогу виокремити такі складники риторичної компетентності майбутніх журналістів: 1) теоретичні знання з основ риторики; 2) володіння мовними засобами з урахуванням різних функційних стилів, жанрів

і типів мовлення; 3) риторична культура монологу, діалогу, полілогу; 4) риторична діяльність майбутнього журналіста у різноманітних навчальних, життєвих та професійно зумовлених ситуаціях; 5) комунікативно-риторичний досвід майбутніх журналістів; 6) усвідомлення майбутніми журналістами ціннісних орієнтацій; 7) прагнення до фахового українськомовного саморозвитку й самовдосконалення. Реалізацію кожного із складників риторичної компетентності майбутніх журналістів передбачено здійснювати поетапно шляхом читання, аналізу й коментування текстів задля збагачення лексичного запасу загальнонауковою лексикою й термінами з основ риторики, у такий спосіб допомогти майбутнім журналістам опановувати теорію з основ риторики та лінгвістики.

Продуктивними на заняттях з мовознавчих дисциплін у процесі формування риторичної компетентності майбутніх журналістів на засадах комунікативно-діяльнісного підходу виявились такі завдання: визначення стилю і його основних ознак, стилістичних особливостей конкретних мовних категорій; заміна мовних одиниць синонімічними; редагування усного й писемного висловлення задля вдосконалення стилю; конструювання тексту в певному стилі; спостереження над стилістичною роллю тієї чи тієї синтаксичної структури у різних стилях літературної мови тощо.

Вивчення й аналіз змісту наукових праць, присвячених проблемі педагогічних технологій, ілюструють активне прагнення дослідників певним чином їх описати системно за відповідними критеріями, ознаками, виокремивши дидактичний потенціал кожного з них, а також визначити й описати етапи застосування конкретних технологій в освітньому процесі.

У процесі опрацювання теоретичних напрацювань з обраної проблеми встановлено, що багатогранність професійних завдань майбутніх журналістів, особливості феномену «риторична компетентність», інтегративна його сутність, що віддзеркалено в змісті навчальних дисциплін мовознавчого циклу підтверджує доцільність поєднання елементів різних видів навчання, а саме: колективного (навчальні дискусії; виступи-імпровізації; публічні виступи; круглі

столи; форуми тощо); кооперативного (навчання в команді; проєктні методи навчання; колективні захисти проєктів); тренінгового (розвиток правильної вимови; формування культури мовлення; вироблення чіткої інтонації, виразної дикції й голосу; імпровізація; самопрезентація; широке застосування різноманітних риторичних вправ і завдань); професійно-ситуативного навчання (ситуаційні завдання; ділова гра; кейс-метод; моделювання й розв'язання проблемних професійних ситуацій).

Узагальнення теоретичних напрацювань з обраної проблеми дало змогу з'ясувати, що в психолого-педагогічній та лінгводидактичній науці розроблено значну кількість інноваційних педагогічних технологій. Задля розроблення методики формування риторичної компетентності майбутніх журналістів на заняттях мовознавчих дисциплін, услід за Т. Конівіцькою, у дослідженні виокремлено й описано такі пріоритетні технології формування риторичної компетентності майбутнього фахівця: особистісно орієнтовані, когнітивно орієнтовані й діяльнісно орієнтовані технології, реалізація яких сприяє формуванню риторичної компетентності майбутніх журналістів у процесі вивчення мовознавчих дисциплін.

Проаналізовані й обґрунтовані в дослідженні інноваційні технології формування риторичної компетентності майбутніх журналістів на заняттях мовознавчих дисциплін: *особистісно орієнтовані, когнітивно орієнтовані й діяльнісно орієнтовані технології*, реалізація яких сприяє формуванню риторичної компетентності майбутніх журналістів у процесі вивчення мовознавчих дисциплін безпосередньо має корелюватися з очікуваними результатами навчання, пріоритетними параметрами професійного стандарту, сучасною освітньою стратегією у підготовці фахівців медійної галузі, шляхами реалізації пропонованої лінгводидактичної стратегії, а також задіяних електронних ресурсів і механізмів активізації пізнавальної діяльності кожного із суб'єктів освітнього процесу.

Встановлено, що, окрім описаних інноваційних технологій, доцільно впроваджувати на заняттях мовознавчих дисциплін елементи контекстного

навчання з моделюванням професійних ситуацій, проведенням ділових ігор, захистом інформаційних, творчих і дослідницьких проєктів, що значно урізноманітнюють освітній процес й употужнюють базу для формування риторичної компетентності здобувачів вищої освіти. Не викликає сумніву й доцільність рекомендації дослідників обраної проблеми щодо активного застосування в освітньому процесі інтерактивних методів навчання, покликаних розвивати творче й критичне мислення, формувати навички самостійного розв’язання поставлених завдань, займати конструктивну позицію, прогнозувати, раціонально оцінювати діяльність, конкретні результати тощо .

РОЗДІЛ 3. МЕТОДИКА ФОРМУВАННЯ РИТОРИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ЖУРНАЛІСТІВ ТА ЇЇ ЕКПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА

3.1. Критерії, показники рівнів сформованості риторичної компетентності майбутніх журналістів

У дисертації визначено й обґрунтовано критерії, показники рівнів сформованості риторичної компетентності майбутніх журналістів у процесі вивчення мовознавчих дисциплін. Задля їх визначення проаналізовано розроблені сучасними дослідниками проблеми теоретичних засад, які характеризують критерії як мірило оцінювання, судження; як необхідну та достатню умову прояву або існування явища чи процесу; враховано в роботі, що розгляд будь-якої досліджуваної величини, будь-якого критерію має охоплювати не лише ознаки, а й показники, які віддзеркалюють ступінь вираженості тієї чи тієї ознаки в студійованому процесі або явищі, водночас фіксують рівні розвитку того чи того критерію. Показники розглядаємо як явища або події, за якими можна висловлювати оцінні судження про динаміку певного процесу.

Визначення критеріїв, показників та рівнів сформованості риторичної компетентності майбутніх журналістів у процесі вивчення мовознавчих дисциплін ґрунтується на врахуванні змістового наповнення та структурних складників базового поняття «риторична компетентність майбутніх журналістів», яку в дисертації схарактеризовано як складний багатокомпонентний феномен, що охоплює мисленнєво-мовленнєву та комунікативну діяльність, яка дає змогу комунікативно доцільно продукувати власне висловлення з дотриманням норм української мови в розгалуженій медійній сфері та в освітньому процесі через накопичення комунікативного досвіду, розвиток мовного чуття й мовної стійкості, засвоєння риторичних знань, формування вмінь, навичок, цінностей для мобільної побудови власних

комунікативних стратегій, адекватних цілям, сферам, жанрам і ситуаціям спілкування в галузі журналістики.

Стрижневими складниками риторичної компетентності майбутніх фахівців виокремлено такі: *мотиваційно-ціннісний, інформаційно-когнітивний, функціонально-діяльнісний, професійно-адаптивний,* оскільки саме ці складники, на наш погляд, віддзеркалюють багатовекторність риторичної діяльності майбутніх журналістів, а отже, дають змогу оновити зміст і технологічні аспекти мовленнєво-риторичної підготовки майбутніх журналістів. У процесі вивчення мовознавчих дисциплін актуалізованим залишається комунікативний і риторичний потенціал мовних одиниць, адже прагнення до формування нормативного, змістовного та емоційного мовлення – основне завдання майбутнього журналіста, професія якого зорієнтована на особливий вид діяльності, який, крім знань з фаху, передбачає наявність самобутнього сприйняття, розвиненого емоційного інтелекту й володіння мистецтвом слова, тобто сформованою риторичною компетентністю.

У роботі враховано психолого-педагогічні та лінгводидактичні засади з виокремленням чітких наукових сегментів, зокрема: підходів до навчання, що концептуально підпорядковані змістовим, процесуальним і технологічним аспектам мовленнєво-риторичної діяльності майбутніх журналістів; загальнодидактичних та специфічних принципів формування риторичної компетентності майбутніх фахівців; інноваційних технологій формування риторичної компетентності майбутніх журналістів.

Кожен із критеріїв у дослідженні описуємо з урахуванням сукупності показників, які в педагогічній науці прийнято співвідносити як загальне та часткове. Задля діагностування рівнів сформованості риторичної компетентності майбутніх журналістів у процесі вивчення мовознавчих дисциплін та отримання вірогідних результатів на констатувальному етапі педагогічного експерименту застосовано методи широкого функційного призначення, зокрема такі, як: метод саморефлексії, за допомогою якого студент самостійно визначає рівень сформованості риторичної компетентності, доповнюваний об’єктивними

спостереженнями й оцінними судженнями студентів академічної групи та викладачем за рівнем сформованості риторичних умінь і навичок на заняттях мовознавчих дисциплін. Рівні сформованості риторичної компетентності майбутніх журналістів визначалися під час проведення анкетування, бесід, практичних занять, виконання практичних усних і письмових завдань риторичного характеру, захистів презентацій, проєктів, лінгвістичних повідомлень з використанням тематичних відеозаписів професійного спрямування.

Одержані дані про рівень сформованості риторичної компетентності майбутніх журналістів у процесі вивчення мовознавчих дисциплін, результати виконання діагностувального зрізу засвідчили домінування репродуктивного характеру здобуття знань і недостатню сформованість риторичних умінь та навичок, зокрема умінь спілкуватися; працювати з текстом; спостерігати, аналізувати, синтезувати, узагальнювати, виділяти суттєві ознаки предметів, явищ, положень, абстрактних понять, добирати матеріал для виступу; вести бесіду, дискусію, відстоювати власну позицію, доводити, спростовувати, обґрунтовувати, формулювати теоретичні узагальнення та висновки.

На основі перевірки та аналізу результатів зрізових робіт було визначено чотири критерії: *мотиваційно-ціннісний, знаннєвий, діяльнісний, рефлексійний*.

Мотиваційно-ціннісний критерій віддзеркалює сукупність мотивів, а також прагнення майбутніх журналістів опанувати змістове наповнення аналізованих мовних одиниць, функційну роль кожної з них, чітко розрізняти мовні та риторичні засоби, усвідомлювати зв’язки мовних одиниць конкретного рівня з іншими мовними рівнями, розпізнавати їх і відтворювати мовні одиниці у продуктивних видах риторичної діяльності з урахуванням конкретної ситуації спілкування, грамотно декодувати зміст висловлення, правильно визначати мету та інтенції мовця з опертям на текст та контекст, уміло використовувати мовні й риторичні засоби в конкретних умовах комунікації.

Показниками цього критерію є: сформованість у майбутніх журналістів стійкої мотивації до випрацювання індивідуальної риторичної майстерності,

зануреної в професійний контекст; накопичення досвіду роботи з сучасними інформаційними ресурсами, а також прагнення до оволодіння риторичними навичками складання промов; розроблення текстів для виступів різнотематичої спрямованості з актуальних проблем сьогодення.

Знаннєвий критерій передбачає наявність у майбутніх журналістів належного обсягу мовних, стилістичних і риторичних знань, вміння логічно аналізувати об'єкт дослідження на відповідних концептуальних засадах, робити теоретичні узагальнення, уміти інтепретувати самостійно дібраний та опрацьований фактичний матеріал, присвячений актуальним питанням сучасного мовознавства, медіалінгвістики, прикладної лінгвістики, стилістики сучасної української мови, способів вербалізації актуальних концептів сьогодення, зокрема: «мова ворожнечі» в українській мовній картині світу, мова риторів минулого й сучасників, мова політиків, дикторів, блогерів, громадських діячів та вміння майстерно й переконливо оприлюднювати опрацьований та підготовлений матеріал з обраної проблеми в різновікових категоріях слухачів.

Показниками означеного критерію визначено опанування теоретичними відомостями з мовознавства, медіалінгвістики, прикладної лінгвістики, стилістики сучасної української мови, здатність до аналізу самостійно здобутої інформації, її інтерпретувати й актуалізувати в контексті суспільно- політичних процесів, запитів і потреб сучасного суспільства.

Діяльнісний критерій визначає вміння майбутніх журналістів обґрунтовувати мету, завдання, аналізувати об'єкт та предмет дослідження з опертям на відповідні концептуальні засади, описувати й визначати теоретичні засади, методи дослідження, наукову новизну та практичне значення обраної проблеми, робити узагальнення, що корелюють із поставленими завданнями, визначати шляхи та способи розв'язання відповідних завдань, ставити перед собою конкретні цілі, аналізувати власну діяльність і коригувати її відповідно до поставлених цілей; здійснювати самоосвіту; вибудовувати дослідницько-пошукову, проєктну та риторично-професійну діяльність майбутніх журналістів.

Показниками сформованості діяльнісного критерію риторичної компетентності майбутніх журналістів визначено такі: комунікативно доречне застосування умінь, пов'язаних з мовленнєвою та риторичною діяльністю, з побудовою монологічних і діалогічних висловлень у конкретній ситуації, оперування дослідницькими діями, здатність до динамічної самоорганізації у дослідницькій і творчій проєктній діяльності й досягнення максимального результату за мінімально короткий час, сформованість умінь створити новий продукт.

Рефлексійний критерій дає змогу з'ясувати рівень сформованості у майбутніх журналістів рефлексійних умінь прогнозувати шляхи розв'язання досліджуваної проблеми, окреслювати перспективи та методи дослідження, аналізувати, синтезувати, узагальнювати, обґрунтовувати, рефлексувати, самоорганізовувати й регулювати власну риторичну діяльність, здійснювати систематичний самоконтроль у процесі виконання різнотипних завдань з дисциплін мовознавчого циклу.

Показниками, що відображають сформованість рефлексійного критерію у майбутніх журналістів, визначено усвідомлене застосування риторичних відомостей у процесі виконання завдань комунікативного спрямування, актуалізацію риторичної теорії під час підготовки рекомендованих завдань для самостійної роботи, усвідомлене задіяння вербальних і невербальних засобів під час захисту індивідуальних, парних, групових проєктів різної тематики фахового спрямування, що узгоджуються зі складниками риторичної компетентності й компетентнісними вимогами робочих програм навчальних дисциплін мовознавчого циклу, зокрема: «Українська мова у професійному спілкуванні: Українська мова в медіа та практична стилістика»; «Українська мова у професійному спілкуванні: Культура мовлення»; «Українська мова у професійному спілкуванні: Редагування та стилістика»; «Українська мова за професійним спрямуванням», а також рівнями сформованості риторичної компетентності майбутніх журналістів у процесі вивчення мовознавчих дисциплін (*високий, достатній, середній, елементарний).*

Високий рівень відображає осмислене ставлення майбутніх журналістів до суспільно-політичного значення української мови як державної; уміє актуалізувати нагальну для українського сьогодення проблематику з урахуванням запитів і потреб конкретної аудиторії слухачів, їх психологічних характеристик, національної належності, гендерних стереотипів; ілюструє вміння структуровано й логічно висловлювати позицію, аргументи, виокремлювати, пояснювати й інтерпретувати оприлюднені думки; виділяти композиційні складники виступу (вступ, основна частина, кульмінація, висновки); репрезентує здатність правильно оцінювати риторичні засоби та явища; формулювати висновки; аргументувати конкретними прикладами власну позицію; належне оперування риторичними правилами підготовки виступів, доповідей, бесід, промов, творчо реалізує напрацьований риторичний досвід фахового спрямування, має сформований індивідуальний риторичний імідж; дбає про фахове самовдосконалення і саморозвиток; має здатність і спонуку до виконання завдань для самостійної роботи; дотримується принципів академічної доброчесності; володіє розвиненим критичним мисленням в опрацюванні й аналізі рекомендованої наукової літератури, а також у доборі різножанрових джерел для реалізації індивідуальної освітньої траєкторії.

Достатній рівень – відображає осмислене ставлення майбутніх журналістів до суспільно-політичного значення української мови як державної; уміє актуалізувати нагальну для українського сьогодення проблематику з урахуванням запитів і потреб конкретної аудиторії слухачів, їх психологічних характеристик, національної належності, гендерних стереотипів; ілюструє вміння структуровано й логічно висловлювати позицію, аргументи, виокремлювати, пояснювати й інтерпретувати оприлюднені думки; виділяти композиційні складники виступу (вступ, основна частина, кульмінація, висновки); репрезентує здатність правильно оцінювати риторичні засоби та явища; формулювати висновки; аргументувати конкретними прикладами власну позицію; належне оперування риторичними правилами підготовки виступів, доповідей, бесід, промов, прагне реалізувати напрацьований риторичний досвід

фахового спрямування; дбає про фахове самовдосконалення і саморозвиток; має здатність до виконання завдань для самостійної роботи; володіє критичним мисленням в опрацюванні й аналізі рекомендованої наукової літератури, а також у доборі різножанрових джерел для фахового та особистісного самовдосконалення, проте не завжди вміє побачити й прокоментувати прикладний аспект риторичної діяльності з опрацьованою й належно засвоєною риторичною теорією; припускається незначних правописних й орфоепічних помилок в усному й писемному мовленні.

Середній рівень – віддзеркалює особистісне ставлення майбутнього журналіста до суспільно-політичного значення української мови як державної; загалом володіє вмінням добирати актуальну для сучасного суспільства проблематику з урахуванням запитів і потреб конкретної аудиторії слухачів, їх психологічних характеристик, національної належності, гендерних стереотипів; ілюструє вміння висловлювати власну позицію, проте недостатньо повно аналізувати позицію дослідників проблеми, виокремлювати, пояснювати й інтерпретувати оприлюднені думки; не завжди дотримується повноти викладу композиційних складників виступу; не завжди коректно й повно оцінює риторичні засоби та явища; висновки формулює поверхово, без належного корелювання з темою, метою та завданнями виступу, дослідження; не завжди аргументує конкретними прикладами власну позицію; поверхово оперує риторичними правилами підготовки виступів, доповідей, бесід, промов; прагне до епізодичного фахового самовдосконалення і саморозвитку; не завжди вміє окреслити й прокоментувати прикладний аспект риторичної діяльності з опрацьованою й належно засвоєною риторичною теорією; припускається значних правописних й орфоепічних помилок в усному й писемному мовленні.

Елементарний рівень – майбутній журналіст, хоч і розуміє необхідність опанування української мови як державної, розуміє необхідність досконалого володіння нею в усіх сферах суспільного життя, водночас не мотивований на подальший розвиток і удосконалення здатності до мовленнєвої взаємодії і соціальної адаптації; поверхово володіє вмінням добирати актуальну для

сучасного суспільства проблематику з урахуванням запитів і потреб конкретної аудиторії слухачів, їх психологічних характеристик, національної належності, гендерних стереотипів; ілюструє вміння висловлювати власну позицію, проте недостатньо повно вміє аналізувати позицію дослідників проблеми, виокремлювати, пояснювати й інтерпретувати оприлюднені думки; не завжди дотримується повноти викладу композиційних складників виступу; не завжди вміє правильно виокремити риторичні засоби та явища; висновки формулює поверхово, без належного корелювання з темою, метою та завданнями виступу, дослідження; не вміє аргументувати конкретними прикладами власну позицію; поверхово оперує риторичними правилами підготовки виступів, доповідей, бесід, промов; не вміє окреслити й прокоментувати прикладний аспект риторичної діяльності з опрацьованою й належно засвоєною риторичною теорією; припускається значних правописних, стилістичних, граматичних й орфоепічних помилок в усному й писемному мовленні; не може пояснити зміст таких понять, як: *«джерела інформації», «факти й судження», «академічна доброчесність», «методи дослідження»*; у відповідях та виступах відсутні власні судження, міркування, позиція; не вміє пов’язувати виучувану теорію із риторичною діяльністю; не дотримується принципів академічної доброчесності.

Нам необхідно було визначити рівні сформованості риторичної компетентності майбутніх журналістів у процесі вивчення мовознавчих дисциплін до початку експериментального навчання. Задля цього було проведено констатувальний зріз, що передбачав анкетування майбутніх, проведення бесід, виконання різних видів вправ і завдань, захистів презентацій, проєктів.

Анкетування дало змогу визначити сформованість риторичної компетентності за *мотиваційно-ціннісним критерієм*. Для цього майбутнім журналістам було запропоновано відповісти на низку запитань:

1. Проранжуйте прийоми активізації уваги, які ви знаєте (від найбільш ефективного до найменш ефективного).

2. Оцініть рівень власної мовленнєвої культури: правильність (володіння нормами літературної мови – орфоепічними, орфографічними, граматичними, лексичними, стилістичними); виразність (наявність тропів, синтаксичних фігур; афоризмів, крилатих висловів у мовленні); ясність (чи легко сприймається зміст вашого висловлення?); точність (використання слів у повній відповідності з їх значенням); стислість (уміння говорити лаконічно); доцільність (відповідність мовлення цілям та умовам спілкування).

3. Проаналізуйте власну техніку мовлення під час публічного виступу: 1) схарактеризуйте позамовні чинники: темп, тембр, сила голосу, гучність, інтонація; 2) невербальні засоби: зоровий контакт, міміка, жести, позиція тіла, рухи, місце в аудиторії; 3) рівень володіння й оперування матеріалом виступу.

4. У який спосіб готуєте конспект виступу (план, тези, картки, повний текст, без конспекту)?

5. Який тип підготовки для вас є найбільш оптимальним: план виступу, повний текст, експромт?

6. Чи вільно ви оперуєте матеріалом під час виступу? (викладаєте думки без конспекту, вільно переструктуровуєте текст у процесі виступу, впевнено відповідаєте на запитання в межах визначеної теми тощо)

7. Проаналізуйте власні відчуття, переживання, роздуми, записавши їх під час публічного виступу, після публічного виступу.

8. Чи з’являється під час промови страх публічного виступу, у який спосіб, що саме викликає найбільше хвилювання?

Для визначення рівнів сформованості риторичної компетентності в майбутніх журналістів відповідно до *знаннєвого* критерію було запропоновано такі завдання:

І. Прочитайте текст. Доберіть заголовок. Випишіть складні речення. Підкресліть граматичний центр (предикативну основу) кожної предикативної частини складних речень. З’ясуйте, якими засобами виражаються семантико-синтаксичні відношення у складних реченнях.

Держава – це система, яка зберігає себе. І якщо ми держава, а отже, система, то чому ж ми дозволяємо її розвалювати? Кінець ХХ століття, початок тисячоліття, – нації, що й досі ще не збулися, нації слабкі й не стабільні, перспективи не мають. Нині в дію входять зовсім інші механізми. Вони жорстокі. Слабкі народи будуть перемелені в цьому млині. Наші проблеми нікого не цікавлять, і не треба думати, що вони у нас такі унікальні. Ми найкращі, нам найгірше, – в історії цей принцип не годиться. Перуанський письменник Маріо Варґас Льйоса писав ще багато років тому, що може статися так, що "найтяжчу боротьбу ми, латиноамериканці, будемо вести самі з собою. Нас обтяжують століття панування нетерпимості, абсолютних істин і деспотичних урядів, і скинути цей тягар буде нелегко". Наче про нас. То, може, ставити питання про гуманітарну ауру України ще не слід, може, це передчасно і навіть по-своєму некоректно? Україна ще перебуває в іншій системі координат. Думаю, що слід. Треба робити все, що може прискорити процес Ті опритомнення, її повноцінного входження у світове співтовариство. Навіть якщо для цього потрібна шокова терапія. Карамзін відкрив Росію, як Колумб Америку, – сказав Пушкін. Додамо: відкрив великою мірою за рахунок української історії. Америку Колумб відкрив, шукаючи Індію. Доля аборигенів відома. Ми ж Україну відкриваємо в Україні, і це нікому не загрожує ні втратою територій, ні духовних цінностей. Це лише вимагає перегляду звичної схеми. Перестановки некоректно поставлених дзеркал. Українці – це нація, що її віками витісняли з життя шляхом фізичного знищення, духовної експропріації, генетичних мутацій, цілеспрямованого перемішування народів на 10 її території, внаслідок чого відбулася амнезія історичної пам'яті і якісні втрати самого національного генотипу. Образ її спотворювався віками, їй приписувалася мало не генетична тупість, не відмовлялося в мужності, але інкримінувався то націоналізм, то антисемітизм. Велике диво, що ця нація на сьогодні ще є, вона давно вже могла б знівелюватися й зникнути. Фактично це раритетна нація, самотня на власній землі у своєму великому соціумі, а ще самотніша в універсумі людства. Фантом Європи, що лише під кінець століття почав набувати для світу реальних рис. Вона чекає своїх

філософів, істориків, соціологів, генетиків, письменників, митців (Ліна Костенко).

II. Поясніть лексико-семантичне значення слів гуманітарний, координат, опритомнення, абориген, експропріація, амнезія.

III. Які прогностичні міркування Ліни Костенко, висловлені в кінці XX століття, набрали виняткової гостроти у 20-ті роки XXI століття?

IV. Які риторичні засоби, використані в тексті, посилюють суголосність думок Ліни Костенко українському сьогоденню?

V. Створіть три творчі групи, визначте модератора для кожної із груп. Розробіть алгоритм риторичної діяльності творчих груп за змістом запропонованих до тексту запитань: Які композиційні складники письмового тексту найбільш виразно передають, по-перше, уболівання поетеси сучасності за долю України як суверенної держави; по-друге, захоплення незнищенністю, ментальною самобутністю українського народу й прагненням його до свободи й незалежності? Аргументуйте прикладами з тексту та фактами й подіями із сучасними реаліями Української держави.

Відповідно до *діяльнісного критерію* майбутнім журналістам запропоновано виконати завдання, зокрема: підготувати проєкт з теми «Дотримання синтаксичних норм у професійному спілкуванні», створивши в академічній групі дві мікрогрупи для виконання таких функційних завдань: відповідно, I група – *підготуйте лінгвістичне повідомлення за поданим текстлом "Засоби зв'язку частин складного речення", в якому зазначте, якими засобами поєднуються частини складного речення. Яка роль кожного з них?* II група – прочитайте поданий текст. Доведіть, що інтонація у складному реченні поєднує предикативні одиниці в єдине ціле і формує його загальний інтонаційний малюнок.

Завдання для першої групи. 1.Прочитайте текст. Підготуйте лінгвістичне повідомлення "Засоби зв'язку частин складного речення", в якому зазначте, якими засобами поєднуються частини складного речення. Обґрунтуйте функції сполучників та сполучних слів у складному реченні.

Засоби зв'язку частин складного речення

Найважливішими засобами зв'язку у складному реченні є *сполучники, сполучні слова та інтонація.*

Сполучники поєднують частини складного речення в одне ціле, їх поділяють на сурядні (поєднують частини складносурядного речення і виражають зіставні, протиставні, розділові та інші семантико-синтаксичні відношення) і підрядні (поєднують частини складнопідрядного речення і в деяких випадках мають чітко виражену семантику, і навіть без підтримки контексту виражають відповідні семантико-синтаксичні відношення: цільові, умовні, допустові, причинові тощо). Наприклад: Прозрінь не бійся, бо вони як ліки (Л. Костенко); Якби оті проміння золоті у струни чарами якими обернути, я б з них зробила золотую арфу (Леся Українка); Дід натоптував у ящик сіна, щоб краще було лежати пораненому (Григорій Тютюнник).

Сполучні слова використовуються лише в складнопідрядних реченнях. Вони являють собою повнозначні частини мови: відносні займенники (який, чий, котрий, що, хто) у різних відмінкових формах та прислівники займенникового походження (коли, куди, де, як). Отже, поєднуючи частини складнопідрядного речення, вони водночас виступають членами речення: відносні займенники – підметами, присудками, додатками, означеннями; прислівники займенникового походження – обставинами. Сполучним словом завжди (за незначними винятками) починається підрядна частина. В окремих різновидах складнопідрядних речень їм можуть відповідати співвідносні вказівні слова, що завжди перебувають у складі головної частини.

Завдання для другої групи. І. 1. Прочитайте текст з дотриманням інтонаційних малюнків та законів риторики. І. 2. Доведіть, що інтонація у складному реченні поєднує предикативні одиниці в єдине ціле і формує його загальний інтонаційний малюнок. І. 3. Чи погоджуєтеся з таким твердженням науковців: яким би об'ємним не було складне речення, воно, як і просте, характеризується інтонаційною завершеністю. І. 4. Які семантичні відношення між компонентами складного речення може виражати інтонація? І. 5. Чому

мовознавці вважають, що інтонація належить до універсальних засобів зв'язку частин складного речення? І. 6. Доведіть на прикладах двох, самостійно складених складних безсполучникових та складних сполучникових реченнях, що інтонація у складних сполучникових реченнях не впливає на тип складного речення. І.7. Поясніть, чому інтонація для вираження семантичних відношень і часом для диференціації типів речень в безсполучниковому складному реченні відіграє надважливе значення?

Інтонація

Інтонація відіграє важливу роль у простому і складному реченнях. У складному реченні поєднує предикативні одиниці в єдине ціле і формує його загальний інтонаційний малюнок. Яким би об'ємним не було складне речення, воно, як і просте, характеризується інтонаційною завершеністю. Інтонація виражає різні семантичні відношення між компонентами складного речення (темпоральні, зіставні, протиставні та ін.). Оскільки інтонація властива всім типам складного речення, то вона належить до універсальних засобів зв'язку частин складного речення. Однак не в усіх різновидах складних речень інтонація є засобом диференціації змістових відношень між частинами та типів складного речення. Так, у складних сполучникових реченнях вона не впливає на тип складного речення, оскільки сполучні засоби (сполучники і сполучні слова) є основним синтаксичним показником, що формує тип складного речення. Змістові ж відношення більш «рухливі», і залежно від інтонації можуть то яскраво виявлятись, то «пригашуватись». Наприклад, речення Дощ пройшов – і Київ зеленіє (М. Рильський) складносурядне, бо частини його поєднуються сурядним сполучником і, хоча змістові відношення у ньому причиново-наслідкові, тобто такі, як у складнопідрядному реченні. Його можна прочитати і з дещо іншою інтонацією, що вплине на «пригашення» причиново-наслідкових відношень і зумовить нашарування темпоральних відношень; це позначиться також на розділових знаках: Дощ пройшов, і Київ зеленіє. Важливіше значення для вираження семантичних відношень і часом для диференціації типів речень має інтонація в безсполучниковому складному реченні. Вона деколи навіть

служить засобом розрізнення простого і складного речення, напр.: Я бачу, погляд твій палає від погорди (Леся Українка). Це речення просте, ускладнене вставним *Я бачу*. Коли ж змінити інтонацію і після *Я бачу* зробити більшу паузу, то зміниться і структура речення: Я бачу: погляд твій палає від погорди. У такому разі речення стає складним безсполучниковим з неоднорідними частинами (З посібника).

ІІ. 1. Які асоціації викликав у вас прочитаний текст? ІІ. 2. Складіть асоціативні хмаринки метафоричних словосполучень, що віддзеркалюють ваші враження й думки, спогади та міркування, до яких покликав вас автор тексту. ІІ. 3. Чи передає М. Чернявський безпосередньо чи підтекстом необхідність зв'язку між поколіннями? ІІ. 4. Проведіть конкурс «Майстер української мовотворчості».

Невмируща молодість

Я припав до запорошеної рами й не міг одірвати очей від того, що бачив. І схвильована думка питала: "Що ж це таке? Що то за хмара в далекому степу? І що то за чудодійна хмарка, що пройшла попід лісом і вже її не видно?" І я інтуїтивно, як тільки може бути вві сні, зрозумів, що то алегорична історія мого життя. Що хмарка та – моя мистецька молодість. Що пройшла вона в далекому степу життя мого і вже її там немає... Що йде вона все наперед і наперед. Що тільки, проглянувши скрізь ліс минулого, я бачу, звідки постала вона, й помічаю її далекий давній слід. А вона, та невмируща молодість душі, та жива творча сила, іде і йде, все наперед і наперед. Я був надзвичайно схвильований (М. Чернявський).

Згідно з *рефлексійним критерієм* майбутнім журналістам запропоновано після виконання завдань до поданого тексту здійснити самооцінювання та взаємооцінювання парами, виставити оцінки.

Узагальнені показники рівнів сформованості риторичної компетентності майбутніх журналістів у процесі вивчення мовознавчих дисциплін до початку експериментального навчання подано в таблиці 1.

Таблиця 1.

Рівні сформованості риторичної компетентності майбутніх журналістів

Всього груп	Кількість студентів у 10-ти групах	Високий рівень у групах		Достатній рівень у групах		Середній рівень у групах		Елементар-ний рівень у групах	
10	202	30	15%	45	23%	106	52%	21	10%

На констатувальному етапі педагогічного експерименту встановлено домінування (пересічно 62%) середнього й низького рівнів сформованості риторичної компетентності майбутніх журналістів, які загалом продемонстрували недостатній рівень володіння відомостями про інформацію, факти й судження, що зумовило необхідність розроблення, упровадження та експериментальну перевірку методики формування риторичної компетентності майбутніх журналістів у процесі вивчення мовознавчих дисциплін.

Отже, виокремлені й обґрунтовані критерії визначення рівнів сформованості риторичної компетентності майбутніх журналістів у процесі вивчення мовознавчих дисциплін ґрунтуються на врахуванні змістового наповнення та структурних складників базового поняття «риторична компетентність майбутніх журналістів», стрижневими складниками якої визначено: *мотиваційно-ціннісний, інформаційно-когнітивний, функціонально-діяльнісний, професійно-адаптивний,* оскільки саме означені складники, віддзеркалюють багатовекторність риторичної компетентності майбутніх журналістів, а відтак підтверджують доцільність оновлення змісту й технологічних аспектів задля формування риторичної компетентності майбутніх журналістів у процесі вивчення мовознавчих дисциплін.

3.2. Мета, завдання, зміст та перебіг експериментально-дослідного навчання

Опрацювання, аналіз і синтез спеціальної літератури, рівнів сформованості риторичної компетентності майбутніх журналістів у процесі вивчення мовознавчих дисциплін, визначених на констатувальному етапі педагогічного експерименту, дали змогу сформулювати висновок про об'єктивну необхідність обґрунтування й розроблення методики формування риторичної компетентності майбутніх журналістів у процесі вивчення мовознавчих дисциплін та її експериментальну перевірку. Мету, завдання і зміст програми педагогічного експерименту розроблено з опертям на наукові здобутки в галузі філософії, психології, психолінгвістики, лінгвістики, педагогіки й лінгводидактики.

Мета педагогічного експерименту – перевірити ефективність розробленої методики формування риторичної компетентності майбутніх журналістів у процесі вивчення мовознавчих дисциплін, що ґрунтується на психолого-педагогічних та лінгводидактичних засадах з виокремленням складників, зокрема: таких психологічних чинників, як: відчуття, сприймання, аперцепція, пам'ять, увага, емоції; підходів до навчання *(комунікативно-діяльнісний, словоцентричний, текстоцентричний, компетентнісний),* які концептуально підпорядковані змістовим, процесуальним і технологічним аспектам мовленнєво-риторичної діяльності майбутніх журналістів; загальнодидактичних (науковості, систематичності та послідовності, наступності й перспективності) та специфічних принципів навчання (принцип інтеграції реальної комунікації в навчальний процес, діалогічного спілкування, індивідуального підходу, текстоцентризму); інтерактивних технологій формування риторичної компетентності майбутніх журналістів (*особистісно орієнтовані, когнітивно орієнтовані й діяльнісно орієнтовані).*

Задля досягнення визначеної мети та розв'язання завдань педагогічного експерименту розроблено описову лінгводидактичну модель методики формування риторичної компетентності майбутніх журналістів у процесі

в

и

та програму експериментально-дослідного навчання, в якій відображено змістовий, методологічний, технологічний, діагностувальний складники розробленої методики й подано методичний коментар для поетапної апробації у процесі формувального етапу педагогічного експерименту.

В описаній лінгводидактичній моделі вказано мету, якою передбачено розроблення методики формування риторичної компетентності майбутніх журналістів у процесі вивчення мовознавчих дисциплін; завдання: 1) дослідити генезу проблеми формування риторичної компетентності майбутніх фахівців у закладах вищої освіти; 2) обґрунтувати психолого-педагогічні та лінгводидактичні засади формування риторичної компетентності майбутніх журналістів у процесі вивчення мовознавчих дисциплін; 3) з'ясувати й уточнити сутнісні характеристики базових понять дослідження; 4) проаналізувати сучасні підходи, принципи, інноваційні технології формування риторичної компетентності майбутніх журналістів і визначити критерії, показники та рівні сформованості риторичної компетентності майбутніх журналістів; 5) розробити методику формування риторичної компетентності майбутніх журналістів у процесі вивчення мовознавчих дисциплін й експериментально перевірити її ефективність.

Відповідно до логіки наукового пошуку проаналізовано дидактичну сутність сучасних підходів як пріоритетних у контексті проблеми дослідження, зокрема: *особистісно зорієнтованого, словоцентричного, функційно-стилістичного, компетентнісного, текстоцентричного, діяльнісного, лінгвістичного, комунікативно-діяльнісного. Крім того, описано* специфічні принципи формування риторичної компетентності майбутніх журналістів у процесі вивчення мовознавчих дисциплін: 1) опора на положення класичної риторики; 2) опора на теоретичні підвалини сучасних мовознавчих наук; 3) пріоритетна робота з текстом; 4) відповідність кінцевій меті – формування риторичної компетентності майбутніх фахівців, медійної галузі зокрема.

В одному зі складників моделі – інноваційні технології (особистісно орієнтовані, когнітивно орієнтовані й діяльнісно орієнтовані) розкрито їх

дидактичний потенціал у формуванні риторичної компетентності майбутніх журналістів на заняттях мовознавчих дисциплін. Визначено критерії (мотиваційно-ціннісний, знаннєвий, діяльнісний, рефлексійний), їх показники та рівні сформованості риторичної компетентності майбутніх журналістів (високий, достатній, середній, елементарний), що сукупно корелюють із психолого-педагогічними та лінгводидактичними засади формування риторичної компетентності майбутніх журналістів в процесі вивчення мовознавчих дисциплін.

У процесі розроблення методики формування риторичної компетентності майбутніх журналістів на заняттях мовознавчих дисциплін ураховано результати констатувального зрізу, під час аналізу яких з'ясовано, що лише 40% респондентів усвідомлюють практичну значущість риторичної компетентності фахової спрямованості, хоч рівень сформованості риторичної компетентності пов'язують зі своєю майбутньою професією 55 відсотків. Водночас більше 60 % студентів у відповідях проведеного анкетування на подані запитання: 1. Які види красномовства та їх різновиди Ви знаєте? 2. Якими видами красномовства Ви послуговуєтеся в освітньому процесі та життєвій практиці? 3. Як пов'язані між собою види і жари красномовства? 4. У чому особливість жанрового поділу творів у риториці? 5. Що Ви вкладаєте в зміст поняття «академічне красномовство»? 6. Які ознаки академічного красномовства вирізняють його з-поміж інших видів риторики? – загалом відповіли правильно, хоч і недостатньо повно. До прикладу, відповідаючи на перше й друге запитання 1. Які види красномовства та їх різновиди Ви знаєте? 2. Якими видами красномовства Ви послуговуєтеся в освітньому процесі та життєвій практиці? майже всі студенти назвали лише такі види красномовства, як: політичне красномовство, академічне красномовство, судове красномовство. 30 % респондентів від загальної кількості назвали 9-10 видів красномовства, зокрема: політичне красномовство, академічне красномовство, судове красномовство, дипломатиче, похвальне, побутове, богословсько-церковне, ділове, педагогічне красномовство, рекламне, військове красномовство, що підтверджує їхню обізнаність та мотиваційну

готовність до опанування риторичної теорії. Щоправда, обґрунтували правильно зміст того чи того виду красномовства лише 18 % респондентів. На запитання: Якими видами красномовства Ви послуговуєтеся в освітньому процесі та життєвій практиці? – респонденти зазначили, що не часто послуговуються на заняттях різновидами красномовства, оскільки риторика як окрема навчальна дисципліна не вивчається за освітньою програмою 061.00.01 – Журналістика; 061. 00.02 -Журалістика. Реклама і зв'язки з громадськістю. Натомість майбутні журналісти вивчають такі дисципліни: «Українська мова у професійному спілкуванні: Укранська мова в медіа та практична стилістика»; «Українська мова у професійному спілкуванні: Культура мовлення»; «Українська мова у професійному спілкуванні: Редагування та стилістика»; «Українська мова за професійним спрямуванням». На заняттях з названих дисциплін більше уваги приділено таким формам роботи, як: обговорення й аналіз відповідей студентів, їх доповідей під час захистів проєктів, презентацій, лінгвістичних повідомлень з підготовленими відеозаписами, умови проведення успішної чи некоректної комунікації під час проведення дидактичних ігор, на яких студенти виконують ролі журналіста, диктора, кореспондента, блогера тощо.

Під час експерименту з'ясовано, що на заняттях мовознавчих дисциплін виконання риторичних завдань відбувається по-різному, оскільки успіх залежить від багатьох чинників (педагогічної майстерності викладача, рівня підготовленості до занять студентів, складності змісту виучуваної теми, добору підходів, методів, прийомів, засобів і технологій формування риторичної компетентності майбутніх журналістів).

Відтак на констатувальному етапі педагогічного експерименту встановлено, що рівень сформованості риторичної компетентності значною мірою залежить від урахування таких чинників, як: ситуація спілкування, вміння прогнозувати комунікативну реакцію на той чи той пропонований варіант розв'язання проблеми та позицію кожного з учасників обговорюваної проблеми, сприйняття або несприйняття індивідуальної позиції співрозмовника, вміння обґрунтовувати, вести бесіду, дискусію, коректно ставити запитання, гнучко

уникати комунікативних невдач, дотримуватися мовного етикету. Крім того, встановлено, що рівень сформованості риторичної компетентності майбутніх журналістів значною мірою залежить від рівня мотивації; рівня комунікабельності, усвідомлення необхідності напрацювання риторичних умінь і навичок прикладного характеру під час підготовки виступу, його основних складників (зачину, основної частини, кульмінації, заключної частини); знання проблем сучасного соціуму.

У розробленій методиці формування риторичної компетентності майбутніх журналістів у процесі вивчення мовознавчих дисциплін враховано, по-перше, зміни в змісті робочих навчальних програм з таких дисциплін: «Українська мова у професійному спілкуванні: Українська мова в медіа та практична стилістика»; «Українська мова у професійному спілкуванні: Культура мовлення»; «Українська мова у професійному спілкуванні: Редагування та стилістика»; «Українська мова за професійним спрямуванням», спричинені необхідністю запровадженням компетентнісної парадигми, що спонукає викладачів до застосування інноваційних технологій формування риторичної компетентності на заняттях мовознавчих дисциплін; по-друге, здобутки сучасного мовознавства, психолінгвістики, лінгводидактики, риторики, журналістики з теорії комунікації, медіалінгвістики, прикладної лінгвістики; по-третє, реалізація в освітньому процесі майбутніх журналістів сучасних підходів, загальнододактичних та специфічних принципів формування риторичної компетентності майбутніх журналістів; оптимальне поєднання класичного методичного інструментарію з інноваційним.

Стратегія дослідницького пошуку зумовила виокремлення конкретних вимог, необхідних для впровадження методики формування риторичної компетентності майбутніх журналістів на заняттях мовознавчих дисциплін, зокрема: 1) розподіл студентів на експериментальні й контрольні групи з урахуванням приблизно однакового базового рівня їх риторичних умінь і навичок; 2) експериментальну роботу провести з-поміж студентів першого курсу закладів вищої освіти; 3) забезпечити дидактичними матеріалами та

методичними рекомендаціями викладачів відповідних кафедр закладів вищої освіти для апробування запропонованої методики формування риторичної компетентності майбутніх журналістів на заняттях мовознавчих дисциплін в експериментальних групах.

Експериментальну перевірку розробленої методики здійснено на базі закладів вищої освіти Київського столичного університету імені Бориса Грінченка, Українського державного університету імені Михайла Драгоманова, Волинського національного університету імені Лесі Українки, Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. До участі у формувальному етапі педагогічного експерименту було залучено 10 викладачів мовознавчих дисциплін, 462 студенти, з яких 230 навчалися в експериментальних групах.

Пропонована методика уможливлює формування в майбутніх журналістів у процесі вивчення мовознавчих дисциплін вміння орієнтуватися в комунікативних ситуаціях, складати тексти як в усній, так і в писемній формах, доцільно обирати вербальні й невербальні засоби, обґрунтовувати найважливіші засоби зв'язку у складному реченні з використанням *сполучників, сполучних слів, інтонації,* співвідносних вказівних слів, порядку слів та частин складного речення, ураховувати можливі співвідношення форм дієслів-присудків, лексичних елементів; аргументувати, аналізувати, переконувати, дотримуватися культури мовлення та культури спілкування; виголошувати промови, враховувати особливості конкретної аудиторії, дискутувати, розробляти проблемні запитання для імпровізованого обговорення; проєктувати зміст діалогічного мовлення, що передбачає уникнення комунікативних невдач, налагодження міжособистісної взаємодії; обґрунтовувати позиції, пов'язані з життєвою практикою й зорієнтовані на переконування співрозмовників.

Науково доцільне поєднання традиційних і сучасних підходів, загальнодидактичних і специфічних принципів та інноваційних технологій формування риторичної компетентності майбутніх журналістів зумовлює необхідність розроблення й обґрунтування психолого-педагогічних та

лінгводидактичних засад формування риторичної компетентності майбутнього журналіста, складниками якої є теоретичні знання з основ риторики; володіння мовними засобами з урахуванням різних функційних стилів, жанрів і типів мовлення; риторична культура монологу, діалогу, полілогу; риторична діяльність майбутнього журналіста у різноманітних навчальних, життєвих та професійно зумовлених ситуаціях; комунікативно-риторичний досвід майбутніх журналістів; усвідомлення майбутніми журналістами ціннісних орієнтацій; прагнення до фахового українськомовного саморозвитку й самовдосконалення. Програму дослідного навчання розроблено на засадах сучасних підходів до формування риторичної компетентності майбутніх журналістів, зокрема: особистісно орієнтованого, словоцентричного, діяльнісного, комунікативно-діяльнісного, компетентнісного, функційно-стилістичного, текстоцентричного, дослідницького, лінгвістичного.

Вузлові положення кожного з підходів слугують теоретичними підвалинами в розробленні змісту програми педагогічного експерименту. Реалізація особистісно зорієнтованого підходу на заняттях мовознавчих дисциплін спрямовує викладача на ефективне спілкування на засадах рівноправного партнерства з урахуванням типологічних характеристик суб'єктів освітнього процесу, їх ерудиції, сподівань, емоційно-вольових якостей та здатності до самоорганізації, самореалізації та самовдосконалення в сучасних реаліях.

Словоцентричний підхід реалізується в процесі формування риторичної компетентності майбутніх журналістів здебільшого шляхом дефініційного аналізу, який передбачає усвідомлення та використання словникових тлумачень семасіологічного, ономасіологічного, реляційного рівнів. В умовах сучасної інтенсивної міжмовної взаємодії в медійних ресурсах, функціювання масиву іншомовних запозичень систематична робота над словом, його лексичним значенням за всіма словниковими дефініціями набуває особливого значення для майбутніх журналістів, оскільки сприяє напрацюванню глибокої обізнаності їх у

невичерпному лексичному масиві, а також формує практичні вміння й навички точного слововживання в найрізноманітніших комунікативних контекстах.

Дослідницький підхід у формуванні риторичної компетентності майбутніх журналістів зреалізовано через науково-дослідницьку діяльність, що виявляється в засвоєнні елементів дослідницької роботи, алгоритмів і методології наукової творчості, а також у здійсненні відносно самостійних наукових досліджень під керівництвом викладача. Дослідницький підхід уможливлює продуктивну диференціацію та індивідуалізацію навчання, підвищенню рівня активності студентів, зміщенню акцентів з транслювання знань на безпосереднє діяльнісне їх засвоєння.

К*омпетентнісний підхід* зорієнтовує професорсько-викладацькі колективи на досягнення конкретних результатів на компетентнісній основі, якими є фахові (спеціальні), загальні та міждисциплінарні компетентності. Упровадження компетентнісного підходу сприяє формуванню умінь спілкуватися; працювати з текстом; спостерігати, аналізувати, синтезувати, узагальнювати, виділяти суттєві ознаки предметів, явищ, положень, абстрактних понять, добирати матеріал для виступу; вести бесіду, дискусію, аргументувати власну позицію з конкретної проблеми, доводити, обґрунтовувати, формулювати самостійні висновки.

Діяльнісний підхід спрямований на прикладні аспкти формування риторичної компетентності майбутніх фахівців, пошук шляхів інтеграції до соціокультурного та природного середовища. Водночас упровадження діяльнісного підходу в практику закладів вищої освіти сприяє формуванню стійкої мотивації до навчально-пізнавальної діяльності суб’єктів освітнього процесу; розвиває здатність до самоконтролю; засвоєнню мовознавчої теорії, формуванню мовленнєвих умінь і навичок на текстовій основі; накопиченню мовних фактів та усвідомленню обґрунтованого функціювання мовних засобів у текстах різної жанрової належності фахового спрямування.

Для спеціальності «Журналістика» за першим (бакалаврським) рівнем вищої освіти реалізація *функційно-стилістичного підходу* на заняттях

мовознавчих дисциплін має надважливе значення, оскільки дає змогу студентам не лише засвоювати відомості про мову, культуру фахового мовлення, виражальні її можливості, а й формувати мовне чуття, мовні смаки, мовну стійкість, риторичну компетентність загалом.

Реалізація *текстоцентричного підходу* ґрунтується на уявленні про текст як результат і продукт інтелектуальної діяльності, репрезентоване в закладах вищої освіти монологічними й полілогічними текстами викладача й студентів на лекціях, семінарських, практичних, лабораторних заняттях, творчих та самостійних роботах студентів. Продуктивність текстоцентричного підходу на заняттях мовознавчих дисциплін окреслено широким діапазоном дидактичних можливостей – від роботи над дефініціями конкретної лексеми, введення в речення, текст, до побудови проблемних запитань, проведення дискусій на суспільно значущі теми, використання різноманітної інфографіки, інших вербальних і невербальних засобів для аналізу мовних засобів, а також риторичних фігур та прийомів в оформленні індивідуального тексту відповідної жанрової належності та стилю мовлення.

Лінгвістичний підхід уможливлює подолання освітніх втрат, аналіз типових помилок студентів в усному і писемному мовленні, спричинених впливом територіальних діалектів, недостатнім рівнем навчання української мови в закладах загальної середньої освіти, недостатньо сформованою мотивацією до навчання, читання, а також неусвідомленням суспільної значущості українськомовної комунікації.

Комунікативно-діяльнісний підхід зорієнтований на вироблення в суб’єктів навчання практичних навичок оптимальної комунікативної поведінки з урахуванням конкретної ситуації спілкування. Реалізація означеного підходу в закладі вищої освіти докорінно змінює функції викладача і студентів в освітньому процесі, сприяє залученню майбутніх журналістів в активну самоосвітню діяльність із застосуванням інтерактивних методів організації риторичної діяльності на заняттях мовознавчих дисциплін.

Теоретичними підвалинами для формування риторичної компетентності майбутніх журналістів обрано загальнодидактичні принципи навчання (науковості, систематичності й послідовності, наступності й перспективності, наочності, доступності, свідомості, емоційності навчання, креативності, зв'язку теорії з практикою, розвивального навчання), а також специфічні принципи формування риторичної компетентності майбутніх журналістів: 1) опора на положення класичної риторики; 2) опора на теоретичні підвалини сучасних мовознавчих наук; 3) пріоритетна робота з текстом; 4) відповідність кінцевій меті – формування риторичної компетентності майбутніх фахівців, медійної галузі зокрема; інтерактивних технологій формування риторичної компетентності майбутніх журналістів (*особистісно орієнтовані, когнітивно орієнтовані й діяльнісно орієнтовані).*

Програму експериментально-дослідного навчання зреалізовано поетапно, зміст якої розроблено з урахуванням таких чинників:

– результатів діагностувального зрізу, що дав змогу скоригувати напрями й стратегію оновлення змісту мовознавчих дисциплін;

– засвоєння майбутніми журналістами базових понять з навчальних модулів мовознавчих дисциплін, передбачених робочими навчальними програмами: «Українська мова у професійному спілкуванні: Українська мова в медіа та практична стилістика»; «Українська мова у професійному спілкуванні: Культура мовлення»; «Українська мова у професійному спілкуванні: Редагування та стилістика»; «Українська мова за професійним спрямуванням»;

– урахування рівнів оволодіння риторичними вміннями й навичками майбутніми журналістами;

-- розроблення різнорівневих завдань для організації освітнього процесу та продуктивної самостійної роботи майбутніх журналістів.

Експериментальна програма побудована на основі вимог робочих навчальних програм з основних модулів мовознавчих дисциплін. Змістову основу коригування робочих навчальних програм розроблено з урахуванням таких програмних *компетентностей*: а) загальні компетентності ***ЗК-01: ЗК.3,***

ЗК.4 *(загальні компетентності),* ***ЗК.8, ФК.8*** *(фахові компетентності).* ***ЗК 1:*** здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу; **ЗК 4:** здатність спілкуватися державною та іноземними мовами як усно, так і письмово; **ЗК 7:** здатність генерувати нові ідеї (креативність). **СК 11:** уміння здійснювати ефективну комунікацію в мультикультурному середовищі (українською та іноземною мовами), а також *результатів навчання за визначеними модулями дисциплін*: «Українська мова у професійному спілкуванні: Українська мова в медіа та практична стилістика»; «Українська мова у професійному спілкуванні: Культура мовлення»; «Українська мова у професійному спілкуванні: Редагування та стилістика»; «Українська мова за професійним спрямуванням», опанування яких студенти повинні мати такі *програмні результати навчання:* **РН-1:** демонструвати навички гармонійного розвитку абстрактного мислення в поєднанні з логікою аналітичної та синтетичної діяльності; **РН-4:** демонструвати ґрунтовні знання української та іноземної мов, розуміючи широкий спектр комплексних і великих за обсягом текстів; висловлюючись спонтанно, легко і точно, чітко і структуровано зі складних тем, спираючись на правила граматики; **РН-7:** ідентифікувати (виявляти), формулювати та вирішувати проблеми, демонструючи навички прогнозування; **РН-21:** ефективно формувати комунікативну стратегію в мультикультурному середовищі українською та іноземною мовами.

Дослідно-експериментальне навчання передбачало поетапне впровадження методики формування риторичної компетентності майбутніх журналістів у процесі вивчення мовознавчих дисциплін. Для проведення експерименту визначено три етапи: І етап – *мотиваційно-когнітивний*, ІІ етап – *оперативно-систематизувальний*; ІІІ етап – *продуктивно-творчий.*

Першим етапом *– мотиваційно-когнітивним* – передбачено врахування типологічних характеристик та індивідуально-психологічних особливостей студентів (відчуття, сприймання, аперцепція, пам’ять, увага) для реалізації мовного, мовленнєвого, риторичного потенціалу майбутнього журналіста, що зумовило добір оптимальних методів, прийомів, форм та інноваційних

технологій формування риторичної компетентності майбутніх журналістів на заняттях мовознавчих дисциплін. У цьому контексті на першому етапі експерименту під час пояснення теоретичного мовного матеріалу передбачено встановлення й корелювання взаємозв'язків між зоровим образом і словесним вираженням задля досягнення не лише усвідомленого розуміння складних граматичних понять, правил, засвоюваної мовної теорії загалом, а й вироблення вмінь виокремлювати домінувальні положення, поняття, граматичні категорії, надважливі для грамотної професійної комунікації, а також обґрунтовувати теоретичний матеріал в аудиторії з презентуванням відповідної інфографіки та відеоматеріалів. Водночас опертя на здобутки психології та педагогіки дало змогу з'ясувати, що для свідомого опанування теоретичного матеріалу, утримання його в пам'яті доцільно використовувати спеціальні вправи і завдання, готувати усні та письмові лінгвістичні повідомлення, проводити конкурси захисту індивідуальних, парних, групових проєктів.

Освітні втрати, спричинені пандемією COVID – 2019, воєнною агресією російської федерації, а також домінуванням у закладах освіти онлайнової форми організації освітнього процесу зумовили потребу приділяти виняткову увагу механізмам функціонування пам'яті здобувачів вищої освіти через застосування таких методів запам'ятовування, як використання асоціацій, інфографіки, виділення пріоритетних складників опрацьовуваної інформації (тексту), групування граматичних понять, стилістичних одиниць, схематизація та узагальнення понять, категорій, правил, теорій, положень тощо.

Урахування індивідуально-психологічних особливостей студентів, здатність до міжособистісного спілкування, рівнів їхньої соціальної адаптації зумовили упровадження на заняттях мовознавчих дисциплін інтерактивних методів («запитання до співрозмовника», «парафраз», «метод слідування», «метод рефлексивного слухання») із цілеспрямованою міжособистісною взаємодією: викладач – студент; викладач – студенти; викладач – мікрогрупи; студент – студенти; студент – студент, що сприяло створенню риторичного освітнього простору, формуванню риторичної компетентності майбутніх

журналістів. Під час вивчення тієї чи тієї теми, навчального модуля, розділу мовознавчої дисципліни студенти продукували тексти професійного спрямування, виголошували промови фахового спрямування, лінгвістичні повідомлення, проєктували стратегії діалогічного мовлення за пропонованою темою, виробляли вміння уникати комунікативних невдач, налагоджувати міжособистісну взаємодію.

Прикладний аспект реалізації психолого-педагогічних засад під час формування риторичної компетентності майбутніх журналістів зреалізовували системою вправ, завдань, проєктної діяльності, усних виступів, обговорень лінгвістичних повідомлень, проведення мовних ігор, виконання тестових та письмових завдань. Під час аудиторних занять студенти працювали парами, групами на засадах конструктивної міжособистісної взаємодії та рівноправного партнерства.

Репрезентуємо окремі форми роботи та завдання до них, які проведено на практичних заняттях. Наприклад, під час опрацювання теоретичного матеріалу з теми *«Формування мовленнєвої культури фахівця медійної галузі»* студенти академічної групи працювали в трьох мікрогрупах. *Кожна мікрогрупа обирала модератора для ознайомлення членів команди із поставленими завданнями та розподілом функцій між учасниками. Кожній мікрогрупі було запропоновано в письмовій формі 12 висловлень (письменників, науковців, громадських діячів) із запропонованими завданнями до них, зокрема:*

І. Прочитайте висловлення. Оприлюдніть у мікрогрупі обране Вами висловлення з дотриманням акцентуаційних норм, ритмомелодики, інтонаційної завершеності думки. Проаналізуйте зміст поданих міркувань і суджень про значення мови в житті людини та формуванні українськомовної особистості. Яке, на ваш погляд, висловлення найбільше віддзеркалює гостроту мовного питання в суверенній Україні? Чиє прочитання висловлення, на Вашу думку, є взірцевим? Аргументуйте.

1. Саме державна українська мова об’єднує народ у цілісність минулих, сучасних і майбутніх поколінь. І більшість громадян України усвідомили, що без

знання державної мови неможливо нині стати повноцінним господарем своєї держави, патріотом України, високоінтелігентною людиною, політиком, державним діячем, кваліфікованим спеціалістом у будь-якій галузі виробництва *(Н. Гуйванюк).*

2. Інтелектуальне багатство українського народу – це завжди актуально *(В. Стус).*

3. Чим глибше людина пізнає тонкощі рідної мови, тим тонша її сприйнятливість до гри відтінків рідного слова, тим більше підготовлений її розум до оволодіння мовами інших народів, тим активніше сприймає серце красу слова *(Василь Сухомлинський).*

4. Рідною мовою кожний народ вписує своє ім'я в загальнолюдську культуру, з нею він проходить щаблями поступу, з нею прагне пройти і в майбутнє. І кожному народові властиве намагання прославити свою мову, зберегти її для нащадків *(Зіновій Франко).*

5. Головне – нам, українцям, треба відкинути почуття меншовартості нашої мови *(Іван Огієнко).*

6. Міцну українську державу, а тим самим і міцну українську мову побудує лише нерозривне поєднання трьох сутей – національної ідеї, національної економіки, національного закону *(Орест Ткаченко).*

7. Історія живе в нашій мові, в пісні, слово нам доносить з глибини віків пристрасті, радості, сподівання й горе наших предків. Мова – це душа народу *(Микола Шумило).*

8. Культура емоцій, інтелекту, поведінки, спілкування, зовнішнього вигляду, мови й мовлення, відчуття місця і часу – все це складники особистісної культури людини. Бачити, чути, знати – це ще не все. Завершеним буде такий стан особи, коли вона все сприйняте акумулює в інтелектуально-емоційній сутності своєї індивідуальності і зуміє реалізувати набуте духовне багатство в реальній об'єктивній даності: в характерологічних якостях, у способах спілкування, в поведінці, у культурі мови, мовлення *(Галина Винокур).*

9. Самобутність мовної особистості формується мовою, передусім мовою рідною, за допомогою якої людина здобувала перші знання про навколишній світ і про закони, що керують його розвитком. Тобто мовець стане мовною особистістю тоді, коли він знатиме психологію, культуру й етнографію народу, мовою якого він говорить, і коли знання ці будуть органічно пов'язані з його життєвою і розумовою діяльністю, оскільки поряд із спільністю мови, народ визначає спільність культурних цінностей і традицій *(За М. Пентилюк).*

10. Мова – це не просто спосіб спілкування, а щось більш значуще. Мова – це всі глибинні пласти духовного життя народу, його історична пам'ять, найцінніше надбання віків; мова – це ще й музика, мелодика, фарби буття, сучасна художня інтелектуальна і мисленнєва діяльність народу *(Олесь Гончар).*

11. Питання мови – це питання майстерності. Стало аксіомою, що у видатних художників слова мова багата, добірна, барвиста. Це не тому, що письменник дуже добре знає мову, – лінгвісти й викладачі мови могли б знати її краще, – а тому, що письменник, намагаючись відтворити півтони й нюанси, дошукується найточнішого слова, ворушить всю лексику, піднімає всі мовні скарби (*Ліна Костенко*).

12. Літературна мова – це найцінніше й найважливіше оруддя духовної культури та найміцніший цемент єдності нації, а тому всі народи оточують її найпильнішою опікою. У народів державних літературну мову береже й творить не тільки закон, а й ціле живе життя: церква, преса, школа, уряд, театр, кіно, радіо; навпаки, у народу недержавного літературна мова зростає дуже нерівно й дуже поволі, – залежно від національної свідомости його інтелігенції, його церкви, преси (За Іваном Огієнком). (Див. Додаток А.).

Після ознайомлення зі змістом пропонованих висловів студенти виконували такі завдання:

ІІ. Оберіть для аналізу одне із висловлень (на вибір). Доповніть висловлення власними міркуваннями. Підготуйте за обраним висловленням виступ та оприлюдніть його в своїй мікрогрупі з дотриманням акцентуаційних норм, ритмомелодики, інтонаційної завершеності думки.

III. Проведіть у мікрогрупі конкурс на кращого ритора. Висловте поради переможцю конкурсу для удосконалення риторики виступу у подальшому конкурсі між переможцями кожної з мікрогруп.

IV. Проведіть у групі конкурс трьох переможців від кожної із мікрогруп. Членами журі оберіть від кожної мікрогрупи по два учасники, а також викладача. Результати конкурсу обговоріть у групі.

V. Підготуйте до наступного заняття виступ на тему: «Риторичний портрет сучасного журналіста».

Опрацювання теми «Культура усного фахового спілкування. Основні ознаки культури мови, мовлення і комунікації» на практичному занятті передбачало навчально-пізнавальну співпрацю, зорієнтованау на формування у студентів умінь раціонально працювати з рекомендованими та самостійно дібраними джерелами інформації, виокремлювати й аналізувати стрижневі поняття теми, розробляти запитання проблемного та уточнювального характеру, дотримуватися вимог до академічної риторизації текстів професійного спрямування, а також організацію проєктної діяльності студентів за монографічною працею Г. Берегової, О. Предместнікова «Культура мовлення в системі професійної підготовки молоді: монографія» (Херсон, 2021); навчальними посібниками: Г Гайович «Українська мова: офіційно-діловий та науковий стилі» (Київ, 2024); К. Городенська «Українське слово у вимірах сьогодення» (Київ, 2019); Т. Гриценко, С. Гриценко, Т. Іщенко та ін. «Етика ділового спілкування» (Харків, 2021); І. Доброскок, Л. Овсієнко «Основи професійної комунікації» (Переяслав-Хмельницький, 2017); «Українська мова за професійним спрямуванням» авторського колективу: С. О. Караман, О. А. Копусь, В. І. Тихоша та ін., за ред. С. О. Карамана, О. А. Копусь. (Київ, 2018) та статтями: Т. Бауліна «Цифрова риторика: специфіка та перспективи» (Дрогобич, 2022, збірник наукових праць); Г.Гамова «Публічний виступ як реалізація ораторської майстерності» (Київ, 2019, збірник наукових праць); К. Городенська «Граматичний стандарт української літературної мови і сучасна практика» (Київ, 2017, збірник наукових праць).

Для вироблення стійких риторичних умінь і навичок під час засвоєння означеної теми студентам запропоновано самоорганізуватися в три мікрогрупи й опрацювати рекомендовані джерела з теми, доповнивши теоретичні відомості самостійно дібраними ресурсами.

Завдання для мікрогрупи № 1. Розробити систему запитань, проблемного характеру зокрема, для багатоаспектного обговорення запропонованих матеріалів.

Наведемо приклади запитань, розроблених студентами до теми «Мова і спілкування. Культура усного фахового спілкування».

1. Як Ви прокоментуєте тезу: «Мова – засіб самоідентифікації й вираження ментальності нації»? У коментарях використайте покликання на українських діячів культури, політики, журналістики, літератури, мистецтва.
2. Який вплив можуть мати учасники спілкування на його результат?
3. Назвіть причини комунікативних невдач, які можуть виникнути під час комунікації і як їх уникати?
4. За яких умов можна досягати позитивного результату під час спілкування?
5. Чи залежить позитивний результат від досвіду спілкування? Адже спілкування – це завжди, як зазначають філософи, «зустріч з іншим», який має неповторний внутрішній світ, адже спілкування – це акт взаємодії особистостей.
6. Якому із названих типів спілкування: за участю чи неучастю мови: *вербальне* або *невербальне;* за формою використання мови: *усне* і *письмове* (листування); *за темою спілкування:* політичне, наукове, побутове, релігійне, філософське, навчально-педагогічне, виховне; *за метою:* ділове *і* розважальне; за мірою офіційності: *офіційне* (керівник – підлеглий), *неофіційне* (спілкування друзів, приятелів, закоханих); за кількістю співрозмовників: *непублічне* (спілкуються двоє або невелика

група – 3-5 осіб) і *публічне* (20-30 осіб і більше), – Ви віддаєте перевагу і чому?

7. Яку із комунікативних ролей, залежно від мети, намірів (порадника, готового допомогти співрозмовнику; супермена; господаря становища; контролера; бунтівника; маніпулятора; турботливого, терпеливого чи свідомого співрозмовника, репортера) Вам доводилося виконувати в особистому житті? Яку із названих вище ролей Ви ще готові виконати і чому, а до якої не готові і чому?

Завдання для мікрогрупи № 2. Розробити презентації з використанням інфографіки за поданими текстами та самостійно дібраною інформацією з інтернетних ресурсів та провести захист в академічній групі.

Текст № 1. ***Різновиди мовленнєвої діяльності.*** За способом взаємодії між учасниками спілкування виділяють мовлення ***монологічне*** (говорить один учасник), ***діалогічне*** (ведуть бесіду, як правило, двоє осіб) і ***полілогічне*** мовлення (бесіда відбувається між трьома і більше учасників).

Монолог – розгорнутий вид мовленнєвої діяльності. Найважливішими ознаками його є: певна тривалість у часі; розгорнутість, (відсутня можливість опертя на безпосередню ситуацію спілкування); обмеженість або повна відсутність безпосереднього спілкування з людьми (писемний монолог); підготовленість і керованість мовленнєвими висловленнями, їх плановість (доповідь, виступ, лекція тощо); однобічний характер висловлення, не розрахований на негайну репліку співрозмовника; наявність значних за розміром уривків, які складаються з пов’язаних між собою повідомлень, що мають індивідуальну композиційну побудову і відносну смислову завершеність.

Монологічному мовленню, на відміну від діалогічного, необхідно вчитися.

Монологічне мовлення класифікують за формою втілення *(внутрішнє; зовнішнє),* способом організації *(приватне, публічне),* сферами вжитку *(дружнє; офіційне),* жанровою належністю *(художній монолог, ораторське мовлення, побутова розповідь);* функціонально-комунікативною належністю *{розповідь, міркування, доповідь* тощо); ситуативними особливостями комунікації

(безпосередньо-контактне, опосеред- ковано-контактне -радіо, телебачення); генетичними ознаками *(імпровізоване, підготовлене);* тематичним критерієм *{наукове, публіцистичне, художнє* тощо).

Діалог – форма мовлення, якій притаманна зміна мовленнєвих повідомлень. Найхарактернішими особливостями діалогу є: наявність двох співрозмовників; швидкий обмін репліками без попереднього обмірковування; лаконічність, чіткість реплік; ситуативна залежність реплік; зорове і слухове сприйняття (міміка, жести тощо); важливість інтонації, тембру, тональності, які можуть впливати на семантику слів. Невід'ємною складовою діалогу є *репліка* – окреме повідомлення особи. У ході діалогу необхідно використовувати *засоби зв'язності і підтримки його: семантичні* (повтори, сполучники); *прагматичні*, тобто такі, що забезпечуються спільними знаннями учасників (узгодження намірів; репліки, спрямовані на підтримання розмови; запитання, ствердження, незгода, згода тощо).

У процесі спілкування істотну роль відіграють позамовні (невербальні) засоби: жести, міміка, постава, відстань контактерів, мовчання (значуще і незначуще), погляд, одяг, сторонній шум тощо.

Полілог – розмова між кількома особами. Найважливіші ознаки його: ситуативна пов'язаність; високий рівень спонтанності; більш-менш однакова участь співрозмовників; швидка зміна мовців; незначний зв'язок реплік *(З посібника).*

Завдання для мікрогрупи № 3. І. Виконати функції експертів, які аналізують, оцінюють зміст розроблених запитань мікрогрупи № 1; захист презентацій мікрогрупи № 2. Після захисту презентації студентами мікрогрупи № 2 запрошують до саморефлексій кожну з груп, визначають перспективи вдосконалення виконаних завдань. Доповнюють й уточнюють їх за потреби.

Текст № 2. ***Мовленнєва тактика*** зумовлена намірами. У різних ситуаціях спілкування використовують різні тактики. Наприклад, у діловому спілкуванні виокремлюють такі мовленнєві тактики, як раптовість (використання невідомої слухачам інформації); провокація (на короткий час викликається реакція незгоди

з інформацією); посилання на авторитети (учених, діячів культури тощо); залучення елемента неформальності (розповідь про свої помилки та їх наслідки); гумор (парадокси, жарт для створення невимушеної атмосфери); чорне опонування (партнеру по спілкуванню ставляться декілька таких запитань, щоб на жодне з них він не відповів).

Провідну роль у будь-якій мовленнєвій ситуації відіграють *вербальні (мовні) засоби* – це слова, словосполучення, речення, тексти, за допомогою яких передається інформація.

Успішність чи неуспішність комунікації, її результат залежить від багатьох чинників, а насамперед від комунікативної і мовної компетенції учасників спілкування. Є різні ***причини комунікативних невдач***. З-поміж них такі, яких можна за бажання уникнути. Це:

- порушення підготовчих умов спілкування (небажання, неготовність адресанта почати спілкування). До прикладу: – *Ви хотіли говорити зі мною? – Ну, да! - Для чого? – Не знаю!* (М. Хвильовий);
- психологічна неготовність, недоречність чи несвоєчасність спілкування. До прикладу: *Я сьогодні без настрою. У мене сьогодні не той стан* (недоречність часу комунікації);
- *Цю проблему ми обговоримо в іншому місці* (недоречність місця комунікації);
- *навмисне створення адресатом ситуації незбалансованого спілкування (неправильно ідентифікував адресанта (- Здрастуй, друже! -Я тобі не друг!*);
- *очевидна розбіжність світоглядів* (*Заходжу в Лондоні до крамниці. Продавець питає: «Чи можна вам допомогти?» – «Може, й можна», – кажу. Він не розуміє.* – В. Бурдик*);*
- *неврахування фізичного стану (Ви зайняли пріоритетне місце для матері з дитиною в громадському транспорті! Чи не хотіли б поступитися місцем? – Ні!);*

- *неврахування релігійних сповідувань, ментальності, рівня обізнаності з конкретною ситуацією* (*Вийдіть з храму! Або покрийте говову хусткою. – Навіщо? Я не маю хустки.);*
- створення адресантом дезорієнтованого комунікативного акту через непослідовність, нелогічність, неправильно дібраний жанр чи мовний зворот (- *Сховай, козаче, свій тютюнець, бо не буде діла. -Як саме? -А так: дочку в хату загнав, а воза в клуню закотив. – Якого воза? Що це ви кажете? –* С. Васильченко).

Наведені приклади різних ситуацій спілкування спонукають до аналізу причин комунікативних невдач, які необхідно враховувати як під час підготовленого, так і спонтанного спілкування. Майбутнім журналістам надважливо передбачати усі можливі варіанти досягнення позитивного результату під час професійної мовленнєвої діяльності, толеруючи вербальні та невербальні засоби задля налаштування на позитивну міжособистісну взаємодію, довіру, пам'ятаючи, що співрозмовник (слухач) може бути надто заглиблений у свої думки, неуважно слухати адресанта, не розуміти гумор, жарти, не вміє правильно читати підтексти, бути представником іншої ментальності, іншої культури, мати недостатній рівень розвитку емоційного інтелекту *(З підручника).*

ІІ. За поданим текстом та самостійно дібраною інформацією підготуйте поради майбутнім журналістам «Як уникати комунікативних невдач у професійному спілкуванні». Студенти мікрогрупи № 3 ознайомлюють із спонтанно розробленими порадами «Як уникати комунікативних невдач у професійному спілкуванні» учасників мікрогрупи № 1 та мікрогрупи № 2. Методом «Відкритий мікрофон» усі студенти академічної групи відповідають на такі запитання викладача упродовж однієї хвилини: 1. Яка інформація про мовленнєві такти для мене є новою? 2. Які поради я вважаю слушними й конструктивними для моєї майбутньої журналістської діяльності?

Принагідно зауважимо, що функційні обов'язки кожної з мікрогруп від заняття до заняття змінювалися й оновлювалися, що сприяло напрацюванню комунікативного та риторичного досвіду майбутніх журналістів.

Обов'язковим складником на кожному занятті з мовознавчих дисциплін запропоновано опрацювання рекомендацій сучасних мовознавців про найскладніші, найсуперечливіші випадки слововживання та проблемного правопису слів і словосполучень у сучасній українській літературній мові, які висунула мовна практика впродовж останніх тридцяти років. Водночас опрацювання відповідного мовного матеріалу передбачало риторизацію його в аудиторії задля вироблення стійких умінь виразно оприлюднювати пропоновані тексти статей, матеріалів підручників, посібників, інтернетних джерел. Наведемо приклад алгоритму покрокового опрацювання навчально-довідкового видання К. Городенської «Українське слово у вимірах сьогодення» (Київ, 2019).

Крок І. Розпочинають роботу студенти з виразного прочитання змісту завдання: І. 1. Запишіть речення. Зверніть увагу на правопис виділеного слова ***святвечір.*** 1. *Старий Горицвіт обійде з хлібом … усю пасіку, окропить її колоссям з снопа, що в* ***святвечір*** *на покуті стояв…* (М. Стельмах). 2. *Поніс я на* ***свят-вечір*** *кутю рідному дідусеві* (О. Ковінька). І. 2. Поміркуйте: чому однослівну назву вечора напередодні Різдва, або Святого вечора, подекуди пишуть неоднаково?

Крок ІІ. На наступному етапі передбачено завдання дослідницько-пошукового характеру за різними лексико-графічними джерелами. Студенти порівнювали пояснення правопису назви вечора за лексико-графічними джерелами та сформульованими висновками професора К. Городенської, самостійно формулювали власні висновки, вели дискусію за такими поясненнями дослідниці: ІІ. 1. У тлумачному одинадцятитомному «Словнику української мови» назву вечора подано як абревіатуру *святвечір, яку треба писати без дефіса та з малої букви* (див.: т. IX, с. 101); ІІ. 2. В "Українському правописі" та деяких орфографічних словниках української мови – як складний іменник *свят-вечір (Свят-вечір)*, що пишеться з дефісом (див.: Український

правопис. – К. : Наук. думка, 2007, § 26, п. 2, 1). ІІ. 3. В «Орфографічних словниках» (90-х років ХХ – першого десятиріччя ХХІ сторіччя) подано іменникову назву вечора напередодні Різдва разом, але з малої букви. ІІ. 4. У мовній практиці двох останніх десятиріч та в мові художніх творів переважає, як зазначає К. Городенська, правопис однослівної назви цього вечора також разом, але здебільшого з великої літери, особливо коли йдеться про нього як християнське свято. Для підтвердження власної думки, дослідниця наводить такі приклади: 1. *Увечері напередодні Різдва в кожній оселі готували 12 пісних страв, серед яких обов'язково мала бути кутя. Тому в народі цей вечір називали* ***Святвечором****, Багатим вечором, Багатою кутею, чи Вілією* (Свята, традиції, звичаї українського народу); 2. ***Святвечір****, який переходить у Різдво Христове, – це одне з найбільших християнських свят, що традиційно називаємо Різдвяними* (Голос України, 06.01.2012). Після наведених прикладів, науковиця переконливо стверджує, що «… це цілком логічно, бо означена назва є абревіатурою, утвореною зі скороченої прикметникової основи *Свят-* та іменника *вечір* [65]».

Крок ІІІ. На підсумковому етапі студенти формулюють власні висновки на основі опрацювання рекомендованих джерел та з'ясовують: як правильно писати ***Святвечір*** чи ***свят-вечір****?* Зіставляють власні висновки з висновками та з такою конкретною рекомендацією К. Городенської щодо правопису поданого слова, як-от: однослівну назву, співвідносну зі словосполученням ***Святий вечір***, потрібно писати разом і з великої букви, тобто ***Святвечір***.

До тексту статті К. Городенської «Українськомовний, а не україномовний» запропоновано такі завдання:

І. Виразно прочитайте текст статті К. Городенської.

«Українськомовний, а не україномовний»

Дехто вважає, що людей, які розмовляють українською мовою, потрібно називати *україномовними*, подібно до *англомовних, іспаномовних* та ін., незважаючи на те що ці складні прикметники тісніше пов'язані з назвою країни, ніж із назвою її мови. Інші заперечують проти вживання *україномовний*, тому що

немає *чехомовний, польщемовний*. Замість нього пропонують уживати *українськомовний*, бо він точніше відбиває зв'язок з українською мовою. За таким самим зразком утворені складні прикметники *німецькомовний, чеськомовний* та ін.

Отже, людей, які розмовляють українською мовою в Україні та за її межами, правильно називати ***українськомовними.***

ІІ. Запропонуйте мнемонічний прийом чи інфографіку для запам'ятання правильного називання в усному мовленні людей, які розмовляють українською мовою в Україні та за її межами, не україномовними, а українськомовними.

Для формування у майбутніх журналістів стійкої мотивації до напрацювання риторичної компетентності, створення розвивального комунікативного середовища в освітньому процесі під час вивчення мовознавчих дисциплін як раціональні на першому етапі експерименту було обрано такі форми організації навчальної діяльності студентів (фронтальна, колективна, робота в групах, індивідуальна робота, інтерактивна лекція, тренінг, мовні ігри, виконання системи вправ і завдань тощо), а також адаптування на заняттях мовознавчих дисциплін законів риторики до професійного контексту майбутніх журналістів під час підготовки до виступу, промови, діалогу, бесіди, захисту проєктів із запропонованих викладачем тем, риторичного аналізу текстів промов тощо.

На другому етапі експериментального навчання – *оперативно-систематизувальному* – передбачено актуалізацію риторичної теорії під час виконання пропонованих завдань до практичних занять та самостійної роботи з урахуванням вимог робочої програми навчальної дисципліни мовознавчого циклу «Українська мова у професійному спілкуванні: культура мовлення», що корелюють із складниками риторичної компетентності. На другому етапі експерименту під час опрацювання теоретичного матеріалу передбачено супровід в опрацюванні засвоюваної теми зразками інфографіки, відеоматеріалів, узагальнювальних схем, таблиць як зорових опор для свідомого запам'ятовування мовної теорії та виконання системи вправи і завдань

комунікативного спрямування, пов'язаних із майбутньою практикою з фаху, що спонукають їх до активного спілкування й прогнозування можливих професійних ситуацій, а також шляхів їх позитивного розв'язання.

Дієвим складником навчального спілкування на практичних заняттях стали комунікативні настанови – вербалізовані дії, що налаштовують на конструктивне спілкування майбутніх журналістів, спонукають їх до пошуку оптимальних засобів мовного вираження позицій, думок, толерування дипломатичних підходів у досягненні поставленої мети. Змістом окремих вправ передбачено поетапне та послідовне виконання дій майбутніх журналістів до описаних комунікативних ситуацій, а також визначення стилю, жанру висловлення.

На другому етапі експерименту значну увагу приділено реалізації інноваційних технологій формування риторичної компетентності майбутніх журналістів на заняттях мовознавчих дисциплін, оскільки використання їх сприяє моделюванню освітнього процесу через упровадження оптимальних методів, прийомів, сучасних електронних засобів навчання, цілеспрямованої послідовної взаємозумовленої діяльності викладача і студентів з урахуванням особистісної професійно-освітньої орієнтації кожного із суб'єктів освітнього процесу, спрямовану на розвиток індивідуальної творчості, особистісної ініціативи, вироблення доброзичливих стосунків у міжособистісній взаємодії. Упродовж другого й третього етапів експерименту зреалізовано такі пріоритетні інноваційні технології формування риторичної компетентності майбутніх журналістів: особистісно орієнтовані, когнітивно орієнтовані й діяльнісно орієнтовані.

Особистісно орієнтовані технології формування риторичної компетентності (інтерактивні методи навчання, імітаційні ігри професійного спрямування, тренінги, захисти проєктів) сприяли розвитку індивідуальної мовленнєвої самобутності особистості, її творчого потенціалу, лінгвокреативності, самостійності, готовності до комунікативної діяльності й рефлексії. *Когнітивно орієнтовані технології (*діалогові методи навчання,

професійно-ситуативне навчання, дискусії, захисти проєктів) *сприяли* розвитку уяви, асоціативного мислення й безпосередньо спрямовані на багатогранний розвиток інтелектуальних здібностей майбутніх журналістів. *Діяльнісно орієнтовані технології* зреалізавано на третьому етапі експерименту.

Упродовж другого етапу експерименту активно впроваджували систему вправ, в основу якої покладено дидактичні принципи, зокрема: відповідності змісту вправ розділам програми експериментально-дослідного навчання; реалізації міжрівневих та міждисциплінарних зв'язків; індивідуалізації завдань для самостійної роботи студентів; повторюваності, креативності, систематичності; професійної спрямованості; словоцентризму; текстоцентризму, а також специфічні принципи формування риторичної компетентності майбутніх журналістів: опора на положення класичної риторики; опора на теоретичні підвалини сучасних мовознавчих наук; пріоритетна робота з текстом; відповідність кінцевій меті – формування риторичної компетентності майбутніх фахівців, медійної галузі зокрема.

Під час дослідного навчання більшість вправ розроблено на текстовій основі професійної спрямованості, що передбачала роботу над комунікативно значущими для майбутніх журналістів таких жанрів публіцистичного стилю, як огляд, репортаж, інтерв'ю, замітка, есей, доповідь, виступ та ін. , і сприяла не лише збагаченню словникового запасу студентів фаховою лексикою, а й уможливлювала проєктування комунікативного контексту з фаху. До прикладу подаємо сукупність пропонованих завдань.

І. Прочитайте. Про яку з якісних характеристик усного мовлення ви довідалися з тексту? Які емоції та почуття може викликати голос людини? Які асоціації викликають у Вас спогади про чотири інтонаційні малюнки голосу (високий, низький, середній регістри) людей з найближчого оточення та фахівців медійної галузі? Аргументуйте прикладами.

Звучання усного слова

Багатство лексичного запасу – це поняттєва, смислова частина усного і писемного мовлення, що віддзеркалює особистісну культуру індивідуума. Але є ще і такий його аспект, як звучання усного слова, *«музика мовлення»*. Кажуть, що немає тоншого і розкішнішого інструменту, ніж голос людини. Голос може звучати на високому, низькому, середньому регістрах; може викликати радість, смуток, жаль, роздратування; бути приємним чи розпачливим; допомагати зосередитись, замислитись, замилуватись або заважати слідкувати за ходом думки, викликати протест чи небажання слухати (З посібника).

2. Прочитайте. За енциклопедичним виданням «Українська мова» /за ред. В. М. Русанівського, О.О. Тараненка (Київ, 2007) випишіть тлумачення таких понять: темп, динаміка, інтенсивність, тембр, дикція, артикуляція. Запропонуйте Ваше тлумачення означених понять. Обґрунтуйте, чому стрижневим складником в оволодінні технікою мовлення мовознавці вважають голос людини.

Музика усного мовлення

Структурними складниками змісту поняття *«музика усного мовлення»* є такі компоненти, як: темп, динаміка, інтенсивність, тембр, дикція, артикуляція тощо. Основним або стрижневим складником в оволодінні технікою мовлення є дихання. Під час розмови, спілкування, виступу вміле використання струменя повітря характеризує освіченого, грамотного промовця *(З підручника).*

3. Прочитайте. Складіть на основі прочитаного пам’ятку для вироблення чіткої дикції. Запропонуйте завдання для удосконалення дикції. У контексті вимог до дикції сучасного журналіста оцініть власну дикцію. Які складники дикції Ви хотіли б удосконалити?

Дикція

Сутність дикції як феномену полягає в тому, що промовець мусить чітко вимовляти не тільки думку, але й кожен звук губами і язиком. Губи повинні рухатись під час розмови постійно, а язик, по можливості, мусить не зачіпатись за зуби чи за будь-які інші частини ротової порожнини. Він увесь час перебуває в напруженні, змінюючи своє положення від одного до другого звуку, що справляє враження зачарованості, згоди з мовцем. Між окремими словами можна

робити незначні паузи, а між реченнями, фразами, окремими думками допускати більш тривалі інтервали, даючи можливість слухачам зосередитись, щоб добре розуміти, про що йдеться. Але твердим правилом є таке: уникати будь-яких зайвих звуків, невизначеності, заповнення пауз словами-паразитами чи звуками, типу: е-е-е, м-м-м, и-и тощо.

Процес артикуляції охоплює не тільки язик, губи, зуби, але й міміку, зміни в обличчі, навіть у жестах, у всій постаті промовця. Чіткість, виваженість у виборі вербальних та невербальних засобів спілкування підсилюють враження, захоплюють слухача не тільки змістом, але й формою вираження, викликають довіру та бажану реакцію слухача, співрозмовника.

Важливо знайти для себе найбільш приємні (оксамитового звучання) висоту звуку і тембр звучання. Для цього струменем повітря можна пошукати впродовж голосових зв'язок таке місце, натискуючи на яке струменем повітря можна почути найприємніший звук. Кількаразове повторення визначить бажаний тембр. Зафіксувати слід увагу саме на ньому, а потім намагатися щоразу користуватись саме ним під час розмови, виступу, відповіді *(З посібника).*

4. Прочитайте. Чи поділяєте ви думки автора тексту? Складіть поради для тренування й збереження голосу, вживаючи дієслова наказового способу.

Голос людини

Голос – це найдосконаліший інструмент, який вимагає турботливого ставлення. Берегти й зміцнювати його слід вправами, тренуваннями, дотриманням температурного режиму.

При палінні, як і при перепадах температури води, голосові зв'язки потовщуються, що значно утруднює дихання, а це негативно відбивається на якості голосу. Збільшення чи розбухання голосових зв'язок, що призводить до їх незмикання, коли щілина між двома ніжними смужками так розширюється, що вони перестають торкатись одна одної, призводить до того, що людина позбавляється звучання голосу взагалі.

Голос грубий, глухий чи писклявий дратує тих, хто слухає, гальмує процес сприйняття змісту мовлення. Втрата голосу призводить до дискомфорту і дисгармонії мовця і слухачів, створює безвихідну ситуацію.

Голос – це не тільки провідний елемент процесу спілкування – мови й мовлення, але й інструмент самовираження особистості, ілюстрації власного іміджу, відповідний фактор формування громадської думки людей бажаним чином (За І. Томаном).

5. Прочитайте. Чий тембр звучання із дикторів телебачення Вам найприємніший і чому? Аргументуйте. Як голос людини віддзеркалює стан здоров'я та її емоційний стан?

Знайти «свій голос»

Щоб зберегти свій найприємніший тембр (забарвлення) звучання і утримувати його якнайтриваліший час – завдання нелегке, а результат його – корисний і приємний і необхідний за будь-яких обставин. Неякісне харчування, зловживання палінням, часте підвищення голосу псує його. Мовець повинен шукати спосіб, який би створював враження про його високу загальну особистісну культуру, привертав би увагу, симпатію, бажання слухати його. Говоріть до себе (про себе) з повагою, з любов'ю, обережно, наче ви звертаєтесь до високої особи, від якої залежить стан здоров'я, і добробут *(В. Пасинок).*

Під час опрацювання теми «Орфоепічна та акцентуаційна грамотність як складник мовленнєвої культури фахівця» студентам було запропоновано відповісти на сформульовані запитання: 1. Що ви вкладаєте в зміст термінного поняття «орфоепічні норми»? 2. Яке значення має нормативна вимова у професійній діяльності майбутнього журналіста? 3. Яких правил вимови голосних звуків необхідно дотримуватися під час офіційного спілкування? 4. Яких змін зазнають у вимові ненаголошені голосні звуки? Наведіть приклади. 5. Виокремте правила, яких необхідно дотримуватися під час вимови приголосних: [ґ], [г], [р], [д], [т], [з], [с], а також шиплячих і губних приголосних? 6. Як вимовляються буквосполучення *тц, шц, чц, жц* перед голосним звуком [і]? 7. Як вимовляються буквосполучення *-шся, -жся, -чся* у дієслівних форм другої особи

однини теперішнього часу й наказового способу? 8. Яких змін зазнає приголосний звук [в] у позиції перед голосними [о] та [у]; перед голосними [а], [е], [и]? 9. Як необхідно вимовляти приголосний звук [в] у позиції перед голосними [і]? 10. Яких змін зазнає приголосний звук [в] у позиції перед приголосними на початку слова та складу? 8. Як правильно вимовляти приголосний звук [в] у кінці слова після будь-якого голосного? 9. Як правильно треба вимовляти приголосний звук [в] у словах: *мистецтв, будівництв*?

Після аналізу відповідей студентів на запитання їм було запропоновано провести спостереження за нормативною вимовою приголосного звука [в], що за різних фонетичних умов виявляє себе в п’яти варіантах: 1) як губно-губний перед голосними [о] та [у]; 2) як губно-зубний перед голосними [і]; 3) як губно-губний і губно-зубний перед голосними [а], [е], [и]; 4) як [у] нескладовий у позиції перед приголосним на початку слова та складу, а також у кінці слова після будь-якого голосного; 5) як безголосий приголосний звук [в] у словах: *мистецтв, будівництв* після глухого приголосного [т], а також вимовою африкатів [дж] і [дз]. Підготуйте презентацію до теми «Вимова голосних та приголосних звуків».

Наступним етапом після спостережень за нормативною вимовою приголосних та ознайомлення з правилами майбутні журналісти парами у формі орфоепічного тренінгу відпрацьовували орфоепічні норми вимови голосних і приголосних звуків, які у відповідних словах перебувають у різних фонетичних умовах. Подаємо зразки вправ, за яким було проведено орфоепічні тренінги, що сприяли підвищенню рівня орфоепічної та акцентуаційної грамотності майбутніх журналістів.

1. Правильно вимовте приголосний звук [в]; та африкати [дж] і [дз] у поданих словах. Поставте наголос. Стежте за роботою органів мовлення. Обґрунтуйте виявлені зміни у вимові звуків.

Виїжджаю, вітер, походження, вроджений, продзвенів, заїжджений, відомий, вимовити, вимога, вимова, омолоджений, виняток, випад, випадковість, варварський, дослідження, вирізьблювати, віддаль, віддалятися, віддзеркалити, народження, задзеленчати, дзюркоче, відкіля, вінець, джмелиний, дзьоб,

джеркотати, джгут, джерельний, дзяволити, віддзеркалений, дзвонар, віник, джутовий, дзвінко, дзенькнути, дзьобати, вберегтися, будівництв, варіантний, величність, бджоляр, взірець, дріжджовий, дзиґарі, джиґун, судження, попереджений, раджу, розріджений, дзенькіт, приїжджати, приладжувати, принаджений, посаджено, засуджений, дзінь, пробуджений, розряджати, просиджений, розладжуватися, роз'їжджати, впорядкуватися.

2. Виразно прочитайте подані слова. Виправте в словах помилки, спричинені неправильною вимовою приголосних африкат [дж] і [дз]. Запишіть слова фонетичною транскрипцією. Прокоментуйте правила вимови африкат. Поясніть різницю у вимові та написанні поданих слів.

Відзеркалений, жемпер, ад зигарями, затверджений, жемпер, жемпер, жемпер, жемпер, жемпер, дріжжі, відчудження, проціжений, роз'їжжені, їжжу, підтвердження, сужений, заїжжати, нагороження, бжола, зеркало, жерело, над жерелом, звонять, зелень-зелень, зюрчить, зюркіт, кукурузяний, жунглі, звінок, жерсі, жентльмен, жаз, кукуруза, жемпер, звякати, зю-до, ґезь, зиґлик, ґринжоли, жемпер,

3. Працюйте парами. По черзі вимовляйте подані слова. Поставте наголос. Правильно вимовте звуки [дж] і [дз] у словах. Прокоментуйте орфографічну вимову африкат.

Джеркотати, джгут, джерельний, дзяволити, віддзеркалений, дзвонар, джутовий, дзвінко, дзенькнути, дзьобати, бджоляр, дріжджовий, дзиґарі, джиґун, судження, попереджений, раджу, розріджений, дзенькіт, приїжджати, вводжу, походження, продзвенів, заїжджений, омолоджений, дослідження, народження, задзеленчати, дзюркоче, джмелиний, дзьоб, принаджений, посаджено, засуджений, дзінь, пробуджений, розряджати, розладжуватися, роз'їжджати, походження, вроджений, продзвенів, заїжджений.

4. Працюйте парами. Виразно по черзі прочитайте слова. За словником перевірте, у яких словах вживається [г], а в яких [ґ]. Правильно вимовляйте ці звуки у словах. Поділіть ті слова на склади, в яких є збіг приголосних.

Ґава, ґвалт, ґатунок, громадянин, гніздо, ґирлиґа, ґерлиґа, ґречний, гречка, гребінь, гриміти, грішити, гроно, громи, ґратчастий, ґрунт, ґудзик, гурт, ґуля, голландський, гумка, підґрунтя, гімн, шлагбаум, фрагмент, регіон, спагеті, тренінг, персона грата, гармонія, гімназія, ґрунтовний, гондола, ґандж, зигзаг, грант, джигіт, гангстер, гофре, ґвалтувати, гарно, аргонавт, аґрус, галактика, агонія, герметичний, гастроном, гімнастика, реглан, регалія, танго, губернія, горизонт, голкіпер, енергетика, егоїстичний, рагу, ягдташ, елегантний, жонглер, інкогніто, легітимний, гяур, ягуар, швагро, ремиґати, дриґати, грандіозний, гостинець, граблі, гуцул, гордість, гостинний.

5. Виразно прочитайте слова. Поясніть, які фонетичні процеси наявні у поданих словах. Яких фонетичних змін (акомодації, асиміляції голосних, асиміляції приголосних, палаталізації, назалізації, коартикуляції) зазнали приголосні звуки. Прокоментуйте. Запишіть слова фонетичною транскрипцією.

Легкий, якби, вісті, на стіні, просьба, молотьба, отже, вокзал, нігті, вогко, радості, сформувати, з тобою, безпечний, навчається, являєшся, радься, відчим, весна, презентація, президія, приниженість, скривитися, синхронність, синтетичний, систематизація, розумний, голубка, придивитися, кожух, помережаний, пересаджений, змінюєшся, на річці, на дошці, підживити, відчай, відсоток, підзолистий, відчіпний, відсікти, розшитий, розжарений, усміхаєшся, відчиняються, над джерелом, розчистити, над дзеркалом, на квітці, безжурний, користується.

6. Прочитайте правильно слова. Поясніть наявні фонетичні зміни. Запишіть слова фонетичною транскрипцією. Зверніть увагу на спрощення приголосних.

Тижневий, проїзний, об’їзний, хвастливий, хвастнути, пестливий, контрастний, анархістський, антифашистський, невістчин, волюнтаристський, шістдесят, у кістці, поїздці, імпресіоністці, індивідуалістський, карпатський, комендантський, контрабандистський, лауреатський, медалістці, меценатці, парламентський, мілітаристський, модистці, монополістський, наймитський, націоналістський, парашутистці, у пастці, первістці, у звістці, президентський,

пропагандистський, садистський, студентство, гігантський, антисемітський, кістлявий, зап’ястний, щасливий, заздрісний.

7. Працюйте парами. Прочитайте по черзі подані слова. Запишіть їх фонетичною транскрипцією. Звірте за орфоепічним словником, чи правильно ви їх вимовляєте. Поясніть різницю у вимові та написанні. Чим це зумовлено?

На стежці, на сережці, у пічці, у діжці, звитяжці, запоріжці, на дужці, у тумбочці, на хусточці, качці, кришці, пучці, дочці, ручці, переможці, у пляшці, на кришці, на ніжці, на дошці, у книжці, на річці.

Вештаєшся, не мучся, привізши, зшити, зчистити, з жолоба, з жиру, вернешся, дивуєшся, одягається, милується, втішається, з хати, сховається, не поріжся, смієшся, піднісши, з поля, не морочся.

Розписка, розчистити, безшовний, безпечний, розтопити, розчулений, без тебе, розчин, безкраїй, безхмарний, безпутній, безшумний, безкарність, безприйменниковий, безперервний, розчулити, розжитися, розжати, розкритися, розпечений, розпізнати.

8. Перегляньте відеоматеріал студентки І курсу Акіліної Анни «Мелодика українського слова», розміщений у блозі Центру культури української мови кафедри української мови Факультету української філології, культури і мистецтва Київського столичного університету імені Бориса Грінченка. Чим корисним був для Вас прослуханий відеоматеріал?

9. Ознайомтеся із схемою риторичного аналізу промови з фаху. Знайдіть у медійних ресурсах промову одного з улюблених журналістів, блогерів, ведучих телевізійних програм і проведіть її риторичний аналіз за поданою схемою.

Риторичний аналіз промови з фаху

Схема аналізу:

І. Загальні відомості.

– Покликання на обране відео на YouTube, Google-Диск тощо.

– Автор промови / ПІБ оратора.

– Тема.

– Аудиторія (якщо відомо, для кого виступ).

ІІ. Умовна схема аналізу риторичного тексту

ІІ. 1. Обґрунтуйте тему і мету тексту:

- тему оцініть із позиції актуальності та повноти висвітлення;

- зробіть висновок про мету висловлення та ступінь її реалізації;

ІІ. 2. Оцініть специфіку мовленнєвої культури оратора :

- правильність (володіння нормами літературної мови – орфоепічними, орфографічними, граматичними, лексичними, стилістичними);

– виразність (наявність тропів, синтаксичних фігур; афоризмів, крилатих висловів);

- ясність (чи легко сприймається зміст висловлювання?);

– точність (використання слів у повній відповідності з їх значенням);

– стислість (уміння говорити суттєво);

– доцільність (відповідність мовлення цілям та умовам спілкування).

ІІ. 3. Прокоментуйте композицію тексту :

– виділіть структурні частини (зачин, вступ, основна частина, висновки);

– висловіть власну думку про якість структурних частин (відповідність класичним вимогам щодо змісту та форми кожної частини).

ІІ. 4. Висвітліть прийоми активізації уваги аудиторії на кожному етапі промови :

– укажіть, які саме безпосередні та опосередковані прийоми використані;

– оцініть їх доречність.

ІІ. 5. Проаналізуйте техніку мовлення оратора :

– позамовні чинники: дихання, темп, тембр, сила голосу, дикція, гучність, інтонація;

– невербальні засоби: міміка, жести, позиція тіла, рухи, місце в аудиторії;

– оцініть їх доречність.

ІІ. 6. Проаналізуйте власні відчуття, переживання, роздуми:

– запишіть свої відчуття, переживання та роздуми під час перегляду відео;

– зафіксуйте свої відчуття, переживання та роздуми після перегляду відео;

– обґрунтуйте, що змінилося у Ваших відчуттях, переживаннях і роздумах під час та після перегляду виступу.

10. Прочитайте текст. Яку тематичну групу слів репрезентує лексика поданого тексту? Яку проблему актуалізує автор? Чи є новою для Вас подана в тексті інформація? Обґрунтуйте відповідь. Назвіть аргументи, які автор використовує, щоб привернути увагу читачів до планети, яка покрита гострими скелями, має вигляд оранжево-коричневої пустелі й нараховує кілька великих континентів. До якого стилю належить текст?

Двійник Землі

Завдяки красивому сяйву в нічному небі древні римляни назвали цю планету Венерою на честь своєї богині кохання. За розмірами вона точно дорівнює Землі. Астрономи минулого розмірковували, чи не може вона бути двійником Землі, але з ще більшою різноманітністю форм життя через тепліший клімат. Однак атмосфера Венери складається з вуглекислого газу і настільки щільна, що якби людина опинилась на ній, то була б роздавлена атмосферним тиском і спалена сірчаною кислотою, що падає з неба у вигляді дощу. Клімат на Венері жаркий, бо те тепло, що проникає крізь хмари вуглекислого газу від Сонця, не може вийти назад. Таке явище називається парниковим ефектом. Планета покрита гострими скелями, має вигляд похмурої оранжево-коричневої пустелі. Як і Земля, вона нараховує кілька великих континентів.

Венера обертається дуже повільно, тому доба на ній довша за наш рік. Окрім того, на відміну від інших планет, Венера обертається в протилежний бік. На орбіті Венери працює космічний корабель «Магеллан», який за допомогою радіолокаційних пристроїв виявив, що близько 80% поверхні планети – це рівнина із затверділої лави діючих вулканів, яких там тисячі *(З книжки «Все про все»).*

Задля формування у майбутніх журналістів риторичної компетентності, створення розвивального комунікативного середовища в освітньому процесі під час вивчення мовознавчих дисциплін як раціональні на другому етапі

експерименту було обрано такі форми організації навчальної діяльності студентів: індивідуальна робота, робота мікрогрупами, парами, тренінги, мовні та дидактичні ігри, виконання системи вправ і завдань професійного спрямування, а також організація завдань на заняттях мовознавчих дисциплін на текстовій основі професійного спрямування..

Третім етапом – *продуктивно-творчим* – передбачено використання завдань проблемного та пошукового характеру, професійних ситуації, що активізували навчально-творчу діяльність студентів. На третьому етапі експериментально-дослідного навчання використовували спеціальні вправи, що розвивають у майбутніх журналістів уміння декодувати й кодувати інформацію з опертям на теоретичні знання та здобутий досвід під час виконання системи вправ і завдань. Оскільки упродовж другого етапу експерименту зреалізовано такі пріоритетні інноваційні технології формування риторичної компетентності майбутніх журналістів, як: особистісно орієнтовані та когнітивно орієнтовані, тому на третьому етапі більше уваги приділено діяльнісно орієнтованим технологіям формування риторичної компетентності майбутніх журналістів, які сприяли актуалізації теоретичної інформації, розв'язанню проблемних завдань, продукуванню нових ідей через розвиток творчого, самобутнього та критичного мислення, а також мовленнєвих навичок, спонтанного мовлення під час обговорення виступів, промов, проведення діалогів дискусійного характеру, захистів інфографіки, проєктів з актуальних проблем фахового спрямування.

Для формування риторичної компетентності майбутніх журналістів у процесі вивчення мовознавчих дисциплін на третьому етапі експериментально-дослідного навчання запропоновано таку систему вправ і завдань.

1. Прочитайте виступ В. Горбачука. Визначте основну думку виступу. Чи згодні ви з викладеними у ній фактами? Що ви можете доповнити? Розкажіть про мовну ситуацію у вашому місті, селі, районі. Визначте структурні складники виступу: вступ, основна частина, висновки. Назвіть проблематику виступу. Висловте власні міркування «Як зберегти й примножити духовну скарбницю

українського народу»? Напишіть есей «Мовний портрет мого міста/ села / селища».

Мова – підвалина духовності нації

Гідна подиву животворна сила нашої мови, її здатність відновлюватися після, здавалося б, повної руйнації. Українською мовою побачила світ найдревніша конституція Пилипа Орлика, на її основі було створено перший у світі словник комп'ютерної термінології, нею писали свої твори безсмертні Тарас Шевченко, Іван Франко, Михайло Коцюбинський, Леся Українка, Ольга Кобилянська, Юрій Федькович, Володимир Сосюра, Олександр Довженко, Василь Стус. Вже давно і для всіх стала аксіомою теза про те, що мова – то головна ознака нації, то інтегрувальний чинник держави, підвалина духовності нації. Саме тому її винищували впродовж трьох віків колонізатори, на жаль, лінгвоцид в Україні продовжується і сьогодні.

Прихильників колишньої імперії в Україні небагато, але створюють вони видимість масовості, створюючи організації під різними назвами. Це одна й та ж група галасливих ділків від політики, що привласнила собі право говорити від імені всього населення Донеччини та України... До послуг українофобів усі засоби масової інформації: місцеве радіо, телебачення, преса. Уже не один рік вони ведуть запеклу боротьбу на Донеччині, Харківщині, навіть у центрі козацької слави – Запоріжжі проти української мови.

Сьогодні в Донбасі всі національні меншини мають широкі можливості для культурного розвитку й користуються ними, а українці й досі лишаються найменш захищеними у плані задоволення власних потреб. Проблема державної мови для молоді не існує, вона нагнітається штучно тими, хто не хоче знати ні української держави, ні українців як націю, ні їхньої мови. Проте ті, кому належить охороняти конституційні норми в країні, „не помічають" цих антидержавницьких випадів (За В. Горбачуком).

ІІ. 1. Які виражальні засоби риторики використав автор? З якою метою?

2. Проведіть ділову гру „Еврика". Перегляньте медіаресурси, визначте 2-3 проблеми, які вас найбільше цікавлять. Самостійно створіть три мікрогрупи (за

визначеною проблематикою). Розробіть уніфікований запитальник-алгоритм, за яким буде працювати кожна з мікрогруп.

Примітка. Візьміть до уваги, що іноді достатньо занотувати не джерело інформації, а саму інформацію, особливо якщо вона стисла й актуальна.

3. Прочитайте поради промовцеві. Підготуйте виступ на тему «Як я долаю своє «важко», скориставшись поданими нижче порадами промовцеві. Обговоріть у мікрогрупах, якими порадами доцільно скористатися кожному з учасників мікрогрупи для підготовки виступу.

Поради промовцеві

Підготовка виступу залежить насамперед від того, який у вас напрацьований досвід. Для досвідченого промовця достатньо кількох стислих нотаток, зроблених незадовго до виступу, водночас початківець неодмінно має присвятити підготовці значно більше часу. Загалом існують чотири варіанти підготовки до виступу та його оприлюднення:

1) написати весь текст виступу, а потім прочитати віртуальним слухачам;

2) написати текст виступу, кілька разів прочитати його, а потім виголосити з пам'яті, коли-не-коли заглядаючи в рукопис;

3) підготувати лише стислі тези;

4) виступати перед аудиторією, використовуючи вербальні й невербальні риторичні засоби (інтрига, приказки, прислів’я, фразеологізми, актуальні приклади із життєвої практики відомих персоналій).

II. Поміркуйте: чому початківцеві необхідно мати під рукою повний текст промови?

III. Якою інформацією Ви можете доповнити подану орієнтовну відповідь: виступаючи перед широким загалом, початківець має стежити за такими вимогами: стилем свого одягу; виходом на незнайому аудиторію; дикцією, виразністю артикуляції, темпом мовлення, силою голосу; реакцією слухачів.

4. Прорефлексуйте власний виступ за такими запитаннями: чи справив Ваш виступ на слухачів незабутнє враження? Аргументуйте. Що нового, на Вашу думку, дав Ваш виступ слухачам? Чи вдалося Вам спонукати слухачів до

інтерактиву? У чому актуальність Вашого виступу? Зіставте зміст Вашої відповіді на запитання із вимогами до основної частини виступу.

Вимоги до основної частини виступу

- Інформація в основній частині відповідає темі, меті і завданням, поставленим у вступі виступу.
- Виклад ведеться логічно й переконливо, обґрунтовано.
- Дібраний матеріал відповідає задумові промови, рівневі слухачів, їх інтересам.
- Спеціальні вислови і терміни роз’яснюються.
- В основній частині поєднуються різні способи викладу: пояснення, опис, розповідь, доведення.
- Мова виступу точна, дохідлива і зрозуміла.
- Доцільно використовуються виражальні засоби риторики.

5. Прочитайте текст. Проаналізуйте вступ і основну частину промови, створеної вашою групою, колективно узагальніть пріоритетні думки, підсумуйте сказане і напишіть *закінчення* виступу на обрану тему.

Більше двох тисяч років назад Сократ у бесіді з Федром сказав: «Що ж стосується заключної частини промови, то у всіх, очевидно, одна думка, тільки одні називають її повторенням, а другі інакше». Справді, повторити все сказане в промові важливо, але заключна частина – це не лише повторення. Кінець промови – це підсилення, згусток основної думки виступу, фрази, що формулюють головну думку, тому прикінцеве слово має бути чітким, зрозумілим всім, лаконічним і переконливим. Висновок запам'ятовується слухачам надовго, останнє ж речення частіше всього – дослівно.

Важливо чітко розмежувати висновок від основної частини виступу. Для цього можна скористатися мовними тактиками: «Я узагальнюю сказане». «Я переходжу до висновків». «Вірю, що Ви допоможете мені завершити виступ». У заключній частині також доцільно використовувати цитати, тези, риторичні запитання, антитези, звертання до слухачів. Наприклад: «Отже, завершуючи свої міркування, я хотів би *(попередження)* висловити надію на те, що

відповідальним за долю народів удасться знайти правильну відповідь на страшне запитання Ейнштейна: підготуємо кінець людству чи ***відвернемо війну*** *(цитата з антитезою). Я думаю,* що є шлях порятунку людства від війни. Якщо це можливо завдяки нашим спільним зусиллям *(звертання до слухачів),* то чому б миру не досягнути наступним поколінням? *(антитеза: війна – мир,* риторичне запитання). Вам надано право вирішувати, які із творінь сьогодення будуть перенесені через поріг нового дня (образ). Я думаю, що зрештою це буде здійснення ідеї *свободи* в усіх галузях суспільного життя, бо саме свободі (повтор) належить вічність *(І. Крейський).*

6. Прочитайте, з'ясуйте, як необхідно встановлювати котакт зі слухачами. Доповніть текст Вашими порадами, що ґрутуються на спостереженнях. Напишіть 2 варіанти початку виступу на тему: «Читаючи авторів, які добре пишуть, звикаєш гарно говорити» (Ф. Вольтер). Виголосіть виступ перед аудиторією, проведіть самооцінювання.

Як встановити контакт зі слухачами

Що сприяє встановленню контакту між: промовцем і слухачами? Це і його поведінка, і зміст доповіді. Якщо ви впевнено виходите на аудиторії, то вже цим справляєте позитивне враження. Запам'ятайте, що більшість слухачів протягом перших хвилин виступу приділяють промовцеві всю свою увагу: вони приглядаються до нього, як він іде, як розкладає папери, як починає говорити, як поводиться перед аудиторією.

Якщо, заходячи в аудиторію ви виявляєте свою знервованість, поспіх, страх, невпевненість, то все це неодмінно впливає на слухачів, на їхню увагу та зацікавленість. Відтак Вам необхідно своєю поведінкою виражати впевненість і віру в свої сили. Впевнено і спокійно погляньте на слухачів.

Коротка пауза дає можливість слухачам зайняти свої місця і заспокоїтися, приверне їхню увагу, дасть змогу заспокоїтися й зосередитися. Важливе значення має ваш упевнений погляд. Якщо промовець лише два-три рази скрадливо гляне на присутніх, то враження він справить разючо відмінне від того, коли впевненим поглядом дивиться в очі присутнім. Легка посмішка

викликає доброзичливість у слухачів, сприяє встановленню контакту, який закріплюється під час промови – так само, як і під час особистої зустрічі зі слухачами.

Про встановлення контакту зі слухачами не забувайте ніколи. Продумайте заздалегідь, що у вас може бути з ними спільного, з'ясуйте, які проблеми і труднощі хвилюють їх. Так само, як і під час встановлення особистих контактів, намагайтеся неодмінно знайти, що пов'язує вас зі слухачами. Початок доповіді: "Зараз я вам усім доведу, як ви помиляєтеся, коли думаєте, що..." – дуже невдалий. Промовець налаштовує таким чином слухачів проти себе, оскільки вони потім не звертатимуть уваги на будь-які його аргументи.

Запам'ятайте, що, не встановивши контакту зі слухачами, їх не можна ні зацікавити чим-небудь, ні змінити їх погляди на те, про що ви будете їм розповідати *(За Іржі Томаном).*

7. Прочитайте текст. Що Вас найбільше здивувало в поданій інформації про країну Данію? Назвіть факти, на які по-особливому наголошує автор. Чи є в тексті інформація, яка потребує підтвердження? Назвіть ключове слово, яке виражає змістову спрямованість тексту. Прокоментуйте його лексичне значення.

Тут, у Данії, ми довіряємо не лише рідним і друзям, а й перехожим на вулицях. І це змінює наше життя та дарує **відчуття** щастя. Під час опитувань ми вкотре переконуємося: у данців дуже високий рівень довіри. На запитання: «Як ви вважаєте, чи можна довіряти більшості людей?» – понад 70 відсотків данців відповідають **ствердно**.

Потім Крістіан здивував мене ще більше: данці вважають, що їхні діти перебувають у цілковитій **безпеці**, а тому залишають візочки з немовлятами без нагляду на вулиці біля будинків, кафе та ресторанів. Тут ніхто не замикає велосипеди на замки, а вікна залишають **розчиненими**.

– Життя стає значно простішим, якщо довіряєш людям, – кажуть данці *(Г. Расселл)*.

8. Опрацюйте матеріали презентації студентки І курсу А. Кравченко з теми «Маніпулятивні техніки та протистояння маніпуляціям у спілкуванні»,

розміщені у блозі Центру культури української мови кафедри української мови Факультету української філології, культури і мистецтва Київського столичного університету імені Бориса Грінченка за покликанням (?). Чим корисним був для Вас матеріал? Як протистояти маніпулятору?

На третьому етапі експериментально-дослідного навчання значну увагу приділяли опрацюванню лексичного значення слова, найважливіших його ознак, групуванню слів за різними ознаками, багатозначності слова, основним типам переносних значень слова, словам, які мають однакове звучання, але різне значення; словам, які мають близьке або тотожне значення. Під час вивчення теми «Лексична та фразеологічна правильність мовлення» як раціональні обрано такі форми організації навчальної діяльності студентів, як , (фронтальна, колективна, робота в групах, індивідуальна робота, тренінги, захисти презнтацій, виконання системи вправ і завдань тощо).

9. Спишіть, добираючи з синонімів у дужках найбільш доречні. Спробуйте визначити їх походження, користуючись словником синонімів української мови.

У Грузії можна (швидко, скоро) спуститися від (хо.лодних, студених, зимних) льодовиків до пляжу, де хлюпоче (блакитними, голубими, лазуровими) хвилями (тепле, літнє, лагідне) Чорне море.

Грузія (розташувалась, розкинулась, розмістилась) у (центрі, серці) Кавказу. Столичне місто Тбілісі (лежить, знаходиться, розташоване) серед гір. На орлиних вершинах видніються руїни (древніх, давніх, старовинних) фортець. Вони нагадують: ще до нашої ери грузинам доводилось (захищати, боронити) свою благодатну (землю, країну, державу) від ворожих (навал, нашесть). А по схилах, над якими (бовваніють, маячать, видніються, мріють) (фортеці, вежі, башти),– плантації теплолюбних цитрусових дерев і чаю. Серед гір – (відомі, славнозвісні, знамениті) курорти. У долинах – гідроелектростанції, міста, заводи *(Т. Кублицький).*

10. Розподіліть подані слова на групи: а) загальновживані; б) професіоналізми; в) діалектизми. Складіть із п’ятьма словами (на вибір) речення у публіцистичному та офіційно-діловому стилях.

Проживати, мешкати, господиня, ґазда, *плай,* земля, хлібина, вулиця, файний, космос, ватра, лазер, зустріч, скальпель, біофізика, *абревіація,* фонема, кабиця, місяць, квартет, соліст, лібрето, сестра, брат, машина, *вар'ят,* операція, *перцепція,* хірург, драма, епос, лікар, нічний, щодня, весело, ракета, *сарана,* ґаздиня, операційна, реанімація, на-гора, кубрик, яхта, освіта, наука, медіа.

11. З'ясуйте за словником іншомовних слів лексичне значення поданих слів, складіть з трьома з них (на вибір) речення.

Абітурієнт, абонемент, абонент, адажіо, генезис, гіпотеза, ідентифікація, кардинальний, ліцензія, лобі, лобісти, пантеон, паблісіті, ратифікація, симбіоз, субсидія, сувенір, тендер, трилер, турне, факсиміле, факс, фарисеї, хіт, целібат, чартер, шаріат, юрисдикція.

12. Визначте, з якої мови прийшли в українську мову слова і словосполучення, що вони означають. Використайте «Сучасний словник-мінімум іншомовних слів» .

Ол райт; о ревуар; бе/йбі; бонжу/р; шарм; шерше/ ля фам; екс лібрис фініта ля комедія; мерсі боку; хеппі енд; но/та бе/не; мон шер; мементо морі; пардон; сіль ву пле; статус кво; тет а тет.

13. І. Прочитайте. Проаналізуйте роль іншомовних слів у тексті. Доберіть до них українські відповідники. Відповідь аргументуйте.

Ренесанс

Ренесанс виражається в різноманітних художніх формах – архітектурі, живопису. Найбільш повно особливості ренесансного стилю відображено в італійському мистецтві: в живописі і скульптурі. Слово «ренесанс» означає «нове народження». Ідеї для своїх творів архітектори цього періоду знаходили в грецькому та римському мистецтві.

Зодчі вводили елементи цього стилю як в архітектуру громадських будівель, так і тих, що зводилися для багатих купців. Головним для них було створити будинок, у якому людина почувала б себе зручно. В готичному мистецтві особливу роль відіграє вертикальна лінія. Для архітектури Ренесансу

важлива загальна співмірність будівлі, відповідність її пропорціям людської фігури. Над головним входом у собор часто зводився різьблений прямокутний барабан. Верхню частину вікон і дверей прикрашали трикутниками з плавно заокругленими кутами. Між вікнами і дверима ставилися пілястри – плоскі або напівкруглі колони. Здається, що ці пілястри тримають на собі вагу верхніх поверхів. Насправді ж вони мають суто декоративне значення – прикрашають будівлю. Пам'ятники періоду Ренесансу оздоблені скульптурами людей або рослинним орнаментом. Прикраси з квітів і листя утворюють похилу горизонтальну стрічку – гілку з листям – гірлянду *(З книжки «Все про все»).*

ІІ. На основі тексту побудуйте діалог на тему «Найвизначніші архітектурні шедеври улюбленого міста».

На кожному з етапів педагогічного експерименту проведено контрольні зрізи, які містили вправи та завдання для перевірки рівня сформованості риторичної компетентності майбутніх журналістів у процесі вивчення мовознавчих дисциплін.

Отже, третій етап – *продуктивно-творчий* – експериментально-дослідного навчання формування риторичної компетентності майбутніх журналістів у процесі вивчення мовознавчих дисциплін зреалізовано за такими пріоритетними напрямами: стимулювання активної мовленнєвої діяльності студентів; формування стійкої мотивації до усвідомленого засвоєння норм сучасної української літературної мови; розвиток лінгвістичної креативності, мовного чуття, мовного досвіду, толерантної мовної поведінки, асоціативного й критичного мислення, а також через упровадження продуктивних інноваційних технологій, зокрема: особистісно орієнтованих, спрямованих на формування комунікабельної особистості, здатної працювати в команді й самостійно створювати мовленнєві продукти, оптимально рефлексувати; когнітивно орієнтованих, що передбачають розвиток інтелектуальних здібностей, емоційного інтелекту за допомогою завдань проблемо-дослідицького арактру; діяльнісно-орієнтованих технологій, які сприяють формуванню практичних

риторичних умінь і навичок під час виконання завдань і вправ професійного спрямування.

3.3. Результати експериментально-дослідного навчання

Для перевірки ефективності методики формування риторичної компетентності майбутніх журналістів у процесі вивчення мовознавчих дисциплін на кожному із етапів експериментально-дослідного навчання проведено діагностувальні поточні зрізи, а також у кінці кожного з етапів – контрольні зрізи.

Мета поточних зрізів – простежити динаміку впливу розробленої методики на рівні сформованості риторичної компетентності майбутніх журналістів у процесі вивчення мовознавчих дисциплін, виявити, які корективи доцільно внести для подальшого формування риторичної компетентності на заняттях мовознавчих дисциплін. Метою контрольних зрізів у кінці кожного з етапів визначено перевірку кількісного та якісного показників знань, умінь і навичок майбутніх журналістів з урахуванням вимог і завдань педагогічного експерименту; з'ясування продуктивності розробленої методики на ґрунтовність і якість засвоєння теоретичного матеріалу мовознавчих дисциплін через виконання завдань риторичного характеру на текстовій основі, свідоме використання мовних та невербальних засобів у процесі спонтанного створення мовленнєвих продуктів парами, групами, мікрогрупами, а також опертя на текстові взірці підготовленого писемного чи усного мовлення з актуальної проблематики, безпосередньо пов'язаної з життєвою та майбутньою фаховою практикою медійної галузі.

Зрізові роботи проведено в п'ятьох експериментальних та п'ятьох контрольних групах. Задля перевірки рівнів сформованості риторичної компетентності майбутніх журналістів у процесі вивчення мовознавчих дисциплін студентам запропоновано ідентичні види робіт однакового рівня складності, що уможливило оптимізацію статистичного оброблення даних й

відстеження динаміки в рівнях сформованості риторичної компетентності майбутніх журналістів. Водночас здобуті експериментально-дослідні результати за розробленою методикою формування риторичної компетентності майбутніх журналістів у процесі вивчення мовознавчих дисциплін порівнювали з одержаними результатами за традиційною системою організації змісту методики навчання в контрольних групах.

Пропонованими контрольними зрізами для перевірки рівнів засвоєння знань в експериментальних групах було передбачено з'ясування дієвого впливу змісту експериментальної програми на рівні сформованості риторичної компетентності майбутніх журналістів у процесі вивчення мовознавчи дисциплін.

На етапі розроблення програми і завдань педагогічного експерименту було обґрунтовано критерії оцінювання (*мотиваційно-ціннісний, знаннєвий, діяльнісний, рефлексійний)* та їх показники для кожного з етапів педагогічного експерименту. Крім того, визначено й обґрунтовано рівні сформованості риторичної компетентності майбутніх журналістів: «*високий», «достатній», «середній» та «елементарний».* Обґрунтовані критерії оцінювання рівнів сформованості риторичної компетентності майбутніх журналістів контрольних та експериментальних груп були ідентичні, як і рівні складності завдань для кожної із експериментальних груп.

Контрольні зрізи за одержаними результатами навчання на кожному з етапів педагогічного експерименту передбачали комплексне виконання студентами системи вправ і завдань мовознавчого та риторичного змісту, зорієнтованих на перевірку оцінювання рівнів сформованості риторичної компетентності майбутніх журналістів, що корелювалися з нормами оцінювання, поданих у робочих програмах таких навчальних дисциплін мовознавчого циклу, як: «Українська мова у професійному спілкуванні: Культура мовлення»; «Українська мова у професійному спілкуванні: Редагування та стилістика»; «Українська мова за професійним спрямуванням» (Розробники – члени професорсько-викладацького колективу кафедри української мови Факультету

української філології, культури і мистецтва Київського столичного університету імені Бориса Грінченка: В. Заєць, В. Дроботенко, Л. Овсієнко, О. Стишов).

Система оцінювання навчальних досягнень студентів

Вид діяльності студента	Максимальна кількість балів за одиницю	Модуль 1		Модуль 2	
		кількість одиниць	максимальна кількість балів	кількість одиниць	максимальна кількість балів
Відвідування лекцій	1	3	3	1	1
Відвідування семінарських занять	-	-	-	-	-
Відвідування практичних занять	1	6	6	4	4
Робота на семінарському занятті	-	-	-	-	-
Робота на практичному занятті	10	6	60	4	40
Лабораторна робота (зокрема допуск, виконання, захист)	-	-	-	-	-
Виконання завдань для самостійної роботи	5	2	10	4	20
Виконання модульної роботи	25	1	25	1	25
Виконання ІНДЗ	-	-	-	-	-
Разом		-	104	-	90
Максимальна кількість балів:		194			
Розрахунок коефіцієнта:		194 / 100 = 1,94			

Контрольні зрізи здійснювали після завершення вивчення навчального матеріалу модуля.

Шкала відповідності оцінок

Рейтингова оцінка	Оцінка за стобальною шкалою	Значення оцінки
A	**90-100 Балів**	**Відмінно – відмінний рівень знань (умінь) в межах обов'язкового матеріалу з можливими незначними недоліками**

B	**82-89 Балів**	**Дуже добре – достатньо високий рівень знань (умінь) в межах обов'язкового матеріалу без суттєвих (грубих) помилок**
C	**75-81 Балів**	**Добре – в цілому добрий рівень знань (умінь) з незначною кількістю помилок**
D	**69-74 Балів**	**Задовільно – посередній рівень знань (умінь) із значною кількістю недоліків, достатній для подальшого навчання або професійної діяльності**
E	**60-68 Балів**	**Достатньо – мінімально можливий допустимий рівень знань (умінь)**
FX	**35-59 Балів**	**Незадовільно з можливістю повторного складання – незадовільний рівень знань, з можливістю повторного перескладання за умови належного самостійного доопрацювання**
F	**1 – 34 Балів**	**Незадовільно з обов'язковим повторним вивченням курсу – досить низький рівень знань (умінь), що вимагає повторного вивчення дисципліни**

Відповідно до шкали відповідності оцінок під час експерименту рівні визначали так: високий – 90-100 балів; достатній – 82-89 балів; середній – 75-81 бал; елементарний – 60-74 бали. Подаємо систему вправ і завдань, запропоновані студентам під час ***першого етапу педагогічного експерименту – мотиваційно-когнітивного:***

1. І. Підготуйте усне повідомлення на тему «Фразеологізми в різних стилях мовлення», використовуючи лінгвістичну довідку.

Фразеологізми мають чітко виражене стильове призначення. Кожен стиль мовлення послуговується значним запасом фразеологізмів. Стильове використання фразеологізму залежить насамперед від наявності чи відсутності емоційного забарвлення.

Нейтральні (міжстильові) фразеологічні звороти вживаються у всіх стилях мовлення. Наприклад: *вогнище культури, посіяти іскру.*

Емоційно забарвлені фразеологізми використовуються у художньому, розмовному та публіцистичному стилях. Наприклад: *мокра курка* – зневажливе забарвлення; *важка артилерія* – іронічний відтінок.

Стилістичні функції фразеологізмів залежать і від джерел походження. На цій підставі вони поділяються на ***розмовно-побутові, народнопоетичні*** і ***книжні***.

Розмовно-побутові фразеологічні звороти використовуються насамперед у розмовному і художньому стилях, рідше – в публіцистичному. Вони мають емоційно-експресивне забарвлення і є засобом підсилення, увиразнення думки, їм властивий побутовий характер, певна вільність, інтимність, яскрава позитивна чи негативна оцінка. Наприклад: *голодній курці просо на думці; утерти носа; без задніх ніг.*

Народнопоетичні фразеологізми – це вирази, що виникли на фольклорній основі (сталі епітети, порівняння, метафори, тавтологічні звороти, синекдохи, примовки, каламбури тощо) і поширені як в розмовному, так і в художньому стилях. Наприклад: 1. ***На камені на білому*** *там стояла* ***темная темниця*** *(Т. Шевченко). 2.* ***Їде козак молодий****, під ним* ***кінь вороний*** *(Нар. творчість).*

Книжні фразеологізми виникли на писемній основі і використовуються в книжних стилях. Це сталі словесні формули ділових документів *(договірні сторони, доповідна записка),* крилаті вислови *(олімпійський спокій, ахіллесова п'ята, лебедина пісня)* й афоризми *(«Очі дружби рідко помиляються» – Вольтер),* термінологічні словосполучення *(адамове яблуко, північне сяйво, неповне речення, юридична особа).*

У публіцистичних і художніх текстах фразеологізми іноді видозмінюються (трансформуються), що служить засобом експресії, створення каламбурів тощо. Наприклад: *1.* ***Як бути*** *– ось у чім питання. 2.* ***Пасажир*** *– це звучить гордо (З газет).* Фразеологізми збагачують наше мовлення, але використовувати їх треба правильно й доречно.

1. ІІ. Від чого залежить стильове використання фразеологізмів у професійному мовленні фахівців медіа? Аргументуйте.

2. І. Прочитайте текст. Підготуйте виступ на тему: «Лексика української мови з погляду сфери вживання», ілюструючи прикладами, фактами, здобутками сучасного українського мовознавства.

За сферами вживання словниковий склад української мови диференційовано на загальновживану і спеціальну лексику, або лексику обмеженого вживання.

Загальновживану лексику називають ще загальнонародною. До її складу належать слова, використовувані всіма носіями літературної мови. Це назви предметів побуту *(двері, човен, молоток, вікно, чоботи, сорочка, стіл, відро),* процесів трудової діяльності *(нести, різати, пекти, читати),* явищ природи *(дощ, сніг, мороз, вітер),* людей, звірів, птахів, риб, рослин *(дочка, мати, діти, голуб, ластівка, окунь, щука, калина, верба),* кольорів, смаків, почуттів *(зелений, солодкий, радість, жаль),* розміру, ваги *(великий, важкий),* військових понять *(військо, куля, зброя),* понять культури *(пісня, книга, мелодія),* суспільно-політичних понять *(держава, народ),* чисел *(два, п'ятдесят)* тощо. Використання цих слів нічим не обмежене, вони становлять **активний словник** української мови і використовуються у всіх стилях, тому називаються **стилістично нейтральними**.

Крім основного лексичного фонду української мови, є слова, використання яких обмежене або територією, або тією чи іншою сферою науки, техніки, мистецтва, виробництва. Такі слова належать до **пасивного словника**, використовуються лише в певних стилях і тому називаються **стилістично маркованими**. Це діалектна лексика, терміни, професіоналізми, жаргонізми.

Близькими до жаргонізмів є **арготизми** (від франц. *argot* – замкнутий) – слова, які зазнали навмисних змін вставленням складів, додаванням звуків тощо з метою утаємничити, зробити незрозумілим для інших їхній смисл. Наприклад: *дулясник – вогонь, ботень – борщ, зивро – відро, хаза – хата, морзуля – цибуля.*

До пасивної лексики належать також **застарілі** слова (архаїзми та історизми) і **неологізми**.

Стилі української мови мають своєрідні лексичні ознаки, спеціально дібрані лексичні засоби, або **стилістично забарвлену лексику**. Основу всіх стилів становить міжстильова (або нейтральна) лексика, вона зрозуміла для кожного. Стилістично забарвлена поділяється на лексику усного мовлення, лексику писемного мовлення, офіційно-ділового, публіцистичного та наукового стилів. Окрему групу становить **емоційна** лексика – слова з позитивним чи негативним забарвленням *(білявенький, дубище, хлопчисько).* В уснорозмовному стилі виділяють також **просторічні** слова: *бовдур, роззява, телепень, беркицьнутися (З посібника)..*

2. II. Прокоментуйте особливості груп стилістично маркованої лексики: діалектизмів, термінів, професіоналізмів, жаргонізмів. Наведіть приклади.

2. III. Схарактеризуйте архаїзми, історизми, неологізми. Наведіть приклади.

2. IV. Складіть таблицю «Лексика за сферою вживання», виокрмивши колонки «за активністю вживання», «за сферою вживання», «за стилістичними особливостями», «за емоційним забарвленням». Підтвердіть прикладами.

3.I. Прочитайте. Визначте стиль мовлення тексту. Які шари лексики використано? Доберіть назву до тексту, яка віддзеркалювала б його зміст.

З такими відрадними думками Степан непомітно дійшов до Хрещатика, відразу опинившись у *гущині натовпу.* Він озирнувся – і вперше побачив *місто* вночі. Він навіть спинився. Блискучі вогні, гуркіт і *дзвінки трамваїв,* що схрещувались тут і розбігались, хрипке виття *автобусів,* що легко котились громіздкими тушами, пронизливі викрики дрібних авто й гукання візників разом з глухим гомоном людської хвилі раптом урвали його заглибленість. На усій широкій вулиці він здибався з містом віч-на-віч. Прихилившись до муру, притискуваний нахабними накотами юрби, хлопець стояв і дивився, блукаючи *очима* вздовж вулиці і не знаходячи її меж.

У сутінках вулиці він вбачав якусь приховану пастку. Тьмяний блиск ліхтарів, разки світючих вітрин, сяєво кіно – були йому блудними вогниками серед драговини. Вони манять, але гублять. Вони *світять,* але сліплять. А там, на горбах, куди лавами сходять будинки й женеться вгору широкий брук, у темряві, що зливалася з небом і каменем, – там величезні водоймища отрути, оселі слимаків, що напливають увечері сюди, в цей *давжлезний Хрещатий Яр.* І коли б його міць, він накликав би грім на це сіре, важке болото, як *казковий чарівник (В. Підмогильний).*

3. ІІ. На основі прочитаного тексту складіть асоціативні хмаринки метафоричних сполучень слів, навіяних автором тексту. Опишіть Ваші враження від нічного міста. Яка лексика домінує у Вашому описі?

Результати перевірки завдань засвідчили, що більшість студентів (90%) упоралася з виконанням запропонованих завдань. Респонденти правильно окреслили особливості стильового використання фразеологізмів у професійному мовленні фахівців медіа. Достатньо повно схарактеризували специфіку диференціювання словникового складу української мови на загальновживану, спеціальну та лексику обмеженого вжитку.

Майбутні журналісти прокоментували особливості груп стилістично маркованої лексики (діалектизми, професіоналізми, жаргонізми), ілюструючи теорію конкретними прикладами. Проте більшість респондентів (67 %) не змогли правильно її представити засобами інфографіки, обмежившися повторенням текстового фрагменту, особливо під час характеристики архаїзмів, історизмів, неологізмів. Щоправда, не всі студенти змогли обґрунтувати змістові характеристики термінних понять «багатозначні й однозначні слова», «фразеологічні звороти», «групи слів за значенням та сферою вживання». Розповіді про лексичне багатство сучасної української мови були однотипні, шаблонні, без належного ілюстрування прикладами з творів художньої літератури.

Узагальнені показники рівнів сформованості риторичної компетентності майбутніх журналістів у процесі вивчення мовознавчих дисциплін на першому етапі педагогічного експерименту подано в таблиці 3.3.1.

Таблиця 3.3.1.

Рівні сформованості риторичної компетентності майбутніх журналістів на першому етапі педагогічного експерименту

Високий рівень		Достатній рівень		Середній рівень		Елементарний рівень	
ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ
18%	12%	42%	31%	33 %	47%	7%	10%

Під час контрольного зрізу ***другого етапу експериментально-дослідного навчання*** – ***оперативно-систематизувального*** – рівні сформованості риторичної компетентності майбутніх журналістів перевіряли за допомогою розроблених завдань, спрямованих на встановлення сформованості низки вмінь: визначати джерела інформації, основну й другорядну інформацію, ключові слова, розрізняти факти і судження, зіставляти інформацію з життєвим досвідом, обґрунтовувати достовірність інформації, висловлювати ставлення до змісту інформації та обґрунтовувати її, формулювати висновки.

1. І. Прочитайте текст.

Мистецтво помилятися

Як же ми всі прагнемо бути непомильними! Боїмося помилок як вогню. Дорікаємо за помилки іншим. Тицяємо пальцями. Дивимося з осудом. Сваримо дітей. Виправляємо в зошитах червоним чорнилом. Ганимо. Або стаємо на ті самі граблі – картаємо себе. Посипаємо голову попелом. Намагаємося приховати невдачі. Стерти з пам’яті. І більше не згадувати. Почати з чистої сторінки. І все – геть чисто все – зовсім не виправдано: помилки – це наші надійні дороговкази.

Без помилок ми не зростаємо, не набираємося досвіду, не випробовуємо себе і світ на міцність. Без помилок ми не навчимося писати правильно. Без помилок ми не зможемо оцінити досягнень. Не зможемо спрогнозувати ризики.

Не зможемо зрозуміти природу невдач. Без роботи над помилками ми не рухатимемося вперед. Без пам’яті помилок ми не матимемо власної історії саморозвитку (Марія Титаренко).

1. II. Дайте відповіді на запитання:

- Чи погоджуєтеся Ви з думкою журналістки М. Титаренко, що страх помилятися має витоки з дитинства?
- Що, на Вашу думку, є причиною виникнення страху помилятися?
- Чи можете навести приклади зловживання категоричних слів старшими, коли Ви припускалися помилок?
- Чи схвалюєте Ви сучасний підхід до оцінювання учнів початкових класів, зокрема не виставляти оцінок?
- Що запропонували б Ви змінити в системі оцінювання студентів? Аргументуйте.
- Як Ви сприймаєте рекомендацію для студентів – вести індивідуальний щоденник помилок?
- Як Ви розумієте тезу засновниці Львівської бізнес-школи УКУ Софії Опацької «Помиляйтеся швидко, дешево і розумно!»?
- Яку із тез Марії Титаренко Ви обираєте для себе як пріоритетну: 1. Без помилок ми не навчимося писати правильно. 2. Без помилок ми не зможемо оцінити досягнень. 3. Не зможемо спрогнозувати ризики. 4. Не зможемо зрозуміти природу невдач. 5. Без роботи над помилками ми не рухатимемося вперед. 6. Без пам’яті помилок ми не матимемо власної історії саморозвитку. Обґрунтуйте.
- Чи є для Вас подана інформація актуальною? Прокоментуйте.

1. III. Виконайте завдання. Напишіть інтерактивний есей на одну із тем: 1) «Ціна помилок»; 2) «Помиляючись, знаходь вихід до успіху»; 3) Без помилок ми не набираємося досвіду».

2.I. Ознайомтеся з новинними текстами, розміщеними в медіаресурсах, про розслідування справи Спартака Суббoти. З’ясуйте, чому матеріали першого сайту відрізняються лояльністю, редактори уникають оцінних суджень, другого

– категоричністю, емоційністю, мають викривальний характер щодо згубного впливу Спартака на студентську аудиторію, третього – анекдотичний характер. Проведіть роботу з виявлення маніпулятивних текстів у контексті інформаційної війни.

2. ІІ. Опрацюйте презентацію «Фактчекінг та способи уникнення неправдивої інформації в мережі», розміщену в блозі Центру культури української мови кафедри української мови Факультету української філології, культури і мистецтва Київського столичного університету імені Бориса Грінченка за покликанням ….

3.І. Ознайомтеся із поданими порадами для майбутніх журналістів «Як випрацювати чітку дикцію».

Порада 1. Слово журналіста має бути не тільки правильним щодо чіткої вимови, а й дикційно нормативним. Зміст поняття *«дикція»* науковці характеризують як синтез: а) розбірливості, б) унормованості, в) емоційно-експресивного забарвлення звукової мови. Неабиякий вплив на рівень дикційної виразності справляє інтонаційна змістовність та психологічна наповненість мовного звучання. Перераховані елементи створюють сукупність виразних дикційних засобів, які впливають на художньо-естетичні якості мовлення. Вирішальну роль у створенні чіткої дикції має артикуляція кожного звука, яка твориться завдяки різним положенням язика, губів, м'якого піднебіння, нижньої щелепи.

Порада 2. Порівняйте артикуляцію звуків [д] – [т] та [з] – [с]. Під час вимови стежте за положенням язика, який під час вимови звуків [д] – [т] легко торкається альвеол верхніх зубів, коли ж вимовляємо звуки [з] – [с] кінчик язика торкається альвеол нижніх зубів. Запам’ятайте звуки передньоязикові верхньозубні: [д – д’ – т – т’ – л – л’ – н – н’ – р – р’]. Вимовляючи предньоязикові верхньозубні звуки, стежте, щоб язик легко торкався альвеол верхніх зубів. До передньоязикових нижньозубних належать звуки: [з – з’ – с – с’ – ц – ц’ – дз – дз’]. Вимовляючи предньоязикові верхньозубні звуки, стежте, щоб язик легко торкався альвеол нижніх зубів.

Запам’ятайте, щоб розвинути м'язи мовного апарату, необхідно двічі а тиждень робити артикуляційну гімнастику, яка знімає зайву напругу, сприяє виробленню рухомості, артикуляційній точності під час вимови звуків. Тож розпочніть артикуляційну гімнастику з вимови передньоязикових верхніх та передньоязикових нижніх приголосних звуків. Успіхів Вам!

Порада 3. Розпочніть роботу над вимовою голосних і приголосних звуків із встановлення правильного положення артикуляційного апарату з дотриманням беззвучної вимови кожного основного алофона. Після того як відпрацюєте вимову, зафіксувавши її, переходьте до вимовляння звуків уголос.

Порада 4. Для безпосереднього зв'язку мовленнєвого апарату із внутрішнім світом доцільно проводити артикуляційну гімнастику, яка змінила б акцент із фонаційного звучання і спонукала б до творчого самопочуття, створеного запропонованими умовами, як-от: звуком [ш] передайте шум вітру, звуком [м] – гудок сирени, звуком [з] – свист людини. Виконуйте вправи в русі: уявіть, що ви в полі косите хліб. Рух коси поєднайте із звучанням звука [ш], або уявіть, що ви в полі сієте хліб. Рух руки з зерном поєднайте із звучанням звука [с].

Порада 5. Засвоївши вимову звуків за місцем і способом творення, відчувши їх акустичне звучання, навчіться сполучати звук до звука, стежачи за фазами артикуляції наступного та попереднього звуків. Сполучайте звуки за таким алгоритмом: 1) глухий + глухий приголосний; дзвінкий + дзвінкий приголосний; сонорий + сонорний приголосний; далі змінюйте комбінації, стежте за роботою язика та губів, фіксуйте положення за допомогою схем, рисунків. Сполучай звуки так, щоб кожне поєднання акцентувало вимову звука на початку, в середині та в кінці звукосполучень. Під час проведення артикуляційної гімнастики слідкуйте за диханням: вдих – скорочується діафрагма, розширюються легені та нижні ребра; затримка – фіксується вдих, і після цього починаємо повільний видих із вимовою голосного або приголосного звука. Артикуляційну гімнастику виконуйте в середньому темпі і слідкуйте за вільним проходженням звука в резонатори, уникаючи напруження шийних м'язів. Звук має бути легким, мелодійним, чистим.

Порада 6. Під час артикуляційної гімнастики стежте за тональністю звучання: виконуйте артикуляційну гімнастику не тільки розмовно, а й наспівно, з поступовим підвищенням тону або півтону і так само пониженням тону й півтону. Слідкуйте за темпоритмом. Пам'ятайте, що українській мелодиці властиве повне звучання голосних. Артикуляційні вправи мають бути підкорені внутрішньому змісту, тобто виконуватися із певним завданням: наказуйте, забороняйте, просіть, кличне, заспокоюйте умовного співрозмовника, ведіть з ним бесіду.

Порада 7. Під час виконання артикуляційної гімнастики особливу увагу звертайте на логічну виразність – заздалегідь з'ясовуйте авторську думку і своє ставлення до неї. Майстерно використовуйте елементи внутрішньої техніки – створення асоціацій на основі авторського тексту, розкриття підтексту, передача їх суб'єкту, тобто шукайте ті внутрішні збудники, що примушують вимовляти текст і викликають потребу діяти.

Порада 8. Пам'ятайте, що домогтися органічного народження слова можна тільки за умови, коли за ним буде конкретний образ, що уможливить уникнення штампів у мові і сприятиме розвитку думки. Тож робота над дикцією полягає не тільки в удосконаленні мовного апарату, його артикуляційної чіткості та виразності, а й відповідно – у доборі засобів, які сприяють яскравому розкриттю та втіленню авторсько-режисерських завдань та задумів. Ефективність роботи залежить від її систематичності.

Порада 9. Практикуйте вдома багаторазове виразне читання вголос, а також на практичних заняттях в академічній групі конкурси майстрів виразного читання на групових заняттях. Це активізує увагу, привчає уважно слухати не тільки себе, а й своїх однокурсників, виробляє навички правильного чіткого мовлення і критичного прослуховування, а також уважного прослухування записів професійних акторів, мови дикторів радіо та телебачення.

3.ІІ. Розробіть власні поради майбутнім журналістам про вироблення чіткої дикції у формі презентації з урахуванням таких складників риторичної компетентності фахівців медійної галузі: теоретичні знання з основ риторики;

володіння мовними засобами з урахуванням різних функційних стилів, жанрів і типів мовлення; риторична культура монологу, діалогу, полілогу; риторична діяльність майбутнього журналіста у різноманітних навчальних, життєвих та професійно зумовлених ситуаціях; комунікативно-риторичний досвід майбутніх журналістів; усвідомлення майбутніми журналістами ціннісних орієнтацій; прагнення до фахового україномовного саморозвитку й самовдосконалення.

Із пропонованими завданнями успішно впоралися 60% респондентів експериментальних груп, що розглядаємо як об'єктивну закономірність, оскільки на другому етапі експерименту аналогічні завдання вони виконували систематично з подальшим обговоренням у групах. Проте для значної частини студентів завдання про причини виникнення страху помилятися, наведення прикладів зловживання категоричних слів старшими до того, хто припускався помилок, викликало утруднення. Не готові запропонувати зміни в системі оцінювання студентів закладів вищої освіти через усталену традицію бути оціненим – 55% респондентів. Більшість студентів не побачила доцільності у веденні індивідуального щоденника помилок через надмірну перевантаженість завданнями з навчальних дисциплін. Показали недостатню обізнаність з виявлення маніпулятивних текстів у контексті інформаційної війни – 65% респондентів. Тільки у 9 % респондентів письмові есеї було оцінено високим балом. 51% ренпондентів досягли достатнього рівня. Пропоновані завдання на розроблення порад майбутнім журналістам щодо вироблення чіткої дикції у формі презентації студенти виконали здебільшого поверхово, однотипно, без належної новизни й урахування складників риторичної компетентності майбутнього журналіста, що подаємо у відсотковому відношенні: В експериментальних групах: 98 балів – 3,5%, 96 балів – 4%, 95 балів – 4, 5%; 94 бали – 11%, 92 бали – 9%, 90 балів – 9%; 84 бали – 20%, 77 балів – 29%, 67 балів -– 10%; У контрольних групах: 96 балів – 1,5%, 94 бали – 2%, 93 бали – 2, 5%; 90 балів – 10%, 86 балів – 10%, 84 бали – 19%; 80 балів – 20%, 75 балів – 30%, 65 балів – 5%.

Подаємо в таблиці результати другого етапу експериментально-дослідного навчання.

Таблиця 3.3.2

Результати другого етапу експериментально-дослідного навчання

Групи	Високий	Достатній	Середній	Елементарний
ЕГ	9 %	51 %	34 %	6 %
КГ	8 %	27 %	55 %	10 %

Показовими виявилися результати контрольного зрізу ***третього етапу педагогічного експерименту – продуктивно-творчого,*** на якому пріоритетне місце було відведено завданням інтерактивного характеру, які спрямовані на актуалізацію теоретичної інформації мовознавчого й риторичного змісту, розв'язання проблемних завдань комунікативного характеру, продукування нових ідей через розвиток творчого, самобутнього та критичного мислення, мовленнєвих навичок, спонтаного мовлення під час обговорення актуальних проблем, порушених у текстах професійного спрямування.

Подаємо зразки завдань до текстів, запропонованих майбутнім журналістам під час ***третього етапу педагогічного експерименту.***

І. Прочитайте. На основі тексту побудуйте діалог на тему «Магічна техніка майстра живопису».

Натюрморти словами

Я марила бути художницею, відколи себе пам'ятаю. Тож батьки рано відвели мене в омріяну художню школу, де я безтямно й безповоротно закохалася в акварельний живопис. Мені пощастило потрапити в науку до чудового українського аквареліста Геннадія Івачьова: я спостерігала за розмашистими рухами його пензля як зачарована. Акварелі на його зволожених ватманах слухняно розтікалися врізнобіч, розповзалися, накладалися, світилися, пейзажі наповнювалися простором та прозорістю, і дихали, оживали, сяяли, як це вміють робити тільки акварелі. З-під його пензлів на очах випиналися дерева,

ліси, озера, гори. О, а які він начакловував небеса! Здавалося, що його акварельні небеса перевершували справжні...

Відтоді я сприймаю світ акварельно: так, ніби все довкруж витворено в техніці акварелей по-мокрому. Я навіть уявляю, що білі гілки на темному тлі промальовано вигостреним шматком воску, зорі – нахляпано змоченим у воді помазком, а відблиски на воді відтиснено по-сирому порепаною старою губкою чи шматком газети. Магічна техніка мого вчителя. Оптика, через яку я відтоді переломлюю і відчуваю усе, що бачу.

Певна, що словами можна теж отак живописати. Чи то подібно до техніки акварелей, а чи олії, акрилу, гуаші. Адже є слова масні, важкі, їх варто розбавляти розчинниками. І так накладати їх у реченні шар за шаром, аж до випуклої олійної техніки *імпасто* – коли видно рельєф мазків і вони, наче барельєф, випинаються із напнутого на раму полотна. Або як мої улюблені акварелі, де слова легкі і прозорі, де в тексті багато незамальованого простору, де текст дихає і розтікається залежно від кута нахилу поверхні й вологості паперу (Марія Титаренко).

1. II. Як Ви розумієте назву тексту «Натюрморти словами»? До чого вона кличе Вас як майбутніх журналістів?
2. III. Як Ви поясните підтекст авторки тексту, закладений у примітці (До речі, якісні акварелі зроблено на медовій основі, вони мають аж в’язнути на пальці) ?
1. IV. Прокоментуйте висловлену тезу: «Є слова масні, важкі, їх варто розбавляти розчинниками» в контексті Вашої майбутньої журналістської діяльності.
1. V. Проведіть мовний експеримент зі самостійно дібраними словами, що належать до різних повнозначних частин мови або лише до однієї частини мови. Створіть із них такі поєднання сполук метафоричного змісту, що виражають несподівані відкриття чи смисли.
2. I. Прочитайте. Сформулюйте й запишіть висновки щодо поданої в тексті інформації.

Стресощирість

Я не знаю людей, які б не хвилювалися перед публічним виступом. Навіть ті, які, здавалося би, тримаються на сцені впевнено і розкуто, видають себе ледь помітними дрібницями. Незначна задишка, плямистий рум'янець, пришвидшене мовлення, сухість у роті, легке тремтіння рук, надто натягнута усмішка, розмахування мікрофоном і таке інше. Дехто вміє вправніше маскувати свої переживання, дехто й не здогадується їх маскувати, а дехто просто не виступає. Ніколи. Ніде. За жодних обставин.

Зазвичай ми не задумуємося про справжню причину страху. Ми тотально боїмось (і все тут!), безоглядно віддаємося на поталу паніці (і нема на то ради!). А такого не буває. Коли нам погано, ми діагностуємо причину, виявляємо локацію болю і тоді цілеспрямовано лікуємо хворе місце відповідними засобами. Аналогічно зі страхом виступу. Коли я питаю у студентів: а чого саме ви боїтеся, вони губляться. Тоді я прошу їх написати конкретний список – що довший, то кращий, щоб вони згадали всі свої можливі «больові точки», а тоді ми доберемо ліки чи голку на кожну точку. Така собі прицільна акупунктура усіх наших «ахіллесових» п'яток, навіть якщо їх усі сорок, як у сороканіжок

У топі таких-от списків «страшків»: страх видатись нерозумним, страх неспроможності відповісти на запитання із залу (тобто знову видатися нерозумним), страх забути слова й розгубитись (і знову – нерозумний), страх сказати якусь дурницю (те саме), невдало пожартувати (знов), заговоритися, не вкластись у час тощо. Практично усе це зводиться до одного: всі ми хочемо бути бездоганними. Непомильними. Досконалими. Щоб комар носа не підточив. І в цьому хиба: ідеальних не буває (М.Титаренко).

2. II. Чи доводилося Вам коли-небудь переживати бар'єри в комунікації (з однолітками, людьми старшого віку, наставниками)?
2. III. Чи була у Вас спроба долати бар'єри в комунікації? З яким результатом?
2. IV. Який Ви комунікант / комунікантка? (рефлексія).

3. І. Прочитайте текст. На основі тексту побудуйте діалог на тему «Слово має невичерпний потенціал: *зачаровувати, обнадіювати, навертати, гоїти, оздоровлювати, лікувати, підтримувати, воскрешати*».

Вага і невагомість слів

Ми живемо у світі слів, значення і походження яких часто не знаємо, бо просто не цікавимось, не замислюємося над цим. Розраховуємося словами, наче монетами, не вникаючи, що на них зображено. Кажемо «дякую», не вкладаючи справжньої подяки, вітаємось «добридень» без свідомого побажання доброго дня, обіцяємо собі «що більше так не будемо», але, на відміну від Мані, свідомо легковажимо обіцянкою за першої ж нагоди.

Словами *розчаровуємо, зневірюємо, відвертаємо, ранимо, калічимо, отруюємо, вбиваємо*. О так, цим ми користуємося вміло, бо слово й надалі залишається найсильнішою зброєю нашої комунікації. Слово й надалі має властивість застрягати в горлі. І в серці. А проте слово має і протилежний невичерпний потенціал: *зачаровувати, обнадіювати, навертати, гоїти, оздоровлювати, лікувати, підтримувати, воскрешати*. І так, цим ми легковажимо, бо зброя у комунікації, авжеж, важливіша, надійніша й сильніша. Так нам видається. «Мамо, я тобою люблю», – каже моя Маня, коли я на неї сердита. І я точно знаю, що «обеззброєння» любов'ю – сильніше за будь-яку зброю.

В одному скандинавському міфі герой будував зі слів човна, а коли йому не вистачило одного слова, він пішов його шукати. Моя Маня будує зі слів свого човна – і я хочу, щоб ті слова були справжніми, міцними й надійними, а не слабкими, трухлявими й порожніми. Бо на тому човні їй ще плисти і плисти по житті. Латати чиїсь серця. Впольовувати нові смисли. Перемагнічувати компас світу навспак: від слів, і слів, і слів назад – до Слова (Марія Титаренко, з її книги «Комунікація від нуля»).

3.ІІ. Зі слів з невичерпним позитивним потенціалом збудуйте човна, в якому Ви будете пливти в майбутньому професійному медійному морі.

3.ІІІ. Продовжіть зміст незакінчених речень: 1. Моя мрія – стати журналістом/журналісткою, оскільки… . 2. Коли я отримаю диплом журналіста/журналістки я… . 3. Риторика потрібна мені як майбутньому журналісту/журналістці для того, щоб… .4. Я прагну підвищити риторичну майстерність, щоб… . 5. Професійна діяльність журналіста потребує сформованості риторичних умінь і навичок, оскільки … .

Із пропонованими завданнями успішно впоралися 87% респондентів експериментальних груп, що пояснюємо як один із показників ефективності запропонованих текстів професійного спрямування, а також проблемно-пошукових та інтерактивних завдань, що передбачали творчий підхід до їх виконання. Конструктивними й переконливими були відповіді студентів на інтерактивні запитання: Чи доводилося Вам коли-небудь переживати бар'єри в комунікації (з однолітками, людьми старшого віку, наставниками)? Успішно впоралися із завданнями: Продовжіть зміст запропонованих незакінчених речень більше 79% респондентів. Проте для 30% респондентів мовний експеримент, що стосувався самостійного добору слів, які належать до різних повнозначних частин мови або лише до однієї частини мови, і створення із них таких поєднань сполук метафоричного змісту, що виражають несподівані відкриття чи смисли, викликав значні утруднення, які можна пояснити недостатньо розвиним метафоричним та асоціативним мисленням, а також відсутністю навчального досвіду виконання пропонованих завдань у майбутніх журналістів. Відтак лише в 15% респондентів письмові роботи було оцінено високим балом.

Таблиця 3.3. 2.

Показники рівнів сформованості риторичної компетентності майбутніх журналістів у процесі вивчення мовознавчих дисциплін

Рівні	**КГ (232 студенти)**		**ЕГ (230 студентів)**	
	Відсоток від загальної вибірки	*Кількість студентів*	*Відсоток від загальної вибірки*	*Кількість студентів*
Елем-рний	12%	28	4%	9

Середній	48%	111	26%	60
Достатній	30%	70	55%	126
Високий	10%	23	15%	35

Відповідно високий рівень сформованості риторичної компетентності в майбутніх журналістів експериментальних груп зріс на 5%, достатній рівень – на 25%. До числа респондентів з високим рівнем сформованості риторичної компетентності віднесено 15% студентів експериментальних груп, з достатнім рівнем – 55%, з середнім – 26%, з елементарним – 4 %.

Порівняльну характеристику рівнів сформованості риторичної компетентності майбутніх журналістів у процесі вивчення мовознавчих дисциплін представлено в діаграмі 3.3.1.

Діаграма 3.3.1.

Динаміка рівнів сформованості риторичної компетентності майбутніх журналістів у процесі вивчення мовознавчих дисциплін

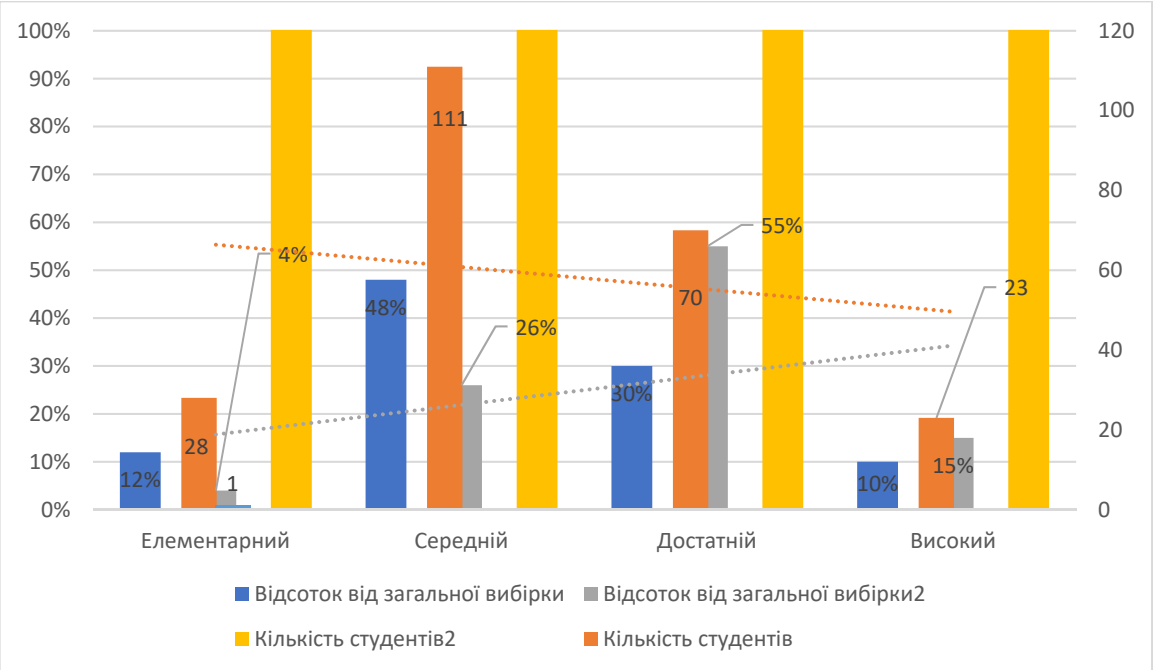

Здобуті результати під час експериментально-дослідного навчання у відсотковому відношенні ілюструють позитивну динаміку змін у рівнях сформованості риторичної компетентності майбутніх журналістів

експериментальних груп, водночас спостережено незначну позитивну динаміку змін у рівнях сформованості риторичної компетентності майбутніх журналістів контрольних груп.

Аналіз та узагальнення здобутих результатів під час контрольного етапу педагогічного експерименту дав змогу дійти таких висновків: ефективність теоретично-обґрунтованої й упровадженої в освітню практику методику формування риторичної компетентності майбутніх журналістів у процесі вивчення мовознавчих дисциплін підтверджено експериментально. Майбутні журналісти, які навчалися за експериментальною методикою, оволоділи стійкими навичками самоорганізації, раціональними навичками парної, командної та групової навчальної співдіяльності й співтворчості на засадах рівноправного партнерства, оперували відвертими толерантними рефлексіями, саморефлексіями, виявляли мотивацію до активного особиснісного мовного самовираження, активно репрезентували вербальні й невербальні засоби комунікації під час виголошення промов чи захисту проєктів з проблем, пов’язаних із життям або майбутньою журналістською діяльністю. Водночас теоретична обізнаність із мовними нормами з цифровими засобами в аспекті пошуку доцільних джерел інформації, а також навички опрацювання різних інформаційних ресурсів, способів виявлення неправдивої інформації, закріплені системою продуктивно-творчих завдань і вправ на текстовій основі професійного спрямування, значною мірою сприяли розвитку в них мовної спостережливості, імпровізованої мовотворчості та адаптованості до виголошення промов, виступів перед аудиторією.

Висновки до третього розділу

У розділі визначено й обґрунтовано критерії, показники рівнів сформованості риторичної компетентності майбутніх журналістів у процесі вивчення мовознавчих дисциплін. Констатовано, що визначені критерії, показники та рівні сформованості риторичної компетентності майбутніх

журналістів у процесі вивчення мовознавчих дисциплін ґрунтуються на врахуванні змістового наповнення та структурних складників базового поняття «риторична компетентність майбутніх журналістів». Акцентовано, що стрижневими складниками риторичної компетентності майбутніх фахівців у роботі виокремлено: *мотиваційно-ціннісний, інформаційно-когнітивний, функціонально-діяльнісний, професійно-адаптивний,* оскільки саме ці складники віддзеркалюють багатовекторність риторичної діяльності майбутніх журналістів, дають змогу оновити зміст і технологічні аспекти мовленнєво-риторичної підготовки майбутніх журналістів.

Кожен із критеріїв у дисертації описано з урахуванням сукупності показників, які в педагогічній науці прийнято співвідносити як загальне та часткове. Задля діагностування рівнів сформованості риторичної компетентності майбутніх журналістів у процесі вивчення мовознавчих дисциплін та отримання вірогідних результатів на констатувальному етапі педагогічного експерименту застосовано методи широкого функційного призначення, зокрема такі, як: метод саморефлексії, за допомогою якого студент самостійно визначає рівень сформованості риторичної компетентності, доповнюваний об’єктивними спостереженнями й оцінними судженнями студентів академічної групи та викладачем за рівнем сформованості риторичних умінь і навичок на заняттях мовознавчих дисциплін. Рівні сформованості риторичної компетентності майбутніх журналістів визначено в процесі проведення анкетування, бесід, практичних занять, виконання практичних усних і письмових завдань і вправ на текстовій основі риторичного характеру, захистів презентацій, проєктів, лінгвістичних повідомлень з використанням тематичних відеозаписів професійного спрямування.

З’ясовано, що одержані дані про рівень сформованості риторичної компетентності майбутніх журналістів у процесі вивчення мовознавчих дисциплін, результати виконання діагностувального зрізу засвідчили домінування репродуктивного характеру здобуття знань і недостатню сформованість риторичних умінь та навичок, зокрема умінь спілкуватися;

працювати з текстом; спостерігати, аналізувати, синтезувати, узагальнювати, виділяти суттєві ознаки предметів, явищ, положень, абстрактних понять, добирати матеріал для виступу; вести бесіду, дискусію, відстоювати власну позицію, доводити, спростовувати, обґрунтовувати, формулювати теоретичні узагальнення та висновки. На основі перевірки та аналізу результатів зрізових робіт було визначено чотири критерії: *мотиваційно-ціннісний, знаннєвий, діяльнісний, рефлексійний*.

Встановлено показники *високого, достатнього, середнього, елементарного* рівнів сформованості риторичної компетентності майбутніх журналістів, які узгоджено зі складниками риторичної компетентності й компетентнісними вимогами робочих програм навчальних дисциплін мовознавчого циклу, зокрема: «Українська мова у професійному спілкуванні: Українська мова в медіа та практична стилістика»; «Українська мова у професійному спілкуванні: Культура мовлення»; «Українська мова у професійному спілкуванні: Редагування та стилістика»; «Українська мова за професійним спрямуванням».

На констатувальному етапі педагогічного експерименту встановлено домінування (пересічно 62%) середнього й низького рівнів сформованості риторичної компетентності майбутніх журналістів, які загалом продемонстрували недостатній рівень володіння відомостями про інформацію, факти й судження, що зумовило експериментальну перевірку запропонованої методики формування риторичної компетентності майбутніх журналістів у процесі вивчення мовознавчих дисциплін.

Задля розв’язання завдань педагогічного експерименту розроблено описову лінгводидактичну модель методики формування риторичної

к

о

м

п

е

т

е

журналістів на заняттях мовознавчих дисциплін ураховано результати констатувального зрізу.

Констатовано, що стратегія дослідницького пошуку зумовила виокремлення конкретних вимог, необхідних для впровадження методики формування риторичної компетентності майбутніх журналістів на заняттях мовознавчих дисциплін, зокрема: 1) розподіл студентів на експериментальні й контрольні групи з урахуванням приблизно однакового базового рівня їх риторичних умінь і навичок; 2) експериментальну роботу провести з-поміж студентів першого курсу закладів вищої освіти; 3) забезпечення дидактичними матеріалами та методичними рекомендаціями викладачів відповідних кафедр закладів вищої освіти для апробування запропонованої методики формування риторичної компетентності майбутніх журналістів на заняттях мовознавчих дисциплін в експериментальних групах.

Дослідно-експериментальне навчання передбачало поетапне впровадження методики формування риторичної компетентності майбутніх журналістів у процесі вивчення мовознавчих дисциплін. Для проведення експерименту визначено три етапи: І етап – *мотиваційно-когнітивний*, ІІ етап – *оперативно-систематизувальний*; ІІІ етап – *продуктивно-творчий.*

На першому етапі експерименту під час пояснення теоретичного мовного матеріалу передбачено встановлення й корелювання взаємозв’язків між зоровим образом і словесним вираженням задля досягнення не лише усвідомленого розуміння складних граматичних понять, правил, засвоюваної мовної теорії загалом, а й вироблення вмінь виокремлювати вузлові положення, поняття, граматичні категорії, надважливі для грамотної професійної комунікації, а також обґрунтовувати теоретичний матеріал в аудиторії з презентуванням відповідної інфографіки та відеоматеріалів. Водночас опертя на здобутки психології та педагогіки дало змогу з’ясувати, що для свідомого опанування теоретичного матеріалу, утримання його в пам’яті доцільно використовувати спеціальні вправи і завдання, готувати усні та письмові лінгвістичні повідомлення, проводити конкурси захисту індивідуальних, парних, групових проєктів.

На другому етапі експерименту під час опрацювання теоретичного матеріалу передбачено супровід в опрацюванні засвоюваної теми зразками інфографіки, відеоматеріалів, узагальнювальних схем, таблиць як зорових опор для свідомого запам'ятовування мовної теорії та виконання системи вправ і завдань комунікативного спрямування, пов'язаних із майбутньою діяльністю з фаху, що спонукають їх до активного спілкування й прогнозування можливих професійних ситуацій, а також шляхів їх позитивного розв'язання. Дієвим складником навчального спілкування на практичних заняттях стали комунікативні настанови – вербалізовані дії, що налаштовують на конструктивне спілкування майбутніх журналістів, спонукають їх до пошуку оптимальних засобів мовного вираження позицій, думок, толерування дипломатичних підходів у досягненні поставленої мети. Змістом окремих вправ передбачено поетапне та послідовне виконання дій майбутніх журналістів до описаних комунікативних ситуацій, а також визначення стилю, жанру висловлення.

Третій етап експериментально-дослідного навчання формування риторичної компетентності майбутніх журналістів у процесі вивчення мовознавчих дисциплін зреалізовано за такими пріоритетними напрямами: стимулювання активної мовленнєвої діяльності студентів; формування стійкої мотивації до усвідомленого засвоєння норм сучасної української літературної мови; розвиток лінгвістичної креативності, мовного чуття, мовного досвіду, толерантної мовної поведінки, асоціативного й критичного мислення, а також через упровадження продуктивних інноваційних технологій, зокрема: особистісно орієнтованих, спрямованих на формування комунікабельної особистості, здатної працювати в команді й самостійно створювати мовленнєві продукти, оптимально рефлексувати; когнітивно орієнтованих, що передбачають розвиток інтелектуальних здібностей, емоційного інтелекту за допомогою завдань проблемо-дослідницького характеру; діяльнісно орієнтованих технологій, які сприяють формуванню практичних риторичних умінь і навичок під час виконання завдань і вправ професійного спрямування.

Здобуті результати під час експериментально-дослідного навчання у відсотковому відношенні ілюструють позитивну динаміку змін у рівнях сформованості риторичної компетентності майбутніх журналістів експериментальних груп, водночас спостережено незначну позитивну динаміку змін у рівнях сформованості риторичної компетентності майбутніх журналістів контрольних груп. Аналіз та узагальнення здобутих результатів під час контрольного етапу педагогічного експерименту дав змогу констатувати, що ефективність теоретично обґрунтованої й упровадженої в освітню практику методику формування риторичної компетентності майбутніх журналістів у процесі вивчення мовознавчих дисциплін підтверджено експериментально. Майбутні журналісти, які навчалися за експериментальною методикою, оволоділи стійкими навичками самоорганізації, раціональними навичками парної, командної та групової навчальної співдіяльності й співтворчості на засадах рівноправного партнерства, оперували відвертими толерантними рефлексіями, саморефлексіями, виявляли мотивацію до активного особиснісного мовного самовираження, активно репрезентували вербальні й невербальні засоби комунікації під час виголошення промов чи захисту проєктів з проблем, пов’язаних із життям або майбутньою журналістською діяльністю.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

Аналіз теоретичних здобутків в аспекті обраної проблеми дослідження, спеціальної літератури, різножанрової джерельної бази дав змогу дослідити стан розвитку означеної проблеми в науковому дискурсі, а відтак констатувати, що науковцями найповніше вивчено історію становлення та досвід навчання риторики в Давній Греції, Давньому Римі, де первісно риторика виражалася у формі живого усного мовлення оратора, його майстерності красномовства. У період Відродження риторика античних риторів в європейських країнах продовжує розвиватися на зразках античних шкіл ораторського мистецтва в нерозривному зв'язку з літературним мистецтвом і посиленою увагою до людини, її життєвих та духовних потреб.

Опрацювання спеціальної літератури про становлення риторики як наукової галузі в Україні, витоки якої сягають періоду розквіту Київської Русі, засвідчило, що український риторичний досвід формується з появою двох шкіл: 1) «школи грамоти»; 2) «школи книжного вчення». У добу українського Відродження (XVI – XVII ст.) почалися позитивні зміни в культурно-освітньому житті українців, оскільки з'являються середні навчальні заклади, козацькі школи, в яких формували у вихованців козацький дух, навички гарного переконливого мовлення.. Сприятливими для розвитку української риторики виявилися XVII – XVIII століття, коли в різних містах України з'являлися братські школи середнього типу, де учні різних соціальних станів вчилися передусім читати і писати. Особливого розквіту набула риторика в період функціонування Києво-Могилянської академії, де особливу увагу приділяли ознайомленню студентів з досвідом відомих риторів доби Античності, зокрема з працями Аристотеля, Сократа, Платона, Горгія, Цицерона та інших.

Несприятливими для розвитку української риторики виявилися затяжні суспільно-політичні процеси XIX-XX століть, позначені забороною в XIX столітті вивчення української мови та спілкування нею в громадських місцях тогочасної імперії. У колишню радянську добу в XX столітті, хоч в українських

закладах освіти було поновлено вивчення української мови і літератури, проте «Риторику» як навчальну дисципліну було вилучено із усіх навчальних планів закладів вищої освіти як таку, що формувала буржуазний світогляд, шкідливий для тогочасної авторитарної системи. Сучасні українські науковці у різножанрових виданнях розробили теоретичні прикладні аспекти риторики, використовуючи цінні здобутки риторів різних епох й адаптуючи дидактичний інстументарій дисципліни до мінливих умов динамічного сьогодення. Вивчення досвіду професорсько-викладацьких колективів закладів вищої освіти України, ознайомлення зі змістом освітніх програм спеціальності 061 «Журналістика» за першим (бакалаврським) рівнем вищої освіти дають підстави констатувати, що сучасні реалії й виклики сьогодення спонукають викладацьку спільноту до постійного оновлення теоретичних і прикладних аспектів змісту навчальних програм із дисциплін професійного спрямування.

Узагальнення теоретичних напрацювань сучасних науковців з досліджуваної проблеми в галузі психології, педагогіки та лінгводидактики з проблеми риторизації освітнього процесу в закладах загальної середньої освіти та закладах вищої осіти дало змогу відстежити еволюціонування методологічних підходів, концептуальних положень, методичних ідей задля обґрунтування психолого-педагогічних засад формування риторичної компетентності майбутніх журналістів у процесі навчання мовознавчих дисциплін. Встановлено, що в останнє двадцятиліття професія журналіста набула виняткової популярності в інформаційному суспільстві, оскільки узвичаєними й доступними для громадян стали глобальні, медійні, мережеві та інші засоби масової інформації, що об’єктивно зумовлює посилення риторичного складника у теоретико-прикладних аспектах змісту мовознавчих дисциплін для студентів спеціальності «Журналістика» й корелює із соціальним запитом сучасного суспільства, а відтак потребує розроблення ефективної методики формування риторичної компетентності майбутніх журналістів у процесі вивчення мовознавчих дисциплін.

У дослідженні проаналізовано зміст базових понять *«риторика», «педагогічна риторика, «риторична компетентність», «підхід», «підхід до навчання», «підхід до навчання мовознавчих дисциплін», «технології навчання», «інноваційні технології»,* а також уточнено поняття: *«риторична компетентність майбутніх журналістів», «інноваційні технології на заняттях мовознавчих дисциплін»* задля обґрунтування психолого-педагогічних і лінгводидактичних засад та розроблення методики формування риторичної компетентності майбутніх журналістів у процесі вивчення мовознавчих дисциплін.

У роботі зміст поняття *«риторична компетентність майбутніх журналістів»* схарактеризовано як складний багатокомпонентний феномен, що охоплює мисленнєво-мовленнєву та комунікативну діяльність, яка дає змогу комунікативно доцільно продукувати власне висловлення з дотриманням норм української мови в розгалуженій медійній сфері та в освітньому процесі через накопичення комунікативного досвіду, розвиток мовного чуття й мовної стійкості, засвоєння риторичних знань, формування вмінь, навичок, цінностей для мобільної побудови власних комунікативних стратегій, адекватних цілям, сферам, жанрам і ситуаціям спілкування в галузі журналістики. Зміст поняття *«інноваційні технології навчання мовознавчих дисциплін»* тлумачимо як моделювання освітнього процесу шляхом реалізації оптимальних методів, прийомів, сучасних електронних засобів навчання; цілеспрямовану послідовну взаємообумовлену діяльність викладача і студентів з урахуванням особистісної професійно-освітньої орієнтації кожного із суб’єктів освітнього процесу, спрямовану на розвиток індивідуальної творчості, особистісної ініціативи, вироблення доброзичливих стосунків у міжособистісній взаємодії задля ефективного формування риторичної компетентності майбутніх журналістів на заняттях мовознавчих дисциплін.

У роботі з-поміж названих підходів, що забезпечують формування риторичної компетентності майбутніх журналістів у процесі вивчення мовознавчих дисциплін, супровідними, допоміжними до визначених найбільш

продуктивними та пріоритетними у формуванні риторичної компетентності майбутніх журналістів у процесі вивчення мовознавчих дисциплін віднесено: *особистісно зорієнтований*, *дослідницький, функційно-стилістичний, текстоцентричний, лінгвістичний, текстоцентричний, комунікативно-діяльнісний,* оскільки вони концептуально підпорядковані змістовим, процесуальним і технологічним аспектам мовленнєво-риторичної діяльності майбутніх журналістів.

Підґрунтям для формування риторичної компетентності майбутніх журналістів обрано загальнодидактичні принципи навчання (науковості, систематичності й послідовності, наступності й перспективності, наочності, доступності, свідомості, емоційності навчання, креативності, зв'язку теорії з практикою, розвивального навчання), які передбачають оптимальний добір методів, прийомів, засобів та технологій навчання, водночас сприяють якісному засвоєнню навчального матеріалу з мовознавчих дисциплін, формуванню риторичної компетентності, а також таких специфічні принципи формування риторичної компетентності майбутніх журналістів у процесі вивчення мовознавчих дисциплін, як: 1) опора на положення класичної риторики; 2) опора на теоретичні підвалини сучасних мовознавчих наук; 3) пріоритетна робота з текстом; 4) відповідність кінцевої мети формування риторичної компетентності майбутніх фахівців, медійної галузі, зокрема.

Вивчення й аналіз змісту наукових праць, присвячених проблемі педагогічних технологій, ілюструють активне прагнення дослідників певним чином їх описати системно за відповідними критеріями, ознаками, виокремивши дидактичний потенціал кожного з них, а також визначити й описати етапи застосування конкретних технологій в освітньому процесі. У дослідженні виокремлено й обґрунтовано такі інноваційні технології формування риторичної компетентності майбутнього фахівця: особистісно орієнтовані, когнітивно орієнтовані й діяльнісно орієнтовані технології, що корелюють з очікуваними результатами навчання, пріоритетними параметрами професійного стандарту, сучасною освітньою стратегією у підготовці фахівців медійної галузі, шляхами реалізації пропонованої

лінгводидактичної стратегії, а також задіяних електронних ресурсів і механізмів активізації пізнавальної діяльності кожного із суб'єктів освітнього процесу, реалізація яких сприяє формуванню риторичної компетентності майбутніх журналістів у процесі вивчення мовознавчих дисциплін. Встановлено, що, окрім описаних інноваційних технологій, доцільно впроваджувати на заняттях мовознавчих дисциплін елементи контекстного навчання з моделюванням професійних ситуацій, проведенням ділових ігор, захистом інформаційних, творчих і дослідницьких проєктів, що значно урізноманітнюють освітній процес й употужнюють базу для формування риторичної компетентності здобувачів вищої освіти.

На основі перевірки та аналізу результатів зрізових робіт було визначено чотири критерії: *мотиваційно-ціннісний, знаннєвий, діяльнісний, рефлексійний*, а також показники *високого, достатнього, середнього, елементарного* рівнів сформованості риторичної компетентності майбутніх журналістів, які узгоджено зі складниками риторичної компетентності й компетентнісними вимогами робочих програм навчальних дисциплін мовознавчого циклу, зокрема: «Українська мова у професійному спілкуванні: Українська мова в медіа та практична стилістика»; «Українська мова у професійному спілкуванні: Культура мовлення»; «Українська мова у професійному спілкуванні: Редагування та стилістика»; «Українська мова за професійним спрямуванням».

Здобуті результати під час експериментально-дослідного навчання у відсотковому відношенні ілюструють позитивну динаміку змін у рівнях сформованості риторичної компетентності майбутніх журналістів експериментальних груп, водночас спостережено незначну позитивну динаміку змін у рівнях сформованості риторичної компетентності майбутніх журналістів контрольних груп. Відповідно високий рівень сформованості риторичної компетентності в майбутніх журналістів експериментальних груп зріс на 5%, достатній рівень – на 25%. До числа респондентів з високим рівнем сформованості риторичної компетентності віднесено 15% студентів експериментальних груп, з достатнім рівнем – 55%, з середнім – 26%, з елементарним – 4 %.

Аналіз та узагальнення здобутих результатів під час контрольного етапу педагогічного експерименту дав змогу констатувати, що ефективність теоретично-обґрунтованої й упровадженої в освітню практику методику формування риторичної компетентності майбутніх журналістів у процесі вивчення мовознавчих дисциплін підтверджено експериментально. Майбутні журналісти, які навчалися за експериментальною методикою, оволоділи стійкими навичками самоорганізації, раціональними навичками парної, командної та групової навчальної співдіяльності й співтворчості на засадах рівноправного партнерства, оперували відвертими толерантними рефлексіями, саморефлексіями, виявляли мотивацію до активного особиснісного мовного самовираження, активно репрезентували вербальні й невербальні засоби комунікації під час виголошення промов чи захисту проєктів з проблем, пов’язаних із життям або майбутньою журналістською діяльністю. Водночас теоретична обізнаність із мовними нормами з цифровими засобами в аспекті пошуку доцільних джерел інформації, а також навички опрацювання різних інформаційних ресурсів, способів виявлення неправдивої інформації, закріплені системою продуктивно-творчих завдань і вправ на текстовій основі професійного спрямування, значною мірою сприяли розвитку в них мовної спостережливості, імпровізованої мовотворчості та адаптованості до виголошення промов, виступів перед аудиторією.

Проблема формування риторичної компетентності майбутніх журналістів у процесі вивчення мовознавчих дисциплін не вичерпується результатами виконаного дослідження, залишаються актуальними питання розвитку набутих професійних знань, реалізації міжпредметних зв’язків на міжмовному матеріалі, подальше вдосконалення риторичної компетентності в умовах професійної діяльності, вивчення лінгводидактичних засад щодо підвищення кваліф ікації майбутніх журналістів. *Подальшого розвитку* набули змістові й технологічні аспекти навчально-методичного супроводу з мовознавчих дисциплін для майбутніх журналістів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абрамович С. Д., Чікарькова М. Ю. Риторика : навч. посіб. Львів : Світ, 2001. 240 с.
2. Андерсон К. Успішні виступи на TED. Рецепти найкращих спікерів ; 2-ге вид. Київ : Наш формат. 2017. 256 с.
3. Андрієвська В. В., Драніщева Е. І., Тищенко С. П. та ін. Методологічні проблеми трансформації комунікативної компетентності психолога в інформаційному суспільстві : монографія / за ред. В. В. Андрієвської. Київ ; Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2014. 226 с.
4. Ангелов Г. В , Кананихіна О. М. , Соловей А. О. Виховання соціальної відповідальності – важливий чинник формування професійної компетентності майбутнього фахівця. *Роль комплексного дипломного проєктування у підвищенні якості підготовки фахівців:* електрон. зб. тез 45-ї наук.-метод. конф. виклад. акад., Одеса, 9 – 10 квітня 2014 р. Одеса: Одес. нац. акад. харч. технологій, 2014. С. 3 – 5.
5. Артеменко А. П., Артеменко Я. І., Попова Н. В. Риторичні стратегеми в дискурсі ідентичності. *Вісник ХНУ ім. В. Н. Каразіна. Серія «Філософія. Філософські перипетії».* 2011. № 984.
6. Бабич Н. Д. Основи риторики : практикум. Чернівці : Рута, 1999. 100 с. Бакум З. П. Фонетична стилістика української мови як складник категорії «мовна особистість»: лінгводидактичний аспект. Сучасний художній дискурс: мовностилістичний вимір : колективна монографія ; за заг. ред. проф. Ж. Колоїз. Кривий Ріг : ФОП Маринченко С. В., 2024. 406 с. С. 371 – 406 URL. : https://elibrary.kdpu.edu.ua/bitstream/123456789/10680/1
7. Бакум З., Бабенко Т. Спілкування державною мовою як ключова засада в умовах компетентнісної освітньої парадигми. *Вища освіта України.* № 1. 2024. С. 128 – 135. DOI: URL. : https://doi.org/10.32782/NPU-VOU.2024.1(92)

8. Бакум З., Артеменко Л. Навчання синтаксису української мови в контексті компетентнісної парадигми освіти: лінгвістичний аспект. *Славістичні студії: лінгвістика, літературознавство, дидактика* : зб. наук. пр., м. Хмельницький, 19–20 березеня, 2021 р. / Хмельницький національний університет, кафедра слов'янської філології. Хмельницький : ФОП Бідюк Є. І., 2021. Вип. 9. С. 12–17. URL: https://ksf.khmnu.edu.ua/wp-content/uploads/sites/10/2021-1.pdf

9. Бакум З. П., Пальчикова О. О. Елітарна мовна особистість учнів профільної школи філологічного напряму: теорія та практика формування. Сучасні тенденції методики навчання: мовно-літературна царина : колективна монографія / за заг. ред. проф. З. П. Бакум. Кривий Ріг : КДПУ, 2023. С. 7 – 37. URL : https://elibrary.kdpu.edu.ua/bitstream/123456789/7077/1/

10. Бакум З., Гарлицька Т. Методи і прийоми формування міжкультурної компетентності здобувачів мовної освіти. *Věda a perspektivy*. Praha, České republika, 2023. No 9(28) С. 105 – 117. (Фаховий, категорія Б, індексовано в базі Index Copernicus) URL : http://perspectives.pp.ua/index.php/vp/article/view/6470

11. Бакум З., Бабенко Т. Спілкування державною мовою як ключова засада в умовах компетентнісної освітньої парадигми. *Вища освіта України.* № 1. 2024. С. 128 – 135. DOI: URL. : https://doi.org/10.32782/NPU-VOU.2024.1(92)

12. Батюта Т. В. Інноваційні освітні технології в контексті євроінтеграції. URL : http://confesp.fl.kpi.ua/fr/node/1213 (дата звернення: 2.08.2019).

13. Бацевич Ф. Лінгвокультурні аспекти комунікативної толерантності. *Соціогуманітарні проблеми людини.* № 5. 2010. С. 108–119.

14. Бацевич Ф. Основи комунікативної лінгвістики : підруч. Київ : Вид. центр «Академія», 2004. 344 с.

15. Бацевич Флорій. Лінгвістика тексту: підручник /Флорій Бацевич, Ірина Кочан. – Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2016. 316 с.

16. Башманівська Л. А., Башманівська І.В., Кучерук О.А., Юрчук О.О., Башманівський В. І. (2024) Використання засобів ІКТ для розвитку навичок аудіювання здобувачів вищої освіти. *Інформаційні технології і засоби навчання*, 101 (3). С. 28-41.
17. Безбородих С. М. Аксіологічні основи професійної підготовки майбутніх фахівців початкової школи. *Науковий вісник Ужгородського національного університету.* Серія «Педагогіка. Соціальна робота. 2011. Вип. 21. С. 21–23.
18. Безугла М. В. Проблема відродження духовно-культурних цінностей освіти у студентської молоді. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*. 2012. № 4 (51). С. 3–11.
19. Бех І. Виховання особистості: сходження до духовності : наук. видання. Київ : Либідь, 2006. 272 с.
20. Биков В. Ю. Моделі організаційних систем відкритої освіти : монографія. Київ : Атака, 2008. 684 с.
21. Битинас Б. Процесс воспитания: приобщение к ценностям. Вильнюс, 1995. 72 с.
22. Бідюк Н. М., Іконнікова М. Теоретичні і методичні концепти філологічної освіти у США. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка*. Серія: педагогіка. 2016. № 4. С. 170-176.
23. Бідюк Н. М., Комочкова О. Загальна характеристика освітніх програм підготовки магістрів гуманітарних наук з лінгвістики у провідних країнах Європи. *Вісник Черкаського університету.* 2016. С. 123-129.
24. Біла книга національної освіти України / Акад. пед. наук України ; за ред. В. Г. Кременя. Київ, 2009. 376 с.
25. Білоусова . В. Формування риторичної культури студентів гуманітарних факультетів у навчально-виховному процесі : автореф. … канд. пед. Наук : 13.00.04. Київ, 2004. 20 с.

26. Бобаль Н.Р. Формування соціокультурної компетентності майбутніх журналістів у процесі професійної підготовки: дис….канд. педагог. наук: 13.00.04/Бобаль Наталія Робертівна. Вінниця, 2013. 224 с.
27. Боднарук О. В. Формування системи базових психологічних понять у студентів вищих навчальних закладів : дис. … канд. психол. наук : 19.00.07. / Ун-т менеджменту освіти. Київ, 2015. 274 с.
28. Бондаренко І. І. Сучасні вимоги психологічної практики до підготовки вітчизняних психологів. *Вісник Київського Міжнародного Університету*. Серія : Психологічні науки. Київ, 2007. Вип.10. С. 12–19.
29. Боровик Л. Формування психолого-педагогічної компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників: теорія і практика : монографія. Хмельницький : Вид-во НАДПСУ, 2018. 292 с.
30. Ботезат С. П. Концептуальні засади та напрями розвитку вищої освітив Україні. *Бюлетень Міністерства юстиції України.* 2011. № 11. С. 145–147.
31. Будянський Д. В. Виконавсько-артистичний компонент риторичної культури сучасного педагога. *Український педагогічний журнал*. 2016. № 1. С. 61–71.
32. Будянський Д. В. Напрямки використання здобутків риторики в процесі розвитку риторичної культури викладача вищого навчального закладу. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: «Педагогіка. Соціальна робота».* 2017. Вип. 1 (40). С. 38–41.
33. Вандишев В. М. Риторика вербальної атаки і захисту. *Риторика: теоретичні та практичні аспекти комунікації* : монографія / відп. ред. В. М. Вандишев. Суми : СумДУ, 2015. С. 5–10.
34. Васянович Г., Онищенко В. Дидактичні засади професійної освіти у контексті фундаментальних педагогічних теорій. Педагогіка і психологія професійної освіти. 2013. № 6. С. 9–34.
35. Васянович Г., Онищенко В. Ноологія особистості : навч. посіб. Львів : Сполом, 2007. 217 с.

36. Ващук О. П. Невербальна інформація в кримінальному провадженні: теоретико-методологічні основи : монографія. Одеса : Вид. дім «Гельветика», 2017. 430 с.
37. Вдович С. М. Використання інформаційно-комунікаційних технологій в естетичному вихованні молоді. *Інформаційно-комунікаційні технології в сучасній освіті: досвід, проблеми, перспективи* : зб. наук. пр. / за ред. М. М. Козяра, Н. Г. Ничкало. Львів : ЛДУ БЖД, 2017. Вип. 5. С. 203–205.
38. Великий тлумачний словник сучасної української мови : 250000 / уклад. та голов. ред. В. Т. Бусел. – Київ; Ірпінь: Перун, 2005. – VIII, 1728 с.
39. Вінтонів, М., Вінтонів, Т., & Горохова, Т. (2022). Лінгвокраїнознавчий підхід до навчання української мови як іноземної (на прикладі вивчення постаті Бориса Грінченка). *Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка*, *1*(3(50)), 111-119.
40. Вінтонів, М., Вінтонів, Т., & Бортун, К. (2020). Функційно-семантичне поле категорії імператива в публіцистичному дискурсі: проблеми визначення структури та опису. Studia Slavica Hung. (65(2)), 425-437.
41. Вінтюк Ю. Професійна підготовка майбутніх психологів: проблема та її складові. Педагогіка і психологія професійної освіти. 2016. № 3. С. 92–102.
42. Вітюк В. В. Невербальна комунікація у майбутній професійній діяльності вчителя Нової української школи. *Acta Paedagogica Volynienses*. 2024. № 5. С. 51–56.
43. Вітюк В. В. Формування риторичної компетентності в майбутніх учителів-словесників Нової української школи. *Acta Paedagogica Volynienses*. 2024. № 6. С. 37–43.
44. Вовчаста Н. Я. Теоретичні і методичні засади професійної іншомовної підготовки майбутніх фахівців цивільного захисту : дис. … д-ра пед. Наук : 13.00.04 / Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих ім. І. Зязюна НАПН України. Київ, 2019. 591 с.
45. Вознюк Г., Куньч З. Удосконалення навичок культури мовлення на заняттях з української мови (за професійним спрямуванням) та риторики.

Український смисл : наук. зб. за ред. І. С. Попової. Дніпропетровськ, 2016. С. 47–56.

46. Воробйова А. В. Етичний аспект функціонування риторичного дискурсу. *Актуальні проблеми формування риторичної особистості вчителя в україномовному просторі* : зб. наук. праць / за ред. К. Я. Климової. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2015. С. 75–80.
47. Гандапас Р. І. Камасутра для оратора. Десять розділів про те, як перетворити публічний виступ на втіху. Дніпро : Моноліт, 2017. 272 с.
48. Гаркуша І. В. Риторична культура мовлення сучасного фахівця-психолога : навч. посіб. Дніпро : Університет імені Альфреда Нобеля, 2019. 143 с.
49. Гаркуша І. В. Тренінг як інтерактивний засіб формування риторичних умінь рекламістів у процесі фахової підготовки. *Держава та регіони. Серія: Соціальні комунікації*. 2015. № 1 (21). С. 103–107.
50. Герман В. В. Риторична культура як основа формування риторичної особистості вчителя. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Сер. 16: Творча особистість учителя: проблеми теорії і практики.* 2013. Вип. 20. С. 66–69.
51. Головешко Б. Р. Педагогічні умови формування лідерських якостей у майбутніх фахівців з адміністративного менеджменту у вищому навчальному закладі : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут». Харків, 2017. 294 с.
52. Голуб Н. Б. Ефективні методи і засоби навчання риторики майбутніх учителів. *Науковий вісник Ізмаїльського державного гуманітарного університету. Серія «Педагогічні науки».* Ізмаїл : РВВ ІДГУ, 2008. Вип. 25. С. 31–35.
53. Голуб Н. Б. Підходи до навчання української мови в основній школі. URL : http://lib.iitta.gov.ua/9509/1/Голуб%20_3_.pdf. (дата звернення: 15.11.2017).
54. Голуб Н. Б. Процес текстотворення як головний елемент риторики. URL : http://vuzlib.com/content/view/169/ (дата звернення: 18.11.2017).

55. Голуб Н. Б. Роль і місце риторики у системі шкільної мовної освіти. *Ювілейний збірник Національної академії педагогічних наук України*. 2017. С. 147–151.
56. Голуб Н. Б. Роль і місце риторики у системі шкільної мовної освіти. Ювілейний збірник Національної академії педагогічних наук України. 2017. С.147-151.
57. Голуб Н. Б. Теоретико-методичні засади навчання риторики у вищих педагогічних навчальних закладах : дис. … доктора пед. наук : 13.00.02. Київ, 2009. 458 с.
58. Голуб Н. Б. Риторика у вищій школі: монографія. Черкаси : Брама-Україна, 2008. 400 с.
59. Гомонюк О. М. Риторична культура майбутнього викладача як одна із складових його професійно-педагогічної культури. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України, Серія : Педагогічні науки.* 2015. Вип. 3. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadps_2015_3_7. (дата звернення: 17.11.2019).
60. Гончаренко С. У. Методологія. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України, гол. ред. В. Г. Кремень. Київ : Юрінком Інтер, 2008. С. 498–500.
61. Гончаренко С. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997. 376 с.
62. Гончарова О. М. Античне красномовство як дискурсивний феномен культури : монографія. Київ : НАКККіМ, 2011. 272 с.
63. Горобець С. І. Причорноморський науково-дослідний інститут економіки та інновацій. Інноваційна педагогіка. Науковий журнал. *Навчальний текст як засіб формування риторичної компетентності майбутніх вчителів української мови і літератури* Випуск 29. 2020.Том1 ., С. 54-60.
64. Горобець, С. І. Методика формування риторичної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури у процесі вивчення мовознавчих дисциплін : дис. …канд. педаг. наук: 13.00.02. Київ, 2021. 191 с.

65. Городенська К. Г. Українське слово у вимірах сьогодення. Київ: КММ, 2019. 208 с.
66. Горошкіна О. М. Роль риторики в комунікативній підготовці учнів. Наукові записки Національного університету Острозька академія. Серія: Філологічна: науковий журнал. 2013. Вип. 40. С. 137–140.
67. Горошкіна Олена, Караман Станіслав. Формування риторичної компетентності майбутніх учителів на міждисциплінарних засадах/О. Горошкіна, С. Караман//Наукові інновації та передові технології. Серія «Педагогіка». 2023. № 4 (18). С. 357 -370 URI: https:// lib.iitta.dov.ua/id/eprint/735414
68. Грицаєнко Л. М. Основи красномовства : навч. посіб. ; 2-ге вид., доп. Київ : Вид. дім Дмитра Бураго, 2018. 260 с.
69. Грішко-Дунаєвська В. А. Суб'єкт-суб'єктна взаємодія в процесі вивчення іноземної мови у вищих військових навчальних закладах: сутність та її структурні компоненти : *зб. наук. пр. Національної академії прикордонної служби України. Серія: педагогічні та психологічні науки*. 2014. № 1 (70). С. 209–224.
70. Гузар О. Комунікативне лідерство керівників освітніх закладів : навч. посібн. Київ : ДП «НВЦ «Пріоритети», 2016. 40 с.
71. Гулеватий А. А. Формування психологічної готовності майбутніх фахівців з вищою освітою до використання комп'ютерної техніки : дис. …канд. психол. наук : 19.00.07. Хмельницький, 2005. 191 с.
72. Гура Т., Романовський О., Книш А. Психологія лідерства в бізнесі : навч. посіб. Харків : «Друкарня Мадрид», 2017. 100 с.
73. Гуревич Р. С. Теоретичні та методичні основи організації навчання у професійно-технічних закладах / за ред. С. У. Гончаренка. Київ : Вища школа, 1998. 229 с.
74. Гуревич Р. С., Кадемія М. Ю., Шевченко Л. С. Інформаційні технології навчання: інноваційний підхід : навч. посіб. / за ред. Гуревича Р. С. Вінниця : ТОВ фірма «Планер», 2012. 348 с.

75. Даценко Д. Р. Генеза проблеми формування риторичної компетентності майбутніх журналістів як об’єкт теоретичного аналізу в педагогічній науці. Akta Paedagogica Volynienses, 2023, №3, p. 40-48. https://doi. Org/10. 32782/apv/ 2023.3.7

76. Даценко Д. Р. Інноваційні технології формування риторичної компетентності майбутніх журналістів на заняттях мовознавчих дисциплін. Актуальні питання гуманітарних наук. Випуск 78. Том 1. 2024. С. 200- 205.

77. Даценко Д. Р. Сучасні підходи до формування риторичної компетентності майбутніх журналістів у процесі навчання мовознавчих освітніх компонентів. Інноваційна педагогіка. Випуск 66**.** 2023. С. 298-303.

78. Даценко Д. Р. Теоретико-прикладні аспекти формування риторичної компетентності майбутніх журналістів під час навчання мовознавчих освітніх компонентів. Інноваційна педагогіка**.** Випуск 74, 2024. С. 120-124.

79. Даценко, Д., & Караман С. (2024) Формування риторичної компетентності майбутніх журналістів на засадах комунікативно-діяльнісного підходу під час засвоєння мовознавчих дисциплін. *Acta Paedagogica Volynienses*, 2, 79-84. ISSN видання: 2786-4693 (Print) 2786-4707 (Online). DOI статті: 10.32782/apv/2024.2.13. Вебпокликання на видання: http://journals.vnu.volyn.ua/index.php/pedagogy/issue/view/103/105

80. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології : навч. посіб. Київ : Академвидав, 2004. 352 с.

81. Дідух Л. І. Професійне спілкування майбутніх рятувальників : монографія / за ред. М. М. Козяра. Вінниця : ТОВ «Планер», 2015. 264 с.

82. Дімітрова-Бурлаєнко С. Д. Підготовка студентів технічних університетів до виявлення креативної компетентності у професійній діяльності : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Університет імені Альфреда Нобеля, Дніпро, 2018. 358 с.

83. Дмитренко Н. В. Міждисциплінарність у сучасній науці: методологічні аспекти. URL : http://www.info-library.com.ua/books-text-11480.html (дата звернення: 5.11.2019).
84. Домбровський В. Українська стилістика й ритміка. Українська поетика. Мюнхен. 1973. Фотопередрук вид. 1923 і 1924 р. 160, 175 с.
85. Дрозд Т. М. Розвиток комунікативної компетентності вчителів філологічних спеціальностей у системі післядипломної освіти : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Вінницький державний педагогічний ун-т ім. М. Коцюбинського. Вінниця. 2017. 275 с.
86. Дроздова І. П. Формування українськомовної риторичної компетентності майбутніх викладачів нефілологічних дисциплін. *Актуальні проблеми формування риторичної особистості вчителя в україномовному просторі* : зб. наук. пр. / за ред. К.Я.Климової. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2015. С. 43–50.
87. Дубасенюк О. А. Теорія і практика професійно-виховної діяльності педагога : монографія. Житомир : ЖДУ ім. Івана Франка, 2005. 367 с.
88. Дяченко М.Д. Теоретичні і методичні засади розвитку творчого потенціалу майбутніх журналістів у процесі професійної підготовки: дис….докт. педагог. наук: 13.00.04/Дяченко Марія Дмитрівна. Запоріжжя, 2013. 400 с.
89. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України ; гол. ред. В. Г. Кремень. Київ : Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.
90. Єрмоленко А. М. Комунікативна філософія. *Енциклопедія сучасної України*. URL: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=4421 (дата звернення: 15.01.2019).
91. Жалдак М. І. Педагогічний потенціал інформатизації навчального процесу. Розвиток педагогічної і психологічної наук в Україні 1992-2003 : зб. наук. пр. до 10-річчя АПН України / АПН України. Харків : ОВС, 2002. Ч. 1. С. 371–383.

92. Загребельна Н. А. Теоретико-методологічні засади прокурорської риторики як складової теорії держави і права : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2019. 211 с.

93. Залюбівська О. Б. Використання дистанційних технологій навчання в процесі формування риторичної культури як складової педагогічної майстерності майбутніх викладачів технічного ВНЗ. *Вісник ВПІ*. 2011. № 2. С. 177–182.

94. Залюбівська О. Б. Інтерактивна технологія формування риторичної культури майбутніх викладачів вищої школи. *Вісник Вінницького політехнічного інституту*. 2018. № 5. С. 105–113.

95. Залюбівська О. Б. Педагогічна модель формування риторичної культури майбутніх викладачів технічних університетів. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми :* зб. наук. пр. Київ ; Вінниця : ТОВ фірма «Планер». Вип. 39. 2014. С. 214–219.

96. Залюбівська О. Б. Риторична культура викладача технічного університету: структурні особливості. *Освітологічний дискурс*. 2014. № 3 (7). С. 68–81.

97. Залюбівська О. Підходи до формування риторичної культури майбутніх викладачів технічних університетів. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія : Педагогіка.* 2017. Вип. 1. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadped_2017_1_8 (дата звернення: 5.11.2019).

98. Зязюн І. А. Духовна еліта у суспільстві: інтелігентність і громадянськість. *Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти* : зб. наук. праць / за ред. Л.Л.Товажнянського та О.Г.Романовського. Харків : НТУ «ХПІ», 2003. Вип. 1(5). С. 32–41.

99. Зязюн І. Педагогічне наукове дослідження у контексті цілісного підходу. *Порівняльна професійна педагогіка*. 2011. №1. С. 19–30.

100. Інформаційно-комунікаційні технології у професійно-технічній освіті : монографія / А. М. Гуржій, Р. С. Гуревич, М. Ю. Кадемія та ін. ; за ред. Гуржія А. М. У 2 частинах. Ч. 1. Вінниця : Нілан-ЛТД, 2016. 412 с.
101. Каленич В. Культура мовлення як чинник журналістської майстерності. *Український інформаційний простір* . Київ, 2014. Чис. 3. С. 72–76.
102. Калюжка Н. С. Формування риторичних умінь у фаховій підготовці майбутніх учителів початкової школи : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Переяслав-Хмельницький, 2011. 21 с.
103. Каніболоцька Л. В. Зміст та структура риторичної компетентності майбутніх викладачів вищих навчальних закладів. *Наук. вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія : Педагогіка, психологія, філософія.* 2015. Вип. 220. С. 43–47.
104. Каніболоцька Л. В. Педагогічні умови формування риторичної компетентності майбутніх викладачів вищих аграрних навчальних закладів у процесі фахової підготовки. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія : Педагогіка, психологія, філософія.* 2016. Вип. 239. С. 101–106.
105. Каніболоцька Л. Модель формування риторичної компетентності майбутніх викладачів вищих навчальних закладів. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія : Педагогіка.* 2016. № 3. С. 136–142.
106. Каптур Г. А., Вітюк В. В. Образність мовлення як складник риторичної компетентності майбутніх учителів Нової української школи. *Інноваційна педагогіка*. 2024. Вип. 75. С. 317-320.
107. Капська А. Й. Педагогіка живого слова : навч.-метод. посіб. для викл. та студ. пед. ін-тів, пед. уч-щ.; [відп. за вип. С. В. Кириленко, Н. І. Косарєва]. Київ : ІЗМН, 1997. –140 с.
108. Караман С. О. Сучасна українська літературна мова : навч. посібник для студ. вищ. навч. закл./С. О. Караман, О. В. Караман, М. Я. Плющ [та ін.]; за ред. С. О. Карамана. – К. : Літера ЛТД, 2011. 560 с.

109. Караман С. О. Сучасна українська літературна мова. Навчальний посібник. Частина І-ІІ. Синтаксис словосполучення. Синтаксис простого речення: навч. посіб. / С. О. Караман, О. В. Караман, Н. М. Дика. – 3-є вид. перероб і доп. – Київ : КУ імені Бориса Грінченка, 2015. – 278 с.
110. Караман С. О. Сучасна українська літературна мова. Навчальний посібник для студентів. Частина ІІІ-ІV. Синтаксис складного речення. / С. О. Караман, О. В. Караман, Н. М. Дика. – 3-є вид. перероб і доп. – Київ : КУ імені Бориса Грінченка, 2015. – 214 с.
111. Караман С.О., Караман О.В., Бакум З. П. Сучасна українська літературна мова: Підручик. Частина І. Фонетика. Фонологія. Графіка / С. О. Караман, О. В. Караман, З.П. Бакум; за ред. С.О. Карамана – Київ : КУ імені Бориса Грінченка, 2009. – 188 с.
112. Караман С.О. Інформаційний ресурс тексту як засіб формування толерантної особистості старшокласника профільної школи / С. О. Караман, О.В. Караман, Т.О. Горохова // Науковий часопис НПУ ім. М.П. Драгоманова. Серія 8: Філологічні науки. Вип. 5 : зб. наук. пр. / за ред. акад. Л.І. Мацько. — К. : Вид-во НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2014. — С. 279–288.
113. Караман С. Дидактичний потенціал педагогічного діалогу в сучасній школі / Рідна мова (Польща). – 2016. - № 26. – С. 21-28.
114. Караман С.О. Проблема підручникотворення для профільної школи у науковому полі української лінгводидактики / Караман С. О., Караман О. В. // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені МП Драгоманова. Серія 10: Проблеми граматики і лексикології української мови. 2012. Вип. 9. 202-206.
115. Караман С.О. Методика навчання української мови в гімназії: Навчальний посібник для студентів вищих закладів освіти. – К.: Ленвіт, 2000. 272 с.
116. Караман С. О., Караман О. В. Орфоепічний тренінг. Фонетика. Орфоепія. Орфографія. Графіка. Стилістика. Риторика. Завдання і вправи :

Навчальний посібник. Вид. 3-тє переробл. і доп. КМПУ ім. Б. Д. Грінченка, 2009. 184 с.

117. Карп'юк О. Д. Європейське Мовне портфоліо : метод. посіб. Тернопіль : Лібра Терра, 2008. 112 с.
118. Карплюк С. О. Досвід Ривіна-Дяченка у проектуванні методики взаємонавчання. *Вісник Житомирського державного університету. Педагогічні науки*. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2009. № 43. С. 121–125.
119. Кацавець Р. С. Ораторське мистецтво: підруч. 2-ге вид., доповн. Київ : Алерта, 2018. 216 с.
120. Коваль М. С., Козяр М. М., Литвин А. В. Педагогічна модель формування готовності фахівців цивільного захисту до професійної діяльності. *Вісник Львівського державного ун-у безпеки життєдіяльності*. № 18. 2018. С.151–159.
121. Ковтонюк М. М. Інноваційна педагогічна технологія формування предметних компетентностей студентів педагогічних ВНЗ. Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка. 2009. № 2. С. 314–325.
122. Козяр М. М. Екстремально-професійна підготовка до діяльності у надзвичайних ситуаціях : монографія. Львів : СПОЛОМ, 2004. 376 с.
123. Козяр М. М., Козловська І. М. Науково-педагогічний словник. Львів : СПОЛОМ, 2011. 216 с.
124. Кондратенко Н.Ю. Методика формування комунікативної компетентності майбутніх журналістів на засадах лінгвокультурології: дис….канд. педагог. наук: 13.00.02 / Кондратенко Наталія Юріївна. Київ, 2018. 238 с.
125. Конівіцька Т. Я. Методика формування риторичної компетентності майбутніх психологів : посібник для викладачів. Львів, ЛДУ БЖД, 2019. 131 с.
126. Конівіцька Т. Я. Підготовка до публічного виступу : практичний посібник для студентів-психологів. Львів, ЛДУ БЖД, 2019. 133 с.

127. Формування риторичної компетентності майбутніх психологів у закладах вищої освіти. … дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Львів, 2020. 273 с.
128. Кононенко Л. В. Модель формування ораторської майстерності у майбутніх магістрів соціальної педагогіки. *Освітологічний дискурс*. 2014. № 3 (7). С. 114–124.
129. Концепція державної мовної політики : схвалено указом Президента України № 161 від 2010 р. URL : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/161/2010. (дата звернення: 12.11.2017).
130. Копусь О. Теоретичні засади формування фахової лінгводидактичної компетентності майбутніх магістрів-філологів у вищому навчальному закладі: [монографія]/Копусь О. – Одеса, 2012. 429 с.
131. Коробова І. В. Формування методичної компетентності майбутніх учителів фізики на засадах індивідуального підходу : дис. ... док. пед. наук : 13.00.02 / Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. Київ, 2017. 572 с.
132. Корчова О. М. Структурно-змістові складники риторичної компетентності майбутніх фахівців соціономічної сфери. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології : наук.* Суми : Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2015. № 6 (50). С. 196–206.
133. Космеда Т. Риторика українців: порушення норми як мовна гра. *Studia Ukrainica Posnaniensia*. 2013. № 1. С. 81–90.
134. Костюшко Ю. О. Педагогічні умови підготовки майбутнього вчителя до міжособистісної взаємодії в ситуації конфлікту : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Житомир, 2005. 20 с.
135. Котковець А. Л. Застосування ситуативно-рольових ігор в рамках інтегрованого підходу до вивчення іноземної мови. *Сучасні тенденції викладання іноземної мови професійного спрямування у вищій школі* : матеріали XI Міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ, 29 квітня 2015 р. Київ : НТУУ «КПІ». С. 54–57.

136. Крапивний Я. М. Формування риторично-мовленнєвої культури учителя у Чернігівському колегіумі (1700–1786 рр.). *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Серія : Педагогічні науки*. 2016. Вип. 133. С. 104–107.

137. Кремень В. Г. Інформаційне середовище – криза культури чи нове буття? *Інформаційно-комунікаційні технології в сучасній освіті: досвід, проблеми, перспективи* : зб. наук. пр. / за ред. М. М. Козяра, Н. Г. Ничкало. Львів: ЛДУ БЖД, 2017. Вип. 5. С. 3–9.

138. Кремень В. Г. Філософія людиноцентризму в стратегіях освітнього простору. Київ : Педагогічна думка. 2009. 520 с.

139. Кузьміна Л. Формування риторичної компетентності майбутніх фахівців залізничної галузі. *Актуальні проблеми формування риторичної особистості вчителя в україномовному просторі* : зб. наук. пр. / за ред. К. Я. Климової. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2015. С. 80–85.

140. Кулик О.Д. Мовленнєвий розвиток учнів основної школи в процесі вивчення словотвірної системи української мови: монографія. Київ: Інтерсервіс, 2018. 474 с.

141. Куньч З. Українська риторика: історія становлення і розвитку : навч. посібн. Львів : Вид-во Львівської політехніки, 2011. 248 с.

142. Куньч З., Вознюк Г. Культура мовлення як невід'ємний аспект курсу риторики для аспірантів. *Інформація, комунікація, суспільство 2017 :* матеріали 6ї Міжнар. наук. конф. ICS-2017, смт. Славське, 18–20 травня 2017р. Львів : Вид-во Львівської політехніки, 2017.

143. Куньч З., Городиловська Г., Шмілик І. Риторика : підручник. Львів : Вид-во Львівської політехніки, 2016. 496 с.

144. Кучерук О. А. Педагогічна риторика як об'єкт наукового дослідження. *Педагогічна риторика: історія, теорія, практика* : монографія / за ред. О. А. Кучерук. Київ : КНТ, 2016. С. 7–25.

145. Кучерук О. А. Підготовка майбутнього вчителя до навчання риторики учнів ліцею з використанням цифрових інструментів. *Нові технології навчання.* 2024. №98. С.119-128.
146. Кучерук О. А. Сучасні технології навчання мови як методична проблема. *Українська мова і література в школі*. 2006. № 6. С. 17–21.
147. Кучерук О. А. Формування риторичної компетентності старшокласників у процесі українськомовної освіти. *Українська мова і література в школах України*. 2016. № 1. С. 9–14.
148. Кучерук О. Розвиток риторичної компетентності студентів-філологів у процесі риторичної освіти. *Актуальні проблеми формування риторичної особистості вчителя в україномовному просторі* : зб. наук. пр. / за ред. проф. К. Я. Климової. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2015. С. 50–53.
149. Кучерук О.А., Гилярська О. І., Караман О. В., Корицька Г. Р., Дика Н. М. Використання електронних освітніх ресурсів для формування риторичної компетентності майбутніх учителів у педагогічних коледжах. Інформаційні технології і засоби навчання. 2022. Том 92. №6. С. 35-60.
150. Кучерук О., Білявська В., Шевцова Л. Формування риторично-мовленнєвої культури майбутнього вчителя у процесі навчання польської мови. *Нові технології навчання*: збірник наукових праць. ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти». 2020. Київ, Вип. 94. С.208-214.
151. Кучерук О.А., Караман С.О., Караман О.В., Віннікова Н.М. Науково-освітні електронні бібліотеки у фаховій підготовці майбутніх учителів-словесників. Інформаційні технології і засоби навчання, 2018, Том 65, №3. С. 152 – 165 (індексується у Web of Science).
152. Кушнір Р. О. Великий оратор, або як говорити так, щоб Вам аплодувати стоячи. Дрогобич : Коло, 2013. 258 с.
153. Лавренюк В. В., Вакарчук В О. Оратор і аудиторія: контакт, вплив, взаємодія. *Актуальні питання документознавства та інформаційної*

діяльності: теорії та інновації : матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф. Одеса : Одеський національний політехнічний ун-т. 2016. С. 455–461.

154. Лаврецький Р. В., Мовчан І.О., М'якуш І. І. Професійна етика та етикет працівника ДСНС України : навч. посіб. Львів : СПОЛОМ. 2013. 240 с.
155. Лазаренко К. Критерії оцінювання комунікативного потенціалу керівників органів внутрішніх справ і методи його психологічної діагностики. *Вісник Академії управління МВС*. 2010. № 4(16). С. 263–269.
156. Литвин А. В. Інформатизація професійно-технічних навчальних закладів будівельного профілю : монографія. Львів : Компанія «Манускрипт», 2011. 498 с.
157. Литвин А. В. Методологічні засади поняття «педагогічні умови» : практ. посібник ; 2-е вид., доп. і перероб. Львів : ЛДУ БЖД, 2018. 88 с.
158. Литовченко Л. В. Формування ораторської майстерності у майбутніх магістрів із соціальної педагогіки : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Київський ун-т імені Бориса Грінченка. Київ. 2010. 24 с.
159. Лук'янова Л. Б. Теорія і практика екологічної освіти у професійнотехнічних навчальних закладах : дис. … д-ра пед. наук : 13.00.04 / Інститут педагогіки і психології професійної освіти НАПН України. Київ, 2006. 466 с.]
160. Мазін В. М. Критерії та показники сформованості культури самореалізації педагога. *Педагогіка і психологія формування творчої особистості: проблеми і пошуки*. 2007. Вип. 41. С. 217–225.
161. Мамчур Л. Формування мовно-риторичної компетентності майбутнього вчителя-словесника. *Проблеми підготовки сучасного вчителя : зб. наук. пр. Уманського державного педаг. ун-ту імені Павла Тичини*. Умань : ФОП Жовтий О. О., 2013. Вип. 8., Ч. 2. С. 182–186.
162. Мамчур Л. І. Мовна і комунікативна компетентність особистості: суть і характерні ознаки. С. 196–197. URL : http://ps.stateuniversity.ks.ua/file/issue_42/43.pdf. (дата звернення: 28.07.2019).

163. Мамчур Л. Реалізація компетентнісного підходу у процесі навчання української мови. Матеріали І Міжнародної науково-практичної конференції «Філологія та лінгводидактика в умовах євроінтеграції: реалії і перспективи» (25–26 жовтня 2018 р.) [Електрониий ресурс] / За заг. ред. І. В. Гайдаєнко; упор. Т. Г. Окуневич. 2018. С.112-115.

164. Марцева Л. А. Професійна підготовка молодших спеціалістів радіотехнічного профілю в технічних коледжах : монографія. Вінниця : Тезис, 2015. 438 с.

165. Мацько Л. І., Мацько О. М. Риторика : навч. посіб. ; 2-ге вид., стер. Київ : Вища шк. 2006. 311 с.

166. Мацько Л. Риторика: [посіб. для студентів вищ. навч. закл.]/Л.І. Мацько, О. М. Мацько. – [2-ге вид., стер.]. -К.: Вища школа, 2006. 311 с.

167. Мацько О. М. Невербальні засоби як складова частина лекційного викладу. *Актуальні проблеми формування риторичної особистості вчителя в україномовному просторі*: зб. наук. праць / за ред. К. Я. Климової. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2015.

168. Мендрух Ю. М. Рефлексивний підхід до формування комунікативної компетентності фахівця з маркетингу. *Науковий часопис Нац. пед. у-ту ім. М. П. Драгоманова. Творча особистість учителя: проблеми теорії і практики :* зб. наук. пр. 2010. Вип. 11 (21). Серія 16. С. 29–34.

169. Методика навчання української мови. Термінологічний словник / Кол. Авторів за ред. Олени Горошкіної. Словник-довідник. [Електронне видання]. Київ: Видавничий дім «Освіта», 2024. 150 с.

170. Мещанінов О. П. Сучасні моделі розвитку університетської освіти в Україні : монографія. Миколаїв: Вид-во МДГУ ім. Петра Могили, 2005. 460 с.

171. Микитюк Г. Ю. Взаємини викладачів і студентів як чинник становлення особистості майбутнього вчителя : автореф. дис. … канд. психол. наук : 19.00.07. Київ, 2003. 22 с.

172. Микитюк М. В. Факультативний курс з української мови. Риторика : навч. посіб. Харків : Основа: Тріада+, 2007. 192 с.
173. Мілютіна К. Л. Теорія і практика психологічного тренінгу : навч. посіб. Київ : МАУП, 2004. 192 с.
174. Міхно К. О. Динаміка уявлень про майбутню професію студентів-психологів : дис. … канд. психол. наук : 19.00.07. Київ, 2008. 210 с.
175. Молдован В. В. Судова риторика : навч. посіб. Київ : Юрінком Інтер, 1998. 317 с.
176. Молдован В. В., Кацавець Р. С. Судова риторика: практикум : навч. посіб. Київ : АЛЕРТА. 2006. 200 с.
177. Мороз О. Г., Падалка О. С., Юрченко В. І. Викладач вищої школи: психолого-педагогічні основи підготовки / за заг. ред. О. Г. Мороза. Київ : НПУ, 2006. 208 с.
178. Назаренко І. Є. Формування ціннісного ставлення до життя в майбутніх психологів : дис. … канд. психол. наук : 19.00.07 / Ін-т психології ім. Г. С. Костюка НАПН України. Київ, 2012. 207 с.
179. Ничкало Н. Г. Стандарти професійної освіти : проблеми методології і творчих пошуків. *Професійна освіта : педагогіка і психологія* : пол.-укр. журн., укр.-пол. [щорічник] / за ред. Т. Левовицького, І. Вільш, І. Зязюна, Н. Ничкало. Київ ; Ченстохова : Віпол, 2000. Вип. 2. С. 47–63.
180. Нищета В. А. Методика формування риторичної компетентності учнів основної школи в процесі навчання української мови : дис. ... д-ра пед. наук . Херсон, 2018. 522 с.
181. Нищета В. Методика формування риторичної компетентності учнів основної школи:монографія/Володимир Нищета. – Київ: «Центр учбової літератури», 2017. – 340 с.
182. Нищета В. Принципи вивчення риторики в загальноосвітній школі. Українська мова і література в школі. 2011. № 1. С. 16–20.

183. Нищета В. Проектний підхід у загальноосвітній риторичній освіті. *ВісникЛьвівського університету*. Львів : Львівський національний університет імені Івана Франка, 2010. Вип. 50. С. 281–287.
184. Нищета В. Психолого-педагогічні умови формування риторичної компетентності учнів основної школи в процесі навчання української мови. *Зб. наук. пр. Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини* / [гол. ред. М. Т. Мартинюк]. Умань : ФОП Жовтий О. О., 2014. Ч. 2. С. 248–254.
185. Нищета В. Риторична компетентність учнів загальноосвітніх шкіл як педагогічна проблема / В. Нищета // Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка (педагогічні науки): [частина ІІ]. Листопад, 2010. – № 22 (209). – С. 93-98.11.
186. Нікітіна А. В. Самостійна робота студентів з риторики : навч.-метод. посібник. Старобільськ : Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2015. 313 с.
187. Овсієнко Л.М. Smart-технології у викладанні української мови здобувачам ЗЗСО й ЗВО. *Теоретична і дидактична філологія.* (37), 42–57.
188. Овсієнко Л.М. Модель формування риторичної компетентності старшокласників. *Вісник науки та освіти. Серія «Педагогіка».* (7(13)), 679–694.
189. Овсієнко Л.М. Основні аспекти процесу риторизації мовної освіти. *Наукові інновації та передові технології. Серія «Педагогіка».* (7(21)), 417–431.
190. Овсієнко Л.М. Психологічні передумови й педагогічні засади формування риторичної компетентності старшокласників. *Актуальні питання у сучасній науці. Серія «Педагогіка»*. (7(13)), 637–652.
191. Овсієнко Л.М. Теоретичні основи навчання лінгвістики тексту студентів філологічних спеціальностей на засадах компетентнісного підходу: [монографія] /Людмила Миколаївна Овсієнко. К.: Інтерсервіс, 2017. 354 с.
192. Овсієнко Л.М. Технології віртуальної й доповненої реальності у викладанні навчальної дисципліни «Українська мова в сучасному

комунікативному просторі» здобувачам вищої освіти. *Теоретична й дидактична філологія.* (38), 40–55.

193. Овчаров М. Майстер публічних виступів. Київ : 2017. 212 с.
194. Омельчук С. Навчання морфології української мови на засадах дослідницького підходу: теорія і практика: монографія/ Сергій Омельчук. К.: Генеза, 2014. 368 с.
195. Онищенко В. Д. Фундаментальні педагогічні теорії : монографія. Львів : Норма, 2014. 356 с.
196. Онопрієнко М. В. Феномен когнітивної науки і технології. *Вісник Національного авіаційного університету. Серія: Філософія. Культурологія.* 2011. №1. С. 68 – 72.
197. Онуфрієнко Г. С. Риторика : навч. посібн. Київ : Центр навчальної літератури, 2008. 592 с.
198. Остапченко О. В. Дидактичний потенціал навчальної гри у формуванні риторичних умінь майбутніх соціальних педагогів. *Філологічні науки: сучасні тенденції та фактори розвитку* : міжн. наук.-практ. конф. Одеса : Південноукраїнська організація «Центр філологічних досліджень». 2015. С. 132– 135.
199. П'яст Н. Й. Використання інтерактивних методів на заняттях з української мови (за професійним спрямуванням). *Вісник Вінницького політехнічного інституту*. 2010. № 1. С. 98–102.
200. Павленко А. І. Теоретичні основи і практика реалізації контекстного навчання: перспективи розвитку. *Науковий вісник Ужгородського університету : Серія: Педагогіка. Соціальна робота* / гол. ред. І. В. Козубовська. Ужгород : Говерла, 2014. Вип. 30. С. 117–119.
201. Палихата Е. Я. Методика навчання українського усного діалогічного мовлення учнів основної школи : монографія. Тернопіль: ТДПУ 2002. 271 с.
202. Пальчевський С. С. Педагогіка : навч. посібник. Київ : Каравела, 2007. 576 с.

203. Панок В. Г. Теоретико-методологічні засади розвитку практичної психології в Україні : автореф. дис. ... д-ра психолог. наук : 19.00.01 / Ін-т психології ім. Г. С. Костюка. Київ, 2011 28 с.
204. Паскевська Ю. А. Формування мовленнєвої компетентності майбутніх психологів у процесі професійної підготовки : дис... канд. психол. наук : 19.00.07 / Запорізький національний ун-т. Запоріжжя, 2006. 207 с.
205. Певрушина А. В. Формування риторичних умінь у майбутніх соціальних педагогів. Дис. …канд. пед. наук. :13.00.04. Тернопіль, 2002. 187.
206. Педагогічна риторика: історія, теорія, практика : монографія / [О. А. Кучерук, Н. Б. Голуб, О. М. Горошкіна, С. О. Караман, О.В.Караман та ін.] ; за ред. О. А. Кучерук. Київ : КНТ, 2016. 258 с.
207. Пентилюк М. І. Роль тексту у формуванні риторичних умінь і навичок учнів. *Актуальні проблеми формування риторичної особистості вчителя в україномовному просторі* : зб. наук. пр. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2015. С. 8–19.
208. Перспективні педагогічні технології в шкільній освіті : навч. посіб. / за заг. ред. С. П. Бондар. Рівне : Тетіс, 2003. 200 с.
209. Підготовка майбутнього вчителя до впровадження педагогічних технологій : навч. посібник / О. М. Пєхота, В. Д. Будак, А. М. Старева та ін. ; за ред. І. А. Зязюна, О. М. Пехоти. Київ : А.С.К., 2003. 240 с.
210. Пов’якель Н. І. Саморегуляція професійного мислення в системі фахової підготовки практичних психологів : дис. ... д-ра психол. наук : 19.00.07 / Ін-т психології ім. Г. С. Костюка АПН України. Київ, 2004. 499 с.
211. Повстин О. В. Професійна підготовка майбутніх фахівців у галузі безпеки людини до управлінської діяльності: теорія та практика : монографія. Львів : ЗУКЦ, 2018. 498 с.
212. Подоляк Л. Г., Юрченко В. І. Психологія вищої школи : підруч. 2-е вид., перероб.і доп. Київ : Каравела, 2008. 351 с.
213. Пометун О. І. Енциклопедія інтерактивного навчання. Київ : А. С. К. , 2007. 144 с.

214. Попович А. С. Методика навчання стилістики майбутніх учителів української мови і літератури в закладах вищої освіти: монографія. Кам'янець-Подільський: ФОП Сисин Я. І., 2018. 376 с.
215. Практикум з риторики : методичні вказівки до виконання вправ та завдань з дисципліни «Основи риторики» для студентів спеціальності 7.050201 та магістрів усіх спеціальностей. /Уклад. О.Б. Залюбівська. Вінниця: ВНТУ, 2007. 71 с.
216. Практична психологія : освітньо-професійна програма за другим (магістерським) рівнем вищої освіти в галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки, спеціальність 053 Психологія. Львів : ЛДУ БЖД, 2017. 14 с.
217. Прищак М. Д. Методологічний концепт комунікативного підходу в освіті та педагогіці. *Знання. Освіта. Освіченість*. Вінниця, 2012. С. 92–95.
218. Про вищу освіту : Закон України від 01.07.2014 р. № 1556-VII (із змінами і доповненнями). URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1556-18 (дата звернення: 12.12.2018).
219. Про освіту : Закон України від 19.01.2017 р. № 2145-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19 (дата звернення: 22.05.2019).
220. Прокопович Ф. Філософські твори : у 3 т. Т. І. Про риторичне мистецтво. Київ : Наукова думка, 1979. URL : http://litopys.org.ua/procop/proc106.htm. (дата звернення: 26.03.2020).
221. Прокопчук Л. В. Риторика. Модульний курс : навч. посіб. Вінниця : Нілан-ЛТД, 2017. 206 с.
222. Пророк Н. В. Психологічні основи професійного розвитку практичного психолога : дис. ... д-ра психолог. наук : 19.00.07. Київ, 2013. 482 с.
223. Професійна підготовка практичного психолога як конкурентоспроможного фахівця: теорія і практика : навч.-метод. посіб. / за заг. ред. В. І. Бондаря, О. Я. Митника. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2015. 392 с.

224. Ранюк О. П. Принципи вивчення риторики у вищому навчальному закладі. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Педагогіка і психологія*: зб. наук. пр. Вінниця : ТОВ «Нілан ЛТД», 2014. Вип. 42. Ч. 1. С. 52–55.

225. Ранюк О. П. *Розвиток риторичних умінь майбутніх філологів у процесі навчання польської мов:.* дис. …канд. педаг. наук.13.00.02. Київ, 2020. 192 с.

226. Ранюк О. П. Формування риторичної компетенції студентів-філологів під час вивчення польської мови. *Педагогіка вищої та середньої школи*. 2015. Вип. 45. С. 75–79.

227. Ребенок В. М. Особистісно-орієнтований підхід у процесі професійної підготовки майбутніх учителів. *Вісник Чернігівського нац. пед. у-ту. Серія Педагогічні науки.* 2016. Вип. 137. С. 151–154.

228. Ренке С. О. Психологічні чинники становлення професійного образу «Я» у майбутніх психологів : дис. … канд. психол. наук : 19.00.07 / Ін-т психології ім. Г. С. Костюка НАПН України. Київ, 2010. 246 с.

229. Рибалка В. В. Методологічні питання наукової психології (Досвід особистісно центрованої систематизації категоріально-понятійного апарату) : навч.метод. посібник. Київ : Ніка-центр, 2003. 204 с.

230. Ризов І. Я завжди знаю, що сказати. Книга-тренінг із успішних перемовин ; перекл. О. Калюжна. Київ : Форс Україна, 2017. 376 с.

231. Риторичний практикум : навч. посібник / З. Й. Куньч, Г. П. Городиловська, Я. Б. Турчин, О. Г. Литвин, Н. І. Голубінка, І. Б. Ментинська. Львів : Вид-во Львівської політехніки, 2018. 212 с.

232. Рожнова Г.П. Професійна підготовка майбутніх журналістів у вищих навчальних закладах України (друга половина ХХ – початок ХХІ століття): дис….канд. педагог. наук: 13.00.04 / Рожнова Ганна Павлівна. Житомир, 2018. 210 с.

233. Романовський О. Г. та ін. Риторика : навч.-метод. посібник для студ. спец. 6.040100 «Психологія» та 8.000005 «Педагогіка вищої школи». Харків : НТУ «ХПІ», 2008. 159 с.
234. Роум Д. Говори та показуй. Мистецтво створювати надзвичайні презентації. Харків : Віват, 2017. 272 с.
235. Руденко Л. А. Теоретичні та методичні засади формування комунікативної культури майбутніх фахівців сфери обслуговування у професійнотехнічних навчальних закладах : дис. ... доктора. пед. наук : 13.00.04 / Львівський науково-практичний центр Інституту професійно-технічної освіти. Львів, 2016. 509 с.
236. Руденко Л. А. Формування комунікативної культури майбутніх фахівців сфери обслуговування у професійно-технічних навчальних закладах : монографія. Львів : Край, 2015. 344 с.
237. Сагач Г. М. Вибрані твори: В 5 т. Т. 1 : Риторика : «Златоуст». Рівне : ПП ДМ, 2006. 288 с.
238. Сагач Г. М. Риторика. Київ : Вид. дім «Ін Юре», 2000. 565 с.
239. Сагач Г.М. Риторика: [навч. посібник]; вид. 2-е, перероб./Г.М.Сагач. – К.: Ін Юре, 2000.- 568 с.
240. Самойлова А. Г. Особливості формування професійної свідомості майбутніх психологів : дис. … канд. психол. наук : 19.00.07 / Ін-т психології ім. Г. С. Костюка АПН України. Київ, 2004. 208 с.
241. Свєтлорусова А. В. Професійна підготовка магістрів управління навчальним закладом на засадах рефлексивного підходу : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Київ, 2009. 22 с.
242. Семиченко В. А. Теоретико-методологічні основи підготовки майбутніх психологів. *Актуальні проблеми психологів*. 2005. Т. 1, ч. 15. С. 109– 112.
243. Середа Н. В. Основи риторики для бізнес-лідерів: ефективний публічний виступ : навч. посібн. Київ : ДП «НВЦ «Пріоритети», 2016. 40 с.

244. Сєваст'янова О. А. Основні підходи до організації виховного процесу в сучасному вищому навчальному закладі. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка.* № 22 (257). Ч. І. С. 200–206.

245. Сидоренко В. Технологія кооперативного навчання впроцесі формування комунікативної компетентності учнів 5–7 класів (дидактичний інструментарій). *Українська мова і література в школі*. Київ, 2014. № 8. С. 8–15.

246. Симоненко Т. Практична риторика лідерства : моделювання змісту тренінгових занять. Вісник Черкаського університету. Серія «Педагогічні науки». Вип. № 15. 2018. С. 61–68.

247. Сисоєва С. О. Інтерактивні технології навчання дорослих : навч.-метод. посіб. Київ : ВД «ЕКМО», 2011. 324 с.

248. Сікорський П. І. Теоретико-методологічні основи диференційованого навчання : монографія. Львів : Каменяр, 1998. 196 с.

249. Сіранчук Н.М. До проблеми формування монологічного мовлення учнів початкових класів засобами медіаосвіти. Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка, 2024, Вип.3(56). С. 98-104.

250. Сіранчук Н.М. Формування монологічного мовлення в учнів початкових класів засобом емоційності медіаосвіти. «Педагогічна освіта: теорія і практика. Психологія. Педагогіка»,2024, Вип.42(2). С.68-74.

251. Сіранчук Н.М. Формування монологічного мовлення учнів початкових класів засобом медіаосвіти на матеріалі синтаксису простого речення. Acta Paedagogica Volynienses. Луцьк: Волинський національний університет імені Лесі Українки, 2024. № 3. С. 49-56.

252. Сіранчук Н.М. Формування монологічного мовлення учнів початкової школи в умовах медіакабінету. Acta Paedagogica Volynienses. Луцьк: Волинський національний університет імені Лесі Українки, 2024. № 4. С. 96-102.

253. Сірко Р. І. Навчально-методичний комплекс підготовки практичних психологів до екстремальної діяльності у вищих спеціалізованих навчальних закладах. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія : психологічна* : зб. наук. пр. Львів : ЛьДУВС, 2015. Вип. 2. С. 97–105.
254. Сірко Р. І. Професійна підготовка майбутніх психологів оперативнорятувальної служби до діяльності в екстремальних умовах : монографія. Львів: «ГАЛИЧ-ПРЕС», 2017. 482 с.
255. Словник термінів і понять з риторики / Макович Х. Я., Вербицька Л. О., Капітан Н. О. Львів, 2016. 140 с.
256. Словникдовідник з української лінгводидактики : навч. посіб./ Кол. авторів за ред. М. І. Пентилюк Київ : Ленвіт, 2015. 320 с.
257. Словник іншомовних слів / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, Укр. мовно-інформ. фонд НАН України; [уклад. : С. М. Морозов, Л. М. Шкарапута]. Київ: Наук. думка, 2000. –XV, [1], 662 с.
258. Смалиус Л. П. Педагогічні умови професійного самовдосконалення майбутніх психологів у процесі фахової підготовки : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Черкаси, 2014. 272 с.
259. Стандарт вищої освіти України: другий (магістерський) рівень, галузь знань 05 Соціальні та поведінкові науки, спеціальності 061 «Журналістика» : наказ МОН від 24.04.2019 р. № 564. URL : https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishchaosvita/zatverdzeni%20standarty/2019/04/25/053-psikhologiya-mag.pdf (дата звернення: 15.07.2019).
260. Стандарт вищої освіти України: перший (бакалаврський) рівень, галузь знань 05 Соціальні та поведінкові науки, спеціальності 061 «Журналістика» : наказ МОН від 24.04.2019 р. № 565. URL : https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishchaosvita/zatverdzeni%20standarty/2019/04/25/053psikhologiyabakalavr.pdf (дата звернення: 15.07.2019).
261. Степура А. WOW-виступ по-українськи. Ноу-хау сучасного оратора. Дніпро : Моноліт, 2018. 304 с.

262. Тарасевіч Я. Ю. Методика навчання риторики в старших класах профільної школи : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02. Київ, 2013. 187 с.
263. Терлецька Л. Г. Рольова гра як засіб формування професійно-значущих якостей майбутнього практичного психолога : дис. … канд. психол. Наук : 19.00.07 / Київськ. міжрегіон. ін-т удосконалення вчителів ім. Б. Грінченка. Київ, 1997. 175 с.
264. Титаренко М. Комунікація від нуля. Есеї для Мані. Львів : Вид-во Старого Лева, 2019. 232 с.
265. Ткаченко Л. П. Дидактична риторика. *Засоби навчальної та науководослідницької роботи* : зб. наук. праць. Харків: ХДПУ, 2001. Вип. 16. С. 262–266.
266. Ткаченко Л. П. Зміст і технологія навчання риторики майбутніх учителів початкових класів : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Харків, 2002. 189 с.
267. Ткаченко Л. П. Реалізація інноваційних педагогічних технологій у процесі вивчення курсу риторики. *Педагогіка та психологія*. 2016. Вип. 53. С. 92–102.
268. Ткаченко Л.П. Фахова спрямованість курсу риторики у практиці сучасних закладів вищої освіти. URL: https://dspace.hnpu.edu.ua/bitstreams/16c583e9-2c9b-4b22-86da-e6a07e3160e5/download
269. Ткачук Т. Л. Тренінг як засіб оптимізації взаємодії між студентами. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2015. Вип. 4. С. 101– 104.
270. Томан І. Мистецтво говорити ; пер. з чес. Київ : Полівидав України, 1986. 223 с.
271. Українська мова: Енциклопедія.Вид. 2-е. випр., доп. / Ред. кол.: В. М. Русанівський (співголова), О. О. Тараненко (співголова), М. П. Зяблюк (заст. голови), Є. А. Карпіловська (відп. секретар), І. Р. Вихованець, П. Ю. Гриценко, С. Я. Єрмоленко, Л. М. Задунайська, Н. Ф. Клименко, О. С. Мельничук, В. В. Німчук, Г. П. Півторак, В. Г. Скляренко, О. Б. Ткаченко. Київ: Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2004. 824 с.

272. Українська мова за професійним спрямуванням : навч. посібник [для студ. вищ. навч. закл.] / С. О. Караман, О. А. Копусь, В. І. Тихоша та ін. ; за ред С. О. Карамана, О. А. Копусь. – К. : Літера ЛТД, 2013. 544 с.
273. Український правопис. Київ : Науково-виробниче підприємство «Видавництво “Наукова думка” НАН України», 2019. 391 с.
274. Феррацці К. Ніколи не їжте наодинці та інші секрети успіху завдяки широкому колу знайомств. Харків. 2018. 350 с.
275. Філософія освіти : навч. посіб. / за заг. ред. В. Андрущенка, І. Передборської. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2009. 329 с.
276. Хлипавка Г. Г. Формування соціальної компетентності майбутніх офіцерів служби цивільного захисту України в процесі професійної підготовки : дис. … канд. психол. наук : 13.00.04. / ЛДУ БЖД. Львів, 2019. 303 с.
277. Холод Ю. Л. Психологічна допомога шкільного практичного психолога учасникам навчально-виховного процесу при посттравматичних стресових розладах та психологічній травмі. *Психологічні засади забезпечення службової діяльності працівників правоохоронних органів : матеріали круглого столу*, м. Кривий Ріг, 10 лютого 2017 р. Кривий Ріг, 2017. С. 232–235.
278. Хромченкова Н.М. Формування професійної відповідальності майбутніх журналістів на бакалаврському рівні вищої освіти: дис….канд. педагог. наук: 13.00.04 / Рожнова Ганна Миколаївна. Київ, 2022. 318 с.
279. Ципіна Д. С. Педагогічна технологія формування у майбутніх менеджерів риторичної компетентності професійного спрямування. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки*. 2012. № 19(1). С. 202–209.
280. Чала Ю. М. Особливості набуття професійно значущого досвіду майбутніми психологами : дис. … канд. психол. наук : 19.00.07. Рівне, 2012. 302 с.

281. Чепелєва Н. В. Формування професійної компетеності в процесі вузівської підготовки психолога-практика. *Актуальні проблеми психології* : наукові записки / за ред. С. Д. Максименка. Київ, 1999. Вип. 19. С. 200–215.

282. Чернишова Т. О. Доцільність упровадження курсу риторики в підготовку майбутніх офіцерів. *Системи обробки інформації* : зб. наук. праць. Харків : Харківський університет Повітряних Сил імені Івана Кожедуба, 2015. Вип. 11 (136). С. 221–223.

283. Шапошникова Ю. Г. Психологічні особливості рефлективних компронентів у професійному становленні практичного психолога : дис. … канд. психол. Наук : 19.00.07 / Ін-т психології ім. Г. С. Костюка АПН України. Київ, 2008. 233 с.

284. Щербакова, І. М. Психологія: теорія і практика [Текст] : навчальний посібник / І. М. Щербакова, Т. Г. Харченко. Суми: Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2023. 364 с.

285. Швець. Г. Д. Теоретико-методичні засади навчання української мови іноземних студентів гуманітарних спеціальностей: дис…д. педаг. наук. 13.00.02. Київ, 2021. 485 с.

286. Шевченко О. А. Інноваційні методи розвитку професійної компетентності педагогів в умовах післядипломної освіти. *Розвиток сучасної природничо-математичної освіти: реалії, проблеми якості, інновації* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. 21–28 жовтня 2013 р. №4 (14). URL : http://www.zoippo.zp.ua/pages/el_gurnal/pages/vip14.html. (дата звернення: 14.03.2021).

287. Янц Н. Риторична компетентність як складова професійної компетентності соціального педагога. *Гуманітарний Вісник ДВНЗ «ПереяславХмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»* : зб. наук. пр. Переяслав-Хмельницький, 2014. Вип. 33. С. 174–183.

288. Ahlsen E. Introduction to Neurolinguistics. Amsterdam, 2006. 205 p.

289. Arvanitis A., Karampatzos A. Negotiation and Aristotle's Rhetoric: Truth over interests? *Philosophical Psychology*. 2011, Vol. 24, P. 845–860.
290. Braslavska O., Ozerova L., Vitiuk V., Honcharuk O., Boryn G. Application of modern innovative practices in professional training of future teachers. *AD ALTA:* Journal of Interdisciplinary Research. 2022. 12.
291. Derkach L., Vitiuk V., Sukalenko T., Marchuk L., Lebed J.. Formation of research competence of students in the process of studying the syntax of the ukrainian language. *AD ALTA*: Journal Of Interdisciplinary Research 2021. 11. Issue 2, special XX. PP. 179–183.
292. Douglas W. Criteria of Rationality for Evaluating Democratic Public Rhetoric. *State University Press*, 2004. P. 295–330.
293. Dutka H. Przygotowanie specjalistów podstawowym aktualnym problemem wspólcesnego szkolnictwa wyższego. Interdyscyplinarność pedagogiki i jej subdyscypliny / pod red. Z. Szaroty i F. Szloska. Radom : Wyd-wo Naukowe Instytutu Technologii Eksploatacji PIB, 2013. S. 501–508.
294. Gallo C. The storyteller's secret. Pan Books. 2018. 288 p.
295. Jutkowitz A. The Strategic Storyteller: Content Marketing in the Age of the Educated Consumer. Wiley. 2017. 176 p.
296. Kuhnke E. Body Language: Learn how to read others and communicate with confidence. Capston : John Wiley & Sons Limited. 2016. 208 p.
297. MacDonald M. J., The Oxford Handbook of Rhetorical Studies. New York : Oxford UP, 2017. 819 p.
298. Ovsiienko L., Rakityanska L., Kulyk O., Pet'ko L., Turchynova G., Zavadska T. Development of Multicultural Education: Tasks, Tools and Project Solution. *TEM Journal.* (12(3)), 1451-1461.
299. Pet'ko L., Popova L., Kulyk O., Kardash L., Ovsiienko L., Denysiuk I., Proskurniak O. Web Oriented Education Course Design Model in the Entrepreneurship Education System. *International Journal of Entrepreneurship Education.* (25 (6)), 1−9.

300. Siranchuk N., Khallo O., Bulgakova O., Vertuhina V., Oleksyuk O. Modern educational technologies in the educational process in higher education institutions. AD ALTA : Journal of interdisciplinary research double-blind peer-reviewed volume12, issue 1, special issue XXV., Junuary 2022, pp. 138-142
301. Siranchuk N., Miyer T., Holodiuk L., Dyka N., Kondratenko N., Romanenko L., Romanenko K. Pedagogical context of attributiveness of reflection in traditional and elearning of future teachers and already working as socially oriented individuals. AD ALTA : Journal of interdisciplinary research double-blind peer-reviewed volume12, issue 2, special issue XXIX., November 2022, pp. 166-174.
302. Siranchuk N., Miyer T., Vyshnivska N., Rudenko N., Shkurenko O., Romanenko L., Fedorova Y. Indirect and direct pedagogical interaction of teacher with students in the conditions of e-learning and their performance of the roles of “e-teacher” and “e-student”. AD ALTA : Journal of interdisciplinary research double-blind peer-reviewed volume13, issue 1, special issue XXXIV., March 2023, pp. 62-68.
303. Siranchuk N., Rudenko N., Stetsyk S., Dubovyk S., Sukhopara I., Romanenko L., Shpitsa R. Factors influencing the process of organizing distance learning of students in the conditions of military operations on the territory of Ukraine. AD ALTA : Journal of interdisciplinary research double-blind peer-reviewed volume14, issue 1, special issue XXXIV., May 2024, pp. 33-38.
304. Siranchuk N., Struk A., Rudenko Y., Barylo S., Dovbenko S. Peculiarities of the professional foundation of the future pedagogue. AD ALTA : Journal of interdisciplinary research double-blind peer-reviewed volume11, issue 2, special issue XX., July 2021, pp. 115-119
305. Vintoniv, M., & Tiutiuma, T. (2022). Use of ict tools in teaching syntax of ukrainian language to philology students *Scientific Journal of Polonia University*, 51, 187-197.

ДОДАТКИ

Додаток А

Вислови відомих людей про риторику

- «Яка людина, така і її мова» (Сократ).
- «Поетами народжуються, ораторами стають» (Цицерон).
- «Хто багато стріляє, ще не стрілець, хто багато говорить, ще не оратор» (Конфуцій).
- «Дурня можна впізнати за двома прикметами: він багато говорить про речі, для нього не корисні, і висловлюється про те, про що його не питають» (Платон).
- «Існує три категорії ораторів: одних можна слухати, інших не можна слухати, третіх не можна не слухати» (Архієпископ Меджі).
- «Оратор повинен вичерпати тему, а не терпіння слухачів» (Уїнстон Черчилль).
- «Читаючи авторів, які добре пишуть, звикаєш гарно говорити» (Ф. Вольтер).
- «Чудова думка втрачає свою цінність, коли вона погано висловлена» (Ф. Вольтер).
- Риторика – цариця душ і княгиня мистецтв» (Ф. Прокопович).
- «Істинне красномовство – це вміння сказати все, що треба, і не більше, ніж треба» (Ф. Ларошфуко).
- «Красномовство – це живопис думки» (Б. Паскаль).
- «Красномовство – це мистецтво говорити так, щоб ті, до кого ми звертаємося, слухали не тільки без труда, але і з задоволенням і щоб, захоплені темою і підбурювані самолюбством, вони захотіли глибше в неї вникнути» (Б. Паскаль).
- «Добре говорити – означає просто добре думати вголос» (Е. Ренан).
- «Найважливіші слова в своєму житті ми вимовляємо мовчки» (П. Коельо).

Додаток Б

Схема риторичного аналізу промови:

І. Загальні відомості.

1. Покликання на обране відео на YouTube, Google-Диск тощо.

2. Автор промови / ПІБ оратора/журналіста.

3. Тема.

4. Аудиторія (якщо відомо, для кого виступ).

ІІ. Умовна схема аналізу риторичного тексту

1. Обґрунтуйте тему і мету тексту (3 бали):

1.1. Тему оцініть із позиції актуальності та повноти висвітлення.

1.2. Зробити висновок про мету висловлювання та ступінь її реалізації.

2. Оцініть специфіку мовленнєвої культури автора (5 балів):

2.1) правильність (володіння нормами літературної мови – орфоепічними, орфографічними, граматичними, лексичними, стилістичними);

2.2) виразність (наявність тропів, синтаксичних фігур; афоризмів, крилатих висловів);

2.3) ясність (чи легко сприймається зміст висловлювання?);

2.4) точність (використання слів у повній відповідності з їх значенням);

2.5) стислість (уміння говорити суттєво);

2.6) доцільність (відповідність мовлення цілям та умовам спілкування).

3. Прокоментуйте композицію тексту (4 бали):

3.1) виділіть структурні частини (зачин, вступ, основна частина, висновки).

3.2) висловіть власну думку про якість структурних частин (відповідність класичним вимогам щодо змісту та форми кожної частини).

4. Висвітліть прийоми активізації уваги аудиторії на кожному етапі промови (5балів):

4.1) укажіть, які саме безпосередні та опосередковані прийоми використано;

4.2) оцініть їх доречність.

5. Проаналізуйте техніку мовлення журналіста (5 балів):

5.1) позамовні чинники: дихання, темп, тембр, сила голосу, дикція, гучність, інтонація;

5.2) невербальні засоби: міміка, жести, позиція тіла, рухи, місце в аудиторії.

5.3) оцініть їх доречність.

7. Проаналізуйте власні відчуття, переживання, роздуми (3 бали):

7.1) запишіть свої відчуття, переживання та роздуми під час перегляду відео;

7.2) зафіксуйте свої відчуття, переживання та роздуми після перегляду відео;

7.3) обґрунтуйте, що змінилося у Ваших відчуттях, переживаннях і роздумах під час та після перегляду виступу.

Додаток В

Поняття «риторична компетентність» у науково-педагогічній літературі

Визначення	Автор
Риторична компетентність - це здатність осмислено продукувати, аналізувати, виголошувати текст з урахуванням мети, завдань та ситуації публічного мовлення	С. Горобець
усвідомлене і мотивоване використання риторичних засобів; історично сформована категорія свідомості, об'єктивована в мовних навичках і мовленнєвій поведінці особистості, яка має не лише етичні, емотивні та комунікативні навички, а й знання риторичних можливостей мови, вміння в певних ситуаціях вдатися до риторичних засобів, властивих системі літературної мови, традиції красномовства, сучасного риторичного ідеалу	І. Іванчук
складова комунікативної та професійно-педагогічної компетентностей; інтегративна якість, що виражається через здатність особистості усвідомлено, риторично правильно використовувати мовні ресурси з метою продукування авторсько-адресного тексту, створюючи психологічний комфорт в умовах конкретної комунікації	О. Кучерук

найвищий рівень комунікативної компетентності; інтегративна особистісна якість, яка обіймає володіння риторичними знаннями, уміннями і навичками, якостями особистості, риторичним потенціалом, що в сукупності визначають здатність і готовність до ефективного й оптимального спілкування, реалізовані та закріплені в досвіді комунікативної й риторичної діяльності	В. Нищета
поєднання теоретичної та практичної здатності й готовності фахівця до продукування текстів різного типу відповідно до мети і ситуації публічного мовлення, умілого використання риторичних засобів із метою впливу на людей у процесі мовної комунікації, риторичного й особистісного розвитку та самовдосконалення	Н. Янц

Примітка. Внесіть самостійно дібрані з наукової літератури визначення поняття «риторична компетентність» у незаповнені графи таблиці.

Додаток Г

КИЇВСЬКИЙ СТОЛИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ БОРИСА ГРІНЧЕНКА
ФАКУЛЬТЕТ УКРАЇНСЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ, КУЛЬТУРИ І МИСТЕЦТВА
КАФЕДРА УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

«**ЗАТВЕРДЖУЮ**»
Проректор з науково-педагогічної
та навчальної роботи
_____ О.Б. Жильцов
«_____»_____ 2024 року

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

УКРАЇНСЬКА МОВА У ПРОФЕСІЙНОМУ СПІЛКУВАННІ: КУЛЬТУРА МОВЛЕННЯ

для студентів
спеціальності: 061 Журналістика
освітньої програми: 061.00.05 Міжнародна журналістика
рівня вищої освіти: перший (бакалаврський)

Київ – 2024

Розробник: Овсієнко Людмила Миколаївна, професор кафедри української мови, доктор педагогічних наук, професор.

Викладач: Овсієнко Людмила Миколаївна, професор кафедри української мови, доктор педагогічних наук, професор.

Робочу програму розглянуто і затверджено на засіданні кафедри української мови
Протокол № 10 від 29.08.2024 року

Завідувач кафедри української мови _____ (Михайло ВІНТОНІВ)

Робочу програму погоджено з гарантом освітньої програми
«____»____ 20____р.
Гарант освітньої програми _____ (_____)

Робочу програму перевірено
«____»____ 20____р
Заступник декана факультету
української філології, культури
і мистецтва з науково-методичної
та навчальної роботи _____ (Світлана ГОРОБЕЦЬ)

Пролонговано:
на 20___/20___н.р. _____ (_____). «___»___20__р., протокол № __
(підпис) (ПІБ)
на 20___/20___н.р. _____ (_____). «___»___20__р., протокол № __
(підпис) (ПІБ)
на 20___/20___н.р. _____ (_____). «___»___20__р., протокол № __
(підпис) (ПІБ)
на 20___/20___н.р. _____ (_____). «___»___20__р., протокол № __
(підпис) (ПІБ)

1. Опис навчальної дисципліни

Найменування показників	Характеристика навчальної дисципліни
	денна форма навчання
УКРАЇНСЬКА МОВА У ПРОФЕСІЙНОМУ СПІЛКУВАННІ: КУЛЬТУРА МОВЛЕННЯ. УКРАЇНСЬКА МОВА В МЕДІА ТА ПРАКТИЧНА СТИЛІСТИКА. ТЕХНОЛОГІЯ СТВОРЕННЯ МЕДІАТЕКСТУ. КОРЕКТУРА І ЗАГАЛЬНЕ РЕДАГУВАННЯ	
Вид дисципліни	*обов'язкова*
Мова викладання, навчання, оцінювання	*українська*
Загальний обсяг кредитів/годин	*11 / 330*
Курс	*1-2*
Семестр	*1-3*
Кількість змістових модулів з розподілом	*4*
Обсяг кредитів	*11*
Обсяг годин, зокрема:	*330*
Аудиторні	*154*
Лекції	*56*
Практичні заняття	*84*
Лабораторні заняття	*14*
Модульний контроль	*22*
Семестровий контроль	*30*
Самостійна робота	*124*
Форма семестрового контролю	*Залік + Іспит*
ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ: КУЛЬТУРА МОВЛЕННЯ	
Курс	*1*
Семестр	*1*
Кількість кредитів	*3*
Кількість модулів	*2*
Обсяг годин, зокрема:	*90*
Аудиторні	*42*
Лекції	*14*
Практичні заняття	*28*
Модульний контроль	*6*
Семестровий контроль	*-*
Самостійна робота	*42*
Форма семестрового контролю	*Залік*

2. Мета та завдання навчальної дисципліни

Мета навчальної дисципліни – формування української громадянської ідентичності шляхом підвищення ролі української мови як національної цінності, подолання мовно-культурної меншовартості українців; поглиблення системного уявлення студентів про усне й писемне мовлення українців; формування українськомовної комунікативної компетентності майбутніх фахівців.

Завдання навчальної дисципліни:

• виховання в здобувачів вищої освіти почуття національної свідомості та історичної мовно-культурної пам'яті, що сприятиме підвищенню мотивації вивчення культури усного та писемного мовлення, історії української культури та права людини, громадянина України;

• формування українськомовного іміджу, загальних і фахових компетентностей, зокрема комунікативної, мовленнєвої, прагматичної, соціокультурної, у процесі усвідомленого опанування мовної, мовленнєвої, комунікативної теорій;

• формування української громадянської ідентичності; популяризації та збереження культурної спадщини й культурних цінностей України;

• здійснення заходів, спрямованих на розвиток цілісної загальнодержавної політики національно-патріотичного виховання.

Під час практичних занять, індивідуальної навчально-дослідницької та самостійної роботи студенти, майбутні фахівці з міжнародної журналістики, ***набувають таких програмних компетентностей***: ***ЗК1, ЗК11 (загальні компетентності), СК03 (спеціальні (фахові, предметні) компетентності):***

- **ЗК1:** Здатність застосовувати знання в практичних ситуаціях.
- **ЗК11:** Здатність спілкуватися державною мовою.
- **СК03:** Здатність створювати медіапродукт.

Організація навчальної діяльності в центрі культури української мови

Реформування системи вищої освіти на сучасному етапі зумовлює концептуальні зміни в напрямах, цілях, завданнях, змісті освіти, філологічної зокрема, які зорієнтовані передусім на розвиток особистості, формування творчої ініціативи, мобільності, підвищення конкурентоздатності майбутнього фахівця.

Задля ефективної реалізації концепції нової освітньої стратегії університету програмою передбачено застосування можливостей Центру культури української мови.

Для цього впроваджено систематичне застосування орфоепічних тренінгів, риторичних розминок, дослідницьких завдань, що передбачають карткування мовного матеріалу, укладання мультимедійних словників, опрацювання спеціальної літератури тощо; творчих завдань «Мовне обличчя міста», «Мовна

особистість фахівця», «Мовний портрет однокурсника», «Стань співавтором тексту» тощо.

Крім того, студентів залучено до роботи в проблемних групах, до участі в наукових конференціях; мовних конкурсах тощо.

У Центрі заплановано презентації наукових видань з проблем культури української мови, зустрічі з науковцями.

3. Результати навчання за дисципліною

Опанувавши дисципліну «Українська мова у професійному спілкуванні: Культура мовлення», студенти повинні мати такі ***програмні результати навчання:***

• РН11: Вільно спілкуватися з професійних питань, включаючи усну, письмову та електронну комунікацію, українською мовою.

• РН14: Генерувати інформаційний контент за заданою темою з використанням доступних, а також обов'язкових джерел інформації.

• РН15: Створювати грамотний медіапродукт на задану тему, визначеного жанру, з урахуванням каналу поширення чи платформи оприлюднення.

4. Структура навчальної дисципліни

Тематичний план для денної форми навчання

Назва змістових модулів, тем	Усього	Розподіл годин між видами робіт					
		Аудиторна					Самостійна
		Лекції	Семінари	Практичні	Лабораторні	Індивідуальні	
І СЕМЕСТР **Модуль 1.** ***КУЛЬТУРА УСНОГО МОВЛЕННЯ ЯК ЧИННИК ТВОРЕННЯ ЛІНГВАЛЬНОГО (ФАХОВОГО) ПРОСТОРУ***							
Тема 1. *Генеалогія української мови.*	7	2	-	2	-	-	3
Тема 2. *Функційно-стильова диференціація української мови як основа культури фахової мови.*	5	-	-	2	-	-	3
Тема 3. *Культура усного фахового спілкування.*	5	-	-	2	-	-	3
Тема 4. *Функціювання української мови в успорозмовній сфері та вплив на соціум (професійна комунікація, мова медіа та*	7	2	-	2	-	-	3

реклами). Основні ознаки культури мови, мовлення і комунікації.							
Тема 5. *Виразність усного мовлення.*	5	-	-	2	-	-	3
Модульний контроль 1	2						
Тема 6. *Орфоепічна та акцентуаційна грамотність як складник мовленнєвої культури фахівця.*	7	2	-	2	-	-	3
Тема 7. *Технології комунікативного впливу.*	7	2	-	2	-	-	3
Тема 8. *Мовний етикет як складник культури мовлення.*	5	-	-	2	-	-	3
Модульний контроль 2	2						
Разом	48+4 МК	8	-	16	-	-	24
Модуль 2. ***КУЛЬТУРА ПИСЕМНОГО МОВЛЕННЯ ЯК ЧИННИК ТВОРЕННЯ ЛІНГВАЛЬНОГО (ФАХОВОГО) ПРОСТОРУ***							
Тема 9. *Гендерні та вікові аспекти спілкування.*	5	-	-	2	-	-	3
Тема 10. *Динаміка мовної норми і проблеми кодифікації.*	7	2	-	2	-	-	3
Тема 11. *Український правопис у контексті мовних інновацій.*	7	2	-	2	-	-	3
Тема 12. *Лексична та фразеологічна правильність мовлення.*	7	2	-	2	-	-	3
Тема 13. *Граматична парадигма в лінгвальній культурі фахівця.*	5	-	--	2	-	-	3
Тема 14. *Синтаксичні аспекти культури мовлення.*	5	-	-	2	-	-	3
Модульний контроль 3	2						
Разом	36+2 МК	6	-	12	-	-	18
Підготовка до проходження контрольних заходів	-	*(семестровий контроль)*					
Усього	90	14	-	28	-	-	42

5. Програма навчальної дисципліни

Модуль 1.
КУЛЬТУРА УСНОГО МОВЛЕННЯ ЯК ЧИННИК ТВОРЕННЯ ЛІНГВАЛЬНОГО (ФАХОВОГО) ПРОСТОРУ

Тема 1. Генеалогія української мови.

Основні питання теми:

1. Генеалогія української мови та чинники ідентичності українців, українства.
2. Основні складники ДНК-генеалогії.
3. Маркери генеалогії української мови.
4. Генеалогічна парадигма в художньому та публіцистичному стилях.

Ключові слова: *українці, українство, українська мова, український етнос, українська нація, ДНК-генеалогія, ідентичність* та ін.

Рекомендована література:

Основна: *3; 5; 9.*
Додаткова: *9; 11-12; 17.*

Тема 2. Функційно-стильова диференціація української мови як основа культури фахової мови.

Основні питання теми:

1. Значення функційних стилів у фаховій діяльності.
2. Функційні стилі та їх підстилі.
3. Особливості використання у фаховій діяльності поєднання основних функційних стилів (офіційно-діловий, науковий, розмовний (усна та писемна форми)).
4. Форми реалізації функційних стилів у практиці ділового спілкування журналіста.

Ключові слова: *стилістика, офіційно-діловий стиль, розмовний стиль, науковий стиль, епістолярний стиль, конфесійний стиль, художній стиль, публіцистичний стиль, стиль медіа, стилістичний ресурс.*

Рекомендована література:

Основна: *2; 5; 7; 15.*
Додаткова: *17; 29.*

Тема 3. Культура усного фахового спілкування.

Основні питання теми:

1. Фахова взаємодія, спілкування, комунікація, їх особливості та відмінності.
2. Види фахової взаємодії, етапи спілкування журналіста.
3. Мова, мовлення і спілкування.
4. Вербальні й невербальні засоби спілкування.

Ключові слова: *бесіда, вербальні засоби, спілкування, гендер, гучність мовлення, дискусія, ділова бесіда, невербальні та вербальні засоби комунікації, перемовини, погляд, полеміка, правила спілкування, міміка, жести, телефонна розмова.*

Рекомендована література:

Основна: *1; 2; 4; 5; 7; 8; 11; 12; 14; 17; 18.*
Додаткова: *9; 17; 29; 31-32.*

Тема 4. Функціювання української мови в уснорозмовній сфері та вплив на соціум (професійна комунікація, мова медіа та реклами). Основні ознаки культури мови, мовлення і комунікації.

Основні питання теми:

1. Поняття «культура мови» й «мовлення», «комунікація» у фаховій діяльності журналіста.
2. Комунікативні ознаки культури мовлення у мові медіа та реклами.
3. Вплив мови медіа, реклами на культуру мови, мовлення фахівців сфери журналістики.
4. Вплив мовних та позамовних чинників на дотримання мовних норм (орфоепічних та акцентуаційних) у професійній діяльності майбутнього фахівця-журналіста.
5. Роль словників у професійному мовленні фахівця. Типи словників.

Ключові слова: *культура мови, культура мовлення, комунікація, норма, мовна норма, орфоепічні норми, акцентуаційні норми, анормативність, адекватність мовлення, багатство мовлення, доречність мовлення, звертання, змістовність мовлення, мовленнєвий етикет, морфемний словник, словник іншомовних слів, словник паронімів, словник синонімів.*

Рекомендована література:

Основна: *1; 2; 4; 5; 7; 8; 11; 12; 14; 17; 18.*
Додаткова: *9; 17; 29; 31-32.*

Тема 5. Виразність усного мовлення.

Основні питання теми:

1. Дотримання орфоепічних норм та їх вплив на виразність усного мовлення у професійному спілкуванні журналіста.
2. Дотримання граматичних норм під час продукування лексем.
3. Приклади порушення мови емоційно зниженою лексикою, словами-паразитами, плеоназмами, тавтологією.
4. Етика спілкування у професійному середовищі фахівця-журналіста.
5. Шляхи підвищення культури мовлення сучасного фахівця журналістської сфери.

Ключові слова: *діалектна лексика, доречне мовлення, достатність, етика спілкування, жаргонна лексика, засмічення мови, канцеляризми, контекстуальна доречність, тавтологія, чистота мовлення.*

Рекомендована література:

Основна: *3; 4; 5; 8; 10; 11; 13.*
Додаткова: *3; 5; 10; 13; 15; 17; 25; 27; 28; 32.*

Тема 6. Орфоепічна та акцентуаційна грамотність як складник мовленнєвої культури фахівця.

Основні питання теми:

1. Орфоепічні норми в професійному мовленні. Особливості вимови голосних і приголосних звуків в українській мові.
2. Явище асиміляції фонем.
3. Складні випадки наголошування слів.
4. Порушення орфоепічних, акцентуаційних норм. Шляхи усунення анормативності.

Ключові слова: *акцент, акцентуаційні норми, голосний звук, приголосний звук, словесний наголос, фонема, фразовий наголос.*

Рекомендована література:

Основна: *6; 9; 11; 14.*
Додаткова: *11; 12; 22; 30.*

Тема 7. Технології комунікативного впливу.

Основні питання теми:

1. Шляхи комунікативного впливу у професійному спілкуванні журналіста.
2. Дотримання граматичних норм під час комунікації.
3. Приклади порушення мови емоційно у процесі комунікативного впливу.
4. Етика комунікативного впливу у професійному середовищі журналіста.

Ключові слова: *комунікація, комунікативний вплив, доречне мовлення, достатність, етика спілкування, жаргонна лексика, засмічення мови, канцеляризми, контекстуальна доречність, тавтологія, чистота мовлення.*

Рекомендована література:

Основна: *5; 6; 9; 10; 12; 13; 18.*
Додаткова: *2; 3; 4; 10; 13; 15; 17; 27; 32.*

Тема 8. Мовний етикет як складник культури мовлення.

Основні питання теми:
1. Поняття про мовний етикет та складники словникового запасу сучасного фахівця-журналіста.
2. Умови досягнення високого рівня мовного етикету сучасного журналіста.
3. Вербальні й невербальні засоби впливу на якість спілкування.
4. Шляхи підвищення багатства (різноманітності) фахового мовлення сучасного фахівця-журналіста.

Ключові слова: *етикет, мовний етикет, звітна доповідь, етикет ділової доповіді, етикет наукової доповіді.*

Рекомендована література:

Основна: *1; 2; 4; 5; 7; 8; 11; 12; 14; 17; 18.*
Додаткова: *9; 17; 18-20; 29; 32.*

Тема 9. Гендерні та вікові аспекти спілкування.

Основні питання теми:
1. Особливості спілкування з урахуванням гендерного рівня.
2. Лексичні маркери виокремлення гендеру та вікового спілкування.
3. Граматичні маркери виокремлення гендеру та вікового спілкування.

Ключові слова: *етикет, гендер, гендерна рівність, спілкування, вікові аспекти спілкування.*

Рекомендована література:

Основна: *5; 9; 17.*
Додаткова: *3; 4; 17; 29.*

Модуль 2.
КУЛЬТУРА ПИСЕМНОГО МОВЛЕННЯ ЯК ЧИННИК ТВОРЕННЯ ЛІНГВАЛЬНОГО (ФАХОВОГО) ПРОСТОРУ

Тема 10. Динаміка мовної норми і проблеми кодифікації.

Основні питання теми:

1. Поняття мовної норми та анормативність у фаховій комунікації.
2. Взаємодія прескриптивної й дескриптивної мовної норми та її вплив на культуру лінгвального простору сучасного фахівця.
3. Словники, довідникова література журналістської галузі.
4. Проблема кодифікації лексичних одиниць.

Ключові слова: *норма, мовна норма, анормативність, кодифікація, прескриптивна мовна норма, дескриптивна мовна норма, лексична одиниця.*

Рекомендована література:

Основна: *5; 6; 9; 11.*
Додаткова: *3; 12; 14; 16; 17; 22; 31.*

Тема 11. Український правопис у контексті мовних інновацій.

Основні питання теми:

1. Український правопис та нові вимоги до писемного мовлення.
2. Графічна норма та причини анормативності.
3. Кодифікація мовних інновацій.
4. Шляхи запобігання порушень графічної, орфографічної норми в офіційно-діловому стилі.

Ключові слова: *український правопис, писемне мовлення, графічна норма, графічна анормативність.*

Рекомендована література:

Основна: *3; 5; 9; 16.*
Додаткова: *8; 9; 11-12; 14; 16; 22; 31.*

Тема 12. Лексична та фразеологічна правильність мовлення.

Основні питання теми:

1. Лексикологія і лексикографія сучасної української літературної мови.
2. Професійна лексика, термінологійна лексика.
3. Нормативне використання багатозначних слів та омонімів у професійному мовленні журналіста.
4. Особливості використання паронімів, синонімів, пуризмів.
5. Джерела фразеологізмів. Фразеологічні словники.
6. Фразеологізми в діловому мовленні сучасного фахівця.
7. Стильові засоби лексикології та фразеології.
8. Значення фразеологізмів для підвищення культури фахової мови.

Ключові слова: *лексика, лексикографія, лексикологія, омоніми, пуризми, синоніми, термінологійна лексика, фразеологізм, фразеологічний словник, професійне мовлення, стильові засоби фразеології.*

Рекомендована література:

Основна: *6; 9; 11; 14; 15.*
Додаткова: *9; 11; 12; 17; 22; 30.*

Тема 13. Граматична парадигма в лінгвальній культурі фахівця.

Основні питання теми:

1. Морфологічні норми української мови, їх реалізація у професійному мовленні.
2. Граматичні парадигми вживання іменникових форм у фахових текстах.
3. Граматичні парадигми вживання прикметників у професійному спілкуванні.
4. Граматичні парадигми вживання числівників в офіційно-діловому стилі та усному мовленні фахового спілкування.
5. Граматичні парадигми дієслів та дієслівних форм у функційних стилях фахової діяльності.
6. Прийменники в діловому мовленні. Особливості перекладу прийменників.

Ключові слова: *професійне мовлення, стильові засоби фразеології.*

Рекомендована література:

Основна: *6; 9; 11; 14; 15.*
Додаткова: *9; 11; 12; 14; 17; 22; 30.*

Тема 14. Синтаксичні аспекти культури мовлення.

Основні питання теми:

1. Синтаксичні норми професійного спілкування фахівця сфери журналістики.
2. Причини виникнення порушення синтаксичних норм.
3. Шляхи усунення синтаксичної анормативності у фаховій діяльності.

Ключові слова: *синтаксична норма, синтаксична анормативність*.

Рекомендована література:

Основна: *6; 9; 11; 14; 15.*
Додаткова: *9; 11; 12; 17; 22; 30.*

6. Контроль навчальних досягнень із дисципліни

6.1. Система оцінювання навчальних досягнень студентів

Вид діяльності студента	Максимальна кількість балів	Модуль 1		Модуль 2	
		кількість одиниць	максимальна кількість балів	кількість одиниць	максимальна кількість балів
Відвідування лекцій	1	4	4	3	3
Відвідування семінарських занять	-	-	-	-	-
Відвідування практичних занять	1	8	8	6	6
Робота на семінарському занятті	-	-	-	-	-
Робота на практичному занятті	10	8	80	6	60
Лабораторна робота (зокрема допуск, виконання, захист)	-	-	-	-	-
Виконання завдань для самостійної роботи	5	8	40	6	30
Виконання модульної роботи	25	2	50	1	25
Виконання ІНДЗ	-	-	-	-	-
Разом		-	182	-	124
Максимальна кількість балів:	306				
Розрахунок коефіцієнта:	3,06				

6.2. Завдання для самостійної роботи та критерії її оцінювання

Самостійна робота 1.
Тема: Генеалогія української мови.

Завдання. Підготуйте реферат та презентацію на тему «Місце української мови на карті мов світу. Типологічні особливості української мови на фонетичному, морфологічному та синтаксичному рівнях».

Самостійна робота 2.
Тема: Функційно-стильова диференціація української мови як основа культури фахової мови.

Завдання. Виберіть текст наукового стилю мовлення і трансформуйте його в художній. Зосередьте увагу на зміні лексики, структури й тональності тексту, щоб він відповідав новому стилю. Поясніть у коментарях, які зміни ви внесли і чому.

Самостійна робота 3.
Тема: Культура усного фахового спілкування.

Завдання. Проведіть опитування з-поміж друзів або однокурсників про те, чи послуговуються вони літературною мовою в повсякденному спілкуванні. Оформіть результати у вигляді графіків або діаграм і напишіть короткий аналіз здобутих результатів.

Самостійна робота 4.
Тема: Функціювання української мови в успорозмовній сфері та вплив на соціум (професійна комунікація, мова медіа та реклами). Основні ознаки культури мови, мовлення і комунікації.

Завдання. Дослідіть, як мовна політика України вплинула на українські медіа (телебачення, радіо, друковані видання, інтернет-ресурси). Проаналізуйте, як вимоги до мовного контенту відображаються в медійних продуктах. Напишіть аналітичну статтю або зробіть презентацію на основі здобутих результатів.

Самостійна робота 5.
Тема: Виразність усного мовлення.

Завдання. Підготуйте виступ на одну з тем:
Тема 1. Волонтерство дуже популярне у світі. Що, на Вашу думку, спонукає людей займатися волонтерством? У якій сфері Вам було б цікаво стати волонтером?
Тема 2. Культура – важливий складник життя спільноти. Які українські культурні традиції Вам відомі? Як культура впливає на впізнаваність країни?

Тема 3. Існує думка, що в сучасному світі частина професій згодом зникне у зв'язку з технічним прогресом. Як Ви вважаєте, які фахівці будуть завжди потрібними? Які професії треба опанувати в майбутньому?

Самостійна робота 6.
Тема: Орфоепічна та акцентуаційна грамотність як складник мовленнєвої культури фахівця.

Завдання. Зробіть аудіо- або відеозапис вашого виступу на фахову тематику (презентація, лекція, доповідь) і проаналізуйте його на предмет орфоепічних та акцентуаційних помилок. Напишіть звіт, у якому зазначте помилки й надайте рекомендації для покращення вимови.

Самостійна робота 7.
Тема: Технології комунікативного впливу.

Завдання. Підготуйте реферат та презентацію на тему «Захист від маніпулятивного впливу. Техніки протистояння маніпулюванням».

Самостійна робота 8.
Тема: Мовний етикет як складник культури мовлення.

Завдання. Підготуйте повідомлення на одну з тем:
Тема 1. Використовуючи етикетні формули, змоделюйте поведінкову ситуацію з керівництвом закладу в разі запізнення на роботу, навчальні заняття.
Тема 2. Змоделюйте мовленнєву ситуацію зустрічі з працедавцем.
Тема 3. Змоделюйте зустріч із філософом. Тема бесіди: «Коротко про наболіле».

Самостійна робота 9.
Тема: Гендерні та вікові аспекти спілкування.

Завдання. Дослідіть, як гендерні та вікові особливості особистості впливають на комунікацію в різних культурах. Виберіть кілька країн або культур і порівняйте, як ці аспекти впливають на спілкування. Підготуйте порівняльний аналіз у формі презентації.

Самостійна робота 10.
Тема: Динаміка мовної норми і проблеми кодифікації.

Завдання. Виберіть одну мовну норму (граматичну, лексичну, орфографічну тощо) і проаналізуйте, як вона змінилася протягом останніх 20-30 років. Дослідіть зміни в кодифікаційних джерелах (словниках, довідниках) та у фактичному мовленні. Напишіть звіт про результати дослідження.

Самостійна робота 11.
Тема: Український правопис у контексті мовних інновацій.

Завдання. Оберіть текст, написаний за старими нормами правопису, й адаптуйте його до нових правописних норм. Увімкніть коментарі та поясніть, які конкретні зміни були внесені й чому. Проаналізуйте й запишіть, як ці зміни вплинули на зрозумілість і точність тексту.

Самостійна робота 12.
Тема: Лексична та фразеологічна правильність мовлення.

Завдання. Укладіть словник, що міститиме найуживаніші фразеологізми вашої майбутньої сфери діяльності. Для кожного фразеологізму надайте визначення і можливі помилки вживання. Оцініть, як цей словник може допомогти в удосконаленні фахового мовлення.

Самостійна робота 13.
Тема: Граматична парадигма в лінгвальній культурі фахівця.

Завдання. Укладіть довідник, що міститиме основні граматичні норми, які використовуються у вашій професійній сфері. Додайте правила, наведіть приклади й зазначте типові помилки, що можуть виникати. Оцініть, як цей довідник може допомогти в покращенні мовленнєвої культури сучасного фахівця.

Самостійна робота 14.
Тема: Синтаксичні аспекти культури мовлення.

Завдання. Укладіть довідник, що міститиме основні правила пунктуації з прикладами та типовими помилками для вашої професійної сфери. Додайте рекомендації щодо уникнення помилок і поліпшення зрозумілості текстів. Оцініть, як цей довідник може допомогти у практичній діяльності.

Карта самостійної роботи студента

Змістовий модуль та теми курсу	**Академічний контроль**	**Бали** (максимальна кількість)	**Термін виконання (тижні)**
Модуль 1. *Культура усного мовлення як чинник творення лінгвального (фахового) простору*			
Тема 1. *Генеалогія української мови.*	перевірка реферату і презентації	**5**	до 30.09.2024 р.

Тема 2. *Функційно-стильова диференціація української мови як основа культури фахової мови.*	перевірка трансформованого тексту	**5**	до 30.09.2024 р.
Тема 3. *Культура усного фахового спілкування.*	перевірка результатів опитування	**5**	до 30.09.2024 р.
Тема 4. *Функціювання української мови в уснорозмовній сфері та вплив на соціум (професійна комунікація, мова медіа та реклами). Основні ознаки культури мови, мовлення і комунікації.*	перевірка аналітичної статті і презентації	**5**	до 30.09.2024 р.
Тема 5. *Виразність усного мовлення.*	усне опитування (виступ)	**5**	до 30.09.2024 р.
Тема 6. *Орфоепічна та акцентуаційна грамотність як складник мовленнєвої культури фахівця.*	перевірка відеозапису виступу та звіту	**5**	до 31.10.2024 р.
Тема 7. *Технології комунікативного впливу.*	перевірка реферату і презентації	**5**	до 31.10.2024 р.
Тема 8. *Мовний етикет як складник культури мовлення.*	усне опитування (перевірка повідомлень)	**5**	до 31.10.2024 р.
		Разом за *Модуль 1:* 40 балів	
Модуль 2. *Культура писемного мовлення як чинник творення лінгвального (фахового) простору*			
Тема 9. *Гендерні та вікові аспекти спілкування.*	перевірка порівняльного аналізу (презентації)	**5**	до 31.10.2024 р.
Тема 10. *Динаміка мовної норми і проблеми кодифікації.*	перевірка звіту про результати дослідження	**5**	до 30.11.2024 р.
Тема 11. *Український правопис у контексті мовних інновацій.*	перевірка адаптованого тексту і коментарів	**5**	до 30.11.2024 р.
Тема 12. *Лексична та фразеологічна правильність мовлення.*	перевірка словника фразеологізмів	**5**	до 30.11.2024 р.
Тема 13. *Граматична парадигма в лінгвальній культурі фахівця.*	перевірка довідника граматичних норм фахової сфери	**5**	до 30.11.2024 р.
Тема 14. *Синтаксичні аспекти культури мовлення.*	перевірка довідника пунктуаційних норм фахової сфери	**5**	до 30.11.2024 р.

Разом за *Модуль 2:* 30 балів
Разом за семестр: 70 балів

Рекомендації до виконання завдань для самостійної роботи

До кожної теми запропоновано завдання самостійної роботи, яке потрібно виконати в повному обсязі та прикріпити в е-курс для перевірки викладачем.

Альтернативою до виконання завдань самостійної роботи є участь (перемога) у конкурсі «Лідер українства в серці України». Покликання на сторінку Конкурсу: https://kubg.edu.ua/prouniversitet/news/podiji/8100-prezentatsiia-konkursu-lider-ukrainstva-v-sertsi-ukrainy-z-pomizh-studentskoi-i-uchnivskoi-molodi.html

Методичні вказівки до написання та оформлення рефератів

Рефератом з дисципліни «Українська мова у професійному спілкуванні: Культура мовлення» є самостійно підготовлена письмова робота, оформлена відповідно до вимог.

Він пишеться українською мовою обсягом 10–12 сторінок формату А-4 комп'ютерного набору, із яких вступ і висновки займають не більше 2 сторінок (1+1).

Текст слід друкувати з одного боку стандартного аркуша (береги: 3–2–2–1,5; міжрядковий інтервал – 1,5; кегль – 14; шрифт – Times New Roman; абзацний відступ – 1,25 см).

Покликання всередині тексту вказуються у дужках (Федоренко, 2019: 65); приклади та ілюстративний матеріал позначаються *курсивом*. У тексті реферату використовується така форма лапок та апострофа: «….», ’; розрізняються графічні знаки «дефіс» (-) і «тире» (–).

Реферат пишеться на основі огляду однієї або декількох наукових робіт, згідно із запропонованою для виконання темою. Метою його є теоретичне ознайомлення з обраною проблемою дослідження на основі літературних джерел.

Дослідницька робота такого типу може бути двох видів: інформативна і наукова.

Інформативний реферат є стислим письмовим викладом змісту певної наукової праці (монографії, книги, статті). Науковий реферат – це короткий виклад проблеми, зроблений на основі огляду, дослідження наукових або інших джерел.

Реферат варто писати відповідно до самостійно розробленого плану, що є логіко-змістовим розв'язанням проблемного питання. Він повинен містити вступ, основну частину, висновки та список використаної літератури. Основна частина має складатися з розділів і підрозділів, які розкривають теоретико-методологічне питання теми, аналіз досліджуваної проблеми або явища

й обґрунтування висновків, висвітлюють системні напрацювання теорії і практики досліджуваного явища в певній послідовності.

Основними методами роботи над рефератом є: аналіз, порівняння, узагальнення (самостійні висновки).

Студент повинен уміти працювати з літературою, починаючи від її пошуку та закінчуючи оформленням списку використаних джерел.

Критерії оцінювання виконання студентами завдань для самостійної роботи

Самостійна робота студентів з навчальної дисципліни «Українська мова у професійному спілкуванні: Культура мовлення» оцінюється за такими параметрами:

5 балів – завдання для самостійної роботи виконане в повному обсязі, лаконічно, змістовно, обґрунтовано, із наведенням прикладів і застосуванням методу аналізу та творчого підходу. Студент самостійно працює з науковою літературою; оцінює комунікативні явища, професійні ситуації; робить висновки; вміє формулювати й обґрунтовувати власну позицію; володіє правилами написання есе, рефератів, доповідей, звітів, підготовки презентацій, створення інфографіки, таблиць, карт, графіків, діаграм; креативно підходить до виконання завдання; має комунікативні вміння і навички; прагне до самовдосконалення і саморозвитку.

4 балів – завдання для самостійної роботи виконане в повному обсязі, лаконічно, змістовно, обґрунтовано, але з певними помилками щодо викладу матеріалу та без наведення прикладів до окремих фактів і явищ. Студент працює із запропонованою науковою літературою; робить висновки; володіє правилами написання есе, рефератів, доповідей, звітів, підготовки презентацій, створення інфографіки, таблиць, карт, графіків, діаграм і втілює їх у практику. Однак у процесі відтворення самостійно дібраного матеріалу простежується брак власних суджень, прояву креативності й ініціативності.

3 бали – завдання для самостійної роботи виконане в повному обсязі, але з порушенням логіки й послідовності викладу матеріалу та без ілюстрування прикладами. У роботі допускаються стильові помилки, неточне вживання термінів, довільне витлумачення фактів. Студент працює із запропонованою науковою літературою, але аналізує її примітивно, без висвітлення власної позиції; володіє правилами написання есе, рефератів, доповідей, звітів, підготовки презентацій, створення інфографіки, таблиць, карт, графіків, діаграм, але втілює їх у практику допускаючи грубі помилки та уникаючи використання фахової термінології.

2 бали – завдання для самостійної роботи виконане не в повному обсязі, частково самостійно і за певним зразком. Студент володіє матеріалом на початковому рівні, викладає його хаотично і необґрунтовано, без дотримання мовних норм; має фрагментарні навички роботи з науковими джерелами і не вміє робити висновки; володіє правилами написання есе, рефератів, доповідей, звітів, підготовки презентацій, створення інфографіки, таблиць, карт, графіків, діаграм, але не втілює їх у практику; комунікативні вміння і навички мають низький рівень розвитку.

1 бал – виконано менше половини завдання для самостійної роботи. Матеріал фрагментарний, не систематизований, не ілюстрований прикладами, порушена структура викладу. Його основу складає необґрунтоване копіювання чужих думок, фраз і позицій. Студент не вміє працювати з науковими джерелами й робити власні висновки; не володіє правилами написання есе, рефератів, доповідей, звітів, підготовки презентацій, створення інфографіки, таблиць, карт, графіків, діаграм; відсутній творчий компонент цих видів діяльності; комунікативні вміння і навички мають дуже низький рівень розвитку.

0 балів – більшу частину самостійного завдання не виконано. Студент лише частково володіє навчальним матеріалом, не вміє чітко, лаконічно й послідовно висвітлювати його; не працює з науковими і навчальними джерелами і не володіє правилами написання есе, рефератів, доповідей, звітів, підготовки презентацій, створення інфографіки, таблиць, карт, графіків, діаграм; майже відсутні творчі та комунікативні вміння і навички.

6.3. Форми проведення модульного контролю та критерії оцінювання

Кожний модуль включає бали за ***модульні контрольні роботи*** (модульний контроль).

Виконання модульних контрольних робіт здійснюється в електронному курсі або, за умови форсмажорних ситуацій, на окремих аркушах.

Модульний контроль здійснюється в кінці і посеред вивчення навчального матеріалу модуля.

Критерії оцінювання виконання студентами модульних контрольних робіт *(10 балів за виконані тестові завдання + 15 балів за виконане творче завдання)*

Кожна модульна контрольна робота передбачає ***два етапи***:

– *перший етап:* виконання тестових завдань (10 тестових завдань закритого типу = 10 балів, тобто кожне завдання оцінюється в 1 бал);

– *другий етап:* виконання творчого завдання, яке оцінюється в 15 балів, а саме:

21-25 балів – завдання модульної контрольної роботи виконані в повному обсязі, лаконічно, змістовно, обґрунтовано, із наведенням прикладів і застосуванням методу аналізу та творчого підходу. Студент самостійно працює, оцінює комунікативні явища, професійні ситуації; робить висновки; вміє формулювати й обґрунтовувати власну позицію; володіє правилами написання есе, доповідей, звітів, підготовки презентацій, створення інфографіки, таблиць, карт, графіків, діаграм тощо і втілює їх у практику; креативно підходить до виконання завдань; має комунікативні вміння і навички.

15-20 балів – завдання модульної контрольної роботи виконані в повному обсязі, лаконічно, змістовно, обґрунтовано, але з певними помилками щодо викладу матеріалу та без наведення прикладів до окремих фактів і явищ. Студент робить висновки; володіє правилами написання есе, доповідей, звітів, підготовки презентацій, створення інфографіки, таблиць, карт, графіків, діаграм тощо і втілює їх у практику. Однак у процесі відтворення самостійно дібраного матеріалу простежується брак власних суджень, прояву креативності й ініціативності.

9-14 балів – завдання модульної контрольної роботи виконані в повному обсязі, але з порушенням логіки й послідовності викладу матеріалу та без ілюстрування прикладами. У роботі допускаються стильові помилки, неточне вживання термінів, довільне витлумачення фактів. Студент не висвітлює власної позиції; володіє правилами написання есе, доповідей, звітів, підготовки презентацій, створення інфографіки, таблиць, карт, графіків, діаграм тощо, але втілює їх у практику допускаючи грубі помилки та уникаючи використання фахової термінології.

3-8 балів – завдання модульної контрольної роботи виконані не в повному обсязі, частково самостійно і за певним зразком. Студент володіє матеріалом на початковому рівні, викладає його хаотично й необґрунтовано, без дотримання мовних норм; має фрагментарні навички роботи з науковими джерелами і не вміє робити висновки; володіє правилами написання та підготовки есе, доповідей, звітів, підготовки презентацій, створення інфографіки, таблиць, карт, графіків, діаграм тощо, але не втілює їх у практику; комунікативні вміння і навички мають низький рівень розвитку.

0-2 бали – виконано менше половини завдань для самостійної роботи. Матеріал фрагментарний, не систематизований, не ілюстрований прикладами, порушена структура викладу. Його основу складає необґрунтоване копіювання чужих думок, фраз і позицій. Студент не вміє робити власні висновки; не володіє правилами написання есе, доповідей, звітів, підготовки презентацій, створення інфографіки, таблиць, карт, графіків, діаграм тощо; відсутній творчий компонент

цього виду діяльності; комунікативні вміння і навички мають дуже низький рівень розвитку.

6.4. Форми проведення семестрового контролю та критерії оцінювання

Семестровий контроль зі змістового модуля «Українська мова у професійному спілкуванні: Культура мовлення» здійснюється у формі *заліку*.

Залік отримують ті студенти, які відвідували практичні заняття, працювали, писали модульні контрольні роботи та виконували блок самостійної роботи, а також мають у сукупності за всі види діяльності не менше *60 балів*.

6.5. Орієнтовний перелік питань для семестрового контролю (для самоперевірки знань)

1. Найважливіші відомості з історії походження та розвитку української мови: початок становлення (VI ст. н.е.); формування фонетичної системи (XII – перша половина XIII ст.); розвиток фонетичної і граматичної систем (до середини XVI ст.). Суть етнополітичних концепцій походження українського народу і його мови: автохтонна концепція, «єдинороська концепція», концепція «спільної колиски». Основні постулати концепції походження української мови Ю. Шевельова.
2. Літературно-писемна двомовність XIV – XVIII ст.: слов'яноруська мова, староукраїнська («проста мова»). Формування та джерела розвитку національної мови.
3. Місце української мови на карті мов світу. Типологічні особливості української мови на фонетичному, морфологічному та синтаксичному рівнях.
4. Українська мова в міжкультурному діалозі.
5. Закономірності функціювання мови в різних сферах її суспільного життя. Універсальність поняття «стиль».
6. Культура мовлення та «стиль мовлення». Вплив стилю й жанру на формування мовленнєвої культури майбутнього фахівця.
7. Принципи, історія і критерії класифікації та жанрової диференціації стилів. Характеристика функційних стилів української літературної мови.
8. Засоби творення стильової доречності. Різновиди стилістично виправданого слововживання: стильова, контекстуальна, ситуативна та особистісно-психологічна.
9. Взаємодія стилів, підстилів і їх цілісність.
10. Співвідношення національного та інтернаціонального у стилістиці національної мови.
11. Особливості усного спілкування у фаховій діяльності. Загальні вимоги, що визначають рівень культури усного ділового мовлення.
12. Індивідуальні та колективні форми фахового спілкування: за способом взаємодії між комунікантами, за кількістю учасників, з урахуванням каналів комунікації, залежно від змісту повідомлення.

13. Жанри усного мовлення (співбесіда, розмова телефоном, доповідь, репортаж, захист наукового проєкту). Дискусійний діалог, репліки, суперечка/конфлікт, аргументація мовлення оратора. Функції та види бесід. Стратегії поведінки під час ділової бесіди. Співбесіда з працедавцем.

14. Етикет телефонної розмови.

15. Мистецтво публічного виступу. Жанри публічного виступу. Закони ефективного спілкування. Умови успішного публічного виступу. Способи виголошення промови. Мистецтво формулювати запитання та отримувати змістовні відповіді.

16. Динаміка і статика в корпусі уснорозмовної лексики професійного спілкування. Чинники екстралінгвальні та інтралінгвальні як фактори поповнення розмовного вокабуляра. Розмовні одиниці соціолінгвального сектору.

17. Мовна економія. Мовні смаки, їх вплив на сферу спілкування комунікантів. Неолексеми професійного мовлення. Причини входження неологізмів у професійне мовлення. Оказіоналізми мови медіа та реклами.

18. Вплив мови професійного спілкування, медіа та реклами на формування мовного простору спільноти. Взаємодія прескриптивної та дескриптивної норм, співіснування заблокованих мовною нормою лексичних одиниць у практиці усного спілкування.

19. Поняття засобів логіко-емоційної виразності. Інтонація як мовне явище, її сутність і вивчення. Мовні такти – основна ланка органічного зв’язку складників виразності і системостворюючих відношень між ними. Паузи, їх роль і значення в мовленні. Логічний наголос. Функційні особливості логічного наголосу. Мелодика мовлення, її значення для вираження змісту фрази. Темп мовлення, його значення в словесній діяльності. Позамовні засоби виразності.

20. Сучасна українська орфоепія. Орфоепічні норми, їхнє значення. Причини порушення орфоепічних норм. Типи орфоепічних помилок.

21. Основні норми літературної вимови голосних і приголосних звуків в сучасній українській літературній мові.

22. Вимова слів іншомовного походження.

23. Основні закони милозвучності української мови.

24. Норми щодо наголошування слів. Варіантне наголошування слів. Наголос у складних і складноскорочених словах.

25. Орфоепічні словники. Специфіка і структура мовленнєвого впливу. Маніпулятивні технології: способи розпізнання та протистояння. Мова як наскрізна сугестивна система. Лінгвістичні рівні впливу. Екстралінгвальні чинники впливу. Сугестогенні дискурси.

26. Офіційне та приватне спілкування крізь призми маніпулятивних технологій. Маніпулятивні техніки та протистояння маніпуляціям у спілкуванні. Алгоритми мовного протистояння маніпулятивним впливам.

27. Сучасні технології нейролінгвістичного програмування. Особливості здійснення сугестивного впливу в інтернеті.

28. Захист від маніпулятивного впливу. Техніки протистояння маніпулюванням.

29. Мовний, мовленнєвий, спілкувальний етикет.

30. Комунікативний кодекс (етнічні, етнолінгвістичні та соціолінгвістичні параметри).

31. Структура мовного етикету. Стандартні етикетні ситуації. Етикетна формула.

32. Особливості українського мовленнєвого етикету. Український комплімент.

33. Мовний етикет у професійному спілкуванні. Правила. Вимоги.

34. Мовний етикет академічного навчального середовища.

35. Гендерні характеристики комунікативної поведінки.

36. Гендерні стереотипи і гендерна чутливість комунікації.

37. Реалізація стратегії фемінізації в українській мові. Фемінітиви в українській мові XXI ст. Відображення фемінізації в офіційно-діловій сфері. Лінгвокультурологійна оцінка найменувань жінок.

38. Вікові особливості комунікативних властивостей особистості (у різні періоди розвитку). Молодіжний сленг. Студентський жаргон.

39. Мовна норма. Правильність, досконалість, зразковість як характеристики, що визначають нормативну літературну мову, високу культуру мови фахівця.

40. Система норм писемного мовлення: лексико-фразеологічні, морфологічні, синтаксичні, графічні, орфографічні, пунктуаційні, стильові. Причини порушення мовних норм.

42. Формування мовних норм у процесі стильового розгалуження мови.

43. Варіантність мовної норми.

44. Особливості фіксації мовних норм у правописі, словниках, довідниках, підручниках та посібниках з української мови.

45. Принципи українського правопису.

46. Основні зміни до нової редакції правопису.

47. Найважливіші правописні норми сучасної української літературної мови. Ненаголошені ***е***, ***и***, ***о*** в сучасній українській літературній мові. Правила вживання м'якого знака та апострофа в сучасній українській мові. Правопис префіксів у сучасній українській літературній мові.

48. Правопис слів іншомовного походження. Подвоєння та подовження приголосних. Правила вживання великої літери у власних назвах.

49. Написання слів разом, окремо і з дефісом. Правопис ***не***, ***ні*** з різними частинами мови.

50. Орфографічні словники.

51. Точність наукового мовлення. Особливості вживання термінів.

52. Художня точність. Унормоване слововживання. Оказіоналізми в художньому мовленні. Причини порушення семантичної точності мовлення: вживання слів у значенні, невластивому для літературної мови; невміння користуватися синонімами, паронімами, термінами, багатозначними словами

й омонімами; міжмовна лексико-семантична інтерференція в умовах білінгвізму; порушення норм лексичної, граматичної та стильової сполучуваності; мовна надмірність; мовна недостатність.

53. Поняття фразеологічної норми. Найпоширеніші типи порушення фразеологічної точності: дослівний переклад іншомовних висловів або фраз, які в українській мові мають свої відповідники; незнання точного значення фразеологізму, його експресивно-стильових особливостей, сфери вживання; трансформація складу фразеологізму, розширення фразеологізму; спотворення складу фразеологічної одиниці через підміну слів.

54. Словотвірні норми. Граматична правильність українського мовлення. Нормативність творення відонімних дериватів. Прізвища, імена та імена по батькові: закономірності творення та особливості відмінювання.

55. Нормативність уживання граматичних форм самостійних частин мови.

56. Синонімія та омонімія відмінкових та прийменниково-відмінкових форм.

57. Порушення норм у вживанні службових частин мови.

58. Синтаксичні аспекти письмового мовлення. Синтаксичні засоби економії в письмовому мовленні.

59. Порядок слів у реченні. Синтаксична норма в словосполученні. Керування та узгодження між компонентами речення. Координація головних членів речення.

60. Формальна і семантична ускладненість речення. Поняття про однорідні члени речення. Способи вираження однорідності. Узагальнюючі слова в реченнях з однорідними членами. Пунктуація у реченнях з однорідними членами. Вставні та вставлені конструкції. Відокремлення означень (узгоджених і неузгоджених), відокремлення прикладок, обставин, додатків. Пунктуація при відокремлених членах речення.

61. Розділові знаки у складносурядному та складнопідрядному реченнях. Залежність постановки розділових знаків у безсполучникових складних реченнях від змістових відношень, які встановлюються між предикативними частинами. Кома, крапка з комою, тире і двокрапка у безсполучникових складних реченнях.

62. Пряма та непряма мова. Розділові знаки при прямій / непрямій мові.

6.6. Шкала відповідності оцінок

Рейтингова оцінка	***Оцінка за стобальною шкалою***	***Значення оцінки***
A	90-100 балів	***Відмінно*** – відмінний рівень знань (умінь) в межах обов'язкового матеріалу з можливими незначними недоліками.
B	82-89 балів	***Дуже добре*** – достатньо високий рівень знань (умінь) в межах обов'язкового матеріалу без суттєвих (грубих) помилок.
C	75-81 балів	***Добре*** – в цілому добрий рівень знань (умінь) з незначною кількістю помилок.
D	69-74 балів	***Задовільно*** – посередній рівень знань (умінь) із значною кількістю недоліків, достатній для подальшого навчання або професійної діяльності.
E	60-68 балів	***Достатньо*** – мінімально можливий допустимий рівень знань (умінь).
FX	35-59 балів	***Незадовільно з можливістю повторного складання*** – незадовільний рівень знань, з можливістю повторного перескладання, за умови належного самостійного доопрацювання.
F	1-34 балів	***Незадовільно з обов'язковим повторним вивченням курсу*** – досить низький рівень знань (умінь), що вимагає повторного вивчення дисципліни.

7. Навчально-методична картка дисципліни

НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНА КАРТА БЛОКУ ДИСЦИПЛІН

Разом 120 годин: лекції – 14 годин, практичні заняття – 28 годин, самостійна робота – 42 години, модульний контроль – 6 годин

Тиждень	**1 семестр**													
Модулі	**МОДУЛЬ І** .								**МОДУЛЬ ІІ**					
Назва модуля	***КУЛЬТУРА УСНОГО МОВЛЕННЯ ЯК ЧИННИК ТВОРЕННЯ ЛІНГВАЛЬНОГО (ФАХОВОГО) ПРОСТОРУ***								***КУЛЬТУРА ПИСЕМНОГО МОВЛЕННЯ ЯК ЧИННИК ТВОРЕННЯ ЛІНГВАЛЬНОГО (ФАХОВОГО) ПРОСТОРУ***					
Кількість балів за модуль	***182***								***124***					
Загальна кількість балів	***306 / 3,01 = 100 балів***													
Лекції	8 (4 б.)								6 (3 б.)					
Дати														

Теми практичних занять	**Тема 1.** Генеалогія української мови (10б+1)	**Тема 2.** Функційно-стильова диференціація української мови як основа культури фахової	**Тема 3.** Культура усного фахового спілкування (10б+1б)	**Тема 4.** Функціювання української мови в уснорозмовній сфері та вплив на соціум	**Тема 5**. Виразність усного мовлення (10б+1б)	**Тема 6.** Орфоепічна та акцентуаційна грамотність як складник мовленнєвої	**Тема 7.** Технології комунікативного впливу (10б+1б)	**Тема 8.** Мовний етикет як складник культури мовлення (10б+1б)	**Тема 9.** Гендерні та вікові аспекти спілкування (10б+1б)	**Тема 10.** Динаміка мовної норми і проблеми кодифікації (10б+2б)	**Тема 11.** Український правопис у контексті мовних інновацій (10б+1б)	**Тема 12.** Лексична та фразеологічна правильність мовлення (10б+1б)	**Тема 13.** Граматична парадигма в лінгвальній культурі фахівця (10б+1б)	***Тема 14.*** *Синтаксичні аспекти культури мовлення (10б+1б)*
Самостійна робота	5 б.	5 б.	5 б.	5 б.	5 б.	5 б.	5 б.	5 б.	5 б.	5 б.	5 б.	5 б.	5 б.	5 б.
Контроль	Модульна контрольна робота 1 *(25 балів)*				Модульна контрольна робота 2 *(25 балів)*				Модульна контрольна робота 3 *(25 балів)*					
Підсумковий контроль	*Залік*													

8. Рекомендовані джерела

Основні (базові):

1. Берегова Г., Предместніков О. Культура мовлення в системі професійної підготовки молоді: монографія. Херсон: Олді, 2021. 272 с.

2. Гайович Г. Українська мова: офіційно-діловий та науковий стилі: навчальний посібник. Київ: ІДУ НД ЦЗ, 2024. 228 с.

3. Городенська К. Українське слово у вимірах сьогодення. Київ: КММ, 2019. 208 с.

4. Гриценко Т., Гриценко С., Іщенко Т., Мельничук Т., Чуприк Н., Анохіна Л. Етика ділового спілкування: посібник. Харків: Центр навчальної літератури, 2021. 344 с.

5. Доброскок І., Овсієнко Л. Основи професійної комунікації: навчальний посібник. Переяслав-Хмельницький: «ФОП Домбровська Я.М.», 2017. 446 с.

6. Зубков М. Норми й культура української мови: посібник. Харків: Школа, 2023. 544 с.

7. Лещенко Т., Шарбенко Т., Юфименко В. Українська мова за професійним спрямуванням: навчальний посібник. Львів: Видавництво «Магнолія 2006», 2024. 366 с.

8. Марунич І., Гайдаєнко І. Ділове спілкування та культура мовлення. Київ, 2019. 224 с.

9. Микитюк О. Сучасна українська мова: самобутність, система, норма: навчальний посібник. Львів: Львівська політехніка, 2020. 440 с.

10. Нищета В. Риторика: навчальний посібник. Харків: Центр учбової літератури, 2022. 220 с.

11. Пасинок В. Основи культури мовлення: навчально-методичний посібник. Київ, 2019. 184 с.

12. Плотницька І. Ділова українська мова: навчальний посібник. Харків: Центр навчальної літератури, 2022. 260 с.

13. Плотницька І. Ораторське мистецтво: навчально-методичний посібник. Харків: Центр навчальної літератури, 2021. 110 с.

14. Плотницька І. Основи наукового мовлення: посібник. Харків: Центр навчальної літератури, 2022. 252 с.

15. Стилістика української мови: навчально-методичний посібник / упорядники: А. Попович, Л. Марчук; за ред. А. Попович. Кам’янець-Подільський: Кам’янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2017. 172 с.

16. Український правопис / ред. Є. Мазніченко, В. Македон, С. Шарабанова, І. Яловнича. Київ: Наукова думка, 2019. 391 с.

17. Шевчук С. Українська мова за професійним спрямуванням: підручник. Київ: Алерта, 2023. 536 с.

18. Шевчук С. Українське ділове мовлення: навчальний посібник. Київ: Алерта, 2022. 312 с.

Додаткові:

1. Баган М. Англізація сучасного українськомовного комунікативного простору: причини, основні вияви та наслідки. *Журнал «Українська мова».* № 1 (73). 2020. С. 38–53. URL: https://iul-nasu.org.ua/pdf/ukrmova/1_20/6.pdf

2. Бауліна Т. Цифрова риторика: специфіка та перспективи. *Людинознавчі студії: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. *Серія «Філософія»*. 2022. № 44. С. 43–59.

3. Бацевич Ф. Основи комунікативної лінгвістики: підручник. Київ: Видавничий центр «Академія», 2009. 625 с.

4. Бацевич Ф. Словник термінів міжкультурної комунікації. Київ: Довіра, 2007. 207 с.

5. Береза Т. Гарна мова – одним словом: словник вишуканої української мови. Львів: Апріорі, 2015. 420 с.

6. Береза Т. Мовою бестселерів. Сучасний словник живої мови. Львів: Апріорі, 2017. 800 с.

7. Береза Т. Скажи мені українською. Львів: Апріорі, 2019. 456 с.

8. Береза Т. Слова, що нас збагачують. Словник вишуканої української мови. Львів: Апріорі, 2016. 384 с.

9. Бибик С. Літературна мова в культурі повсякдення: монографія. Ніжин, 2013. 598 с.

10. Бронікова С., Кудрявцева З., Плотницька І. Ділове спілкування: риторика та ораторське мистецтво в державному управлінні. Київ: Світ, 2014. 278 с.

11. Великий тлумачний словник сучасної української мови / кер. вид. проєкту П. Мовчан, В. Німчук, В. Клічак. Київ, 2002. 32 с.

12. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Бусел. Київ; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2009. 1736 с.

13. Гамова Г. Публічний виступ як реалізація ораторської майстерності. *Лінгвістичні дослідження*. 2019. Вип. 50. С. 15–165.

14. Городенська К. Граматичний стандарт української літературної мови і сучасна практика. *Граматичні студії*. 2017. Вип. 3. С. 17–21.

15. Грицан Н. Техніка сценічного мовлення: навчально-методичний посібник. Івано-Франківськ: «Симфонія форте», 2020. 286 с.

16. Дворецька Ю. Помилкаріум. Моя українська правильна та вишукана: довідник. Харків: Основа, 2021. 128 с.

17. Доброскок І., Овсієнко Л. Організація сучасної ділової комунікації: навчальний посібник. Переяслав-Хмельницький: «Видавництво КСВ», 2015. 446 с.

18. ДСТУ 3008:2015. Інформація та документація. Звіти у сфері науки і техніки. Структура та правила оформлення. Київ: ДП «УкрНДНЦ», 2016. 31 с.

19. ДСТУ 4163:2020. Державна уніфікована система документації. Уніфікована система організаційно-розпорядчої документації. Вимоги до оформлення документів. [На заміну ДСТУ 4163-2003; чинний від 2021-09-01]. Київ: ДП «УкрНДНЦ», 2016. 37 с. 25.

20. ДСТУ 8302:2015. Інформація та документація. Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання. Київ: ДП «УкрНДНЦ», 2016. 20 с. 26.

21. Дубчак О. Чути і бачити українською: у 2-х книгах. Київ: Віхола, 2021. 234 с.

22. Заболотний О., Заболотний В. Правильне мовлення. Київ, 2020. 272 с.

23. Кісс Н. Мовне питання в політичній риториці України. *Журнал «Українська мова».* № 1 (73). 2020. С. 113–128. URL: https://iul-nasu.org.ua/pdf/ukrmova/1_20/10.pdf

24. Коць Т. Явище варіантності в історії української літературної мови.

25. Макович Х., Вербицька Л., Капітан Н. Словник термінів і понять з риторики. Львів, 2016. 140 с.

26. Матвеєва Н. Двомовність у сучасному комунікативному просторі: монографія. Київ: Києво-Могилянська академія, 2023. 158 с.

27. Онуфрієнко Г. Риторика: навчальний посібник. Харків: Центр учбової літератури, 2020. 200 с.

28. Осіпова Т. Вульгарна і табуйована невербаліка в сучасному українському комунікативному просторі. *International resemch and practice conference «Modern philology: relevant issues and prospects of research»*: Conference proceedings, October 20-21. Lublin: Izdevnieciba «B altij a Publishingo», 2017. S. 192–197.

29. Підгурська В., Голубовська І. Українська мова за професійним спрямуванням: навчальний посібник. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2022. 192 с.

30. Рудницький Я. Як говорити по-літературному. Харків: Центр учбової літератури, 2022. 200 с.

31. Тріщук О., Фіголь Н. Словник помилкового слововживання в сучасних медіа. Київ: Політехніка, 2015. 300 с.

32. Шкіцька І. Сучасна мовна комунікація в публічному управлінні: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Тернопіль: ТНЕУ, 2017. 312 с.

9. Додаткові ресурси

1. Конституція України (чинна з 1996 р. зі змінами). URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws

2. Культура мови і культура мовлення. Комунікативні ознаки культури мовлення. URL: https:pidruchniki.com/1040101747600/dokumentoznavstvo/kultura_movi_kultura_movlennya_komunikativni_oznaki_kulturi_movlennya

3. Лексичні норми мови професійного спілкування. URL: https://pidruchniki.com/1814081747605/dokumentoznavstvo/leksichni_normi_movi_profesiynogo_spilkuvannya

4. Українська мова: Енциклопедія. URL: http://litopys.org.ua/ukrmova/um.htm

5. Українська мова в Інтернеті. URL: http://novamova.info/

6. Український правопис (2019). URL:https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/ukrayinskij-pravopis-2019

7. Уроки державної мови. URL: http://mova.kreschatic.kiev.ua/

8. Центр культури української мови. URL: https://centrkum.blogspot.com/
української мови. URL: https://centrkum.blogspot.com/

ДЕПАРТАМЕНТ ОСВІТИ І НАУКИ
ВИКОНАВЧОГО ОРГАНУ КИЇВСЬКОЇ МІСЬКОЇ РАДИ
(КИЇВСЬКА МІСЬКА ДЕРЖАВНА АДМІНІСТРАЦІЯ)
КИЇВСЬКИЙ СТОЛИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ БОРИСА ГРІНЧЕНКА
Вул. Бульварно-Кудрявська, 18/2, м. Київ,
Україна, 04053, тел./факс: +380 44 272-19-02
https://kubg.edu.ua, e-mail: kubg@kubg.edu.ua
ЄДРПОУ 45307965

DEPARTMENT OF EDUCATION AND SCIENCE
OF THE EXECUTIVE BODY OF THE KYIV CITY COUNCIL
(KYIV CITY STATE ADMINISTRATION)
BORYS GRINCHENKO
KYIV METROPOLITAN UNIVERSITY
18/2 Bulvarno-Kudriavska St, Kyiv,
Ukraine, 04053, tel./fax: +380 44 272-19-02
https://kubg.edu.ua, e-mail: kubg@kubg.edu.ua

16.12.2024 № 193/1-11

На № _____ *від* _____

АКТ
про впровадження результатів дисертації Даценко Дар'ї Романівни
«Методика формування риторичної компетентності майбутніх журналістів
у процесі вивчення мовознавчих дисциплін»,
подану на здобуття ступеня доктора філософії
з галузі знань 01 Освіта/Педагогіка
за спеціальністю 011 Освітні, педагогічні науки

Протягом 2023-2024 н. р. на базі Факультету журналістики Київського столичного університету імені Бориса Грінченка здійснено апробацію результатів дисертації Дар'ї Даценко «Методика формування риторичної компетентності майбутніх журналістів у процесі вивчення мовознавчих дисциплін». Зокрема, проведено констатувальний зріз педагогічного експерименту для визначення рівня сформованості риторичної компетентності майбутніх журналістів у процесі вивчення мовознавчих дисциплін. Отримані результати констатувального зрізу було враховано під час розроблення методики формування риторичної компетентності майбутніх журналістів у процесі вивчення мовознавчих дисциплін, яку запроваджено на формувальному етапі педагогічного експерименту. На пропедевтичній стадії формувального етапу експерименту визначено рівні сформованості, критерії й показники рівнів сформованості риторичної компетентності залучених до педагогічного експерименту респондентів-першокурсників.

Результати теоретико-експериментального дослідження апробовано на заняттях з дисциплін «Українська мова у професійному спілкуванні», «Українські студії: Культура усного і писемного мовлення», під час самостійної роботи студентів. Напрацьовані прикладні аспекти методики формування риторичної компетентності журналістів долучено до навчально-методичного супроводу дисциплін мовознавчого циклу, зосібна до змісту програм навчальних дисциплін.

Упровадження в освітній процес майбутніх журналістів форм, методів, технологій сприяло формуванню риторичної компетентності майбутніх фахівців медійної галузі, а також підвищенню рівня мотивації студентів до індивідуального мовного самовираження розвитку лінгвістичної креативності.

Результати дисертації Д. Даценко отримали високу оцінку під час обговорення й були затверджені на засіданні кафедри журналістики та нових медіа Факультету журналістики Київського столичного університету імені Бориса Грінченка та рекомендовані до подальшого впровадження в освітній процес (протокол №6 від 16 грудня 2024 року).

Акт видано для подання до разової спеціалізованої вченої ради.

Проректор з наукової роботи
та міжнародної діяльності — Наталія ВІННІКОВА

Інга ПОГРЕБНЯК
i.pohrebniak@kubg.edu.ua
(044) 485-21-19

УКРАЇНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ МИХАЙЛА ДРАГОМАНОВА
ФАКУЛЬТЕТ УКРАЇНСЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ ТА ЛІТЕРАТУРНОЇ
ТВОРЧОСТІ ІМЕНІ АНДРІЯ МАЛИШКА
м.Київ, вул. О.Кониського, 8/14
телефон 482-31-12

№ 661
«19» грудня 2024 року

ДОВІДКА
про впровадження результатів дисертаційної роботи
Даценко Дар'ї Романівни
з теми **«Методика формування риторичної компетентності майбутніх журналістів у процесі вивчення мовознавчих дисциплін»**
на здобуття наукового ступеня доктора філософії
зі спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки

Упродовж першого семестру 2024–2025 навчального року на факультеті української філології та літературної творчості імені Андрія Малишка Українського державного університету імені Михайла Драгоманова проведено педагогічний експеримент за результатами дисертаційної роботи здобувачки ступеня доктора філософії (011 Освітні, педагогічні науки) Даценко Дар'ї з теми «Методика формування риторичної компетентності майбутніх журналістів у процесі вивчення мовознавчих дисциплін».

В умовах освітніх втрат розроблена методика сприяє оптимізації освітнього процесу, оскільки в ній ураховано особливості процесу формування риторичної компетентності майбутніх журналістів під час вивчення мовознавчих дисциплін й продуктивність її підтверджено апробацією та здобутими позитивними результатами. Науково доцільно обґрунтовано складники методики – психолого-педагогічні та лінгводидактичні засади, зосібна: сучасні підходи *(комунікативно-діяльнісний, словоцентричний, текстоцентричний, лінгвістичний, компетентнісний),* які концептуально підпорядковані змістовим, процесуальним і технологічним аспектам мовленнєво-риторичної діяльності майбутніх журналістів; специфічні принципи (інтеграції реальної комунікації в освітній процес, діалогічного спілкування, індивідуального підходу, текстоцентризму); інтерактивних технологій формування риторичної компетентності майбутніх журналістів *(особистісно орієнтовані, когнітивно орієнтовані й діяльнісно орієнтовані).*

На завершальному етапі апробації експериментальної методики виявлено позитивну динаміку змін у рівнях сформованості риторичної компетентності майбутніх журналістів у процесі вивчення мовознавчих дисциплін. Майбутні журналісти продемонстрували вміння орієнтуватися в комунікативних ситуаціях, виявляти маніпулятивні впливи під час спілкування, складати тексти різної жанрової належності, доцільно обирати вербальні й невербальні засоби, аргументувати, переконувати, дотримуватися культури мовлення та етики спілкування, виголошувати промови, враховувати особливості конкретної аудиторії, дискутувати, розробляти проблемні запитання для імпровізованого обговорення, проєктувати зміст діалогічного мовлення, що передбачає уникнення комунікативних невдач, налагодження міжособистісної взаємодії; обґрунтовувати позиції, пов'язані з життєвою практикою.

Результати експериментально-дослідного навчання підтвердили доцільність упровадження інноваційних технологій формування риторичної компетентності майбутніх журналістів на заняттях мовознавчих дисциплін в органічній єдності з моделюванням професійних ситуацій, контекстного навчання, проведенням ділових ігор, захистом інформаційних, творчих і дослідницьких проєктів, активного застосування інтерактивних та діалогових методів навчання, покликаних розвивати творче й критичне мислення, формувати навички самостійного розв'язання поставлених завдань, прогнозувати, раціонально оцінювати результати риторичної діяльності під час міжособистісної взаємодії.

Висновки про результати експериментальної перевірки теоретичних узагальнень та запропонованої методики формування риторичної компетентності майбутніх журналістів у процесі вивчення мовознавчих дисциплін обговорено й схвалено на засіданні кафедри журналістики факультету української філології та літературної творчості імені Андрія Малишка (протокол № 5 від 17 грудня 2024 року), Вченої ради факультету (протокол № 5 від 18 грудня 2024 року).

Завідувач кафедри журналістики Олександра МАРКІВ

Декан факультету української філології та літературної творчості імені Андрія Малишка УДУ імені Михайла Драгоманова Анатолій ВИСОЦЬКИЙ

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

ВОЛИНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ

просп. Волі, 13, м. Луцьк, 43025, тел. (0332) 24-10-07, (0332) 72-01-23
ел. пошта: post@vnu.edu.ua, web: http://www.vnu.edu.ua, код ЄДРПОУ 02125102

27.01.2025 № 03-24/04/246 на № _____ від _____

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційної роботи
Даценко Дар'ї Романівни
з теми **«Методика формування риторичної компетентності майбутніх журналістів у процесі вивчення мовознавчих дисциплін»**
на здобуття ступеня доктора філософії
зі спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки

На базі факультету філології та журналістики Волинського національного університету імені Лесі Українки упродовж 2024/2025 навчального року проведено апробацію матеріалів дисертаційної роботи здобувачки ступеня доктора філософії (011 Освітні, педагогічні науки) Дар'ї Даценко з теми «Методика формування риторичної компетентності майбутніх журналістів у процесі вивчення мовознавчих дисциплін».

Ефективність проведеного дослідження Дар'ї Даценко підтверджена належною апробацією та здобутими результатами. Складниками розробленої методики формування риторичної компетентності майбутніх журналістів у процесі вивчення мовознавчих дисциплін визначено психолого-педагогічні та лінгводидактичні засади, зокрема: сучасні підходи *(комунікативно-діяльнісний, словоцентричний, текстоцентричний, лінгвістичний, компетентнісний),* які концептуально підпорядковані змістовим, процесуальним і технологічним аспектам мовленнєво-риторичної діяльності майбутніх журналістів; специфічні принципи (інтеграції реальної комунікації в освітній процес, діалогічного спілкування, індивідуального підходу, текстоцентризму); інтерактивних технологій формування риторичної компетентності майбутніх журналістів (*особистісно орієнтовані, когнітивно орієнтовані й діяльнісно орієнтовані).*

Під час апробації експериментальної методики виявлено позитивну динаміку змін у рівнях сформованості риторичної компетентності майбутніх фахівців у процесі вивчення мовознавчих дисциплін, які продемонстрували вміння орієнтуватися в комунікативних ситуаціях, продукувати тексти професійного спрямування, виголошувати промови, аналізувати, враховувати особливості конкретної аудиторії, дискутувати, проєктувати стратегію діалогічного мовлення, що передбачає уникнення комунікативних невдач, налагодження міжособистісної взаємодії; обґрунтовувати позиції, пов'язані з життєвою практикою й зорієнтовані на налагодження ефективної міжособистісної взаємодії.

Здобуті результати експериментально-дослідного навчання підтвердили ефективість та доцільність упровадження методики формування риторичної компетентності майбутніх фахівців на заняттях мовознавчих дисциплін.

Висновки про результати експериментальної перевірки ефективності методики формування риторичної компетентності майбутніх фахівців у процесі вивчення мовознавчих дисциплін обговорено й схвалено на засіданні кафедри соціальних комунікацій (протокол № 7 від 17.12.2024р.).

Проректор з науково-педагогічної роботи та міжнародної співпраці проф. Людмила ЄЛІСЄЄВА

Олена КОШЕЛЮК 0509416996

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ІВАНА ОГІЄНКА
вул. Огієнка, 61, м. Кам'янець-Подільський, 32300; тел.: (03849) 3-05-13, факс: (03849) 3-07-83, E-mail: post@kpnu.edu.ua
Web: http://www.kpnu.edu.ua код ЄДРПОУ 02125616

Від 26.12.2024р. № 89/24 На № _____ від _____

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертації
Даценко Дар'ї Романівни
з теми **«Методика формування риторичної компетентності майбутніх журналістів у процесі вивчення мовознавчих дисциплін»**
на здобуття наукового ступеня доктора філософії
зі спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки

Директорат навчально-наукового інституту української філології та журналістики Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка підтверджує, що впродовж першого семестру 2024–2025 навчального року проведено апробацію за матеріалами дисертації здобувачки ступеня доктора філософії (011 Освітні, педагогічні науки) Дар'ї Даценко з теми «Методика формування риторичної компетентності майбутніх журналістів у процесі вивчення мовознавчих дисциплін».

Експериментальна методика зорієнтована на створення сприятливих умов для формування риторичної компетентності в майбутніх журналістів, умінь ефективно здійснювати інформаційний пошук, системно опрацьовувати й аналізувати довідкові медійні ресурси; оволодівати методичним інструментарієм для індивідуального мовного розвитку, напрацьовувати мовленнєвий досвід професійного спрямування, активізувати інтелектуальні зусилля здобувачів освіти, розвивати в них пізнавальний інтерес, формувати стійку мотивацію до вироблення ораторської майстерності. Наукову доцільність спеціального дослідження Дар'ї Даценко підтверджено проведеною апробацією та отриманими позитивними результатами.

Особливість методики формування риторичної компетентності майбутніх журналістів у процесі вивчення мовознавчих дисциплін полягає в реалізації сучасних підходів до навчання (особистісно орієнтованого, дослідницького, комунікативно-діяльнісного, словоцентричного, текстоцентричного, компетентнісного), аналізі лінгводидактичного наповнення освітнього процесу, розробленні завдань, спрямованих на формування риторичної компетентності здобувачів вищої освіти.

Продуктивними на заняттях мовознавчих дисциплін виявилися вправи і завдання риторичного спрямування, захисти парних й індивідуальних проєктів, мовленнєві розминки, орфоепічні тренінги, імпровізаційні ігри, ситуаційні

завдання, декламування текстів різної жанрової належності, артикуляційні вправи, спонтанне продукування текстів для оприлюднення в аудиторії тощо.

Апробація експериментальної методики віддзеркалює позитивну динаміку змін у рівнях сформованості риторичної компетентності майбутніх журналістів у процесі вивчення мовознавчих дисциплін. Майбутні журналісти виявили уміння здійснювати риторичний аналіз промов запропонованих персоналій (акторів, політиків, культурних діячів, блогерів, суддів, журналістів та ін.), коректно вести дискусію, виявляти готовність сприймати іншу позицію, протилежну власній, уникати незручних ситуацій, комунікативних невдач, конфліктів, в які може потрапити співрозмовник, не напружувати обстановку, налагоджувати й зберігати комфортне середовище, застосовувати прийоми заохочення й активізування аудиторії до спілкування.

Одержані результати експериментально-дослідного навчання підтвердили доцільність упровадження методики формування риторичної компетентності майбутніх журналістів на заняттях мовознавчих дисциплін в освітню практику закладів вищої освіти.

Висновки про експериментальну перевірку ефективності методики формування риторичної компетентності майбутніх журналістів у процесі вивчення мовознавчих дисциплін обговорено й схвалено на засіданні кафедри української мови Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (протокол № 19 від 25 грудня 2024 року).

Завідувач кафедри української мови,
кандидат філологічних наук, доцент — Інна БЕРКЕЩУК

Заступник директора навчально-наукового
інституту української філології
та журналістики з наукової роботи
та міжнародних зв'язків,
доктор педагогічних наук, професор — Анжеліка ПОПОВИЧ